

UNIWERSYTET GDAŃSKI
WYDZIAŁ NAUK SPOŁECZNYCH

mgr Aleksander KAZAK

**"Postępujący autorytaryzm" i postawy społeczne Białorusinów w latach 2020-2024 jako
wyzwanie dla polskiej polityki zagranicznej.**

Praca doktorska wykonana pod kierunkiem

Prof. dr hab. Piotr MICKIEWICZ

.....

/akceptacja – podpis Promotora/

GDAŃSK 2026

Podziękowania dla

Prof. dr hab. Piotra MICKIEWICZA

za nieocenioną pomoc, cenne porady, zaufanie i wsparcie.

Wyrazy uznania dla

*wspierających i walczących o demokrację, którzy odważnie i wytrwale walczą o wolność oraz
prawa człowieka.*

Autor

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
Rozdział I.	21
Od sultanizmu do autorytaryzmu - ewolucja systemu politycznego Republiki Białorusi w latach 2000-2024 jako determinanta polskiej polityki zagranicznej.	21
1.1. Białoruś jako państwo niedemokratyczne w oparciu o wybrane podejścia teoretyczne.	22
1.2. Cechy białoruskiego sultanizmu w latach 2004-2020.	29
1.3. Praktyczna budowa reżimu sultanistycznego w Republice Białorusi.	35
1.3.1. <i>Formułą działań aparatu przymusu w latach 1994-2022.</i>	37
1.3.2. <i>Rola aparatu administracyjnego w sankcjonowaniu reżimu sultanistycznego w Republice Białorusi.</i>	42
1.3.3. <i>Formuła oddziaływania propagandowego władz białoruskich w latach 2004-2020 jako dowód na funkcjonowanie reżimu sultanistycznego.</i>	44
1.3.4. <i>Modyfikacja Konstytucji i roli Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego jako dowód na zaistnienie zjawiska postępującego autorytaryzmu w Republice Białorusi.</i>	47
1.3.5. <i>Grupy społeczne i ich cechy pozwalające na usankcjonowanie się panującego reżimu w Republice Białorusi.</i>	52
Rozdział II.	58
Uwarunkowania zewnętrzne determinujące funkcjonowanie Republiki Białorusi.	58
2.1. Gospodarcza zależność od Federacji Rosyjskiej jako podstawa politycznej trwałości systemu i narzędzie kontroli politycznej społeczeństwa.	58
2.2. Wpływ zachodnich sankcji na funkcjonowanie Republiki Białorusi.	69
2.3. Polityczna rola białoruskiej diaspory i opozycji politycznej na uchodźstwie w latach 2020-2024.	77
2.4. Formy kontroli nad opinią publiczną i cenzura jako mechanizmy zwalczania ruchów dysydenckich i kształtowania lojalności obywateli w białoruskiej polityce wewnętrznej.	86
Rozdział III.	95
Poglądy społeczno-polityczne białoruskiego społeczeństwa jako wynik oddziaływania reżimu w latach 2020-2024.	95

3.1. Społeczny odbiór narracji władz Republiki Białorusi wobec otoczenia zewnętrznego i formy prowadzonej polityki wewnętrznej.	96
3.1.1. Stosunek białoruskiego społeczeństwa do funkcjonowania reżimu politycznego.	99
3.1.2. Ocena roli diaspory i opozycji politycznej jako alternatywy politycznej dla A. Łukaszenki.	109
3.1.3. Ocena zasadności polityki sankcji kierowanej do władz Republiki Białorusi.	115
Rozdział IV.	123
Państwa sąsiedzkie w opinii społeczeństwa Republiki Białorusi.	123
4.1. Społeczna ocena polityk państw sąsiednich wobec Białorusi	123
4.2. Postawy polityczne białoruskich migrantów w Polsce.	140
Rozdział V.	146
Polska jako państwo prowadzące aktywną politykę wobec Republiki Białorusi w ocenie białoruskiego społeczeństwa.	146
Rozdział VI.	160
Uwarunkowania formuły polskiej polityki wobec Białorusi.	160
6.1. Bariery społeczne w potencjalnym procesie demokratyzacji Republiki Białorusi.	161
6.2. Możliwe scenariusze rozwoju sytuacji wewnętrznie na Białorusi w świetle badań opinii i analiz eksperckich.	167
6.3. Wyzwania dla polskiej formuły oddziaływania politycznego wobec Białorusi.	174
ZAKOŃCZENIE	186
ANEKS	192
BIBLIOGRAFIA	226
WYKAZ TABEL	239
WYKAZ WYKRESÓW	239
WYKAZ RYSUNKÓW	243

WSTĘP

Krajobraz polityczny Białorusi przeszedł poważne zawirowania od czasu kontrowersyjnych wyborów prezydenckich w sierpniu 2020 roku, które były naznaczone powszechnymi zarzutami o fałszerstwa i wywołały masowe protesty przeciwko reżimowi prezydenta Aleksandra Łukaszenki. W obliczu coraz bardziej represyjnego środowiska, Białoruś stanowi poważne wyzwanie nie tylko dla własnych obywateli, lecz także dla państw sąsiednich, w szczególności Polski, której strategia polityki zagranicznej musi dostosować się do tych zmieniających się realiów.

Represje reżimu białoruskiego wobec dysydentów nasiliły się po protestach z 2020 roku. Systematycznie atakowani są dziennikarze, aktywiści i przedstawiciele opozycji, co skutkuje arbitralnymi zatrzymaniami i likwidacją wielu organizacji pozarządowych. Atmosfera represji znacznie osłabiła opozycję polityczną. W miarę jak stabilność polityczna Białorusi staje się coraz ściślej powiązana z jej relacjami z Rosją, zewnątrzni obserwatorzy zauważają, że ta zależność komplikuje zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne wyzwania reżimu. Nastroje społeczne na Białorusi z kolei pozostają nieprzejrzyste z powodu tłumienia dyskursu politycznego przez reżim oraz braku wiarygodnych badań opinii publicznej. Historyczne tendencje wskazują na złożone relacje ze światowymi mocarstwami, oscylujące między lojalnością wobec Rosji a aspiracjami do zacieśniania więzi z Unią Europejską. Wraz z pogarszającą się sytuacją gospodarczą i narastającą frustracją społeczną, postrzeganie reżimu przez obywateli Białorusi może dalej ewoluować, wpływając na strategiczne kalkulacje państw takich jak Polska, które muszą uwzględnić te zmiany w podejmowaniu decyzji w ramach polityki zagranicznej. Społeczeństwo białoruskie wykazywało wielowektorowe podejście do kształtowania polityki zagranicznej państwa. Choć Rosja była postrzegana jako główny partner, część społeczeństwa konsekwentnie uznawała Unię Europejską i Zachód za atrakcyjne alternatywy. Przed 2020 rokiem sondaże wskazywały na zmienność preferencji w zakresie geopolitycznego ukierunkowania, z okresami, w których więcej Białorusinów opowiadało się za integracją z Unią Europejską niż za unią z Rosją. Widać to w wynikach badań sukcesywnie przeprowadzanych przez Białoruską Pracownię Analityczną. Niepokoje polityczne i protesty, które wybuchły w 2020 roku, stanowiły istotny przełom w nastrojach społecznych. Protesty te były przede wszystkim motywowane wewnętrznymi problemami związanymi z zarządzaniem państwem i autorytarnymi rządami prezydenta Aleksandra Łukaszenki, a nie wyraźnym opowiedzeniem się po stronie Rosji lub Europy. Ewoluuujące nastroje społeczne na Białorusi

nadal stanowią wyzwanie dla zewnętrznych obserwatorów i decydentów politycznych, szczególnie w obliczu braku wiarygodnych danych na temat opinii publicznej.

Strategia polityki zagranicznej Polski coraz silniej kształtowana jest przez relacje z Białorusią, zwłaszcza w kontekście stabilności regionalnej i bezpieczeństwa europejskiego. Minister Spraw Zagranicznych Radosław Sikorski podkreślił znaczenie Białorusi jako jednego z priorytetów polskiej prezydencji w Radzie UE w pierwszej połowie 2025 roku. Polska zamierza zaostrzyć sankcje wobec Białorusi, wzmocnić ochronę granic oraz przeznaczyć środki na inicjatywy takie jak Tarcza Wschód, mające na celu minimalizowanie potencjalnych zagrożeń wynikających z sytuacji na Białorusi. Złożona dynamika polskiej polityki zagranicznej, szczególnie wobec Białorusi, stwarza dodatkowe trudności dla rządu. W miarę jak Polska stara się wspierać ruchy demokratyczne na Białorusi, jej relacje z sąsiednimi państwami i Unią Europejską mogą się napiąć, jeśli działania Warszawy będą postrzegane jako zbyt agresywne lub jednostronne. Napięcie między realizacją polskich interesów regionalnych a utrzymaniem stabilności podkreśla kruchy balans prowadzonej polityki. Utrzymanie równowagi między troską o bezpieczeństwo a wspieraniem współpracy regionalnej pozostaje znaczącą przeszkodą w prowadzeniu relacji międzynarodowych w obliczu trwających napięć geopolitycznych.

Międzynarodowa reakcja na zmiany reżimu politycznego na Białorusi, szczególnie po kryzysie powyborczym w 2020 roku, charakteryzowała się serią sankcji i działań dyplomatycznych mających na celu wywarcie presji na rząd białoruski. Reakcje te są w dużej mierze uzasadniane w kontekście demokracji, pokoju i bezpieczeństwa, odzwierciedlając zaangażowanie UE w obronę praw człowieka i zasad demokratycznych. Unia Europejska (UE) odegrała kluczową rolę w nakładaniu sankcji na Białoruś, zwłaszcza po brutalnych represjach wobec protestujących i dysydentów. Sankcje te mają na celu destabilizację reżimów autorytarnych poprzez ograniczanie ich zdolności do sprawowania władzy oraz odstraszenie przed dalszymi naruszeniami praw człowieka. Warto zauważyć, że od 24 lutego 2022 roku sankcje te zostały znacząco rozszerzone z powodu współudziału Białorusi w rosyjskiej agresji na Ukrainę. Sektorowe sankcje objęły m.in. przemysł nawozów, rafinerie ropy naftowej i metalurgię, a kluczowe banki zostały odłączone od systemu płatności SWIFT. Sankcje nałożone przez UE zostały zharmonizowane z podobnymi środkami stosowanymi przez kraje spoza UE, w tym Stany Zjednoczone, Kanadę, Nową Zelandię i Wielką Brytanię. To wspólne podejście teoretycznie zwiększa skuteczność sankcji wobec reżimu białoruskiego i wzmacnia głos Zachodu na arenie międzynarodowej.

Mimo solidnych ram sankcji występują poważne problemy związane z omijaniem tych. Analitycy sugerują, że konieczne jest bardziej zdecydowane podejście do sankcji. Wśród rekomendacji wymienia się zaostrzenie odpowiedzialności karnej i finansowej za naruszenia sankcji, poprawę środków śledczych w celu wykrywania obchodzenia sankcji oraz wprowadzenie sankcji wtórnych wobec krajów trzecich, które pomagają w omijaniu ograniczeń. Ponadto skuteczne kreowanie polityki wymaga jasnego zrozumienia sytuacji politycznej na Białorusi, co wymaga ciągłego dialogu zarówno z reżimem, jak i grupami opozycyjnymi. Taka współpraca jest kluczowa dla opracowania spójnej i realnej strategii wobec Białorusi, szczególnie w obliczu rosnącej dominacji Rosji w regionie oraz ograniczonych możliwości wywierania wpływu przez kraje zachodnie na Mińsk.

Uzasadnienie potrzeby podjęcia badań.

Sytuacja wewnętrzna jaka zaistniała na Białorusi po sfałszowaniu wyników wyborów prezydenckich oraz reakcji reżimu na protesty społeczne wymaga jej ciągłego monitorowania. Kwestia poszanowania przez władze Białorusi zasad demokratycznego państwa, prawa oraz zakres zależności tego państwa od Federacji Rosyjskiej stanowi istotny wyznacznik poziomu bezpieczeństwa państwa polskiego. Suwerenna i demokratyczna Białoruś stanowić może istotne ograniczenie dla ekspansywnej polityki Rosji w Europie Środkowej, natomiast wasalizacja tego państwa przez Rosję i utrzymanie dyktatury spowodować może nie tylko wzrost napięcia politycznego w regionie, ale także uruchomić proces regionalnej destabilizacji ładu międzynarodowego. Determinowane zarówno sytuacją polityczną jak i ekonomiczną wewnętrzne procesy społeczne tego państwa mogą wykreować poważniejsze zjawiska polityczne w postaci ruchów migracyjnych, interwencji wojskowej hegemonia czy wręcz wybuch konfliktu wewnętrznego w tym państwie.

Kreując działania mające na celu poprawę poziomu stabilności politycznej regionu Europy Środkowej państwa sąsiadujące z Republiką Białorusi powinny uwzględniać specyfikę funkcjonowania białoruskiego reżimu oraz dokonywać efektywnej oceny postaw społecznych białoruskiego społeczeństwa pod kątem potencjalnego zagrożenia dla trwałości tego reżimu lub sankcjonowania jego istnienia. Powyższa kwestia jest swoistą luką badawczą, gdyż większość badaczy problematyki białoruskiej skupia się raczej na kwestii zależności Białorusi od Federacji Rosyjskiej, łamaniu praw człowieka przez białoruski reżim oraz zakresie socjalnego oraz politycznego wsparcia białoruskiej emigracji. W niewielkim zakresie analizę poddawana jest kwestia stosunku Białorusinów do Polski i Polaków oraz ocena formuły polskich działań

na arenie międzynarodowej i wobec samej Białorusi, której celem jest wsparcie białoruskich ruchów demokratycznych. Także zainteresowanie wzbudza formuła dezinformacji społeczeństwa białoruskiego przez reżimowe media, w których istotnym instrumentem oddziaływania jest kreowanie obrazu Polski i Litwy jako państw zagrażających suwerenności Republiki Białorusi. Wstępna ocena stanu badań pozwala na postawienie tezy, iż uznanie, że przeprowadzenie badań mających na celu ocenę stosunku ludności Białorusi powyżej 18 roku życia do państwa polskiego i Polaków w świetle aktywności Polski wobec kryzysu politycznego na Białorusi w latach 2020-2024 stanowi novum badawcze.

Kierując się tym przekonaniem przyjęto więc, że specyfika i sam zakres polskiego zaangażowania się w procesy wsparcia białoruskich ruchów demokratycznych jako elementu polskiej polityki zagranicznej wymaga oceny ich efektywności z punktu widzenia polskich interesów narodowych. Polityka ta uwzględniać powinna specyfikę przeobrażeń białoruskiego reżimu politycznego, a w zasadzie jego cech. Natomiast cel polskiej polityki wobec Republiki Białorusi, czyli uruchomienie procesów demokratyzacji, powoduje, że istotnym elementem tej oceny jest weryfikacja rzeczywistego stosunku Białorusinów wobec procesów wsparcia prodemokratycznych postaw wśród ludności białoruskiej, a tym samym efektywności formuły prowadzenia tej polityki. Ocena ta ma kompleksowy wymiar, gdyż analizie poddane zostały działania prowadzone przez polskie władze jak i organizacje pozarządowe. Weryfikacja została dokonana przez badanie trzech grup tj. przedstawicieli opozycji politycznej, uchodźców oraz osób decydujących się na pozostanie w rodzimym kraju. Taki zakres pozwolił na przedstawienie pełnego obrazu Polski i Polaków w opinii społeczeństwa białoruskiego, w tym jego przedstawicieli w Polsce.

Wyniki badań pozwoliły na dokonanie analizy zarówno sposobu postrzegania polskiej polityki wobec Białorusi przez obywateli tego państwa, co pośrednio umożliwiło także wskazanie rekomendacji wobec perspektywicznej polityki wobec białoruskiego reżimu oraz formy wsparcia ugrupowań i skupisk białoruskich dysydentów. Zdecydowanie prowadzenie takiej polityki leży w interesie państwa polskiego, gdyż Republiki Białoruś odgrywa istotną rolę w procesach regionalnych a tym samym wpływa na stan bezpieczeństwa w regionie Europy Środkowej.

Założenia badawcze

Na potrzeby procesu badawczego uznano, że po sfałszowaniu wyników wyborów prezydenckich w 2020 roku oraz stłumieniu protestów społecznych białoruski system

polityczny ewoluuje i przekształcił się z formy sułtanizmu w system autorytarny. Tym samym celem minimum polskiej polityki powinno być niwelowanie możliwości radykalizacji polityki wewnętrznej obecnych władz i skuteczne pobudzanie społeczeństwa w celu uniemożliwienia tego procesu.

Przyjęto również, że Polska ma ograniczony wpływ na sposób przebudowy białoruskiego systemu politycznego, co powoduje, że szczególną rolę w polskiej polityce powinny odgrywać działania mające ukazywać specyfikę funkcjonowania białoruskiego reżimu politycznego oraz mające kreować pozytywny obraz Polski jako kraju demokratycznego i wspierającego dążenia białoruskiego społeczeństwa do odtworzenia demokratycznego systemu politycznego tego państwa.

Uznano także, że wizerunek Polski jako państwa wspierającego dążenia demokratyczne części społeczeństwa jest kształtowany w wyniku akcji medialnej prowadzonej przez władze białoruskie w ramach oddziaływania podporządkowanych aparatowi władzy systemu medialnego.

Przedmiot, cel badań i hipotezy badawcze.

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji jest stosunek ludności Białorusi powyżej 18 roku życia do państwa polskiego i Polaków w świetle dwóch procesów politycznych w postaci przeobrażeń systemu politycznego tego państwa oraz reakcji polskich władz Polski na formułę prowadzonej polityki wewnętrznej tego państwa w latach 2020-2025. Ramy czasowe badań obejmują okres 2020-2025. Punktem wyjścia do badań jest wybuch protestów społecznych na Białorusi po sfalszowanych oraz zakres pomocy jaką demokratycznej opozycji udzielało państwo polskie.

Podstawowym celem naukowym badań jest ocena uwarunkowań wpływających na kształt polskiej polityki wobec Republiki Białorusi ze szczególnym uwzględnieniem faktu funkcjonowania tego państwa w niedemokratycznym systemie politycznym oraz konsekwencji białoruskiego oddziaływania medialnego na własne społeczeństwo. Cele szczegółowe to:

- Wskazanie cech systemu politycznego Białorusi ograniczających możliwości funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego;
- Ukazanie potrzeb Białorusinów w zakresie funkcjonowania państwa demokratycznego;

- Ocena zakresu i efektywności białoruskiego oddziaływania medialnego o charakterze dyskredytującym państwo polskie;
- Wskazanie na formy oddziaływania politycznego i społecznego państwa polskiego wobec ludności białoruskiej i środowisk prodemokratycznych j które powinny podlegać ewentualnej modyfikacji.

Tak sformułowany cel badawczy pozwolił na sformułowanie głównego pytania badawczego:

Czy w świetle procesu przekształcania białoruskiego systemu politycznego polskie zaangażowanie skoncentrowane na pomocy udzielanej opozycji i społeczeństwu oraz mające kreować pozytywny obraz Polski i Polaków w społeczeństwie białoruskim pozwala na uruchomienie w tym społeczeństwie procesów demokratyzacji życia politycznego i budowy pozytywnego wizerunku państwa polskiego?

Założono, że jego osiągnięcie możliwe jest poprzez analizę sposobu funkcjonowania białoruskiego systemu politycznego, zakresu podejmowanych działań wspierających ruchy opozycyjne a nade wszystko efektywności oddziaływania medialnego białoruskiego reżimu dyskredytującego polskie zaangażowanie i fałszujące obraz polskiej pomocy skierowanej do białoruskiej opozycji.

Wyprowadzona na bazie powyższych założeń badawczych hipotezy robocze to następujące stwierdzenia:

Hipoteza 1. Republika Białoruś funkcjonuje jako państwo niedemokratyczne której reżim polityczny ewaluował od systemu sułtańskiego do autorytarnego. W systemie tym szczególną rolę odgrywają: aparat polityczny, resorty siłowe oraz system medialny. Rolą tego ostatniego jest kreowanie obrazu państwa, którego suwerenność polityczna i terytorialna jest zagrożona a rolą społeczeństwa jest wspieranie działań władzy prowadzącej działania na rzecz dobra wspólnego tj. suwerenności politycznej oraz rozwoju gospodarczego państwa.

Hipoteza 2. Forma polskiego zaangażowania jest wykorzystywana przez reżim A. Łukaszenki do kreowania medialnego obrazu państwa polskiego jako potencjalnego agresora. Przeciwdziałanie tej dezinformacji wymaga określenia przez instytucje państwa polskiego czynników które w sposób zasadniczy kreują obraz państwa

polskiego i Polaków wśród pełnoletnich mieszkańców Białorusi oraz ocena powodów ich efektywności.

Hipoteza 3. Ocena Polski i Polaków wśród ludności białoruskiej jest determinowana przez poziom zaangażowania się państwa polskiego w pomoc udzielaną środowiskom opozycji demokratycznej, a nade wszystko ludności białoruskiej będącej ofiarami reżimu A. Łukaszenki. W celu pełnej weryfikacji tej hipotezy zasadnym jest wyselekcjonowanie trzech grup białoruskiego społeczeństwa tj. przedstawicieli opozycji politycznej, uchodźców oraz osób decydujących się na pozostanie w rodzimym kraju.

Hipoteza 4. Polska polityka wobec Białorusi powinna składać się z dwóch wzajemnie skorelowanych procesów w postaci prowadzenia działań wspierających działalność prodemokratycznych białoruskich organizacji i grup społecznych oraz kreowania w białoruskim społeczeństwie obrazu państwa polskiego jako gracza politycznego wspierającego białoruskie społeczeństwo i proces demokratyzacji państwa białoruskiego.

Proces weryfikacji powyższych hipotez został skoncentrowany na czterech obszarach tj.;

1. Ocenie konsekwencji przebudowy systemu politycznego Republiki Białorusi w reżim autorytarny i roli aparatu państwa oraz działań propagandowych w sankcjonowaniu społecznym tych przeobrażeń systemu politycznego.
2. Ocenie skuteczności oddziaływania międzynarodowego wobec reżimu A. Łukaszenki w latach 2020-2024 w kontekście reakcji reżimu na to zaangażowanie się państwa polskiego ze szczególnym z uwzględnieniem narracji i przekazu w mediach.
3. Analizie postaw społeczeństwa białoruskiego wobec przeobrażeń politycznych w państwie i formuły polskiego zaangażowania, zarówno polskich władz państwowych jako i organizacji społecznych, w pomoc udzielaną prześladowanym obywatelom tego państwa i wspieraniu.
4. Określeniu na bazie przeprowadzonych analiz określenie rekomendacji dla polskiej polityki kierowanej wobec Republiki Białorusi i białoruskiego społeczeństwa.

W pierwszym ze wskazanych mikro-obszarach badawczych analizie poddano proces przeobrażeń białoruskiego systemu politycznego od chwili objęcia urzędu prezydenta republiki przez Aleksandra Łukaszenkę ze szczególnym uwzględnieniem okresu 2020-2025. W procesie

analizy uwzględniono współczesne koncepcje badań nad istotą systemu politycznego państwa ze szczególnym uwzględnieniem cech współczesnych systemów niedemokratycznych.

Drugi mikro-obszar badawczy to analiza specyfiki białoruskiego systemu politycznego po roku 2020 z uwzględnieniem roli jaką ma wypełniać społeczeństwo oraz administracja państwa i propaganda w tym systemie politycznym. Analizy te zostały przeprowadzone w kontekście możliwości oddziaływania na reżim i społeczeństwo społeczności międzynarodowej oraz białoruskiej diaspory a także opozycji politycznej. Szczególną uwagę w tych analizach poświęcono efektywności polskich działań.

Trzeci, zasadniczy obszar badań, to analiza stosunku ludności białoruskiej do Polski dokonana metodą badań opinii publicznej.

W badaniu tym uwzględniono cztery mikro-problemy badawcze w postaci oceny:

- Reakcji społeczeństwa Białorusi na zaangażowanie Polski w wsparcie działań na rzecz demokratyzacji państwa i pomocy prześladowanym aktywistom,
- Efektywności zaproponowanych form wsparcia emigrującym działaczom opozycji białoruskiej w prowadzeniu ich aktywności politycznej oraz osobom ubiegającym się o azyl w Polsce,
- Skuteczności oddziaływania medialnego reżimu mającego wykreować obraz Polski jako państwa wrogiego wobec Białorusi i dążącego do stosowania form ekspansji politycznej i terytorialnej, wobec tego kraju,
- Skuteczności przekazu informacji o Polsce, która w praktyce była formą dezinformacji społeczeństwa białoruskiego z uwzględnieniem konkretnych grup społecznych oraz oceny zdolności ich percepcji tego przekazu.

Czwarty mikro-obszar badawczy to autorskie rekomendacje dla formuły polskiej polityki wobec Białorusi i jej społeczeństwa oparte na dokonanych analizach w trzech powyższych obszarach badawczych.

Metody i narzędzia badawcze.

W pracy posłużono się różnymi metodami oraz narzędziami badawczymi wśród nich m.in. metodą porównawczą, indukcyjną, dedukcyjną, analizy systemowej, statystycznej, behawioralnej, ekstrapolacji oraz scenariuszową. Zasadniczymi metodami badawczymi były metody badania opinii publicznej oraz analizy statystycznej. Podział na grupy społeczne pozwolił na dokonanie badań opinii w postaci w formie wywiadu oraz ankiety z pytaniami

zamkniętymi i otwartymi oraz metodą CATI wobec osób decydujących się na pozostanie w rodzimym kraju. Badanie na temat jakości i adekwatności pomocy udzielanej azylantom oraz ich opinii na temat polskiego zaangażowania się w wsparcie działań prodemokratycznych na Białorusi. Ze strony polskiej wywiady przeprowadzono z byłym ministrem spraw zagranicznych prof. Jackiem Czaputowiczem i byłym dyrektorem Departamentu Strategii Ministerstwa Spraw Zagranicznych Jackiem Reginią-Zacharskim. Natomiast badanie na terenie Białorusi zostało przeprowadzone w formie ogólnonarodowego reprezentatywnego badania opinii publicznej (próba N=1000) Białorusinów w wieku od 18+ lat z wykorzystaniem techniki CATI (Computer-Assisted Telephone Interviewing). Przyjęty dla tego badania wskaźnik błędu statystycznego to 3,2%. Ze względu na brak zaufania do oficjalnych, państwowych danych statystycznych, autor zdecydował się na przeprowadzenie badań metodą CATI a nie powszechniejszej CAWI ze względu na ograniczony poziom dostępu do sieci Internet w białoruskich obszarach wiejskich, czyli wobec znacznego odsetka ludności Republiki Białorusi.

Ocena stanu badań.

Kwestia przeobrażeń i samego funkcjonowania reżimu politycznego Republiki Białorusi oraz założeń polskiej polityki, wobec tego państwa nie znajduje się w centrum zainteresowań polskich badaczy. Natomiast publikacje badaczy białoruskich (siłą rzeczy będących emigrantami politycznymi) są naznaczone swoistym piętnem tego statusu i działacza opozycji politycznej. Wskazując na powyższe i uznając, iż nie można na te analizy patrzeć bezkrytycznie, autor uznaje, że stanowią one podstawę do zrozumienia dynamiki reżimu białoruskiego, jego polityki wewnętrznej i relacji międzynarodowych. Większość polskich publikacji to opracowania odnoszące się do wybranych, istotnych zdarzeń jakie występują na Białorusi. Od analiz politycznych dotyczących zmian w samym systemie politycznym, formule prowadzonej polityki wewnętrznej, zwłaszcza wobec społeczeństwa czy skali represji politycznych poprzez opracowania odnoszące się do sytuacji ekonomicznej państwa i powiązań z Federacją Rosyjską. Sporo uwagi poświęcono także kwestii militaryzacji Białorusi, głównie rozmieszczenia na jej terytorium rosyjskiego uzbrojenia raketowego i rozpoznawczego. W gronie najważniejszych publikacji wymienić należy dorobek Ośrodka Studiów Wschodnich oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego i lubelskiego Instytutu Europy Środkowej. Opracowania całościowe odnoszące się do sytuacji na Białorusi oraz polityczne roli tego państwa to zazwyczaj prace zbiorowe, niekiedy wydawane jako naukowy efekt konferencji poświęconej kwestiom białoruskim. Wskazać także należy na stosunkowo duży dorobek o charakterze historycznym i związanym z funkcjonowaniem pogranicza polsko-

białoruskiego. Jest on efektem badań środowiska historyków polskich, zwłaszcza skupionych lub prezentujących swoje wyniki badań za pośrednictwem wydawnictw Uniwersytetu w Białymstoku. Najważniejszym, chociaż powstałym w 2015 roku całościowym opracowaniem odnoszącym się do miejsca Białorusi w środkowoeuropejskiej przestrzeni politycznej przełomu XX i XXI wieku była praca Artura Rolanda Kozłowskiego pt. *Geopolityczne przemiany białoruskiej przestrzeni cywilizacyjnej*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2015. Należy też wspomnieć o monografii pt. *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw* pod redakcją Walentego Baluka, w której umieszczono rozdział poświęcony Białorusi który kompleksowo opisuje panujący w kraju system po upadku ZSRR. Wymienić należy także prace zbiorowe pod redakcją Mieczysława Smolenia pt. *Białoruś - terra incognita (Materiały z konferencji)*, Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010 oraz Valerego Bulhakau pt. *Geopolityczne miejsce Białorusi w Europie i świecie*, Wydawnictwo Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2006. W zestawie współczesnych (opublikowanych po roku 2020) opracowań wymienić należy pracę powstałą w ramach serii Prace Instytutu Europy Wschodniej autorstwa Krzysztofa Fedorowicza i Andrzeja Szabaciuka pt. *Białoruś wobec regionalnych i globalnych wyzwań geostrategicznych*, Lublin 2024, publikacje zawarte w, wydawanym od 2017 roku, Roczniku *Studiów Białoruskich* przez Studium Europy Wschodniej UW i opracowywaną przez ten sam ośrodek serię raportów Grupy Analitycznej „BIAŁORUŚ-UKRAINA-REGION”. W badaniach nad gospodarką i handlem zagranicznym istotne są raporty OSW, w tym opracowanie K. Kłysińskiego *Dynamiczny import vs. zanikający eksport. Handel Białoruś–UE w 2023 roku*. Wskazać także należy na analityczne opracowania publikowane przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. Osobnym obszarem aktywności badaczy, zarówno polskich jak i białoruskiej diaspory są próby prezentacji ocen postaw społecznych. Szczególną rolę odgrywa tu Białoruska Pracownia Analityczna i analizy autorstwa A. Vardomatskiego czy A. Kazakiewicza. Ważnym opracowaniem jest także analiza Pawła Kowala pt. *Polska polityka wschodnia – ankieta z roku 2018*.

Odnosząc się stricte do opracowań autorstwa naukowców reprezentujących białoruską diasporę wymienić należy prace poświęcone reżimowi politycznemu Republiki Białorusi, zwłaszcza pracę doktorską Pawła Usowa opublikowaną jako monografia pt. *Powstanie, konsolidacja i funkcjonowanie reżimu neoautorytarnego na Białorusi w latach 1994–2010*. Warszawa: ISP PAN, 2014 oraz artykuły Uladzimira Roudy, pt. *Belarus: Transformation from Authoritarianism towards Sultanism*, *Baltic Journal Of Political Science*. December 2012, No.1 oraz N. Bekusa. Zwłaszcza artykuł pt. *Reassembling Society in a Nation-State: History,*

Language, and Identity Discourses of Belarus (2023). W kontekście badań nad społeczeństwem obywatelskim i migracją istotne są raporty Libereco *“I feel like a fish out of water” Three Years of Belarusian Exodus and Exile* oraz raport Centrum Mieroszewskiego dotyczący białoruskiej emigracji w Polsce 2023. Wymienić także należy raporty think-taków iSANS, Rand oraz Chatham House. Publikacje te ukazują konsekwencje polityki reżimu wobec opozycji oraz mechanizmy przymusowej migracji i życia w diasporze.

Podsumowując, podkreślić należy, że pomimo stosunkowo obszernej literatury przedmiotu kwestia przeobrażeń białoruskiego systemu politycznego po roku 2020 praktycznie nie została przeanalizowana. Dotyczy to zwłaszcza form oddziaływania na białoruskie społeczeństwo oraz ukazania konsekwencji tego oddziaływania. Natomiast założenia polskiej polityki wobec Białorusi stanowią wyłącznie element całościowej koncepcji polskiej polityki wschodniej zdominowanej przez kontekst rosyjski i przebiegu działań wojennych prowadzonych w Ukrainie. Tym samym praca ta wypełnia istniejącą lukę badawczą i może być przyczynkiem do dyskusji nad formułą polskiej polityki wobec Białorusi.

Ograniczenia badawcze.

Przeprowadzone badania napotkały szereg istotnych ograniczeń o charakterze naukowym i organizacyjnym. W pierwszej kolejności należy wskazać ograniczenie związane z niemożnością realizacji zaplanowanych wywiadów jakościowych na wysokim szczeblu politycznym przez wycofanie zgody na udzielenie wywiadu pomimo wstępnej akceptacji przez ministra Radosława Sikorskiego. Wycofanie wcześniej udzielonej zgody na wywiad zawęziło możliwości pozyskania pierwotnych informacji eksperckich, a także częściowo ograniczyło dostęp do ocen insiderskich i interpretacji, które mogłyby wzbogacić część analityczną badania oraz zwiększyć jego potencjał wyjaśniający.

Do istotnych ograniczeń należy również zaliczyć faktyczny dostęp do źródeł informacji znajdujących się na terytorium Republiki Białorusi. W szczególności autor nie miał możliwości uzyskania bezpośredniego dostępu do danych badań prowadzonych przez organy państwowe lub struktury z nimi powiązane. Ponadto w wielu przypadkach brakowało technicznej możliwości stabilnego dostępu do portali internetowych oraz oficjalnych stron państwowych funkcjonujących w białoruskim segmencie sieci. Okoliczność ta utrudniała weryfikację danych statystycznych, analizę bazy normatywno-prawnej, a także porównywanie oficjalnej retoryki z alternatywnymi źródłami informacji. W rezultacie badanie było zmuszone w pewnym stopniu

opierać się na źródłach wtórnych, materiałach organizacji międzynarodowych, zagranicznych raportach analitycznych oraz ocenach eksperckich.

Na odrębną uwagę zasługuje niezwykle istotne ograniczenie badawcze związane z pozyskiwaniem informacji w trakcie badań ankietowych oraz prowadzenia grup fokusowych. Główny problem koncentrował się wokół wysokiego poziomu strachu oraz niskiego poziomu zaufania instytucjonalnego i interpersonalnego wśród respondentów. Czynniki te w istotny sposób wpływały zarówno na gotowość potencjalnych uczestników do udziału w badaniu, jak i na szczerą oraz kompletną udzielanych odpowiedzi. Należy podkreślić, że tego rodzaju zachowania respondentów same w sobie mogą być traktowane jako istotny wskaźnik stanu społeczeństwa na Białorusi, charakteryzujący skalę presji represyjnej oraz poziom postrzeganego zagrożenia. Co więcej, część potencjalnych uczestników grup fokusowych rezygnowała z udziału już na etapie wstępnych kontaktów, motywując swoją decyzję obawą przed możliwymi represjami wobec samych uczestników, jak również ich krewnych lub bliskich pozostających na terytorium Republiki Białorusi. Czynniki te nie tylko zmniejszyły próbę badawczą, lecz także stworzył efekt autocenzury, w wyniku którego do pola badawczego trafiali przede wszystkim respondenci przebywający poza granicami kraju lub charakteryzujący się wyższym poziomem subiektywnego poczucia bezpieczeństwa.

Struktura pracy.

W niniejszej pracy omówiono przede wszystkim wzajemne zależności pomiędzy ewolucją systemu autorytarnego na Białorusi a kształtowaniem się postaw społecznych obywateli tego państwa oraz możliwymi konsekwencjami tych procesów dla strategii polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej. Analiza nie ogranicza się wyłącznie do perspektywy badawczej, lecz ma charakter problemowo-strategiczny, ukierunkowany na identyfikację wyzwań, dylematów i możliwych kierunków działań polskiej dyplomacji.

W pracy przedstawiono kluczowe postawy społeczne Białorusinów w latach 2020-2024, w szczególności narastający poziom strachu, erozję zaufania społecznego oraz procesy depolityzacji i adaptacji do warunków postępującego autorytaryzmu. Zjawiska te zostały przeanalizowane jako istotne czynniki strukturalne, które ograniczają potencjał oddziaływania zewnętrznego, w tym skuteczność polskich instrumentów *soft-power* oraz wsparcia dla demokratyzacji. Postawy społeczne zostały tym samym ujęte nie tylko jako przedmiot analizy, lecz jako zmienna strategiczna, bezpośrednio wpływająca na możliwości i granice polskiej polityki wobec Białorusi. Omówiono również zróżnicowanie postaw w zależności od

czynników demograficznych, miejsca zamieszkania oraz doświadczeń migracyjnych. Równolegle w pracy przedstawiono autorską wizję koncepcji polityki Polski wobec Białorusi.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że praca nie obejmuje pełnej, operacyjnej analizy skuteczności poszczególnych narzędzi polskiej polityki zagranicznej ani szczegółowego planowania strategicznego w ujęciu instytucjonalnym. Nie omówiono również polityk innych państw regionu wobec Białorusi.

Niniejsza praca składa się z sześciu rozdziałów:

Rozdział I poświęcony jest analizie ewolucji systemu politycznego Republiki Białorusi w latach 2000–2024, ujmowanej jako istotny czynnik kształtujący polską politykę zagraniczną, wobec tego państwa. W rozdziale przedstawiona jest interpretacja Białorusi jako stabilnie niedemokratycznego państwa, opierając się na nowoczesnych koncepcjach politologicznych, w tym teoriach reżimów autorytarnych, personalistycznych i sułtanistycznych. Podkreśla się, że w okresie 2004–2020 białoruski porządek polityczny może być scharakteryzowany jako wariant reżimu sułtanistycznego, w którym władza koncentruje się wokół jednego lidera, a mechanizmy instytucjonalne podporządkowane są logice osobistej lojalności i kontroli. Analiza dotyczy elementów funkcjonowania białoruskiego reżimu politycznego. Szczególną uwagę poświęca się aparatowi przymusu, obejmującemu struktury siłowe i służby specjalne, które zapewniają tłumienie konkurencji politycznej oraz kontrolę nad aktywnością społeczną. Rozpatrywana jest także rola aparatu administracyjnego, funkcjonującego w ramach scentralizowanej pionowej struktury władzy i wykorzystującego zasoby państwowe do celów mobilizacyjnych, kontroli nad procesami wyborczymi oraz utrzymywania stabilności władzy. Osobny aspekt poświęcony jest oddziaływaniu propagandowemu, które kształtuje oficjalne narracje, ukierunkowane na wzmacnianie legitymizacji reżimu i dyskredytację opozycji. Podkreśla się, że polityka informacyjna obejmuje zarówno odbiorców wewnętrznych, jak i wybrane kierunki zagraniczne, wykorzystując państwowe media, pracę ideologiczną oraz cyfrowe narzędzia kontroli. Ważnym elementem analizy jest rozpatrzenie zmian instytucjonalnych, w tym utworzenia Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego, które utrwaliło dodatkowe mechanizmy kontroli politycznej i sformalizowało redystrybucję uprawnień w warunkach narastającej presji autorytarnej po kryzysie 2020 roku. W zakończeniu określone są główne oznaki pogłębiającego się autorytaryzmu, takie jak ograniczenie wolności politycznych, wzmocnienie praktyk represyjnych, likwidacja przestrzeni dla społeczeństwa obywatelskiego oraz wzrost zależności kluczowych grup społecznych od państwa. Rozpatrzona jest także rola grup społecznych w podtrzymywaniu stabilności i legitymizacji reżimu.

Rozdział II koncentruje się na analizie czynników zewnętrznych, wywierających bezpośredni wpływ na Republikę Białorusi. Ważne miejsce w tym kontekście zajmuje badanie wysokiego stopnia zależności ekonomicznej, energetycznej i gospodarczej kraju od Federacji Rosyjskiej, która przez dwie dekady kształtowała strukturalne ograniczenia dla samodzielności białoruskiej polityki zagranicznej i wewnętrznej. Podkreśla się, że po kryzysie politycznym z 2020 roku zależność ta znacząco się pogłębiła: zwiększyły się rozmiary wsparcia finansowego ze strony Moskwy, zintensyfikowała się integracja w ramach Państwa Związkowego, a kluczowe sektory gospodarki, takie jak energetyka, przemysł, transport i sfera bezpieczeństwa, stały się jeszcze ściślej powiązane z rosyjskimi zasobami i infrastrukturą. Dodatkowo analizowany jest wpływ sankcji zachodnich, wprowadzonych w odpowiedzi na naruszenia praw człowieka, fałszowanie wyborów i represje po wydarzeniach 2020 roku. Zauważa się, że środki sankcyjne doprowadziły do transformacji zewnętrznych przepływów gospodarczych, wzmocnienia roli Rosji i partnerów azjatyckich, ograniczenia możliwości międzynarodowego manewrowania oraz dalszego osłabienia gospodarki, dotyczącego zarówno sektor państwowy, jak i prywatny. Osobne miejsce poświęcono roli białoruskiej diaspory i opozycji politycznej. Istotnym elementem analizy jest badanie mechanizmów kontroli nad opinią publiczną i środowiskiem informacyjnym, w tym cenzury, ograniczenia dostępu do niezależnych źródeł informacji, prześladowania dziennikarzy, blokowania platform cyfrowych oraz rozwój propagandy państwowej. Mechanizmy te są rozpatrywane jako narzędzia systemowego tłumienia społeczeństwa obywatelskiego i niszczenia dysydentyzmu. Podkreśla się, że tego rodzaju polityka informacyjna nie tylko jest reakcją na wyzwania zewnętrzne i wewnętrzny kryzys polityczny, lecz także sprzyja dalszemu umacnianiu praktyk autorytarnych, kształtowaniu zamkniętego systemu politycznego oraz obniżeniu zdolności społeczeństwa do samoorganizacji i oporu.

Rozdział III częściowo przedstawia wyniki przeprowadzonych badań empirycznych wśród społeczeństwa białoruskiego, mających na celu identyfikację aktualnych postaw społecznych wobec procesów politycznych i zagranicznych. Centralna uwaga poświęcona jest postrzeganiu obowiązującego reżimu politycznego. Osobny blok poświęcony jest ocenom społecznym roli białoruskiej diaspory, w tym jej wymiarowi politycznemu. Rozważane są wyobrażenia o potencjale diaspory w promowaniu interesów białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego, wpływie na międzynarodowe postrzeganie sytuacji w kraju oraz w tworzeniu alternatywnych inicjatyw politycznych. Dodatkowo analizowane jest podejście ludności do polityki sankcyjnej państw zachodnich.

Rozdział IV również częściowo przedstawia wyniki przeprowadzonych badań empirycznych wśród społeczeństwa białoruskiego. W głównej mierze koncentruje się na postrzeganiu przez nie krajów sąsiadujących z Białorusią. W szczególności analizowane są zmiany w ocenach tych krajów oraz narodowości.

Rozdział V analogicznie przedstawia wyniki przeprowadzonych badań empirycznych wśród społeczeństwa białoruskiego, jednak z konkretnym naciskiem na ocenę Polski, polskich liderów politycznych, a także ocenę polityki polskiej wobec Republiki Białorusi.

Rozdział VI przedstawia zaproponowane przez autora niniejszej dysertacji mechanizmy współdziałania oraz perspektywy scenariuszy interakcji państwa polskiego z Republiką Białorusi. Oceniane są możliwe scenariusze z naciskiem na wyniki przeprowadzonych badań, a także w oparciu o oceny ekspertów. Przedstawiane są również potencjalne bariery i ryzyka w kontekście możliwego procesu demokratyzacji Republiki Białorusi oraz formułowane ogólne rekomendacje dla strategii oddziaływania politycznego.

Rozdział I.

Od sultanizmu do autorytaryzmu - ewolucja systemu politycznego Republiki Białorusi w latach 2000-2024 jako determinanta polskiej polityki zagranicznej.

Polityka zagraniczna państwa to całokształt instytucjonalnych działań państwa (*policy*) w sferze zagranicznej. Mających na celu osiągnięcia jego zdefiniowanych interesów. W zależności od podejścia teoretycznego (realizmu politycznego, neoliberalizmu oraz konstruktywizmu) jej zakres określany jest interesem państwa i formułą oddziaływania międzynarodowego. W realizmie i jego współczesnych odmianach (neoklasycznej i strukturalnej, niekiedy określanej jako neorealizm) zasadniczą determinantą są potęga państwa, uwarunkowania historyczne jego polityki oraz sposoby definiowania interesów państwa. W paradygmacie liberalnym są to relacje między graczami politycznymi, skoncentrowanymi na zwiększaniu potęgi państwa i dobrobytu społecznego. Jej zakres jest kształtowany w drodze kompromisu przez grupy interesu uznające za podstawę polityki państwa poszanowanie liberalnych wartości w postaci wolności, demokracji, praw człowieka, funkcjonowanie wolnego rynku oraz pokoju jako pożądanego stanu relacji międzynarodowych. Natomiast konstruktywizm opiera się na idei funkcjonowania państwa w relacjach międzynarodowych w oparciu o powszechnie stosowane normy determinujące kształt strategii państwowych oraz podejmowanych form aktywności międzynarodowych¹. Tak rozumiana polityka zagraniczna państwa stanowi integralną część realizowanej długofalowej strategii państwa przy uwzględnieniu przyjętych celów strategicznych i istniejących oraz przewidywanych lub nieoczekiwanych procesów wpływających na jej efektywność. Ważną rolę w jej kreowaniu odgrywają instytucje ją realizujące oraz system polityczny państwa kreującego politykę zagraniczną oraz państwa objętego jej oddziaływaniem. Powinna być budowana w zaplanowanym, długofalowym procesie obejmującym fazy: identyfikacji i formułowania interesów państwa oraz kreowania procesów zapewniających ich osiągnięcie. W jej całokształcie ważnym jest dobór środków oddziaływania na struktury administracyjne państwa oraz kierowanych do społeczeństwa go tworzącego. Szczególną formułą polityka ta przybiera w odniesieniu do państw niedemokratycznych. W odniesieniu do nich trudno stosować

¹ Hasło *Polityka Zagraniczna*, Encyklopedia Bezpieczeństwa Narodowego, red. J. Itrich-Drabarek i inni (autorzy hasła P. Mickiewicz, T. Pawłuszko)

paradygmat liberalny lub konstruktywiczny ze względu na obojętny lub specyficznie postrzegany stosunek do wartości liberalnych i norm prawnych. Zasadnym jest stosowanie podejścia realistycznego i koncentracją na wykorzystywaniu atrybutów potęgi państwa w celu realizacji jego interesów oraz wykorzystywanie wzajemnych powiązań o charakterze historycznym, gospodarczym i społecznym. Wymogiem jest także uwzględnienie w planach oddziaływania specyfiki reżimu politycznego, zwłaszcza organizacji i funkcjonowania elementów systemu politycznego oraz postaw społecznych. Te dwa czynniki powinny odgrywać zasadniczą rolę w kreowaniu zakresu i formuły polskiej polityki wobec Republiki Białorusi.

1.1. Białoruś jako państwo niedemokratyczne w oparciu o wybrane podejścia teoretyczne.

System polityczny państwa jest zazwyczaj definiowany jako zespół wzajemnie powiązanych struktur, instytucji i mechanizmów, których zadaniem jest wspólne rozwiązywanie problemów społecznych². Jedną z najważniejszych jego składowych są interakcje aparatu władzy ze społeczeństwem³. Są one wykorzystywane do zapewnienia lub utrzymania stabilności politycznej państwa⁴. Postrzegając w ten sposób system polityczny podkreślić należy, że podlega on ciągłym zmianom, ewoluuje, dostosowując się do procesów politycznych, społecznych i gospodarczych w wymiarze wewnętrznym państwa jak i jego otoczeniu. Celem aparatu władzy jest utrzymanie kontroli nad procesem jego ewolucji i niedopuszczenie do naruszenia jego stabilności⁵. Podstawową formą utrzymania tej stabilności jest dążenie by ewolucja systemu politycznego nie przyjęła formy gwałtownej jego modyfikacji w wyniku podjętych reform politycznych, które lub mogłyby przybrać postać zmian o charakterze konstytucyjnym lub wręcz prowadzić do obalenia dotychczasowych zasad funkcjonowania systemu⁶. Wskazując na powyższe za Marianem Grzybowskiem, Andrzejem Antoszewskim, Małgorzatą Podolak i Markiem Żmigrodzkim przyjąć należy, że badając relacje

² M. Podolak, M. Żmigrodzki, *System polityczny i jego klasyfikacje*, w: *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, nr 2, 2013, s. 14.

³ G. D. Lasswell, A. Kaplan, *Power and Society*, New Haven, 1950.

⁴ W. Szostak, *Zarys teorii polityki*, Kielce, 1999, s. 9–10.

⁵ Z. J. Pietraś, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin 1990.

⁶ P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce. Aspekty i kontrowersje definicyjne*, „Polityka i Społeczeństwo”, 5/2008, s. 73.

między władzą a społeczeństwem skoncentrować się należy na pojęciu „reżim polityczny”. Wymieniając tę czwórkę polskich badaczy podkreślić należy, że w swoich teoriach wskazywani oni na różne jego cechy. M. Grzybowski i A. Antoszewski reżim polityczny definiują jako, opisywany w sposób normatywny, „układ stosunków między władzą ustawodawczą a wykonawczą”, chociaż podkreślają, że pojęcie to odnosić raczej należy do systemów demokratycznych⁷. Natomiast M. Żmigrodzki i M. Podolak uznawali, że wiodącą rolę w jego opisie odgrywają sposób organizacji aparatu państwowego oraz struktura terytorialną państwa. Ich zadaniem reżim polityczny to „układ formalnych (prawnych), jak i nieformalnych zasad i mechanizmów regulujących funkcjonowanie centrum władzy politycznej oraz sposób jego powiązania ze społeczeństwem”⁸. Definicja ta pozwala na wykazanie, iż również w reżimach niedemokratycznych mogą występować także organy, mechanizmy i systemy właściwe dla szeroko rozumianej demokracji. Mogą więc funkcjonować także w paradygmacie pozornej demokracji. Definicja ta pozwala na dokonanie klasyfikacji współczesnych reżimów politycznych. W opinii autora dysertacji za najpełniejszy i zgodny z tą definicją jest klasyfikacja zaproponowana przez Juana Linza i Alfreda Stepana. Zwłaszcza, że podział ten oparty na analizie porównawczej i zestawieniu takich cech jak poziom pluralizmu politycznego, rola ideologii i mobilizacji, cechy przywództwa i kontroli w różnych systemach politycznych⁹. Badacze ci podkreślają, że współcześnie cechy te mogą występować także w systemach niedemokratycznych w paradygmacie pozornej demokracji. Wychodząc z tego założenia wyróżnili oni pięć głównych typów to jest: totalitaryzm, autorytaryzm, reżim posttotalitarny, sułtanizm i demokracja. Podkreślić jednak należy, że Linz i Stepan identyfikują sułtanizm jako niezależny typ reżimu politycznego, pomimo, że większość badaczy uważa za rodzaj personalistycznej autorytarnej dyktatury. Autor dysertacji przyjął, że to wydzielenie pozwala na bardziej dogłębne zbadanie reżimu politycznego Republiki Białorusi

Uwzględniając powyższe podejścia badawcze przyjęto do badań nad reżimem politycznym Białorusi, że niezbędnym jest uwzględnienie zarówno „tradycyjnych” cech systemu politycznego jak i oceny skali stosowanych restrykcji wobec społeczeństwa oraz umiejętności formalnego stosowania form funkcjonowania państwa demokratycznego

⁷ M. Grzybowski, *Stabilność polityczna a zmiany ustrojowe: egzegeza pojęć i determinanty*, w: *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, red. J. Czajowski i in., Kraków 1999, s. 11.

A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006, s. 168–169.

⁸ M. Podolak, M. Żmigrodzki, *System polityczny i jego klasyfikacje*, w: *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, nr 2, 2013, s. 14.

⁹ J. Linz, A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press 1996, s. 38.

(wybory, funkcjonowanie systemu wielopartyjnego itp.)¹⁰. Opierając się na wynikach badań polskich badaczy systemów politycznych możliwym jest określenie specyficznych cech reżimów niedemokratycznych, co zaprezentowano w poniższej Tabeli 1.

Tabela 1.
Cechy reżimów niedemokratycznych.

Reżim polityczny	Istota	Cechy
Totalitaryzm	Całkowita kontrola władzy nad społeczeństwem osiągnięta w formie stosowanych represji	Kontrola państwa nad formułą życia społeczno-gospodarczego i kulturowego oraz życiem prywatnym obywateli i procesem edukacji Kreowanie obowiązujących form życia społecznego poprzez kontrolę przekazu medialnego i kształtowanie opinii publicznej, cenzura form komunikacji społecznej, stosowanie powszechnej inwigilacji i represji wobec przeciwników politycznych, mobilizowanie społeczeństwa wobec idei lub wykreowanego wroga
Autorytaryzm skonsolidowany i nieskonsolidowany	Koncentrację władzy w rękach jednej osoby lub małej grupy egzekwującej bezwzględne podporządkowanie się społeczeństwa jej decyzjom	Władza skupiona w rękach przywódcy oraz najbliższego kręgu osób zaufanych przy zachowaniu instytucji uchwałodawczych i wykonawczych. Decyzje są często podejmowane z pominięciem lub lekceważeniem obowiązujących norm prawnych. Lider dysponuje szerokimi, osobistymi uprawnieniami, które pozwalają mu na bezpośrednie kształtowanie polityki państwowej. Fundamentem takiego systemu jest rozbudowany aparat przymusu (wojsko, policja i służby bezpieczeństwa) utrzymujący reżim dzięki częstemu stosowaniu lub groźbie użycia siły Przemoc jest stosowana wybiórczo wobec przeciwników systemu, głównie w formule siłowych działań aparatu przymusu, inwigilację oraz represje wobec opozycji politycznej.
Sułtanizm	Wysoki poziom personalizacji władzy	Postać lidera jest emanacją państwa a granice między interesem prywatnym a publicznym ulegają zatarciu Woli lidera podporządkowane są instytucje państwowe przy zachowaniu form ich funkcjonowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. Bäcker, *Kategorie teoretyczne totalitaryzmu a badania empiryczne*, *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 38/2, Wrocław 2016, s. 5; A. Chodubski, *Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 2016, T. 17, s. 12; J. J. Linz, A. Stepan, *Modern Nondemocratic Regimes*, (w:) *Problems of Democratic Transition & Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996.

Wskazując na powyższe cechy podkreślić należy słuszność opinii Romana Bäckera, że dominującymi cechami autorytaryzmu jest dominacja biurokracji i apatyczna postawa społeczeństwa, a totalitaryzmu dominacja aparatu partyjno-państwowego wraz z kontrolowaną

¹⁰ Ю. Кудрявцев, *Государственные режимы*, Москва 2012, стр. 77.

przez ten aparat mobilizacją społeczną¹¹. Natomiast immamentną cechą sułtanizmu jest dążenie do usankcjonowanie osobistej dominacji lidera i ewentualnego sukcesora a nie budowa trwałego ładu politycznego¹². Te ogólne konkluzje wymagają jednak szczegółowego uzasadnienia i ich odniesienia do przeobrażeń reżimu politycznego Republiki Białorusi. Z tego względu dokonano w pierwszej kolejności scharakteryzowany zostanie sułtanizm jako reżim polityczny, który zdaniem Autora charakteryzuje system polityczny Republiki Białorusi do roku 2020, w następną kolejność autorytaryzm. W ostatniej części rozdziału Autor odniesie się do dyskusji o funkcjonowaniu państwa białoruskiego w reżimie totalitarnym.

Sułtanizm bez względu na to czy traktowany będzie jako osobna forma reżimu politycznego czy jako forma autorytaryzmu określić należy jako reżim charakteryzujący się wysokim stopniem personalizacji władzy. Podkreślić należy, że w reżimach sułtańskich władza opiera się na osobistej lojalności, a nie na mechanizmach instytucjonalnych. Aby utrzymać kontrolę, reżimy te często opierają się na sieci osobistych powiązań i personalnych przywilejów¹³. Jego zasadniczą cechą jest kontrola aparatu władzy dokonywana poprzez sieć relacji osobistych, prywatnych, często opartych na więziach rodzinnych, klanowych lub wyselekcjonowanej grupy osób. W tego rodzaju reżimach instytucje władzy państwowej często istnieją jedynie nominalnie lub są całkowicie, lub w dużej mierze kontrolowane przez przywódcę. Sposób funkcjonowania państwa jest emanacją celów sprawującego przywództwo polityczne, co stanowi istotny problem w sytuacji nagłego braku decyzyjności lub sprawczości lidera¹⁴. Styl rządzenia jest często opisywany jako despotyczny, w którym władcy często podejmują arbitralne decyzje i lekceważą zasady praworządności, co jeszcze bardziej zaostrza problemy naruszeń praw człowieka i niepokojów społecznych¹⁵. Takie reżimy często uciekają się do środków ucisku, aby stłumić opozycję i sprzeciw, co prowadzi do poważnych naruszeń swobód obywatelskich i utrwalania autorytarnych rządów. Konsekwencje tego modelu zarządzania wykraczają poza struktury polityczne, ponieważ często skutkują poważnymi konsekwencjami ekonomicznymi, w tym kapitalizmem kumoterskim i nierównościami, a także

¹¹ R. Bäcker, *Kategorie teoretyczne totalitaryzmu a badania empiryczne, Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 38/2, Wrocław 2016, s.10

¹² J. J. Linz, A. Stepan, *Modern Nondemocratic Regimes*, w: *Problems of Democratic Transition & Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996.

¹³ J. J. Linz, A. Stepan, *Modern Nondemocratic Regimes*, w: *Problems of Democratic Transition & Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996. p. 38.

¹⁴ С. Н. Шкель, *Современные классификации авторитарных режимов, Политика и общество*, 2014.

¹⁵ J. Thomas, *Delegitimizing Sultanistic Regimes, One Step At a Time*, 2014

głębokimi reperkusjami społecznymi, takimi jak wszechobecne represje i powszechne łamanie praw człowieka.

Porównując ten reżim polityczny z autorytaryzmem wskazać należy, że i w tym reżimie występuje koncentracja władzy w rękach lidera lub liderów i ich otoczenia. Jego immamentną cechą jest również wizja sprawowania silnej władzy wykonawczej oraz narzucanie woli władzy (ograniczania woli społecznej). Powstanie tego reżimu politycznego jest najczęściej wynikiem zapotrzebowania społecznego na zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, co zazwyczaj gwarantuje silny i zdecydowany aparat administracyjny¹⁶. Autorytarna władza nie dąży do całkowitej kontroli społeczeństwa, zazwyczaj oferuje mu swobodę w wybranych sferach życia publicznego (wolność gospodarcza, swobody kulturowe) przy równoczesnym ograniczaniu kreatywnego udziału w życiu politycznym¹⁷. Jak słusznie zauważyli A. Antoszewski i R. Herbut taka forma aktywności społecznej przy zapewnieniu owego poczucia bezpieczeństwa i wrażenia poprawy sytuacji ekonomicznej może być pozytywnie postrzegana przez społeczeństwo¹⁸. Ale to odczucie społeczne jest uzależnione od kompetencji przywódcy lub elity rządzącej oraz umiejętności odczytania a następnie wykreowania postaw społecznych. W przypadku błędnego ich odczytania lub niekompetencji aparatu władzy mogą doprowadzić do wybuchów społecznych, co niwelują rolę istotnej cechy tego systemu jakim jest apatia społeczna lub bierna akceptacja polityki prowadzonej przez liderów politycznych. Próba przeciwdziałania tym zagrożeniom jest koncepcja tzw. Neoautorytaryzmu, cechująca się częściowym uwzględnianiem części potrzeby społeczeństwa i odwoływaniem się do pojęcia interesu narodowego i wartości demokratycznych oraz praw człowieka. W wymiarze instytucjonalnym polega na tworzeniu pozorów instytucji demokratycznych, np. konsultacji społecznych czy wyborów, przy zachowaniu kluczowych cech autorytaryzmu: centralizacji władzy i ograniczeń wolności obywatelskich. Dzięki temu reżim uzyskuje legitymizację i utrzymuje kontrolę nad sytuacją polityczną¹⁹. Tworząc fasadowe elementy demokracji reżimy te jednocześnie zachowują kontrolę nad życiem politycznym społeczeństwa, ale wydają się bardziej otwarte i liberalne²⁰. Zapewniając względną stabilność i dobrobyt gospodarczy, przyciągając inwestycje i rozwijając otoczenie biznesowe tworzą pozory demokratycznego

¹⁶ A. Chodubski, *Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 2016, T. 17, s. 21.

¹⁷ A. Chodubski, *Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 2016, T. 17, s. 14.

¹⁸ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001, s. 39.

¹⁹ Я. М. Бергер, *Перспективы политической реформы в современном Китае*, *Отечественные записки*, 2008, № 3 (42), s. 8–27.

²⁰ L. Diamond, *Thinking about hybrid regimes*, *Journal of Democracy*, Johns Hopkins University Press 2002 s. 160

państwa dążącego do poprawy poziomu życia i możliwości rozwojowych obywateli. Pozwala to na zachowanie legitymację do sprawowania władzy zarówno w opinii części społeczeństwa i społeczności międzynarodowej²¹.

Dla przyjętego celu dysertacji niezbędnym jest nie tyle samo porównanie obydwu reżimów, ale ukazanie ich specyficznych, rozróżniających ich cech. Zwłaszcza roli aparatu politycznego, struktur siłowych oraz mediów. Analiza cech obydwu reżimów pozwala na uznanie, iż w sułtanizmie dominuje sieć lojalności. Stanowiska w administracji obsadzone są według kryterium osobistej lojalności wobec lidera, a nie kompetencji czy przynależności do określonej elity partyjnej. W autorytaryzmie klasycznym natomiast aparat polityczny odgrywa rolę bardziej zinstytucjonalizowaną to znaczy partie czy organy państwowe mają znaczenie nie tylko instrumentalne, ale również służą stabilizacji systemu i zapewniają minimum przewidywalności w procesie decyzyjnym. Podobne zróżnicowanie występuje w sposobie wykorzystania struktur siłowych. W sułtanizmie armia podporządkowana jest bezpośrednio liderowi i często dzieli się na frakcje rywalizujące o względy władcy. Jej zadaniem nie jest ochrona porządku instytucjonalnego, lecz zapewnienie bezpieczeństwa osobistego przywódcy i jego bliskiego kręgu. W reżimach autorytarnych armia stanowi gwaranta jego stabilności, w niektórych przypadkach stając się jednym z filarów podziału władzy, a więc czynnikiem zdolnym do równoważenia pozycji przywódcy. Natomiast w reżimie sułtanistycznym media pełnią przede wszystkim funkcję propagandową, służącą personalnemu kultowi jednostki i legitymizacji jego nieograniczonej dominacji. Ich przekaz koncentruje się na podtrzymywaniu obrazu przywódcy jako nieomylnego i wszechwładnego. W klasycznym autorytaryzmie media także pozostają narzędziem kontroli władzy, jednak ich przekaz bywa bardziej zinstytucjonalizowany i ukierunkowany na obronę systemu politycznego jako całości, a nie wyłącznie na gloryfikację osoby lidera.

W procesie analizy nad przeobrażeniami systemu politycznego Republiki Białorusi odnieść się należy do dyskusji o jego przeobrażaniu się w system neototalitarny. Wykreował ją białoruski dysydent dr Paweł Usow publikując w 2022 roku swoją pracę doktorską pt. tytułem *Ewolucja reżimu A. Łukaszenki 2020-2022: (neo)totalitaryzm*²². Niestety w pracy tej nie dokonano jednoznacznej definicji neototalitaryzmu, ale podjęcie takiej debaty w odniesieniu do Republiki Białorusi wymaga omówienia istoty ustroju totalitarnego. Opierając się na

²¹ H. Harding, *Fragile Relationship: The United States and China since 1972*, Washington D.C. 1992.

²² Została ona opublikowana na portalu BY-UA stworzonym i prowadzonym przez Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego.

analizach teoretycznych odnoszących się do totalitaryzmu jako formy reżimu politycznego tezy Pawła Usowa uznać należy za nie w pełni uzasadnione. Jednakże ze względu na cel pracy ich prezentacja wydaje się konieczna. Przede wszystkim wskazać należy, że w jej treści nie zdefiniowano jednoznacznie pojęcia „neotalitaryzm”. Pojęcia klasycznego totalitaryzmu w tej pracy są uzupełnione przykładami cechującymi raczej system autorytarny bez wyznaczenia granicy pomiędzy autorytaryzmem a totalitaryzmem. Takie podejście prowadzi do rozmycia pojęć i trudności w jednoznacznym zidentyfikowaniu zjawiska. Uzasadniając powyższą opinię Autor zdecydował się na wskazanie kilku reprezentatywnych przykładów. Przede wszystkim obecnie na Białorusi brakuje silnej i dominującej ideologii. Oczywiście można zauważyć próby jej tworzenia na różnych poziomach, jednak nie można mówić o jej sukcesie czy masowym charakterze. Dr Usow w rozmowie z autorem niniejszej rozprawy twierdzi również, że władza dąży do „likwidacji wszelkich form aktywności obywatelskiej”, ale fakty świadczą o mozaikowym, zróżnicowanym i zmodyfikowanym społeczeństwie choć mimo tego poddanym represjom. W kraju nadal funkcjonuje sektor biznesowy (przedsiębiorcy, mikro przedsiębiorcy), choć na niskim poziomie, pojawiają się także oddolne inicjatywy kulturalne czy projekty obywatelskie. Co istotne, cała ta aktywność odbywa się bez otwartego komponentu politycznego. Białoruś nie wykazuje pełnej społecznej i kulturowej homogeniczności, która jest typowa dla totalitaryzmu. Więc, można stwierdzać, że życie społeczne mimo ograniczeń i represji wobec dysydentów nadal trwa. Również za błędne uznać należy porównanie mobilizacji politycznej z reżimem stanu wojennego. Owszem, struktury siłowe zostały wzmocnione, ale społeczeństwo nie zostało poddane rygorom podobnym do wprowadzanych w trakcie obowiązywania stanu wojennego (godzina policyjna, ograniczona administracyjnie możliwość przemieszczania się pomiędzy jednostkami administracyjnymi, nakazy pracy itp.).

Podsumowując większość opisanych form nacisku takich jak zwolnienia z pracy, naciski na rodziny, zakazy wyjazdu za granice, zastraszanie jest typowa dla wielu reżimów autorytarnych. Nie stanowi to wystarczającej podstawy do uznania systemu za totalitarny. Raczej należałoby mówić o wzmocnionym autorytaryzmie, a nie o nowym totalitaryzmie w klasycznym rozumieniu. Oczywiście, protesty z 2020 roku miały masowy charakter w szczytowym momencie uczestniczyło w nich około miliona osób (czyli 1/8 populacji kraju). Zaostrzenie środków represji wykazało zdolność Aleksandra Łukaszenki do utrzymania władzy. Jednakże trudno porównywać ukształtowany reżim z klasycznym totalitaryzmem, a tym bardziej z wywodzącym się z niego neotalitaryzmem przede wszystkim z powodu braku

jego podstawowych cech. Podsumowując powyższe rozważania z pewnością można zgodzić się z dr Usowem, że system polityczny współczesnej Białorusi posiada kilka cech upodabniających reżimu totalitarnego, jednak w wielu aspektach nie wpisuje się w tę definicję. Dlatego też kwestia ta zostanie pominięta w dalszych rozważaniach. Opierając się na przeprowadzonych analizach uznać należy, że do roku 2020 Republika Białorusi funkcjonowała jako państwo o z dominującymi cechami sułtanizmu jako reżimu politycznego a po tym okresie dominować zaczęły cechy przypisywane reżimowi autorytarnemu. Pozwala to na stwierdzenie, że w latach 2022-2024 w państwie tym następuje szybki proces postępującego autorytaryzmu.

1.2. Cechy białoruskiego sułtanizmu w latach 2004-2020.

Od momentu powstania współczesnej Republiki Białorusi w 1991 roku elity polityczne tego kraju, ze względu na długotrwałą koegzystencję, postrzegały Federację Rosyjską jako najważniejszego sojusznika. Ścisłe więzi społeczne i kulturowe, które ukształtowały się w czasach radzieckich, a także propaganda i dążenie do zachowania elementów byłego Związku Radzieckiego, sprzyjały częstym wspomnieniom o przeszłości w dyskusjach publicznych oraz politycznych. Na przykład w programach politycznych kandydatów na prezydenta Białorusi niezmiennie pojawiały się propozycje różnych form współpracy z Federacją Rosyjską, a większość z nich opowiadała się za ścisłą współpracą z tym państwem. Takie stanowisko było również uzasadnione znaczną zależnością gospodarczą Białorusi od Rosji²³. Oceniając procesy polityczne tego okresu można stwierdzić, że Republika Białoruś szansę na niepodległość i stworzenie demokratycznego państwa uzyskała dzięki zaistniałej sytuacji oraz sprzyjającym warunkom w postaci samego rozpadu ZSRR oraz tworzenia wspólnot i sojuszy, które pomogłyby krajom funkcjonować osobno. Niemniej jednak nie należy zapominać, że 82,7% uczestników ogólnokrajowego referendum 17 marca 1991 roku zagłosowało za utrzymaniem

²³ W 1994 roku niemal wszyscy kandydaci podkreślali konieczność współpracy z Rosją, ponieważ kraj znajdował się w głębokim kryzysie gospodarczym. Białoruski przemysł był silnie powiązany z rosyjskimi rynkami i surowcami energetycznymi, dlatego zbliżenie z Moskwą postrzegano jako warunek stabilizacji i utrzymania tradycyjnych powiązań produkcyjnych. Władimir Łukaszewicz opowiadał się za jak najściślejszą integracją (wspólną walutą, jednolitą przestrzenią gospodarczą i sojuszem politycznym). Aleksander Łukaszenka również stawiał na zbliżenie z Rosją, lecz przedstawiał to jako „alternatywę” wobec starej władzy, odwołując się do nostalgii za ZSRR i niezadowolienia z pogarszających się warunków życia. Zenon Pożniak był jedynym kandydatem, który wyraźnie akcentował ochronę niepodległości i ostrzegał przed politycznym zjednoczeniem z Moskwą, choć i on uznawał potrzebę współpracy gospodarczej. Różnice między kandydatami dotyczyły stopnia i formy zbliżenia od głębokiego sojuszu po ostrożne partnerstwo.

ZSRR, a ten wynik był jednym z najwyższych w ZSRR, wyższym niż w Rosji i na Ukrainie. Ponadto Białoruś była jednym z ostatnich krajów (27 lipca 1990), które przyjęły Deklarację niepodległości, na tle innych państw.

Rozpad ZSRR w znacznym stopniu wpłynął również na sektor gospodarczo-ekonomiczny i więzi między republikami. Oczywiście, ten problem dotknął również Republikę Białoruś, która zaczęła doświadczać globalnego deficytu towarów, wzrostu inflacji i redukcji miejsc pracy. Prawdopodobnie związek deficytu i nowych, nieznanych reform odegrał decydującą rolę w negatywnej asocjacji, co zwiększyło skuteczność populistycznej narracji i popularność zapotrzebowania na „silnego przywódcę”. Odpowiedzią na to zapotrzebowanie był Aleksander Łukaszenka. W sposób demokratyczny wygrał on wybory prezydenckie, jakie odbyły się 20 lipca 1994 roku. Po wyborze przekształcił urząd prezydenta w narzędzie osobistej dyktatury. Pomimo swojej prorosyjskiej polityki Łukaszenka dążył do zachowania niezależnej pozycji jako lider Republiki Białorusi. Już w październiku 1994 roku, występując w telewizji, oświadczył, że kraje powstałe po rozpadzie ZSRR nie będą w stanie przezwyciężyć swoich trudności, jeśli będą istnieć oddzielnie, w „narodowych mieszkaniach”²⁴. W tym wywiadzie Aleksander Łukaszenka podkreślał, że nigdy nie był przeciwnikiem Związku Radzieckiego. Przeciwnie, należał do tych deputowanych, którzy sprzeciwiali się ratyfikacji porozumień białowieskich, które doprowadziły do rozpadu ZSRR i utworzenia Wspólnoty Niepodległych Państw. Warto zauważyć, że jeszcze przed wyborami prezydenckimi na Białorusi, w maju 1994 roku, Łukaszenka, przemawiając w Dumie Państwowej w Moskwie, zaproponował odbudowę Związku Radzieckiego. Choć to oświadczenie nie miało realnych skutków, znacząco podniosło jego popularność zarówno wśród białoruskich, jak i rosyjskich wyborców, a także znalazło oddźwięk w sąsiednich krajach, takich jak Ukraina i Rosja.

Oceniając pierwszy okres sprawowania przez A. Łukaszenkę władzy podkreślić należy, że do 2000 roku charakteryzował się on rządami tzw. silnej ręki i pogłębieniem niedemokratycznych sprawowania władzy. Przeprowadzono działania, które uznać można za manipulowanie sposobem funkcjonowania instytucji demokratycznych. Występowały także formy radykalnego tłumienia opozycji politycznej. W listopadzie 1996 roku przeprowadzono kluczowe ogólnokrajowe referendum dotyczące zmian w konstytucji z 1994 roku, które

²⁴ 15 października 1994 r. podczas transmisji Fragment brzmiał następująco: *Еще раз хочу пользоваться случаем подтвердить свою приверженность той идеи что по одиночку и в одиночку, и находясь в разных, как мы раньше говорили, национальных квартирах, мы из этой багны никогда не вылезем.* TV „Ostankino”, Telemost Minsk-Moskva, <https://youtu.be/U9LIDZS7JaM> [odczyt: 13.12.2023].

pozwołyły Łukaszenkę przedłużyć swoją kadencję prezydencką i skonsolidować władzę. Zostało ono skrytykowane przez wielu międzynarodowych obserwatorów za brak uczciwości i przejrzystości, doprowadziło do fundamentalnych zmian w konstytucji. W szczególności doprowadziło do rozwiązania Rady Najwyższej i utworzenia nowego dwuizbowego parlamentu, którego członkowie zostali osobiście wybrani przez Łukaszenkę. Ta manipulacja ramami konstytucyjnymi faktycznie zniszczyła system wzajemnej kontroli i równowagi, który mógłby stanowić przeciwwagę dla jego władzy. Fakt ten można uznać za zapoczątkowanie przekształcenia systemu politycznego Republiki Białorusi w reżim sułtanistyczny. Sukcesywnie realizowany projekt w zasadzie zakończył się w roku 2010 dzięki systematycznym i umiejętnie przeprowadzonymi manipulacjami wyborczymi oraz stosowanymi surowymi represjami kierowanymi do opozycji politycznej.

Wskazując na powyższe procesy i ich rolę w procesie przeobrażeń politycznych na Białorusi analizę procesu ewolucji systemu politycznego tego państwa Autor zdecydował się rozpocząć od roku 2010. Prezentując skrótowo ten proces w latach 1994-2010 Autor w pełni zgadza się z tezą Uladzimira Rowdy, który za początek funkcjonowania na Białorusi systemu sułtanistycznego uznaje rok 2010. W tym roku, a w zasadzie po wyborach prezydenckich system polityczny Białorusi cechują cztery z pięciu cech systemu sułtanistycznego według teorii Juana Linza i Alfreda Stepana. Za spełniające to kryterium uznać należy cechy przywództwa politycznego Aleksandra Łukaszenki, stopień pluralizmu politycznego, rolę ideologii oraz charakter mobilizacji politycznej²⁵. Jediną cechą nieodpowiadającą teorii sułtanizmu, co potwierdza między innymi Władimir Rowdo był poziom represji i skala nieprzestrzegania praw człowieka²⁶. Nie były one tak wszechstronne jak w opisie cech sułtanizmu autorstwa Linza-Stepana. Zgadając się z oceną, że faktycznie forma nieprzestrzegania praw i wolności obywatelskich miała charakter wybiórczy, stosowany wobec konkretnych jednostek to fakt ich nieprzestrzegania skłania go do akceptacji tezy Stephena Ecke i Tarasa Kuzio²⁷. Proces ten było możliwy dzięki dwóm dominującym w tym okresie cechom białoruskiego społeczeństwa, czyli niskiemu poczuciu tożsamości narodowej Białorusinów i biernością polityczną społeczeństwa. Pozwoliło to na spersonalizowanie władzy

²⁵ U. Rouda, *Belarus: Transformation from Authoritarianism towards Sultanism*, *Baltic Journal of Political Science*, December 2012, No. 1.

²⁶ В. Ровдо, *Специфика и эволюция политического режима Республики Беларусь*, *Acta Slavica Iaponica*, Tomus 21, s. 144–180.

²⁷ Więcej szczegółów: iSANS, *Sultanistic regime in Belarus rule by inheritance as an unlikely scenario* <https://isans.org/articles/sultanistic-regime-in-belarus-rule-by-inheritance-as-an-unlikely-scenario.html> [odczyt: 16.12.2023].

państwowej i ograniczenie autonomii instytucji politycznych, które sukcesywnie stały się instrumentami w rękach lidera politycznego.

Analizując proces przekształcania systemu politycznego Białorusi w wersję reżimu sułtanistycznego uwzględnić należy wskaźniki zaproponowane przez Juana Linza i Alfreda Stepana. Zwłaszcza styl rządzenia, poziom pluralizmu politycznego, znaczenie ideologii, mechanizmy mobilizacji społeczeństwa oraz sytuacja w zakresie praw człowieka. Oceniając białoruską formułę sprawowania przywództwa politycznego podkreślić należy, że A. Łukaszenka w praktyce uzurpuje sobie rolę szefa rządu, chociaż konstytucja rozdziela funkcje urzędu prezydenta i szefa władzy wykonawczej. Oceniając sposób zarządzania państwem przyjąć więc należy, że sposób ingerencji w działania władzy wykonawczej jaki miał miejsce do 2020 roku spełnia zakres cech sułtanizmu określanych jako:

- Wysoce personalistyczne i arbitralne rządy.
- Brak autonomii urzędników państwowych.
- Podporządkowanie wobec przywódcy oparte na strachu i osobistych nagrodach.
- Tworzenie otoczenia przywódcy z przyjaciół, współpracowników i osób ze służb bezpieczeństwa.
- Obejmowanie stanowisk wyłącznie w wyniku osobistego podporządkowania²⁸.

Ponadto w wyniku referendum przeprowadzonym w 2004 roku prezydent uzyskał faktyczną możliwość dożywotniego sprawowania swojej funkcji. Także formuła politycznej kariery starszego syna prezydenta Wiktora Łukaszenki pozwala na sformułowanie opinii, iż w Białorusi występują silne tendencje dynastyczne oraz rozwija się kult osobowości, co jest także cechą sułtanizmu. Oceniając natomiast stan pluralizmu politycznego podkreślić należy, że jest on sukcesywnie ograniczany. Jednakże do roku 2020 pluralizm gospodarczy i społeczny nie był ograniczany w formule arbitralnej decyzji władzy chociaż w jednostkowych wypadkach występowały działania, które określić można za Lintzem-Stepanem jako „nieprzewidywalna i despotyczna ingerencja” ze strony głowy państwa. Oceniając całokształt polityki państwa w zakresie swobód politycznych wskazać należy, że pomimo istnienia ugrupowań dysydenckich oddolne działania o charakterze inicjatyw obywatelscy spotykały się z formą działań, którą określić można jako nieprzewidywana i despotyczna ingerencja władz oraz służb

²⁸ А. Казакевіч, *Апазыцыя ў палітычнай кампаніі 2004 г.*, Тамсама, s. 496.

państwowych. Także z pogwałcaniem obowiązującego prawodawstwa²⁹. Zgodzić się także należy z stwierdzeniem Eleny Korosteleviej, że w Białorusi „nie istnieje żadna grupa ani jednostka w społeczeństwie obywatelskim, politycznym ani w państwie, która nie jest zagrożona możliwością zastosowania wobec niej władzy despotycznej” prezydenta. We współczesnej Białorusi „brakuje państwa prawa, niski jest poziom instytucjonalizacji, a sfera prywatna i publiczna są silnie powiązane”³⁰.

W procesie wdrażania reżimu sułtanistycznego istotną rolę odgrywała ideologia, jednakże nie stanowi ona podstawy funkcjonowania reżimu. Była ona traktowana jako instrument oddziaływania na społeczeństwo i nie tworzyła całościowej koncepcji jak to ma miejsce np. w reżimach totalitarnych. Mieszanka nacjonalizmu, protekcjonizmu gospodarczego³¹ jaką stosował Łukaszenka do roku 2020 miała wyłącznie charakter instrumentalny i służyła wyłącznie do wiązania społeczeństwa z prezydentem i budowania jego wizerunku niekwestionowanego przywódcy narodu. Można uznać, że pełniła ona rolę „pseudoideologii” nieuwzględnianej w procesie kreowania polityki państwa zarówno przez Łukaszenkę jak i aparat administracyjny. Taka rola ideologii oraz propagandy pośrednio wynikając z cech osobowościowych A. Łukaszenki. Posiada on niesamowitą zdolność przekształcania się w postać zdolną manipulować uczuciami i oczekiwaniami białoruskiego społeczeństwa. Znajduje to odzwierciedlenie w jego czasami niezwykle kontrowersyjnej retoryce, która jednak odpowiada pragnieniom narodu, oferując mu obietnice stabilności i porządku. W efekcie jego oddziaływania socjotechnicznego niektóre z proponowanych reform były odbierane przez społeczeństwo jako pożądane i niezbędne, mimo że ograniczały ich zakres wolności osobistych. Cała retoryka i wszelkie działania „silnego przywódcy”, zdolnego doprowadzić kraj do dobrobytu i ochrony przed potencjalnymi zagrożeniami, miały na celu uzyskanie poparcia społecznego, a minimum akceptacji uzupełnianej przez wywieranie presji na społeczeństwo przez aparat administracyjny. W rzeczywistości jego reżim osiągnął ten cel głównie poprzez zwiększenie kontroli i tłumienie wszelkiej opozycji, zarówno politycznej, informacyjnej, jak i społecznej. Większość białoruskiego społeczeństwa zgodziła się na ten kompromis, co zdaniem autora jest aspektem niezwykle zaskakującym i nieoczekiwanym.

²⁹ E. Korosteleva, *The Emergence of a Party System*, w: S. White, E. Korosteleva, R. J. Hill (eds.), *Post-Communist Belarus: in Search of Direction*, L.: Rowman and Littlefield, 2004, s. 41, 46.

³¹ Państwo zachowało bardzo wysoki udział w gospodarce. Najważniejsze gałęzie przemysłu takie jak maszynowy, chemiczny, energetyczny czy rolniczy pozostały w rękach państwa, a wiele dużych zakładów otrzymywały preferencyjne kredyty, gwarancje państwowe i były chronione przed bankructwem, nawet jeśli generowały straty. Istotną rolę odgrywała także kontrola cen. Państwo regulowało lub zamrażało ceny podstawowych produktów żywności, leków, usług komunalnych czy paliwa.

Wydawać bowiem się mogło, że jest to stan wymuszony działaniami władz, zwłaszcza ograniczeniem swobód obywatelskich i instytucji demokratycznych. Tymczasem aprobatą *status quo* priorytetem dla wielu obywateli stało się zapewnienie stabilności i porządku. Nawet jeśli oznaczało to poświęcenie niektórych aspektów wolności i demokracji. Taki wybór na rzecz stabilności motywowany był często poczuciem nostalgii za okresem, który wiązał się z pewnym poziomem bezpieczeństwa socjalnego to znaczy za okresem sowieckim. Cechy przywódcy jak i sposób reakcji białoruskiego społeczeństwa na prezentowaną retorykę wystąpień publicznych pozwolił nie tylko na usankcjonowanie pozycji niekwestionowanego politycznie lidera, ale także na wzmocnienie osobistej kontroli nad aparatem państwowym, systemem edukacji i środkami masowego przekazu.

Cechą charakterystyczną białoruskiego reżimu jest także brak (do roku 2020) dominującej w systemie politycznym państwa partii rządzącej, zdolnej do angażowania społeczeństwa lub jego części w rzeczywistą działalność polityczną, co jest również cechą sułtanizmu. Sam Łukaszenka nie był zainteresowany jej stworzeniem, o czym świadczy reakcja na propozycję organizacji proprezydenckiej partii „Białoruś”. Została ona zarejestrowana jedynie jako stowarzyszenie społeczne³². Natomiast władze białoruskie często sięgały po formy mobilizacji politycznej typowe dla modelu sułtanistycznego. Otoczenie Aleksandra Łukaszenki z wyjątkowym zapałem organizuje duże święta państwowe i festiwale, od „Dożynki” i „Słowiańskiego Bazaru” po religijne i radzieckie rocznice. Tego typu działania zaliczyć należy do, typowych dla sułtanizmu, tzw. manipulacyjnych i ceremonialnych wydarzeń. W konsekwencji powstał na Białorusi stabilny, zinstytucjonalizowany i scentralizowany system władzy, w którym procesy demokratyczne są ograniczane i kontrolowane przez władzę. Charakteryzuje się wysokim stopniem konsolidacji, co oznacza, że główne instytucje polityczne i społeczne są podporządkowane władzy państwowej i służą jej interesom. Zasady funkcjonowania państwa demokratycznego takie jak wybory i funkcjonowanie legislatury są wykorzystywane wyłącznie w celach propagandowych - aby legitymizować władzę oraz do kontroli samych organów państwa w celu utrzymania władzy (kontroli urzędników i innych beneficjentów systemu). Uznać więc należy, że system ten jest także zbudowany wg klasycznego rozwiązania, na które wskazuje L. Diamond. Uznaje on, że system autorytarny jest systemem złożonym, w którym uczestniczą także grupy społeczne a procesy i instytucje

³² Łukaszenka nie potrzebował klasycznej partii rządzącej, bo jego system władzy opierał się na personalistycznym, scentralizowanym autorytecie, a nie na instytucjach. Więc faktycznie nie zachodziło takiej potrzeby w powstaniu partii politycznej w odróżnieniu od tego jak to funkcjonowało w Federacji Rosyjskiej i proprezydenckiej partii „Jedyna Rosja”.

demokratyczne służą utrzymaniu władzy autorytarnej. System ten charakteryzuje się wysokim stopniem centralizacji i kontroli państwa, co czyni go stabilnym i trudnym do zmiany.³³ Równocześnie jednak do 2020 roku nie występowały na Białorusi masowe zjawiska naruszania praw człowieka. Można wręcz stwierdzić, że ograniczenie to sprowadzało się do zatrzymania najbardziej aktywnych przeciwników Łukaszenki oraz wszczynanie licznych spraw administracyjnych. Epizodycznie wykorzystywano także formacje siłowe do działań skierowanych przeciwko dysydemtom. Władze także nie decydowały się na masowe zwiększanie liczby więźniów politycznych. Tym niemniej forma reakcji na działania niezgodne z wyznaczoną przez władze linią polityczną spotkałaby się z natychmiastową reakcją. W formie pozwalającej na uch uznanie za klasyczne metody stosowane przez władze autorytarne. Tym samym można uznać, że mieszczą się one w definicji Makridisa i Burga uznającego, że cechą sułtanizmu jest zniewolenie człowieka przez system, gdyż jego los zależy wyłącznie od woli władcy pomimo formalnego przestrzegania praw i wolności osobistych³⁴.

Podjęte analizy pozwalają na przedstawienie konkluzji, iż od 2004 roku Aleksander Łukaszenka rozpoczął przebudowę systemu politycznego Białorusi w reżim sułtanistyczny. Początkowo rządy Aleksandra Łukaszenki cechowała wyraźna personalizacja władzy, w której aparat państwowy, armia i media podporządkowane były niemal wyłącznie jego osobistej kontroli, a ich funkcjonowanie sprowadzało się do reprodukcji jego politycznej dominacji. Jednak wraz z przedłużającym się czasem trwania reżimu i koniecznością zapewnienia jego trwałości, coraz większego znaczenia nabierały instytucje takie jak aparat bezpieczeństwa, system partyjno-administracyjny oraz kontrolowane media państwowe które przestały pełnić wyłącznie rolę narzędzi w rękach jednostki, a zaczęły funkcjonować jako filary samego systemu.

1.3. Praktyczna budowa reżimu sułtanistycznego w Republice Białorusi.

Budowa reżimu sułtanistycznego w Republice Białorusi opierała się na stopniowej koncentracji władzy w rękach Aleksandra Łukaszenki, przy jednoczesnym marginalizowaniu instytucji państwowych, które mogłyby ograniczać jego pozycję. Sułtanizm, w odróżnieniu od klasycznych autorytaryzmów, charakteryzuje się skrajnym personalizmem (co było

³³ L. Diamond, *Thinking about hybrid regime*, *Journal of Democracy*, 2002, nr 2, s. 24.

³⁴ R. Macridis, S. Burg, *Introduction to Comparative Politics*, 2nd ed., N.Y.: Harper Collins 1991.

wspomniano wcześniej), nieprzewidywalnością decyzji oraz niemal całkowitym podporządkowaniem struktur państwa woli jednostki rządzącej. Na Białorusi proces ten był szczególnie widoczny w trzech kluczowych obszarach: konstytucyjnym umocnieniu władzy prezydenta, podporządkowaniu aparatu przymusu oraz przejęciu kontroli nad systemem medialnym. Łukaszenka wykorzystywał zmiany prawne do systematycznego poszerzania swoich kompetencji, służby siłowe do eliminowania zagrożeń politycznych, a media do budowania wizerunku własnej nieomyślności i legitymizowania represji.

Te trzy elementy tworzą fundamenty funkcjonowania sułtanistycznej logiki rządzenia: konstytucja wyznacza ramy absolutnej dominacji, aparat przymusu gwarantuje jej utrzymanie, a media zapewniają niezbędne uzasadnienie i monopol narracyjny. Razem składają się na system, w którym instytucje nie działają w sposób autonomiczny, ale stanowią narzędzia jednego ośrodka władzy. Właśnie dlatego w kolejnym podrozdziale konieczne jest przeanalizowanie, jak te trzy obszary zostały przekształcone w praktyce i w jaki sposób ich podporządkowanie umożliwiło utrwalenie personalistycznego modelu rządów w Białorusi.

Zgodnie z klasycznymi zasadami tworzenia systemu sułtanistycznego od początku swojej prezydentury Aleksander Łukaszenka opierał swoją politykę na nadmiernym użyciu państwowych struktur i służb mundurowych. Przypisano im trzy rodzaje zadań w zależności od zakresu ich kompetencji. Służby mundurowe odpowiadają za utrzymanie porządku publicznego oraz konstytucyjnego rozumianego jako pełną aprobatę społeczną wobec interpretacji zapisów konstytucyjnych przez władze centralne. Sukcesywnie też przesuwano zakres aprobowanych przez A. Łukaszenkę form utrzymania porządku publicznego i ładu konstytucyjnego. W pierwszym okresie zasadniczą formą było eliminowanie z życia politycznego osób, które wypowiedziały posłuszeństwo lub okazywały swoją niezależność wobec przywódcy państwa. Zadaniem administracji państwowej jest tworzenie prawa pozwalającego sankcjonować przywództwo i umożliwić likwidację wszelakich procesów demokratyzacji życia politycznego (władza ustawodawcza) oraz realizacji polityki wewnętrznej państwa według zaleceń lidera przy równoczesnym umacnianiu kultu osobowości Łukaszenki. Ważną rolę w systemie administracyjnym pełni także wymiar sprawiedliwości który jest wykorzystywany do uzasadniania powodów karnego sankcjonowania nieakceptowanych przez władze centralne postaw społecznych i egzekwowania tych sankcji.

1.3.1. Formułą działań aparatu przymusu w latach 1994-2022.

Oceniając działania służb porządku publicznego wskazań należy na sukcesywne poszerzenie zakresu działań skierowanych wobec społeczeństwa i przeciwników politycznych reżimu. W latach 1994-2000 przybierały one dwie formy, które nie będą szerzej analizowane ze względu na przyjęte ramy czasowe dysertacji. Jednakże miały one wpływ na sposób sprawowania władzy dyktatorskiej przez A. Łukaszenkę i jego reakcję na protesty roku 2022. Z tego względu zostaną one w skróconej formie zaprezentowane w tym podrozdziale. Pierwszą było radykalne, siłowe reagowanie na wszelkie formy protestu społecznego. Jego celem nie było eliminowanie ich przywódców tylko zastraszanie uczestników poprzez radykalną formę reakcji. W jej wyniku uczestnicy mieli zostać skutecznie zniechęceni do podjęcia jakiegokolwiek sprzeciwu społecznego. Drugą formą działań było zastraszanie lub eliminowanie osób nieakceptujących proces sankcjonowania pełni władzy przez Aleksandra Łukaszenkę. W większości jednak funkcjonujących w systemie władzy, co miało ją konsolidować wokół Aleksandra Łukaszenki i zapewnić ich ślepe posłuszeństwo woli dyktatora. Procesy te pozwoliły na usankcjonowanie osobistego przywództwa i stworzenie reżimu sułtanistycznego. Po usankcjonowaniu tej formy sprawowania władzy nastąpił drugi etap polityki represji, który symbolizuje reakcja aparatu przymusu na protesty występujące po kolejnych wyborach prezydenckich. Zwłaszcza 2006 i 2010 roku. Ograniczony w stosunku do reakcji z lat 1994-2000 zakres działań przemocowych wobec protestujących świadczył o umocnieniu się reżimu, ale nadal celem było zastraszanie społeczeństwa i zniechęcenie go do protestów skierowanych przeciwko władzy. Gros działań (zwłaszcza oddziaływania socjotechnicznego, a zwłaszcza medialnego) był skierowany nie tyle do protestujących, ale do społeczeństwa. Ukazywał bezsensowność i a-patriotyczność postaw protestujących. Ci zaś, przynajmniej oficjalnie, było traktowani jako osoby pozostające pod wpływem zagranicznej propagandy i jako tacy powinni nie tyle być karani co resocjalizowani.

Przykładem pierwszej ze stosowanych form działań aparatu przemocy jest casus szefa Komitetu Śledczego Republiki Białorusi Jurija Zacharenki. W okresie kształtowania się władzy Łukaszenki jako lidera politycznego Białorusi był on kluczową postacią tworzonego systemu władzy. W trakcie kampanii wyborczej w 1994 roku doszło do incydentu, który stał się ważnym epizodem w politycznej historii tamtego czasu. Zgodnie ze świadectwami współpracowników przyszłego prezydenta, na samochód kandydata rzekomo przeprowadzono zamach w postaci tego, że pojazd został ostrzelany. Jednak grupa śledcza, której przewodniczył Zacharenko,

przeprowadziła szczegółowe śledztwo, w trakcie którego ustalono, że incydent był inscenizacją. Wniosek ten okazał się politycznie niewygodny dla sił wspierających Łukaszenkę. W wyniku tego funkcjonariusze organów ścigania, którzy publicznie ujawnili inscenizację, zostali zwolnieni. Zacharenko natomiast powstrzymał się od publicznych komentarzy w tej sprawie. W 1995 roku, po zaostrzeniu konfliktu z szefem Zarządu Spraw Prezydenckich Iwanem Titenkowem oraz samym Aleksandrem Łukaszenką, Jurij Zacharenko został zwolniony z funkcji ministra spraw wewnętrznych i zdegradowany do stopnia pułkownika. Ta decyzja stała się ważnym etapem w karierze politycznej Zacharenki, który, będąc wówczas jedną z kluczowych postaci białoruskiej struktury siłowej, podjął decyzję o wyjściu z systemu władzy i przejściu do opozycji. Przyłączył się do Zjednoczonej Partii Obywatelskiej i aktywnie uczestniczył w licznych akcjach protestacyjnych przeciwko reżimowi Łukaszenki. W tym okresie Zacharenko wysunął inicjatywę stworzenia „Związku Oficerów”. Organizacji, która miała łączyć byłych i obecnych funkcjonariuszy służb, zwolenników demokratycznych zmian w kraju. Inicjatywa ta została odebrana przez władze jako poważne zagrożenie, ponieważ takie organizacje mogłyby odegrać ważną rolę w mobilizowaniu niezadowolonych i stworzyć realną konkurencję dla istniejącego porządku politycznego. Dla Łukaszenki i jego otoczenia, byli funkcjonariusze służb, którzy przeszli do opozycji, stanowili szczególne niebezpieczeństwo, ponieważ dysponowali doświadczeniem i wiedzą, które mogłyby zostać wykorzystane do podważenia stabilności władzy. Opierając się na tym założeniu uznać należy, że Jurij Zacharenko został wyeliminowany, być może zabity, chociaż zgodnie z oficjalną wersją, został porwany przez nieznane osoby.

Przywołany przykład stanowi jeden dowodów, że po referendum 1996 roku w najwyższych kręgach białoruskich władz opracowano system mający na celu eliminację politycznych przeciwników, w tym z użyciem przemocy. W szczególności ówczesny sekretarz państwowy Rady Bezpieczeństwa, Wiktor Szejman, rzekomo polecił dowódcy wojsk wewnętrznych, a później ministrowi spraw wewnętrznych Jurijowi Siwakowowi stworzenie wyspecjalizowanej grupy do realizowania „wszystkich zleceń”, w tym najcięższych środków, aż po zabójstwa. W ramach tego zadania Siwakow nakazał swojemu podwładnemu Pawliczenko stworzenie zespołu, który miał opracować i realizować plan porwań, zabójstw oraz likwidowania śladów. Kluczowym elementem tych operacji było całkowite zniszczenie ciał ofiar, co miało umożliwić uniknięcie jakichkolwiek śladów przestępstwa. Jak zauważył pracownik Prokuratury Generalnej, Igor Słuczek, grupa otrzymała zadanie opracowania „schematu idealnego morderstwa”, który wykluczałby jakiegokolwiek dowody na przemoc. To

zadanie zakładało stworzenie efektywnej metody, w której nie pozostawałyby ciała, a więc nie byłoby przestępstwa. Opis działania tej grupy stał się znany dzięki śledztwu, które przeprowadzili Słuczek i jego kolega Dmitrij Petruszkiewicz. Zajmowali się oni sprawą zniknięcia znanego białoruskiego dziennikarza Dmitrija Zawadzkiego, który stał się jedną z ofiar tego państwowego aparatu przemocy. W 2001 roku, obawiając się o swoje życie, obaj prokuratorzy wyemigrowali do USA, gdzie kontynuowali swoje śledztwo i przekazali wyniki niezależnym mediom. W czerwcu tego samego roku gazeta „Narodnaja Wola” opublikowała artykuł z wymownym tytułem „Oni nie zniknęli. Zabijali ich państwowe eskadrony śmierci”. To śledztwo zwróciło uwagę opinii publicznej na przestępstwa rządu związane z zniknięciami i zabójstwami opozycjonistów i dziennikarzy na Białorusi. Publikacja tych danych stała się ważnym momentem w walce o prawdę o tym, co działo się w kraju i ujawniła skalę przemocy, dokonywanej przez siły kontrolowane przez białoruskie władze³⁵. Te wydarzenia pozostają przedmiotem dyskusji i śledztwa, ponieważ wiele przypadków do dziś nie zostało rozwiązanych, a pytania o możliwe zaangażowanie wysokich rangą osób w te zbrodnie pozostają otwarte³⁶. Można jednak uznać, że w tym okresie na Białorusi zbudowano brutalny aparat represji, mający na celu eliminację tych, którzy występowali z krytyką wobec Łukaszenki.

Drugą formą działań mających zastraszać lub eliminować przeciwników politycznych było siłowe oddziaływanie na społeczeństwo. Nasiliły się one po roku 2020, ale były obecne od lat 90 XX wieku. Jak zaznaczono od 2000 roku sukcesywnie zmniejszał się ich intensywność, ale siłowa reakcja obejmowała każde większe protesty lub manifestacje, które nie miały akceptacji władz centralnych. Za najpoważniejsze akcje jakie przeprowadzono do roku 2020 to tłumienie protestów społecznych po wyborach prezydenckich w 2006 i 2010 roku. Analizując ich przebieg i formy działań zgodzić się należy z tezą byłego pracownika Prokuratury Generalnej i specjalisty w zakresie działalności jednostek siłowych Andreja Sytko, że poziom brutalności, jaki miał miejsce w tych latach, nie osiągnął skali, jaką obserwowano w latach 90-tych. Sytko zauważa, że wcześniej funkcjonariusze organów ścigania Białorusi chwalili się tym, że powstrzymywali się od użycia środków przymusu bezpośredniego, a nawet

³⁵ Narodnaya Volya, Oni ne ischezli. Ih ubil gosudarstvennyj eskadron smerti, https://web.archive.org/web/20240302071245/https://www.compromat.ru/page_10867.html [odczyt: 15.12.2023].

³⁶ W tym przypadku autor proponuje zwrócenie uwagi na książkę byłego dyrektora SIZO-1 w Mińsku, Olega Alkaiewa, który poprosił o azyl polityczny w Niemczech w 2001 roku, a w 2006 roku opublikował książkę „Zespół egzekucyjny”, w której szczegółowo przedstawił mechanizm i metodologię działania służb porządkowych w zakresie likwidowania politycznych przeciwników Aleksandra Łukaszenki.

„nosili protestujących na rękach”. Świadczy to o znaczącej zmianie podejścia do utrzymania porządku publicznego i interakcji z społeczeństwem obywatelskim w kolejnych latach³⁷.

Polityka ta została zarzucona w 2020 roku, po masowych protestach przeciwko sfalszowanym wynikom wyborów prezydenckich. Ich skala zaskoczyła zarówno obóz władzy jak i samego dyktatora. Uznać należy, że reakcja na te protesty to powrót do działań podejmowanych przez służby w latach 90. XX wieku z jeszcze większą intensywnością. Siły policyjne, wojsko i cały aparat przymusu oraz władza sądownicza stały się one głównym narzędziem tłumienia protestów, aresztów aktywistów i zastraszania ludności. Poza funkcjonariuszami Milicji do zwalczania protestów wykorzystywano także OMON, wojsk wewnętrznych i jednostek specjalnych (np. "Almaz"). W protestach 2020 roku zaangażowanie tych sił stało się koniecznością z punktu widzenia reżimu, gdyż użycie regularnych oddziałów milicji nie przynosiło oczekiwanego efektu. Podjęte przez te oddziały formy działania charakteryzowały się demonstracyjną wręcz brutalnością. Zastraszanie społeczeństwa uzyskiwano poprzez masowe pobicia, użycie kul gumowych, granatów hukowych oraz tortur. To ostatecznie doprowadziło do stłumienia protestów na tle strachu o własną wolność, zdrowie i życie. Równocześnie zaostrzono retorykę informacyjną w stosunku do protestujących, przedstawiając ich jako zagrożenie dla kraju (wybuch konfliktu zbrojnego i zagrożenie terrorystyczne) oraz jako zagrożenie dla zwolenników kursu władzy i osób zaangażowanych w funkcjonowanie systemu państwowego. Tego rodzaju retoryka, wsparta ogólną polityczną narracją i wychowaniem wewnątrz struktur bezpieczeństwa przez całą służbę, wpłynęła na działania siłowników, sprawiając, że były one bardziej brutalne i zdecydowane.

Obserwując ich przebieg oraz skalę przyzwolenia władz na łamanie praw i wolności obywatelskich i stosowania przemocy wobec protestujących uznać można ją za symboliczny koniec ery sułtanizmu w białoruskiej polityce i początek przekształcania państwa w reżim autorytarny. Zdaniem autora, skala protestów z 2020 roku zmusiła Aleksandra Łukaszenkę do podjęcia skrajnych kroków w celu zapewnienia ciągłości swojej władzy. Celem było pełne zdławienie prodemokratycznych postaw społeczeństwa i ponowne jego zastraszanie oraz zniechęcenie do niekontrolowanej przez państwo aktywności społecznej i politycznej. Zadanie to zostało zlecone władzom administracyjnym a zwłaszcza strukturom siłowym, którym przyznano pełną swobodę działań przeciwko protestującym, w tym także nieograniczone prawo

³⁷ Deutsche Welle, 'Zhestokost' belorusskih silovikov: v chem prichina <https://www.dw.com/ru/zhestokost-belorusskih-silovikov-v-chem-prichina/a-55770096> [odczyt: 16.02.2025].

do stosowania przemocy³⁸. Wymagało to zmiany obowiązujących regulacji prawnych mających na celu zarówno zapewnienie bezkarności funkcjonariuszom jak i nakręcenie spirali strachu oraz uniemożliwienie aktywności protestacyjnej. Cel ten osiągnięto poprzez uchwalenie zmian w ustawie o przeciwdziałaniu ekstremizmowi³⁹. Podkreślić także należy, że poprawki zostały uchwalone w ekspresowym tempie, po pierwszym czytaniu w dniu ich przedstawienia. Wśród kategorii, które mieszczą się w definicji ekstremizmu, znalazły się przepisy dotyczące podżegania do nienawiści społecznej, usprawiedliwiania nazizmu, nawoływania do obalenia ustroju konstytucyjnego, prób przejęcia władzy, tworzenia grup ekstremistycznych.

Represje głównie przejawiają się w liczbie więźniów, jak również w liczbie osób, które wyjechały za granicę z powodów politycznych. Główną podstawą, która pozwala na takie działania, jest „skrajnie elastyczne prawo Republiki Białoruś”. W szczególności przepisy kodeksu karnego otrzymują nowe interpretacje w zależności od potrzeby ich wykorzystania, wprowadzane są również zmiany do kodeksu karnego. Na przykład, autor wcześniej wspominał o ustawie o „ekstremizmie”, która pozwalała władzom państwowym na skazywanie szerokiego kręgu dysydentów. Zostały również wprowadzone zmiany w kodeksie postępowania karnego Republiki Białoruś w 2022 roku, co pozwoliło na sądenie zaocznie nawet tych, którzy przebywają za granicą. Wpływ ma to również na krewnych skazanych lub podejrzanych. Tak więc, zgodnie z informacjami od Prawaobronczego centrum „Wiasna”⁴⁰, od 2020 do 2024 roku politycznymi więźniami zostało uznanych 3697 osób. Niektórzy z politycznych więźniów, którzy mają szczególne znaczenie dla białoruskiej opozycji oraz dużą wagę dla białoruskich władz państwowych, są przetrzymywani w reżimie incommunicado, pozbawiając ich jakiegokolwiek łączności ze światem zewnętrznym. Ponadto państwo wykorzystuje około 55⁴¹ artykułów kodeksu karnego Republiki Białoruś do imputowania i legitymizowania swoich działań wobec dysydentów.

³⁸ Ich skalę przedstawiono w raporcie «Seeking Justice Stories of Violence in Belarus». Zob. Seeking Justice Stories of Violence in Belarus, August 2020 through the eyes of Belarusian media, 11 listopada 2020, Belarus in focus.

³⁹ Закон Республики Беларусь О противодействии экстремизму 4 января 2007 г. № 203-3 и поправки Закон Республики Беларусь от 14 мая 2021 г. № 104-3, Закон Республики Беларусь от 17 июля 2023 г. № 292-3

⁴⁰ Pravozaščitnyj centr «Vesna», Situacija s pravami čeloveka v Belarusi. Dekabr' 2024 <https://spring96.org/ru/news/117081> [odczyt: 04.12.2023].

⁴¹ Nastoyashchee Vremya, Repressii v Belarusi: bolee 920 politzaklyuchennyh za polgoda <https://www.currenttime.tv/a/belarus-political-prisoners/31093769.html> [odczyt: 22.12.2023].

Zmiany legislacyjne wprowadzane przez aparat państwowy Republiki Białoruś, poza innymi, wprowadzają zakaz wysuwania żądań politycznych podczas strajków oraz przewidują odpowiedzialność za publiczne obrażanie członków rodzin przedstawicieli władzy. Ponadto wprowadzono odpowiedzialność karną za systematyczne naruszanie porządku organizacji i przeprowadzania imprez masowych. Tak szerokie obejmowanie przestępstw ekstremistycznych i ich stosowanie do działalności protestacyjnej rodzi pytania o granice interpretacji terminu „ekstremizm” oraz o możliwość jego wykorzystania do tłumienia opozycji politycznej. Zmiany te uznać należy za dostosowanie narzędzi jakie posiada aparat władzy do specyfiki tych masowych protestów powyborczych. Zgodzić się należy z opinią białoruskiego politologa Walerija Karbalevicha, który uważa, że zaostrzenie ustawodawstwa miało na celu wykreowanie wśród obywateli obaw przed zaangażowaniem się w protesty i de facto zalegalizowały przyjęta przez organy bezpieczeństwa formułę represji⁴².

1.3.2. Rola aparatu administracyjnego w sankcjonowaniu reżimu sułtanistycznego w Republice Białorusi.

Sposób organizacji aparatu władzy centralnej jest klasycznym rozwiązaniem sankcjonującym reżim sułtanistyczny. Centralnym organem koordynującym współpracę między prezydentem a innymi gałęziami władzy Administracja Prezydenta Białorusi. Ważną rolę odgrywa też utworzone w 2019 roku Centrum Operacyjno-Analityczne. Zapewnia ono głowie państwa wsparcie analityczne i opracowuje projekty decyzji oraz aktów prawnych, które następnie formalnie zatwierdzane są przez parlament. Centrum dostarcza również Aleksandrowi Łukaszence oraz jego bliskiemu otoczeniu bieżące informacje o sytuacji w kraju i za granicą. Z kolei, za pośrednictwem aparatu administracyjnego, Łukaszenka kontroluje mianowanie kluczowych funkcjonariuszy, co pozwala mu utrzymywać pełną lojalność biurokracji i zapewniać realizację swoich decyzji na wszystkich szczeblach władzy⁴³.

Działania administracyjne w logice sułtanizmu obejmowały m.in. prezydenckie dekrety zastępujące proces legislacyjny co znacząco zwiększało możliwości Łukaszenki i jego rolę w

⁴² Delfi, Strana ekstremizma: kak iz-za protestov v Belarusi uzhestochayut zakony <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorussia/strana-ekstremizma-kak-iz-za-protestov-v-belarusi-uzhestochayut-zakony-86881845> [odczyt: 13.12.2023].

⁴³ Administracja odgrywa także ważną rolę w kształtowaniu państwowej ideologii i kontrolowaniu mediów, co sprzyja umacnianiu kultu osobowości Łukaszenki.

kształtowaniu polityki⁴⁴, centralizację władzy wykonawczej pod kontrolą Administracji Prezydenta, arbitralne nominacje i dymisje na wszystkich szczeblach państwa (rotacja gubernatorów i szefów poszczególnych resortów⁴⁵), wykorzystanie służb do operacji pozaprawnych oraz bezpośredni nadzór nad redakcjami mediów państwowych. Takie mechanizmy nie wymagały spektakularnych reform natomiast wystarczały decyzje o zmianie regulaminów, statutów, zakresów kompetencji czy obsad personalnych, które stopniowo niszczyły jakąkolwiek instytucjonalną niezależność. Te praktyki administracyjne stanowią istotę sułtanizmu t.zn. państwo działa nie na podstawie prawa, lecz na podstawie bieżących poleceń „sułtana”. Dlatego w kolejnych częściach pracy konieczne jest szczegółowe omówienie, jak konstytucja, aparat przymusu i system medialny zostały w praktyce przeformatowane przez takie decyzje, tworząc strukturę podporządkowaną jednej osobie.

W całości działań aparatu administracyjnego wyróżnić należy działania prowadzone przez aparat bezpieczeństwa, czyli Komitet Bezpieczeństwa Państwowego Republiki Białorusi (KGB) oraz system sprawiedliwości. Zadaniem KGB było zbieranie danych o protestujących w celu prowadzenia dalszych represji. Należy zauważyć, że zbieranie tych danych odbywało się również poprzez gromadzenie donosów od obywateli kraju⁴⁶. Działania te doprowadziły do atomizacji społeczeństwa, autocenzury oraz dystansowania się z zamiarem zapewnienia własnego bezpieczeństwa. Struktury siłowe wykorzystywały media i komunikatory do wywierania nacisku na obywateli poprzez publikowanie „filmów pokajanych”. W trakcie ich emisji uczestnicy protestów lub osoby wcześniej zaangażowane w protesty, z wyraźnymi śladami przemocy, przepraszają władze, Łukaszenkę oraz dziękują służbom mundurowym za ograniczenie represji jedynie do takiej formy ścigania. Brutalne tłumienie protestów pozwoliło Łukaszence utrzymać kontrolę nad państwem i umocnić pionową strukturę władzy. Równocześnie struktury siłowe zyskały większe uprawnienia, co można określić jako „zmonopolizowanie przemocy” przez organy bezpieczeństwa i porządku

⁴⁴ Przykładem tego może być dekret o zapobieganiu społecznej zależności (tzw. Dekret nr 3 «О предупреждении социального иждивенчества») został podpisany przez Łukaszenkę w 2015 roku. Wprowadzenie obowiązkowej opłaty dla osób uznanych za „nieuczestniczące w finansowaniu państwa” wywołało narastającą frustrację społeczną i poczucie niesprawiedliwości. W rezultacie w 2017 roku doszło do największych od lat niezależnych protestów społecznych w wielu miastach Białorusi, które zmusiły władze do tymczasowego zawieszenia stosowania dekretu.

⁴⁵ Tak np. były minister ochrony zdrowia Uladzimir Karanik stał się Przewodniczącym obwodowego wykonawczego komitetu w Grodnie, po dymisji Karanika ten urząd przejął były Minister Spraw Wewnętrznych Jurij Karajeu.

⁴⁶ Bardziej szczegółowo na temat donosów od białoruskich cyberpartyzantów tutaj: The Moscow Times, Hakeri v Belarusi vzlomali sait KGB i vylozhili v set' 40 tisyach donosov, <https://www.moscowtimes.ru/2024/04/30/hakeri-vbelarusi-vzlomali-sait-kgb-ivlozhili-vset-40-tisyach-donosov-a129624> [odczyt: 13.12.2023].

publicznego. W procesie tym ważną rolę odgrywa aparat sprawiedliwości. Jak wykazano powyżej jest on elementem systemu represji realizującym zalecenia prezydenta w zakresie zakwalifikowania danej formy aktywności społecznej jako działalności łamiącej porządek konstytucyjny lub publiczny. Przykładem takiej postawy przedstawicieli aparatu sprawiedliwości jest ferowanie oskarżeń i wyroków w oparciu o omówioną procedowaną ustawę o ekstremizmie, która zostanie omówiona poniżej w ramach analiz poświęconych funkcjonowaniu organów ustawodawczych Białorusi. W konsekwencji jej stosowania nastąpił znaczący wzrost liczby przestępstw zakwalifikowanych jako związane z ekstremizmem⁴⁷. Większość związanych z protestami przeciwko wynikom wyborów wydarzeń społeczno-politycznych, zostało zakwalifikowanych jako ekstremistyczne. Autor podziela pogląd Walerija Karbalewicza, który zauważa, że białoruskie władze coraz częściej używają terminu „ekstremizm” do określania wszelkiej działalności opozycyjnej⁴⁸ i krytyki pod ich adresem. Ponadto, w retoryce przedstawicieli władz coraz częściej pojawiają się oskarżenia o terroryzm, skierowane przeciwko opozycjonistom, którzy są uznawani za terrorystów. Oskarżenia o ekstremizm stały się w rękach administracji państwowej narzędziem do zwalczania opozycji, legitymizując już istniejącą praktykę represji. W praktyce działania te służą do zwalczania wszelkich przejawów odmiennych, niż oczekiwane postaw społecznych.

1.3.3. Formuła oddziaływania propagandowego władz białoruskich w latach 2004-2020 jako dowód na funkcjonowanie reżimu sułtanistycznego.

Analiza sposobu oddziaływania medialnego na społeczeństwo Białorusi pozwala na uznanie, że jej celem było i jest manipulacja opinią publiczną⁴⁹. Władze białoruskie wykorzystują wszystkie cztery funkcje propagandy tj. integracyjną, adaptacyjną, informacyjno-interpretacyjną oraz dezinformacyjną⁵⁰. Stosują też dwie formy jej

⁴⁷ Zgodnie z danymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Białoruś, w 2020 roku do odpowiedzialności karnej za przestępstwa związane z działalnością ekstremistyczną pociągnięto ponad 350 osób, a około 700 spraw znajduje się na etapie rozpatrywania. MVD Respubliki Belarus', O merah protivodejstviya ekstremizmu i rehabilitacji nacizma, <https://mvd.gov.by/ru/news/8642> [odczyt: 23.12.2023].

⁴⁸ Na przykład, w ten sam sposób odbywają się procesy sądowe za przechowywanie książki „Białoruska idea narodowa”, skonfiskowanej od obywatela podczas przeszukania przez milicję. Książka została później uznana za ekstremistyczną, podobnie jak wiele innych poświęconych tematyce białoruskiej kultury lub historii. Deutsche Welle, Avtor belorusskoj nacional'noj idei – o knige, priznannoj ekstremistskoj, <https://www.dw.com/ru/avtor-belorusskoj-nacionalnoj-idei-o-knige-priznannoj-ekstremistskoj/a-57081223> [odczyt: 06.12.2023].

⁴⁹ B. Dobek-Ostrowska, *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocław 1999, s. 8.

⁵⁰ Według Bogusławy Dobek-Ostrowskiej funkcja integracyjna polega na stabilizacji istniejącego ustroju politycznego i społecznego, adaptacyjna ma na celu mobilizację społeczeństwa do działania i funkcjonowania.

rozpowszechniania, obok klasycznie wykorzystywanej propagandy pośredniej poprzez wykorzystanie mediów i środków masowego przekazu ważną rolę odgrywa także propaganda bezpośrednia. Jej zasadniczą formą są spotkania wybranych grup społecznych z Aleksandrem Łukaszenką z częstotliwością raz lub dwa razy w roku oraz wizyty polityków szczebla państwowego i lokalnego składane w poszczególnych jednostkach organizacyjnych państwa i jego instytucjach. Analizując sposób funkcjonowania propagandy pośredniej wskazać należy na jej znaczną zbieżność z rosyjskim oddziaływaniem propagandowym opisanym w raporcie RAND Corporation pt. *The Russian "Firehose of Falsehood" Propaganda Model* z 2016 roku⁵¹. Co prawda władze białoruskie nie mogą wykorzystywać koncepcji „węża strażackiego z potokami kłamstw”, ponieważ nie posiadają tak znacznej jak władze rosyjskiej kanałów informacyjnych, ale wykorzystują wynikającą z tej koncepcji formułę przekazu półprawd, a nawet otwartych kłamstw. Jest także głównie skierowana do mieszkańców kraju i osób, które wyjechały z kraju. Mniejszą uwagę przywiązuje się do przekazu kierowanego do tzw. bliskiej zagranicy oraz na arenę międzynarodową. Zasadniczymi technikami oddziaływania propagandowego są:

- Fałszywe oskarżenia generujące w społeczeństwie skojarzenia pomiędzy zdarzeniem (kreowanym skandalem) a daną osobą lub grupą i próba wykreowania społecznej negatywnej reakcji a przynajmniej podjęcia społecznej dyskusji nad zdarzeniem.
- Tzw. „wielkie kłamstwo” poprzez kreowanie pozornie absurdalnej rzeczywistości mającej wywołać załamanie percepcji odbiorcy i nieprawidłowego postrzegania rzeczywistości co pośrednio ma go przekonać do przyjęcia argumentacji propagandystów.
- Tzw. „towarzyszącej prawdzie, czyli dezinformacji i propagandy uzupełnianej lub powstałej na bazie faktu.

Funkcja informacyjno-interpretacyjna polega na rozpowszechnianiu niezbędnej interpretacji wydarzeń i kontekstu a dezinformacyjna jest wykorzystywana do zmiany postrzegania wroga lub przeciwnika. B. Dobek-Ostrowska, *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocław 1999, s. 30.

⁵¹ Raport RAND „*The Russian Firehose of Falsehood Propaganda Model*” z 2016 roku analizuje charakterystyczny sposób prowadzenia rosyjskiej propagandy i dezinformacji. Autorzy opisują model komunikacji oparty na ogromnej ilości przekazów rozpowszechnianych jednocześnie w wielu podległych kanałach, szybko i bez zobowiązania do prawdy czy nawet spójności. Celem jest stworzenie informacyjnego chaosu, zmęczenie odbiorcy oraz podważenie jego zdolności do odróżniania faktów od manipulacji. RAND wskazuje, że skuteczna odpowiedź wymaga budowania własnych, silnych źródeł wiarygodnych informacji, szybkiej reakcji, edukacji medialnej oraz świadomego unikania niezamierzonego wzmocnienia fałszywych narracji poprzez ich powtarzanie. Raport stał się jednym z kluczowych opracowań opisujących współczesną wojnę informacyjną.

Działania te są uzupełniane przez tworzenie niezależnych (opozycyjnych) źródeł informacji tzw. „Mimikry” których celem jest wytworzenie informacji pozwalających na dyskredytację dysydentów i niezależnych od władzy organizacji oraz metody „zamglenia”. Ta polega na tworzeniu alternatywnych masowo prezentowanych alternatywnych informacji. W minimalnym stopniu białoruska propaganda wykorzystuje tzw. „heroizację” gdyż w reżimie sułtanistycznym herosem może być tylko lider.

Analiza zasadniczych form oddziaływania propagandowego w latach 2004-2020 pozwala na wskazanie zasadniczych obszarów przedmiotowych oddziaływania propagandowego i jej celów. Wyróżnić można tu cztery grupy odbiorców i pięć obszarów oddziaływania. Zasadnicza grupa odbiorców propagandy to białoruskie społeczeństwo dzielone na dwie kategorie. Pierwszą są zwolennicy reżimu Łukaszenki, drugą obywatele zachowujący bierność lub mogący podjąć działania na rzecz demokratyzacji systemu. Wobec pierwszej z nich kreuje się głównie obraz zagrożenia suwerenności Białorusi jako państwa poddanego presji świata Zachodu. Zasadniczym środkiem oddziaływania są informacje o militarystyce państw sąsiednich, zwiększania amerykańskiej obecności wojskowej w Europie Środkowej. Dodatkowym instrumentem oddziaływania wykorzystywanym także do bierniej części społeczeństwa jest określanie dysydentów i emigrantów politycznych za tzw. „agentów destrukcyjnego Zachodu” przygotowujących w państwach sąsiednich (głównie w Polsce i na Litwie) „faszystowski pucz” na Białorusi. Miało to pozwolić na wzbudzenie w społeczeństwie poczucie zagrożenia suwerenności i uzasadnić politykę izolacjonizmu oraz zbliżenia do Rosji. Przez omawiany okres większość informacji mającej na celu zastraszenie białoruskiego społeczeństwa prawdopodobną agresją militarną była skoncentrowana na prezentacji Polski jako wroga państwa białoruskiego. Państwo polskie miało realizować amerykański scenariusz likwidacji suwerennej Białorusi jako etapu ograniczania mocarstwowej pozycji Rosji. W polskim interesie leży bowiem zajęcie terytorium państwa białoruskiego jako koncepcji wynikającej z polityki historycznej (odebranie nielegalnie zajętych w wyniku decyzji poczdamskich ziem) oraz opanowanie rezerwuaru żywnościowego. Równocześnie, dla wzmocnienia tej narracji prezentowano Polskę jako państwo znajdujące się w poważnym kryzysie gospodarczym, dla którego agresja na Białoruś i przejęcie jej aktywów oraz zasobów jest formą poprawy sytuacji materialnej. Drugą formą oddziaływania, kierowaną głównie do społeczności o postawach biernych jest dyskredytowanie dysydentów jako osób wysługujących się obcym państwom prezentując ich wizualne przejawy zdrady ojczyzny (spotkania z politykami, wypowiedzi krytykujące białoruskie władze itp.). Ma to zarówno ukazać słabość

opozycji politycznej na emigracji oraz wzbudzić do niej niechęć. Trzecia grupa oddziaływania to Białorusini przebywający za granicą. Celem jest utrzymanie ich w opozycji wobec dysydentów i tworzonych przez nich opozycyjnych ugrupowań. Do kreowania tych działań wykorzystywany jest głównie kanał Telegram, ale wskazać także należy na kanał „Żółte śliwki”. Ten dla odmiany ma zastraszać osoby przebywające za granicą przed podjęciem aktywności opozycyjnej koncentrując się na dezinformacji o politycznej aktywności dysydentów i wskazując na potencjalne sankcje karne dla osób podejmujących wrocie wobec Białorusi działania. Czwartą grupą odbiorców stanowią obywatele państw sąsiednich a działania propagandowe mają na celu kształtowanie negatywnego obrazu państwa sąsiedniego oraz pozytywnego obrazu Białorusi wśród ich społeczeństw⁵².

1.3.4. Modyfikacja Konstytucji i roli Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego jako dowód na zaistnienie zjawiska postępującego autorytaryzmu w Republice Białorusi.

Ostatnim etapem procesu przekształcenia modelu białoruskiego systemu politycznego z reżimu sułtanistycznego w klasyczny system autorytarny była modyfikacja konstytucji zatwierdzona w drodze referendum w lutym 2022 roku⁵³. Głównym celem zmian zapisów konstytucyjnych⁵⁴ było wzmocnienie pozycji Aleksandra Łukaszenki, przekazanie nowych uprawnień oraz usankcjonowanie Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego (WZL) jako kluczowego organu władzy państwowej. Zgodnie z oficjalnymi danymi, 65,1% głosujących opowiedziało się za poprawkami do konstytucji, a 10% było przeciw. Frekwencja wyniosła

⁵² W 2024 roku uruchomiono specjalne „Międzynarodowe Radio Białoruś”, które wchodzi w skład holdingu „Biełteleradiokompania”. W programie tego radia emitowane są audycje „Wolne słowo dla Polski” i „Myśli o Polsce”. Wśród współautorów „Wolnego słowa dla Polski” znajduje się Tomasz Schmidt. Programy te są emitowane również na kanałach Telegram, a także transmitowane drogą radiową na pograniczu Polski i Białorusi.

⁵³ Решение республиканского референдума 27 февраля 2022 года 4 марта 2022 г.

⁵⁴ Wprowadzono szereg zmian. Wszechbiałoruskie Zgromadzenie Ludowe (WZL) uzyskało status konstytucyjny i szerokie kompetencje ustawodawcze, ale również kontrolne. Formalnie wprowadzono ograniczenie do dwóch kadencji prezydenta, jednak wcześniejsze kadencje zostały „wyzerowane”, co pozwala Aleksandrowi Łukaszence kontynuować rządy. Prezydent otrzymał dożywotni immunitet oraz miejsce w izbie wyższej parlamentu po zakończeniu urzędowania. Usunięto neutralność państwa i status bezatomowy, pozostawiając możliwość zawierania sojuszy wojskowych. Dodatkowo w konstytucji wprowadzono ochronę tradycyjnych wartości rodzinnych i zapis dotyczący ochrony „historycznej prawdy”. Wszystkie te zmiany formalizują dalsze umocnienie władzy prezydenta i utrwalenie jego wpływu na instytucje państwowe.

78,6%⁵⁵. Weszły one w życie 15 marca 2022 roku⁵⁶, ale część nowych regulacji została odroczone w czasie. W projekcie dokumentu przewidziano szczegółowe przepisy przejściowe, które regulują porządek i terminy dostosowania systemu politycznego i prawnego do zmian. Jednym z kluczowych aspektów tego procesu jest dostosowanie obowiązującego prawa do nowych norm konstytucyjnych. W celu realizacji tego zadania ustalono dwuletni okres, w ciągu którego akty prawne musiały zostać przejrane i zmienione zgodnie z nowelizowanym ustawą zasadniczą. W ciągu roku musiała zostać uchwalona specjalna ustawa, która określi zasady tworzenia, uprawnienia i funkcjonowanie Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego. W ten sposób realizacja nowej Konstytucji zakłada nie tylko jej formalne wejście w życie, ale także stopniowe, uporządkowane dostosowanie systemu zarządzania i ustawodawstwa do zaktualizowanych zasad. Szczególną uwagę w przepisach przejściowych poświęcono tworzeniu i regulowaniu działalności Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego nowego organu, wprowadzanego do systemu politycznego kraju równoległe z dotychczas funkcjonującym parlamentem co stanowiło novum. Zostaje mu przyznane prawo podejmowania decyzji w sprawach określających strategiczny rozwój kraju. W szczególności posiada następujące funkcje:

- Zatwierdzanie kluczowych dokumentów państwowych. Do takich dokumentów należą główne kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej, doktryna wojskowa, koncepcja bezpieczeństwa narodowego oraz programy rozwoju społeczno-gospodarczego. Te decyzje będą stanowiły podstawę strategii państwowej na najbliższe lata.
- Inicjowanie (wnoszenie propozycji) przeprowadzenia referendum i mianowanie kluczowych urzędników. Organ ma prawo proponować prezydentowi przeprowadzenie referendum w sprawach szczególnie ważnych dla państwa, a także wybierać i odwoływać sędziów Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego, a także członków Centralnej Komisji Wyborczej.
- Inicjowanie procedury impeachmentu prezydenta kraju. W przypadku poważnego naruszenia Konstytucji lub popełnienia ciężkiego przestępstwa prezydent może zostać

⁵⁵ Сведения о результатах голосования 27 февраля 2022 г., Центральная избирательная комиссия Республики Беларусь Central'naya izbiratel'naya komissiya Respubliki Belarus', Rezul'taty golosovaniya i itogi referendum, <https://rec.gov.by/ru/2022-itogi-ru/> [odeczyt: 09.12.2023].

⁵⁶ Warto zauważyć, że właśnie tego dnia obchodzone jest święto państwowe - Dzień Konstytucji.

usunięty ze stanowiska decyzją WZL, co czyni ten organ ważnym narzędziem kontroli nad działaniami głowy państwa.

- Ogłaszanie stanu wyjątkowego lub wojennego w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa narodowego.
- Podejmowanie decyzji o wysłaniu białoruskich żołnierzy za granicę w celu uczestnictwa w międzynarodowych operacjach na rzecz utrzymania pokoju i bezpieczeństwa⁵⁷.

Przepisy przejściowe nowej Konstytucji przewidują, że władze mają obowiązek w ciągu roku przyjąć specjalną ustawę o Wszechbiałoruskim Zgromadzeniu Ludowym, które w zaktualizowanej ustawie zasadniczej (Konstytucji Republiki Białorusi) staje się kluczową instytucją polityczną. Po przyjęciu ustawy powinno nastąpić zorganizowanie WZL, obejmujące zwołanie 1200 delegatów reprezentujących różne warstwy społeczne i utworzenie prezydium. To prezydium stanie się organem kierującym pracą WZL, decydującym o jego działalności. Zgodnie z przepisami przejściowymi, w celu zapewnienia „odpowiedniego funkcjonowania” nowej instytucji, na pierwszym etapie przewodniczącym WZL może zostać wybrany obecny prezydent⁵⁸. Oznacza to, że Aleksander Łukaszenka prawdopodobnie będzie jednocześnie pełnił funkcję prezydenta kraju i przewodniczącego WZL, łącząc te dwie kluczowe funkcje. W praktyce oznacza to, że Łukaszenka kontroluje jednocześnie funkcję wykonawczą i kluczowe mechanizmy ustawodawczo-kontrolne. Takie połączenie, zdaniem autora, znacząco wzmacnia polityczny wpływ Aleksandra Łukaszenki w kraju, dając mu dodatkowe mechanizmy kontroli nad kluczowymi procesami w państwie. Takie rozwiązanie z jednej strony może być uzasadnione koniecznością zapewnienia ciągłości władzy i stabilności w okresie przejściowym, z drugiej strony budzi pytania o zwiększenie koncentracji władzy w rękach jednej osoby. Ponadto podkreśla to wyjątkowy status WZL jako organu, który ma odgrywać kluczową rolę w zarządzaniu państwem w nowym systemie politycznym. Prezydium Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego otrzymuje znaczące uprawnienia, w tym możliwość unieważniania decyzji innych gałęzi władzy, inicjowanie procedury impeachmentu prezydenta oraz powoływanie kluczowych instytucji państwowych, takich jak Centralna Komisja Wyborcza, Sąd Najwyższy i Sąd Konstytucyjny. Jednak ten krok można zinterpretować na różne sposoby. Z jednej strony jest postrzegany jako mechanizm ograniczający uprawnienia przyszłego

⁵⁷ Закон Республики Беларусь 7 февраля 2023 г. № 248-З «О Всебелорусском народном собрании».

⁵⁸ Tamże.

prezydenta, który mimo zachowania znacznej władzy będzie podległy i zależny od WZL. Z drugiej strony, wzmocnienie roli WZL, na czele którego, zgodnie z przepisami przejściowymi, może stanąć Aleksander Łukaszenka, świadczy o chęci utrzymania wpływu na kluczowe procesy zarządzania państwem, nawet w przypadku rezygnacji z funkcji prezydenta. W dłuższej perspektywie taka struktura może stać się problemem dla samego systemu władzy stworzonego przez Łukaszenkę. Po jego odejściu dwuwładza między prezydentem a WZL może wywołać konflikty i walkę o dominację. Tak więc, mimo wysiłków mających na celu stabilizację przejścia do nowej architektury politycznej, wbudowany mechanizm może stać się źródłem napięć politycznych w przyszłości. Ponadto pewne „dominowanie” prezydium WZL nad samym prezydentem, najprawdopodobniej jest „zabezpieczeniem” dla Aleksandra Łukaszenki na wypadek, gdyby prezydentem wybrano kogoś innego niż on sam. A dokładniej, zdaniem autora, jest to „zabezpieczenie” przed silnym wpływem politycznym Federacji Rosyjskiej wewnątrz Republiki Białoruś.

Wskazując na powyższe warto zauważyć, że przepisy przejściowe nowej Konstytucji nie zawierały wzmianki o przedterminowych wyborach prezydenckich, które Aleksander Łukaszenka wcześniej zapowiadał po przyjęciu zaktualizowanej Ustawy Zasadniczej⁵⁹. Odbyły się one w konstytucyjnym terminie określonym w stosownym rozporządzeniu⁶⁰ w styczniu 2025 roku. Oficjalnie Łukaszenka zdobył 86,82% głosów. Nie odnotowano również żadnych protestów albo wystąpień społeczeństwa obywatelskiego wewnątrz kraju. Ponadto jej nowelizacje uwzględniały konsekwencje polityczne jakie wystąpiły w roku 2020 oraz do faktu masowej migracji Białorusinów za granicę. Przede wszystkim nowa konstytucja zawiera zapis, który znacznie ogranicza krąg osób uprawnionych do ubiegania się o urząd prezydenta. Zgodnie z jej zapisami kandydatami mogą być wyłącznie obywatele, którzy nieprzerwanie mieszkali na terytorium Białorusi przez ostatnie 20 lat i nie posiadali zezwolenia na pobyt za granicą⁶¹. Ten punkt wyraźnie ma na celu wykluczenie z wyścigu prezydenckiego tych, którzy w 2020 roku publicznie sprzeciwiali się obecnym władzom i później opuścili Białoruś z powodu represji lub nacisków politycznych. Ograniczenie to jest oczywiście wynikiem dążenia władz do odsunięcia od udziału w wyborach wszystkich, którzy mogli być powiązani z obcymi państwami (nie tylko z Zachodem, ale także z Federacją Rosyjską). Ten zapis nie tylko

⁵⁹ BelTA, Lukashenko ne isklyuchaet dosrochnyh prezidentskih vyborov posle prinyatiya obnovlennoj Konstitucii, <https://belta.by/president/view/lukashenko-ne-iskljuchaet-dosrochnyh-prezidentskih-vyborov-posle-prinjatija-obnovlennoj-konstitutsii-472629-2021/> [odczyt: 09.12.2023].

⁶⁰ Постановление Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь, О назначении выборов Президента Республики Беларусь, 23 октября 2024

⁶¹ Статья 80 Конституции Республики Беларусь в редакции 2022 года.

wyklucza liderów opozycji przebywających za granicą, ale także wzmacnia kontrolę nad wewnętrzną konkurencją polityczną, ograniczając możliwość pojawienia się kandydatów, którzy mogliby być niezależni od systemu państwowego. Taka formułka jeszcze raz podkreśla dążenie władz do minimalizowania ryzyka niestabilności politycznej i umocnienia swojej pozycji przed przyszłymi wyborami prezydenckimi.

Do niezwykle ważnych zapisów nowej wersji konstytucji należy wprowadzenie ograniczenia kadencji prezydenta do dwóch kolejnych kadencji⁶². Jednak ta norma wchodzi w życie dopiero po przeprowadzeniu następnych wyborów prezydenckich. Przy dosłownym odczytaniu postanowień nowej konstytucji oznacza to, że Aleksander Łukaszenka ma prawo uczestniczyć w wyborach w 2025 roku. Jeśli odniesie zwycięstwo, zgodnie z koncepcją przedstawioną w zaktualizowanej konstytucji, będzie mógł pełnić urząd prezydenta przez kolejne dwie kadencje po zakończeniu pierwszej, już w ramach nowych norm konstytucyjnych. W ten sposób wprowadzone zmiany stwarzają warunki, w których Łukaszenka może utrzymać swoje przywództwo w kraju przez długi okres, pomimo wprowadzenia ograniczenia długości kadencji. Podkreśla to strategiczny charakter przewidzianych postanowień przejściowych oraz ich ukierunkowanie na zapewnienie kontrolowanej zmiany systemu politycznego bez gwałtownych zmian w najwyższym kierownictwie i zachowanie władzy.

Nowa konstytucja przewiduje także wprowadzenie specjalnych gwarancji dla prezydenta, który zakończył pełnienie swoich obowiązków. Postanowienia te mają na celu zapewnienie jego bezpieczeństwa prawnego i politycznego. Zgodnie z dokumentem, były prezydent uzyskuje immunitet od ścigania karnego lub innego za działania popełnione w czasie pełnienia funkcji głowy państwa. Tworzy to dla odchodzącego lidera istotną tarczę chroniącą go przed ewentualnymi roszczeniami prawnymi ze strony przeciwników. W kontekście szerokiego wachlarza represji, które zostały wprowadzone przez Łukaszenkę w czasie jego rządów, jest wysoce prawdopodobne, że te zapisy są osobistym żądaniem samego Łukaszenki. Ponadto w projekcie zapisano, że były prezydent staje się delegatem Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego, co zapewnia mu dostęp do najwyższych organów władzy państwowej i możliwość utrzymywania wpływów politycznych. Oprócz tego, zapewnia mu się dożywotnie miejsce w Radzie Republiki, wyższej izbie parlamentu, co wzmacnia jego rolę jako państwowego działacza, posiadającego status i przywileje nawet po odejściu z najwyższego stanowiska. Środki te są wyraźnie skierowane na instytucjonalizację statusu byłego prezydenta

⁶² Статья 81 Конституции Республики Беларусь в редакции 2022 года.

i ochronę jego interesów w politycznym systemie kraju. Warto przypomnieć, że podobną koncepcję zastosował Nursułtan Nazarbajew, aby zapewnić sobie bezpieczeństwo, jednak z perspektywy czasu można stwierdzić, że zmiany w Kazachstanie nie przyniosły oczekiwanego efektu.

W ten sposób zdecydowane zmiany w konstytucji z 2022 roku oraz instytucjonalizacja WZL stały się ważnym krokiem w transformacji systemu politycznego Białorusi zgodnie z interesami rządzącego reżimu. Przyjęte zmiany tworzą osobiste gwarancje dla Aleksandra Łukaszenki w przypadku nowej fali niestabilności. Sformułowanie tych zmian prowadzi również do wniosku, że Łukaszenka podejmuje próbę ochrony nie tylko przed szeroko rozumianym „Zachodem”, ale także przed Federacją Rosyjską. Środki te wzmocniły kontrolę Łukaszenki nad aparatem państwowym, zachowały jego wpływy w warunkach wewnętrznego i zewnętrznego nacisku, ale jednocześnie znacząco ograniczyły perspektywy reform demokratycznych i konkurencji politycznej.

1.3.5. Grupy społeczne i ich cechy pozwalające na usankcjonowanie się panującego reżimu w Republice Białorusi.

We wcześniej w rozdziałach autor tej pracy wspominał o funkcjonowaniu współczesnej Republiki Białoruś w okresie ZSRR. Oczywiście jest, że 70 lat życia w systemie totalitarnym odciska pewne piętno zarówno na samej społeczności, jak i na jej strukturze kulturowo-społecznej oraz codziennym życiu. W ten sposób systemy niedemokratyczne (w tym przypadku ZSRR) mają wpływ nie tylko na poziomie organizacji państwowej, ale również na psychologii i zachowaniu ludzi, obywateli, przyszłych wyborców, co może prowadzić do problemów w transformacji politycznej po upadku reżimu totalitarnego. Na tej podstawie można stwierdzić, że takie osoby popadają w „syndrom totalitarny”⁶³. Przyjąć należy, że odzyskując suwerenność w wyniku decyzji politycznej a nie jako konsekwencji potrzeb społecznych Białorusini nie porzucili sposobu funkcjonowania charakterystycznego dla państwa totalitarnego jakim było ZSRR, jednakże wdrożone do roku 1994 procesy demokratyzacji zmodyfikowało nieco te postawy. Z zestawu cech społeczeństwa totalitarnego⁶⁴ społeczeństwo białoruskie

⁶³ M. Śliwa, *Społeczne i psychologiczne aspekty totalitaryzmu*, Acta Erasmiana, vol. 6, Wrocław 2014, s. 327–353.

⁶⁴ B. Olszewska-Dyoniziak, *Antropologia totalitaryzmu europejskiego XX wieku*, Wrocław 1999, s. 63–64.

charakteryzują następujące cechy jak: zaufanie do wodza i usprawiedliwienie jego działań i decyzji, przekładanie obowiązków decyzyjnych na „władzę” oraz niechęć wobec form samoorganizacji społecznej oraz chociaż w mniejszym stopniu, ale traktowanie klasycznych dla demokracji wolności i swobód obywatelskich czy inicjatyw i poglądów odmiennych od decyzji władz z jako przejaw niesubordynacji społecznej. Cechy te zostały wykorzystane przez Aleksandra Łukaszenkę do zdobycia władzy a następnie stworzenia reżimu sułtanistycznego poprzez właściwie prowadzoną politykę zastraszania i oddziaływania medialnego. W konsekwencji białoruskie społeczeństwo funkcjonuje w kilku grupach społecznych, których podział jest determinowany przez stosunek do władzy. Wydaje się, że zaproponowany przez Andrieja Wardomackiego i podnoszony przez białoruskich działaczy politycznych na emigracji binarny podział społeczeństwa białoruskiego na zwolenników obecnej władzy i jej przeciwników⁶⁵ ma charakter polityczny i nie odpowiada rzeczywistości. W opinii Autora, na bazie założonych przez aparat polityczny i medialny sposób oddziaływania na społeczeństwo Białorusi uwzględnić należy kilka grup społecznych. Nie uwzględnia on na przykład diaspory zagranicznej, która jest przedmiotem silnego oddziaływania propagandowego czy też osób z równych powodów zachowujących bierną postawę wobec działań reżimu. Z tego względu zasadnym jest dokonanie podziału na cztery grupy. Pierwszą można określić jako „dysydencką” i wyróżnić w niej należy podgrupę dysydentów na emigracji oraz pozostających na terenie Republiki Białorusi. Druga, najliczniejsza grupa to pasywna funkcjonujące na terenie Białorusi. Grupę trzecią stanowią konformiści, a czwartą lojaliści. Przyjmując, że podział ten jest warunkowany przez oddziaływanie represyjne i informacyjne aparatu władzy wskazać należy, że grupę lojalistów w dużej mierze stanowią pracownicy państwowi oraz osoby związane z aparatem państwowym. Innymi słowy osoby najbardziej zależne od aparatu państwowego na poziomie bezpośrednich powiązań z nim, zarówno w formie zależności materialnej, jak i perspektyw kariery. Ta grupa bierze aktywny udział w umacnianiu reżimu poprzez szerzenie propagandy, udział w państwowych kampaniach informacyjnych oraz dążenie do wzmocnienia swojej roli poprzez identyfikowanie i eliminowanie politycznie niebezpiecznych osób, dysydentów i przeciwników. Występują przeciwko innym poglądom.

Grupę pasywną, znajdującą się wewnątrz Republiki Białoruś, można charakteryzować jako grupę unikającą udziału w życiu politycznym i społecznym. Ta grupa stara się formować i utrzymać swoje życie codzienne w zamkniętym, „skonsolidowanym” środowisku

⁶⁵ A. Vardomatski, *Państwo tłumionego gniewu, Białoruś 500 dni po: od społecznej mobilizacji do neototalitarnej konsolidacji?* w: *Białoruś w regionie*, Studium Europy Wschodniej UW, Warszawa, kwiecień 2022, s. 126.

uwzględniając uwarunkowania polityczne zarówno w kraju, jak i za jego granicami. Jednak ta skonsolidowana postawa nie wyklucza strachu przed represjami. Prawdopodobnie to właśnie strach przed represjami powoduje, że utrzymują duży dystans od polityki. Ponadto jednym z głównych przekonań tej grupy jest to, że „nic od nich nie zależy”, przekazując odpowiedzialność w ręce władz i protestujących. Ta grupa nie wywiera bezpośredniego wpływu na system, ale brak jakiegokolwiek opozycji wobec reżimu, a także bezpośredni udział w gospodarce kraju, pozwala utrzymać funkcjonujący system polityczny. Przewiduje się, że część tej grupy może także pracować jako urzędnicy państwowi niższego szczebla, ponieważ wyższe szczeble wymagają lojalności wobec ustalonego reżimu.

Grupa pasywna, znajdująca się poza granicami Republiki Białoruś, to grupa, która nie ma stanowiska publicznego wobec systemu politycznego Republiki Białoruś, ani jej polityki i sytuacji politycznej w regionie. Ta grupa koncentruje swoją uwagę na kształtowaniu życia codziennego za granicą, w nowym środowisku, a pod wpływem tego procesu dystansuje się od sytuacji politycznej w Republice Białoruś i regionie. Przyczynami tego zdystansowania mogą być również obawy przed represjami w przypadku czasowego przyjazdu do Republiki Białoruś i przesłuchań na przejściu granicznym. Obecność tej grupy dowodzi także, że nie wszyscy Białorusini wyjechali z kraju po wydarzeniach z 2020 roku z powodów politycznych. Dla części społeczeństwa uproszczone zasady wyjazdu do innych krajów stały się możliwością poprawy jakości życia. Ważne jest to, że ta grupa wybierała nie tylko kraje zachodnie, ale także Federację Rosyjską oraz kraje Azji. W związku z tym głównym motywem jest dążenie do osobistego dobrobytu, a wpływ tej grupy na reżim polityczny jest bardzo niski.

Podziemna grupa dysydencka wewnątrz Republiki Białoruś jest prawdopodobnie najmniejszą grupą. Jest to związane, jak opisano wcześniej, z masowymi represjami (tak jak w przypadku dysydenckiej grupy poza granicami Republiki Białoruś, o której będzie mowa później). Do tej grupy należą aktywiści, obywatele o nastawieniu opozycyjnym, którzy znajdują się w warunkach zwiększonego ryzyka aresztowania, inwigilacji i nacisku, jednak nadal pozostają w kraju. Zakres powodów pozostawania w Republice Białoruś waha się od wiary w konieczność obalenia ustalonego reżimu po fizjologiczną niemobilność obywateli. Ta grupa prawdopodobnie bardzo silnie odczuwa osobistą odpowiedzialność za przyszłość kraju. Często współpracują z aktywistami i dysydentami za granicą, co umożliwia im uzyskiwanie i przekazywanie informacji o sytuacji wewnętrznej w Republice Białoruś, na czym polega ich wpływ na system.

Jawna grupa dysydencka poza granicami Republiki Białoruś to ukształtowana diaspora, która prowadzi aktywną walkę polityczną i informacyjną za granicą. W wyniku braku efektywnych metod wpływania na Republikę Białoruś, ta grupa koncentruje swoje działania na przyciąganiu uwagi do problemów w Białorusi, deklaruje próby uwolnienia więźniów politycznych, a także optymalizuje adaptację tych, którzy opuścili Republikę Białoruś. Grupa realizuje swoje zadania poprzez organizowanie konferencji, spotkań z politykami i protestów, wsparcie dla mediów pozarządowych i lobbiny na rzecz sankcji. Funkcjonowanie diaspery i struktur opozycyjnych poza granicami Republiki Białoruś zostanie opisane w kolejnym podrozdziale, jednak bezpośredni wpływ tej grupy na nietotalitarny reżim Republiki Białoruś można ocenić jako niski.

Grupa konformistów odgrywa bardzo ważną rolę w funkcjonowaniu systemu Republiki Białoruś. W zasadzie grupa konformistów to osoby, które z różnych powodów poparły ukształtowany reżim. Mowa tu o przystosowaniu się do zaistniałej sytuacji, jej zaakceptowaniu i uczestnictwie w niej. Grupa konformistów, zdaniem autora, jest najbardziej zbliżona do grupy lojalistów. Pasywna zgoda tej grupy nie tylko legitymizuje ukształtowany reżim polityczny, ale także umożliwia wykorzystanie tej grupy w celach propagandowych.

Osobno, nie jako grupa w wyżej przedstawionym sensie, warto wspomnieć o osobach uwolnionych z więzień, w których odbywały karę z powodów politycznych. Jak wspomniano wcześniej, te osoby są wykluczone ze społeczeństwa, a w zasadzie są to osoby samo wykluczające się ze społeczeństwa. To wykluczenie jest motywowane chęcią zapewnienia sobie bezpieczeństwa przed represjami lub nienawiścią wobec dysydentów. Jednak zdarzają się pojedyncze przypadki, kiedy polityczny więzień staje się narzędziem represji i prowadzenia polityki. Przykładem może być Roman Protasiewicz, który publicznie aktywnie wspiera ukształtowany reżim. Oczywiście, konieczne jest zadanie pytania, na ile jego publiczna postawa odpowiada wewnętrznej pozycji. Podobne pytanie można zadać także w odniesieniu do wcześniej przedstawionych grup.

Warto również zauważyć, że na każdą z grup wywierane są psychologiczne (a także fizyczne) wpływy represji. Tak, na przykład, nawet wobec grupy lojalistów mogą być stosowane represje, a strach przed możliwymi represjami może również krępować pewne działania tej grupy. Ponadto, nie można wykluczyć transferu z grupy do grupy. Na przykład, osoba rozczarowana ruchem opozycyjnym, znajdująca się w Republice Białoruś, pod wpływem

strachu przed możliwą wojną⁶⁶ w kraju oraz propagandy może nieświadomie przejść z jednej grupy do innej to znaczy lojalistów lub grupy pasywnej. W ten sposób represje stanowią zarówno element podziału na grupy, jak i element powstrzymywania grup oraz czynnik prowadzący do transferu z jednej grupy do drugiej.

W związku z tym, białoruskie społeczeństwo, a dokładniej jego akceptacja reżimu, podtrzymuje, wzmacnia i umacnia reżim w Republice Białoruś. Wpływ mieszkańców kraju (jako całości społeczeństwa) na politykę i decyzje państwowe jest niezwykle niski, z wyjątkiem pewnej grupy bliskiej Aleksandrowi Łukaszence. Niemniej jednak rola obywateli w funkcjonowaniu systemu, jak i w każdej politycznej strukturze, jest kluczowa. Wzrost represji i ich informacyjne upowszechnienie ma bezpośredni wpływ na publiczne poglądy białoruskiego społeczeństwa i prowadzi do zniszczenia społeczeństwa obywatelskiego (w demokratycznym rozumieniu tego terminu), a w konsekwencji ogranicza również prawa i wolności obywateli. Tego rodzaju ograniczenia prowadzą do redukcji tradycyjnego rozumienia słowa „obywatel” do poziomu „mieszkańca kraju”.

Podsumowując powyższe rozważania podkreślić należy, że wizja sprawowania funkcji prezydenta republiki Aleksander Łukaszenka opierała się na koncepcji sułtanizmu. W toku analiz wykazano, że zasadniczymi cechami białoruskiego systemu politycznego do roku 2020 były skrajny personalizm władzy, centralizacja procesu podejmowania decyzji w rękach jednej osoby, arbitralne wykorzystywanie aparatu państwowego, brak realnej instytucjonalnej kontroli i podporządkowaniem społeczeństwa woli jednostki. Po roku 2020 system ten został uzupełniony przez działania mające na celu całkowite zdominowanie społeczeństwa, co nadaje białoruskiemu systemowi politycznemu cechy reżimu autorytarnego. Wykazano także, że wiodącą rolę w stworzonym przez Łukaszenkę reżimie odgrywają aparat państwowy, zwłaszcza struktury siłowych oraz oddziaływanie medialne. Ideologia odgrywa w nim drugorzędną rolę i jest wykorzystywana głównie do wiązania społeczeństwa z prezydentem i budowania jego wizerunku niekwestionowanego przywódcy. Praktyczna forma sprawowania władzy została oparta na tezie, iż Łukaszenka jest typem „silnego przywódcy”. Jako jedyny białoruski polityk posiada wizję rozwoju kraju o jego obrony przez istniejącymi zagrożeniami. Poza zapewnieniem mu dominującej pozycji w strukturach władzy oparta na niej wizja sprawowania urzędu prezydenta republiki miała mu zapewnić określony poziom poparcia społecznego. Proces sankcjonowania władzy wpisuje się w teorię funkcjonowania systemu

⁶⁶ O czym często przypomina Aleksander Łukaszenka w swoich publicznych wystąpieniach.

sultanistycznego, jednakże skala protestów po sfałszowaniu wyników wyborów w 2020 roku spowodowała radykalny wzrost działań represyjnych. Ich skala oraz podjęte decyzje dotyczące przeobrażenia systemu politycznego państwa pozwalają na stwierdzenie, że system ten nabiera cech reżimu autorytarnego. W odniesieniu do społeczeństwa celem działania aparatu państwowego i mediów stało się nie uzyskiwanie aprobaty dla polityki władz, ale wymuszanie posłuszeństwa i poparcia, poprzez działania które określić można jako represje i zastraszanie. Ubocznym efektem tych działań jest głębokiej konsolidacji białoruskiego aparatu państwowego obejmująca także proces czystek i swoistej „sterylizacji” systemu z elementów nielojalnych. W sferze medialnej natomiast dominować zaczęły formy oddziaływania, które określić można jako kreowanie poczucia zagrożenia zewnętrznego i potencjalnej destabilizacji państwa lub wręcz jego okupacji. Wzmocniono także kontroli w sferze informacyjnej, co w połączeniu z skalą represji i ograniczeń praw oraz wolności osobistej a także modyfikacjami konstytucji pozwala na stwierdzenie, że po roku 2020 system polityczny Republiki Białorusi nabiera cech reżimu autorytarnego.

Rozdział II.

Uwarunkowania zewnętrzne determinujące funkcjonowanie Republiki Białorusi.

Niniejszy rozdział jest poświęcony uwarunkowaniom zewnętrznym determinującym funkcjonowanie Republiki Białorusi ma na celu poddanie analizie skuteczność oddziaływania międzynarodowego na reżim Aleksandra Łukaszenki w latach 2020–2024. Analizie poddano formy oddziaływania międzynarodowego (polityczną, gospodarczą i strictly dyplomatyczną) oraz formy aktywności białoruskiej opozycji. Skoncentrowano się na trzech kwestiach. Pierwsza to analiza mechanizmów rosyjskiego oddziaływania na państwo białoruskie. Zarówno wzmacniających reżim (stabilizowanie gospodarki i ograniczanie efektów oddziaływania sankcji) jak i wasalizujących Republikę Białorusi. Zwłaszcza wykorzystanie dominacji energetycznej i formy kooperacji militarnej, a także poprzez stosowanie presji politycznej i ekonomicznej. Kwestia druga to analiza efektywności oddziaływania państw i instytucji demokratycznych, zwłaszcza Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych i Polski. W kontekście polskim skoncentrowano się na prezentacji działań ukierunkowanych na wspieranie procesów organizacji społeczeństwa obywatelskiego, niezależnych mediów oraz opozycji politycznej. Trzecią kwestią poruszoną w rozdziale jest ukazanie i ocena procesu reakcji władz białoruskich na formy presji wywieranej przez otoczenie polityczne tego państwa. Pozwoliło to zarówno na ukazanie w jakim stopniu państwa trzecie były w stanie wpływać na sposób funkcjonowania i politykę wewnętrzną białoruskich władz oraz w jaki sposób to oddziaływanie reżim wykorzystał w polityce wewnętrznej. Zwłaszcza kreowaniu poczucia zagrożenia wśród obywateli Republiki Białorusi.

2.1. Gospodarcza zależność od Federacji Rosyjskiej jako podstawa politycznej trwałości systemu i narzędzie kontroli politycznej społeczeństwa.

Rozważenie aspektów zależności białoruskiej gospodarki od Federacji Rosyjskiej można zaobserwować już w czasach współistnienia w ramach ZSRR. Faktem jest, że większość centrów produkcyjnych ZSRR znajdowała się w zachodniej części, co sprawiało, że zniszczenie więzi gospodarczych po rozpadzie Związku Radzieckiego mogło doprowadzić albo do

turbulencji, albo do załamania gospodarki byłych państw-członków ZSRR. Zgodnie z opinią Stanisława Szuszkiewicza - przywódcy Republiki Białoruś po rozpadzie ZSRR, przewodniczącego najwyższej rady Białorusi, w wywiadzie udzielonym autorowi niniejszej pracy jeszcze w 2020 roku, stworzenie WNP było koniecznym rozwiązaniem w celu zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego byłych państw-członków po upadku ZSRR. Z kolei seria tworzenia związków gospodarczych z Rosją oraz utworzenie związku Białorusi i Rosji, a później Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, stanowiły dla Aleksandra Łukaszenki okazję nie tylko do intensywniejszej współpracy z rosyjskim rynkiem, ale również do przejęcia i umocnienia władzy w państwie związkowym⁶⁷. Jednak jednym z głównych etapów budowania ogromnej zależności białoruskiej gospodarki od Rosji miał miejsce w 2011 roku, podczas kryzysu ekonomicznego. Kryzys gospodarczy, który wybuchł na Białorusi w 2011 roku, rozpoczął się od ostrego niedoboru walutowego, który objawił się niemal całkowitym zniknięciem wolno wymienialnych walut to znaczy dolara amerykańskiego, euro i rubla rosyjskiego z kantorów wymiany walut i kas bankowych. Zdarzyło się to nagle, bez widocznych przyczyn, takich jak znaczne spłaty zadłużenia zagranicznego czy istotny wzrost importu. Oficjalne wyjaśnienia władz białoruskich to wzrost cen surowców energetycznych oraz masowy wywóz waluty przez ludność w oczekiwaniu na podwyżki ceł na samochody nie były przekonujące i pozostawiały otwarte pytania o prawdziwe przyczyny kryzysu⁶⁸. Brak waluty na oficjalnym rynku aktywizował szary rynek walutowy, na którym kursy walut zagranicznych zaczęły gwałtownie rosnać. To spowodowało nasilenie inflacji, a ludzie, obawiając się dewaluacji białoruskiego rubla, zaczęli masowo szukać sposobów na ochronę swoich oszczędności. W rezultacie, walutowa panika przekształciła się w konsumpcyjną: ludzie zaczęli masowo kupować artykuły pierwszej potrzeby, żywność i produkty importowane. Już w marcu odnotowano gwałtowny popyt na produkty spożywcze i artykuły nietypowe, co doprowadziło do znacznego wzrostu cen. W ciągu dwóch miesięcy (od kwietnia do maja) ceny podstawowych towarów wzrosły średnio o 30–200%⁶⁹, a cena benzyny wzrosła o 34-71%⁷⁰.

Niestabilność gospodarcza spowodowała również poważne konsekwencje społeczne. Gwałtowne osłabienie krajowej waluty i wzrost cen były związane ze znacznym wzrostem

⁶⁷ Fragment rozmowy ze Stanisławem Szuszkiewiczem znajduje w posiadaniu autora.

⁶⁸ А. Суздальцев, *Белоруссия и кризис, Индекс безопасности*, № 3–4 (102–103), Том 18, Москва 2012

⁶⁹ Варакса Евгений. Минфин: базовая величина повышена до 100 000 рублей, потому что цены выросли в 3 раза. Onliner. 2012. 6 января. Onliner, Minfin: bazovaya velichina povyshena do 100 000 rublej, потому что цены выросли в 3 раза, <http://dengi.onliner.by/2012/01/06/minfin-bazovaya-velichina-povyshena-do-100-000-rublej-potomu-cto-ceny-vyrosli-v-3-raza/> [odczyt: 12.12.2023].

⁷⁰ Interfax.by. Слiхи о подорожании биензина не подтвiрджайтсия, но i не опро вiерхайтсия, www.interfax.by/article/76394 [odczyt: 12.12.2023].

poziomu bezrobocia⁷¹. W kwietniu 2011 roku liczba bezrobotnych wzrosła o 600 tysięcy osób, a do końca maja osiągnęła około 1,5 miliona, co stanowiło znaczną część aktywnej zawodowo ludności kraju⁷². Sytuacja ta wywołała falę niezadowolenia społecznego, która przejawiała się zarówno w masowych kolejkach przy punktach wymiany walut, jak i w spontanicznych protestach. Kryzys z 2011 roku stał się ważnym wskaźnikiem wrażliwości białoruskiej gospodarki. Jego przyczyny były głębsze niż pojedyncze czynniki zewnętrzne i pokazywały zależność kraju od importu, słabość systemu finansowego oraz niezdolność władz do terminowej reakcji na wyzwania gospodarcze.

Według autora, władze białoruskie nie mają faktycznej możliwości ani nie posiadają realnych instrumentów pozwalających na samodzielne rozwiązanie pojawiających się problemów gospodarczych. Aby utrzymać stabilność gospodarki i zapewnić poziom życia obywateli w 2011 roku, porównywalny z okresem przed kryzysem, Białoruś pilnie potrzebowała znacznej pomocy finansowej zewnętrznej. Zgodnie z ocenami specjalistów, miesięczne wsparcie powinno wynosić od 800 milionów do 1 miliarda dolarów⁷³. W skali roku gospodarka kraju wymagała pozyskania środków w wysokości od 8 do 12 miliardów dolarów. Znaczna część tych potrzeb była pokrywana dzięki wsparciu finansowemu i zasobowemu ze strony Federacji Rosyjskiej⁷⁴. W rzeczywistości wsparcie gospodarki wymagało uzyskania zewnętrznego wsparcia. Uzyskanie takiego wsparcia zasobowego od krajów Zachodu było niemożliwe z powodu nałożonych sankcji gospodarczych i ograniczeń. W związku z tym rolę zbawcy przejęła Federacja Rosyjska oraz związane z nią instytucje integracyjne i handlowo-gospodarcze. Na przykład, pod koniec pierwszej połowy 2011 roku, Federacja Rosyjska poprzez Fundusz Antykryzysowy Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej udzieliła Białorusi kredytu w wysokości 3 miliardów dolarów na okres trzech lat⁷⁵. Wskazując na powyższe uwarunkowania stwierdzić należy, że w związku z przyjętą koncepcją przeobrażeń systemu politycznego państwa mówienie o zmianach w gospodarce w celu poprawy jakości życia ludności jest niemożliwe. Odgrywając wiodącą rolę w strukturze władzy ministerstwa siłowe nie są zainteresowane przeprowadzaniem głębokich reform gospodarczych, ponieważ takie zmiany mogłyby zagrozić istniejącemu modelowi zarządzania, na którym opiera się reżim.

⁷¹ Справка по Республике Беларусь. Минэкономразвития России. 2012

⁷² Gallup Survey, IHSN Data Catalog, <https://datacatalog.ihsn.org/catalog/2659/study-description> [odczyt: 12.01.2024].

⁷³ Ex-Press. Ekonomike nuzhen \$1 mlrd vneshnej pomoshi ezhemesyachno <http://ex-press.by/article.php?id=32909> [odczyt: 12.01.2024].

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Rossijskaya gazeta, *Belorussiya poluchila 800 millionov dollarov iz Antikrizisnogo fonda EvrAzE*, <http://www.rg.ru/2011/06/21/kudrin-site.html> [odczyt: 26.01.2024].

Przykładem jest rola Wiktora Łukaszenki, który gwarantuje niezmiennosc sposobu funkcjonowania Służby Bezpieczeństwa Prezydenta. W 2005 roku został jego asystentem ds. bezpieczeństwa narodowego. Od 2007 do 2021 roku był członkiem Rady Bezpieczeństwa Republiki Białoruś, a także przewodniczył Międzyresortowej Radzie Specjalnych Jednostek, do której należą różne służby siłowe, oraz kontrolował różne oddziały sił specjalnych. Finansowanie struktur siłowych i materialne dobro ich pracowników bezpośrednio zależy od stabilności osobistej władzy prezydenta. W istniejącym modelu gospodarczym Białorusi, struktury siłowe przejęły kontrolę nad określonymi sektorami gospodarki, w tym nad systemem bankowym, służbami celnymi i innymi kluczowymi elementami infrastruktury. Taki dostęp do narzędzi gospodarczych sprawia, że są one zainteresowane utrzymaniem obecnego status quo, gdzie brak jest zagrożeń dla ich uprzywilejowanej pozycji. Ważne jest to, że taki kierunek polityki grozi stagnacją, utratą suwerenności (co, jak się okazało, miało miejsce w perspektywie czasowej), a także zwiększoną zależnością od Federacji Rosyjskiej.

Dla białoruskiej gospodarki, o stosunkowo skromnej skali, takie kwoty wsparcia finansowego stanowią ogromny wkład. W okresie od 2005 do 2015 roku Federacja Rosyjska stała się głównym partnerem handlowym i gospodarczym Białorusi, udzielając pożyczek i subsydiów ocenianych w raportach Międzynarodowego Funduszu Walutowego na około 106 miliardów dolarów⁷⁶. Ta pomoc, w różnych okresach był równoważna od 11% do 27% białoruskiego PKB. Jednoznacznie ukazuje to rolę rosyjskiego wsparcia procesu zapewnienia stabilności gospodarczej republiki. Jedną z najważniejszych form wsparcia ekonomicznego, była dostawa ropy po subsydiowanych cenach obowiązujących na obszarze Rosji. Do 2020 roku formalnie Białoruś kupowała ropę po cenach światowych, ale różnicę między tymi cenami a preferencyjnymi wewnętrznymi cenami pokrywała Federacja Rosyjska. Ten mechanizm stanowił de facto ogromną "ukrytą subwencję", która miała istotny wpływ na gospodarkę kraju. W okresie od 2011 do 2016 roku Białoruś otrzymała od Rosji wsparcie szacowane na 48,4 miliarda dolarów dzięki dostawom ropy bez ceł i udzielanym rabatami na gaz. Takie oceny prezentuje Siergiej Agibalov, były kierownik działu "Gospodarka i finanse" Instytutu Energetyki i Finansów⁷⁷. Ten poziom dotacji odgrywał kluczową rolę w utrzymaniu obecnego modelu gospodarczego Białorusi, który w dużej mierze zależy od preferencji i integracji gospodarczej z Rosją. W okresie 2020-2024 Federacja Rosyjska pozostaje największym partnerem

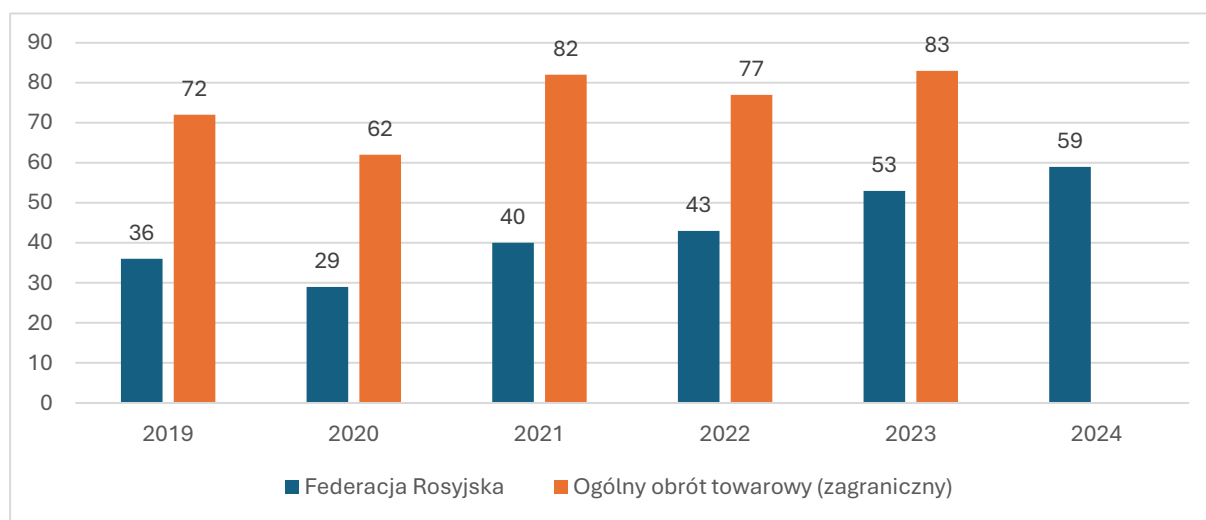
⁷⁶ IMF, Republic of Belarus Staff Report for the 2016 Article IV Consultation – Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for the Republic of Belarus, IMF Country Report No. 16/298.

⁷⁷ RBK, *Skrytyj schet na \$100 mlrd: kak Rossiya soderzhit belorusskuyu ekonomiku*, <https://www.rbc.ru/economics/02/04/2017/58e026879a79471d6c8aef30> [odczyt: 26.01.2024].

handlowym Białorusi. Udział Rosji w eksporcie i imporcie republiki konsekwentnie przekracza 50%⁷⁸. Opierając się na danych z otwartych źródeł⁷⁹ możliwym było przedstawienie danych gospodarczych, które zostały zaprezentowane w Wykresie nr 1.

Wykres 1.

Kwota obrotu towarowego między Republiką Białoruś a Federacją Rosyjską, a także obrót towarowy zagraniczny w latach 2019-2024 (mld dolarów).

Źródło: opracowanie własne na podstawie TASS i Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Białoruś.

⁷⁸ Belstat, *Vneshnyaya trgovlya tovarami Respubliki Belarus'*, <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-tovarami/graficheskiy-material-grafiki-diagrammy/vneshnetorgovvyy-oborot-tovarami-respubliki-belarus/> [odczyt: 26.01.2024].

⁷⁹ Głównie dane zostały przedstawione przez TASS i Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Białoruś: TASS, *Lukashenko: tovarooborot Belorussii i RF v 2024 godu obnovit istoricheskij maksimum*, <https://tass.ru/ekonomika/22582831> [odczyt: 29.01.2024].

TASS, *Tovarooborot mezhdru Belorussiej i Rossiej v 2023 dostig \$53 mlrd*, <https://tass.ru/ekonomika/19947005> [odczyt: 29.01.2024].

TASS, *Moskva ocenila tovarooborot Rossii s Belorussiej v 2022 godu v \$43,4 mlrd*, <https://tass.ru/ekonomika/17043377> [odczyt: 29.01.2024].

TASS, *Lukashenko: v 2021 godu Rossiya i Belorussiya prevzoidut dokovidnyj uroven' tovarooborota*, <https://tass.ru/ekonomika/11504657> [odczyt: 29.01.2024].

Ministerstwo inostrannyh del Respubliki Belarus', *Torgovo-ekonomicheskoe sotrudnichestvo s Rossijskoj Federaciej*, <https://mfa.gov.by/bilateral/russia/regions/economy/> [odczyt: 07.03.2024].

Ministerstwo inostrannyh del Respubliki Belarus', *Obshchaya informaciya o vneshnej trgovle: napravleniya, zadachi, itogi za aktual'nyj period*, <https://www.mfa.gov.by/trade/> [odczyt: 07.03.2024].

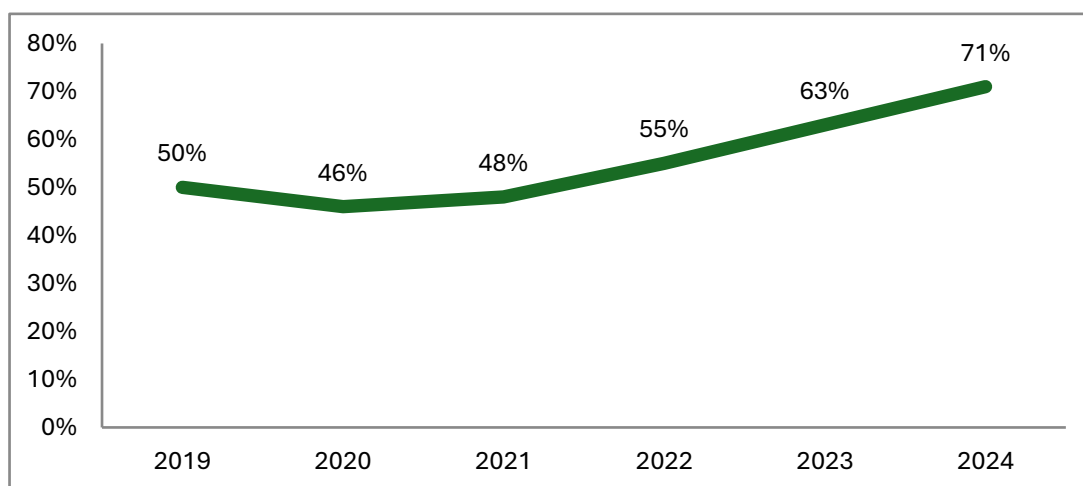
Ministerstwo ekonomiki Respubliki Belarus', *Cifry i fakty: tovarooborot Belarusi dostig 12-letnego maksimuma*, <https://economy.gov.by/ru/news-ru/view/tsifry-i-fakty-tovarooborot-belarusi-dostig-12-letnego-maksimuma-48693-2024/> [odczyt: 07.03.2024].

Agentstvo vneshneekonomicheskoy deyatelnosti, *Dinamika vneshnej trgovli Belarusi za I polugodie 2024 g.*, <https://eximagency.by/news/dinamika-vneshnej-torgovli-belarusi-za-i-polugodie-2024-g/> [odczyt: 07.03.2024].

Zaprezentowane dane pokazują ogromny wzrost obrotu towarowego między Republiką Białoruś a Federacją Rosyjską. Zdaniem autora, spadek w 2020 roku był związany z pandemią COVID-19. Faktem jest, że decyzjami Aleksandra Łukaszenki nie wprowadzono niezbędnych ograniczeń społecznych związanych z pandemią, podczas gdy podobne środki zostały przyjęte w wielu krajach na świecie, w tym w Federacji Rosyjskiej. W drugiej połowie roku na spadek wpływ mogły mieć protesty na Białorusi oraz polityczna niepewność wewnątrz kraju, co wpłynęło na zmniejszenie obrotów towarowych oraz inwestycji w kraju. Natomiast w pierwszej połowie 2024 roku wolumen obrotu towarowego Białorusi wyniósł 41,6 miliarda dolarów USA. Dane na temat pełnego obrotu towarowego między Republiką Białoruś a Federacją Rosyjską za 2024 rok nie były dostępne publicznie w chwili przygotowania dysertacji. Zostały natomiast przedstawione podczas spotkania Władimira Putina i Aleksandra Łukaszenki na posiedzeniu poświęconym przygotowaniom do posiedzenia Najwyższej Rady Państwowej (NRP) Państwa Związkowego⁸⁰. Na podstawie zaprezentowanych tam danych autor zaprezentował procentowy udział handlu z Rosji w całkowitym obrocie towarowym Białorusi (Wykres nr 2).

Wykres 2.

Procentowy udział Rosji w całkowitym obrocie towarowym Białorusi (2019–2024).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: TASS i Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Białoruś.

⁸⁰ Oficial'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', *Soveshchanie po voprosam podgotovki k zasedaniyu Vysshego gosudarstvennogo soveta Soyuznogo gosudarstva*, <https://president.gov.by/ru/events/sovesanie-po-voprosam-podgotovki-k-zasedaniyu-vyssego-gosudarstvennogo-soveta-souznogo-gosudarstva> [odczyt: 07.03.2024].

Analiza danych pozwala na stwierdzenie, że procentowy udział Federacji Rosyjskiej w bezpośrednim obrocie towarowym Białorusi znacząco wzrasta w ostatnich latach. Szczególnie po nałożeniu sankcji na Białoruś po zatrzymaniu w 2021 roku samolotu Ryanair z Romanem Protasiewiczem, a także w związku z represjami wewnętrznymi po protestach z 2020 roku⁸¹. Najważniejsze pozycje eksportowe Białorusi to: produkty petrochemiczne, maszyny, wyroby metalurgiczne, drewno, przemysł lekki, produkty mleczne i mięsne, meble, szkło, włókno szklane, cement. Podstawą importu są zasoby energetyczne (ropa naftowa i gaz ziemny), surowce, materiały i części (metale i wyroby z nich, surowce do produkcji chemicznej, części maszyn), sprzęt technologiczny⁸². Istotną rolę we wzajemnej wymianie towarowej odgrywa współpraca przemysłów obronnych. Na przykład Białoruskie Centrum Śledcze (BRC)⁸³ ustaliło, że Białoruś odgrywa kluczową rolę w dostarczaniu Rosji wysokotechnologicznych komponentów niezbędnych do produkcji sprzętu wojskowego, zwłaszcza w warunkach obowiązywania międzynarodowych sankcji, które ograniczają dostęp do zachodnich technologii. W ostatnich latach powstał system dostaw mikroprocesorów produkcji zachodniej przez białoruskie firmy, co pozwoliło rosyjskim przedsiębiorstwom w sektorze obronnym częściowo zrekompensować niedobór krytycznych elementów. Analiza łańcuchów dostaw przedstawiona w raportach powstałych przez Centrum ujawnia udział firm związanych z otoczeniem Aleksandra Łukaszenki. Te struktury, omijając sankcje, wykorzystują rozbudowane schematy logistyczne do importu komponentów do Rosji, które następnie znajdują zastosowanie w sprzęcie o strategicznym znaczeniu, takim jak myśliwce, rakiety czy drony. Na przykład firmy powiązane z białoruskim rządem sprzedały rosyjskim przedsiębiorstwom mikroprocesory o wartości ponad 125 mln dolarów od września 2022 do czerwca 2024 roku. Część z nich, o wartości prawie 400 tys. dolarów, pochodziła z produkcji zachodniej⁸⁴. Niektóre materiały wskazują na użycie tych komponentów w opracowywaniu rosyjskiego lotnictwa i systemów raketowych, w tym precyzyjnych rakiet manewrujących i bezzałogowych statków powietrznych – podobne wnioski można znaleźć w raportach Głównego Zarządu Wywiadu Ukrainy. Ustalono, że niektóre układy scalone wyprodukowane przez amerykańskie i

⁸¹ Wływ sankcji na Białoruś zostanie omówiony w podrozdziale 2.1.

⁸² Ministerstvo inostrannyh del Respubliki Belarus', *Obshchaya informaciya o vneshnej trgovle: napravleniya, zadachi, itogi za aktual'nyj period*, <https://www.mfa.gov.by/trade/> [odczyt: 07.03.2024].

⁸³ Białoruskie Centrum Śledcze - Беларуский Расследовательский Центр to niezależne media specjalizujące się w dziennikarstwie śledczym, weryfikacji faktów (fact-checkingu) oraz głębokiej analityce. Obecnie organizacja działa na uchodźstwie (z bazami w Warszawie i Pradze), ponieważ na Białorusi jej działalność została zakazana przez władze.

⁸⁴ Bardziej szczegółowo na temat: Belarusskij rassledovatel'skij centr, *Detali dlya istrebitelej i raket. Kak Belarus' prodaet Rossii zapadnye mikroskhemy v obhod sankcij*, <https://investigatebel.org/ru/investigations/zapadnye-mikroskhemy-v-rossii-cherez-belarus> [odczyt: 11.03.2024].

europiejskie firmy, przez pośredników trafiały do fabryk przemysłu obronnego Rosji, zapewniając działanie systemów nawigacji i sterowania. Wśród nich znajdują się układy scalone amerykańskiej firmy Intel, które są wykorzystywane do uruchamiania i nawigacji bomb lotniczych. Ponadto komponenty Intel mogą być wykorzystywane w myśliwcach Su-35S, Su-34, dronach „Korsar” oraz raketach „Kalibr”. W ten sposób Białoruś pełni rolę pośrednika w złożonej sieci dostaw, co pozwala częściowo zrekompensować technologiczny nacisk na Rosję ze strony międzynarodowych sankcji. Podkreśla to strategiczne znaczenie białoruskiego wsparcia gospodarczego i politycznego dla rosyjskiego przemysłu obronnego w obecnych warunkach.

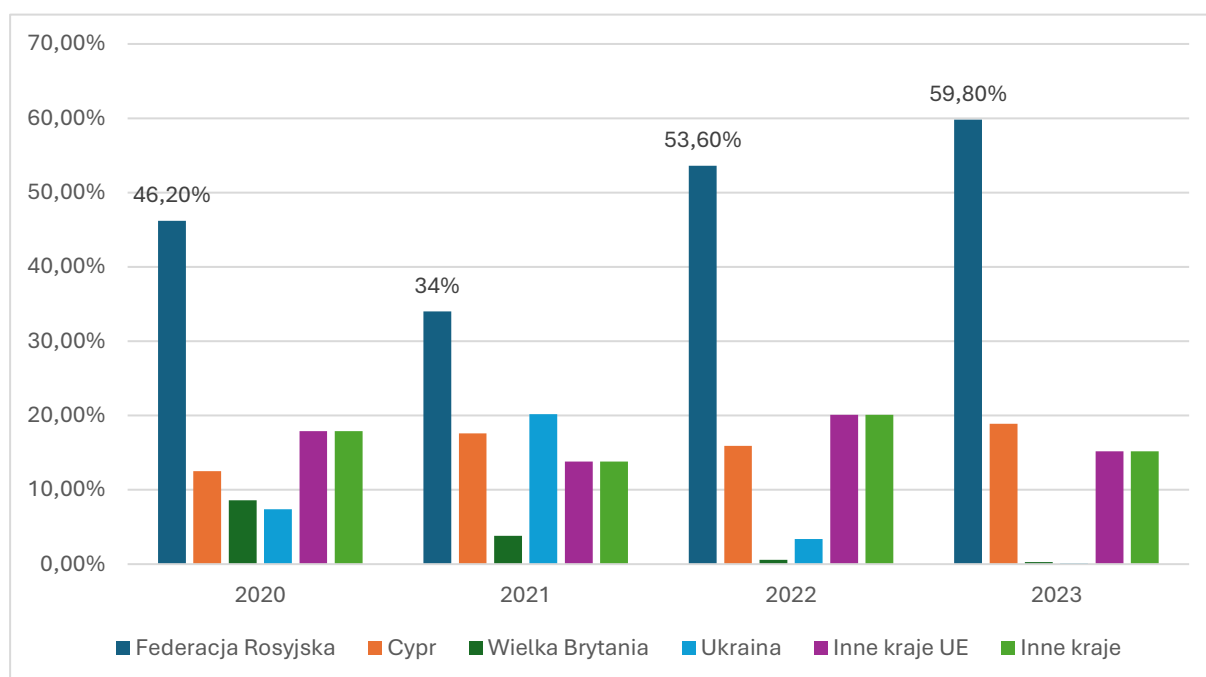
Należy również zwrócić uwagę na rozkład bezpośrednich inwestycji. Na przykład, w 2019 roku Federacja Rosyjska zainwestowała 2,87 miliarda dolarów amerykańskich w gospodarkę Białorusi⁸⁵. Z kolei w 2023 roku wolumen inwestycji zagranicznych w gospodarkę Białorusi znacznie wzrósł i wyniósł 7,7 miliarda dolarów. Z tej kwoty ponad dwie trzecie, czyli 66,7% (około 5,14 miliarda dolarów), pochodziło właśnie z Rosji, co potwierdza strategiczne znaczenie rosyjskiego wsparcia dla białoruskiej gospodarki⁸⁶. Ponadto, rosyjskie instytucje finansowe odgrywają znaczącą rolę na białoruskim rynku bankowym. Na koniec 2020 roku około 25% aktywów białoruskiego sektora bankowego było kontrolowane przez banki z rosyjskim kapitałem. Wśród takich instytucji finansowych znajdują się BeLGazPromBank, Alfa-Bank, BPS-Sberbank, VTB-Bank Białoruś i BelVEB. Szczególne znaczenie ma również zależność Białorusi od rosyjskiego kredytowania. Zgodnie z danymi Ministerstwa Finansów Białorusi, na koniec pierwszego kwartału 2020 roku rosyjskie kredyty stanowiły około 48% ogólnej wysokości zagranicznego zadłużenia państwowego, co odpowiadało 7,92 miliarda dolarów.

⁸⁵ RBK, *Kak svyazany ekonomiki Belorussii i Rossii. CHto vazhno znat'*, <https://www.rbc.ru/economics/19/08/2020/5f3bcfd09a7947dbc3afb76b> [odczyt: 11.03.2024].

⁸⁶ Interfaks, *Biznes RF vlozhit v real'nyj sektor ekonomiki Belorussii \$5,1 mlrd v 2023 g.*, <https://www.interfax.ru/business/945892> [odczyt: 11.04.2024].

Wykres 3.

Udział w całkowitym wolumenie inwestycji bezpośrednich na Białoruś według lat.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: RBC i Interfax.

W analizowanych danych zauważalna jest wyraźna tendencja wzrostu bezpośrednich inwestycji Federacji Rosyjskiej w gospodarkę Białorusi. Należy również zauważyć rosnący wkład Cypru, co prawdopodobnie związane jest z sprzyjającym prowadzeniu działalności gospodarczej ustawodawstwem tego państwa, które. W związku z tym Cypr może pełnić rolę pośrednika, tzw. proxy, w inwestycjach na Białorusi. Ważne jest, aby podkreślić, że inwestycje mogą pochodzić nie tylko od firm z Cypru lub Rosji, ale także od podmiotów Unii Europejskiej, które prowadzą działalność w Białorusi, obchodząc sankcje nałożone na ten kraj i Rosję. W 2023 roku udział Cypru w strukturze inwestycji wyniósł 18,9%, co stanowi istotny wskaźnik. Biorąc pod uwagę bliskie więzi polityczne i gospodarcze Białorusi z Rosją, można przypuszczać, że faktyczny wpływ Federacji Rosyjskiej na gospodarkę Białorusi jest znacznie wyższy, niż wskazują bezpośrednie inwestycje. W rzeczywistości może on wynosić około 78%, jeśli uwzględnimy zarówno rosyjskie inwestycje, jak i inwestycje realizowane przez Cypr. Ważne jest również, że zgodnie z danymi Narodowego Komitetu Statystycznego Białorusi w raporcie o zagranicznych inwestycjach za okres styczeń–wrzesień 2024 r. (raport nie obejmuje danych banków, instytucji pozabankowych, otwartego towarzystwa akcyjnego „Bank rozwoju Białorusi” oraz organizacji budżetowych) głównymi inwestorami organizacji w republice byli

przedsiębiorcy z Federacji Rosyjskiej (69,7% wszystkich napływających inwestycji), Cypru (7,8%) oraz Zjednoczonych Emiratów Arabskich (6,8%).

Białoruś otrzymuje również od Rosji znaczące subsydia energetyczne, w tym preferencyjne ceny gazu i ropy, a także zerowe cła na dostawy produktów naftowych. Te ukryte subsydia stanowią istotną część pomocy finansowej ze strony Rosji. Jednak w ostatnich latach wartość tych subsydiów zmniejszyła się, co jest związane z reformą podatkową w rosyjskim przemyśle naftowym. Od 2018 roku w Rosji wprowadzono nowy system podatkowy dla firm naftowych, co powoduje, że od 2019 roku stopniowo obniżają się cła eksportowe na ropę⁸⁷. Zamiast tego zwiększa się podatek od wydobycia surowców mineralnych, co wpłynęło na zmniejszenie subsydiów dla Białorusi. Według analityków, w 2020 roku wartość subsydiów energetycznych spadła do rekordowo niskiego poziomu 0,9% PKB, co było związane z ograniczeniem dostaw ropy i gazu, a także spadkiem światowych cen tych surowców⁸⁸. Jednak w 2021 roku sytuacja uległa zmianie, ponieważ dzięki zwiększeniu różnicy w cenach rosyjskiego gazu dla Białorusi oraz wyższych cen gazu w Europie, cła eksportowe ponownie wzrosły i wyniosły 5,7% PKB. Doprowadziło to do wzrostu subsydiów energetycznych, które w 2021 roku osiągnęły 3,5 miliarda dolarów, a od 2012 roku łączna kwota tych subsydiów przekroczyła 50 miliardów dolarów. Jednak najprawdopodobniej wraz z całkowitym zniesieniem ceł eksportowych na ropę w 2024 roku Białoruś straci możliwość zakupu ropy po obniżonych cenach i będzie zmuszona kupować ją po cenach rynkowych. Białoruś już oszacowała swoje straty związane z reformą podatkową w latach 2019-2020 na 800 milionów dolarów. W odpowiedzi na te zmiany, w lutym 2020 roku osiągnięto porozumienie, na mocy którego Rosja zaproponowała Białorusi rekompensatę części strat poprzez zmniejszenie premii, które Białoruś wypłaca rosyjskim firmom naftowym. Te wypłaty, wynoszące 1-2 dolary za tonę, istnieją od 2007 roku i mają na celu rekompensowanie mniejszych wolumenów dostaw oraz ryzyk związanych z sankcjami⁸⁹.

Według autora, przedstawione dane i aspekty białoruskiej rzeczywistości pokazują wysoki stopień ekonomicznej zależności Republiki Białoruś od Federacji Rosyjskiej w kluczowych obszarach. Na przykład handel, import, eksport i ogólny obrót towarowy w ponad

⁸⁷ Do 2024 roku powinny zostać całkowicie zniesione.

⁸⁸ BBC, *Spasenie sosedu. Skol'ko teryaet Rossiya na podderzhke Belarusi*, <https://www.bbc.com/russian/features-58508091> [odczyt: 13.04.2024].

⁸⁹ BELTA, *Lukashenko rasskazal o sostoyavshemsya telefonnom razgovore s Putinyim - obsuzhdali postavki nefi*, <https://belta.by/president/view/lukashenko-rasskazal-o-sostojavshemsja-telefonnom-razgovore-s-putinyim-obsuzhdali-postavki-nefti-380511-2020/> [odczyt: 13.04.2024].

50% zależą od więzi z Rosją. W sektorze energetycznym Białoruś otrzymuje od Rosji tanie nośniki energii, w tym ropę i gaz, co stanowi istotną część dochodów budżetu kraju. Te dostawy umożliwiają Białorusi eksport przetworzonej ropy po cenach rynkowych, tworząc finansową poduszkę do subsydiowania programów społecznych i sektora publicznego. Zmniejsza to niezadowolenie społeczne i wzmacnia poparcie dla Łukaszenki w tradycyjnie zależnych od państwa warstwach społeczeństwa. Ponadto Rosja udziela Białorusi znacznych kredytów na preferencyjnych warunkach, co pozwala państwu obsługiwać dług publiczny i rekompensować problemy gospodarcze, unikając niepopularnych reform rynkowych, które mogłyby wywołać niezadowolenie społeczne, poprzez dominację rosyjskich inwestycji i mechanizmów kredytowych.

Gospodarka Białorusi w latach 2020-2024 charakteryzuje się stabilną i wieloczynnikową zależnością od gospodarki Rosji. Ekonomiczna zależność Białorusi od Federacji Rosyjskiej odgrywa kluczową rolę w utrzymaniu politycznej stabilności i wzmacnianiu kontroli reżimu Aleksandra Łukaszenki. Ta zależność wpływa na różne aspekty wewnętrznej i zewnętrznej polityki Białorusi, tworząc kontekst dla utrzymania władzy Łukaszenki i ograniczenia manewrów opozycji.

Ważne jest, że Rosja wykorzystuje narzędzia ekonomiczne do wywierania wpływu politycznego, domagając się lojalności od Łukaszenki. Na przykład okresowe konflikty dotyczące cen nośników energii czy warunków kredytowania są wykorzystywane do zmuszenia Białorusi do ustępstw w kwestiach integracji w ramach Państwa Związkowego. Zależność od Rosji ogranicza możliwości Białorusi w rozwijaniu więzi z Zachodem, co wspiera obecny kurs polityczny Łukaszenki. Jakikolwiek kroki w stronę zbliżenia z Europą mogą spotkać się z sankcjami ekonomicznymi lub zmniejszeniem wsparcia ze strony Moskwy.

Rosyjskie wsparcie w wielu obszarach niezbędnych do funkcjonowania państwa pozwala Białorusi przeznaczać znaczne środki na finansowanie struktur siłowych i aparatu administracyjnego. Zapewnia to stabilność reżimu, tłumienie protestów i zapobieganie wielkim kryzysom politycznym. Ponadto, sojusz z Rosją jest wykorzystywany do uzasadnienia utrzymywania systemu autorytarnego, odwołując się do potrzeby ochrony przed wpływami zachodnimi i zachowania "tradycyjnych wartości."

W ten sposób ekonomiczna zależność od Rosji wzmacnia polityczną stabilność w krótkiej perspektywie, zapewniając reżimowi Łukaszenki zasoby do utrzymywania iluzji

efektywnej i stabilnej gospodarki, bezpośrednie wsparcie finansowe otoczenia Łukaszenki oraz zasoby do kontroli nad społeczeństwem poprzez przekierowanie priorytetów przepływów finansowych na struktury siłowe. W długofalowej perspektywie jednak ekonomiczna zależność czyni Białoruś podatną na zmiany w rosyjskiej polityce lub gospodarce. Na przykład zmniejszenie rosyjskiego wsparcia może wywołać kryzys gospodarczy, co znacznie osłabi pozycję Łukaszenki. Zwiększenie integracji z Rosją może prowadzić do utraty niezależności w podejmowaniu decyzji, a według autora, już teraz znacząco ograniczyło pole manewru w podejmowaniu decyzji, co może prowadzić do wzrostu niezadowolenia wśród części elit i społeczeństwa

2.2. Wpływ zachodnich sankcji na funkcjonowanie Republiki Białorusi.

Zachodnie sankcje przeciwko reżimowi Aleksandra Łukaszenki stanowią jedno z narzędzi międzynarodowej presji, mające na celu potępienie i przeciwdziałanie działaniom jego reżimu. Należy zauważyć, że sankcje nie zapewniają natychmiastowego rozwiązania kryzysu politycznego na Białorusi; stanowią one część szerszego wachlarza działań. Ten wachlarz obejmuje negocjacje dyplomatyczne oraz presję ekonomiczną. Takie środki jak zakaz wjazdu lub zamrożenie zagranicznych aktywów mają wpływ nawet na tych urzędników i biznesmenów, którzy bezpośrednio nie korzystają z tych przywilejów. Tworzą one atmosferę izolacji i wzmacniają osobistą presję na przedstawicieli reżimu, jednocześnie sygnalizując międzynarodowe potępienie ich działań. Należy również zauważyć, że sankcje prowadzą do strat reputacyjnych kraju w sferach polityki międzynarodowej i gospodarki światowej poprzez obniżenie zaufania do kraju i jego zarządzania. Na przykład w latach 2020-2021, w kontekście sankcji i szerokiej kampanii informacyjnej, duże firmy, takie jak Nivea, Skoda i Liqui Moly, odmówiły wsparcia mistrzostw świata w hokeju, jeśli miałyby się one odbyć na Białorusi. Pod wpływem tej presji Międzynarodowa Federacja Hokeja na Lodzie (IIHF) została zmuszona do przeniesienia wydarzenia, co stanowiło dotkliwy cios dla międzynarodowej reputacji kraju⁹⁰. Precedensy te dowodzą, że sankcje mogą wywierać wpływ na politykę białoruskich władz. W 2008 i 2015 roku Aleksander Łukaszenka uwolnił więźniów politycznych, dążąc do częściowego zniesienia sankcji i normalizacji stosunków z Zachodem. Te przykłady pokazują,

⁹⁰ Vedomosti, *IIHF prinyala reshenie o perenose matchej CHM-2021 iz Minska*, <https://www.vedomosti.ru/sport/hockey/articles/2021/01/18/854511-iihf-prinyala-reshenie-o-perenose-matchei-chm-2021-iz-minska> [odczyt: 15.04.2024].

że sankcje mogą stać się ważnym narzędziem nacisku, zwłaszcza w połączeniu z oferowaniem konkretnych warunków do dialogu i wsparcia. Zatem, zgodnie z koncepcją, sankcje są istotnym narzędziem presji na białoruski reżim, który, choć nie przynosi szybkich rezultatów, wzmacnia izolację władz i może przyczynić się do długoterminowych zmian poprzez kompleksowy wpływ międzynarodowy. W rzeczywistości cała liczba nałożonych sankcji od 2020 roku może zostać podzielona na 9 głównych pakietów. Jednak od początku pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę dynamika sankcji nabrała nowych rozmiarów. Co prawda Rada Europejska dopiero 1 października 2020 roku wydała oświadczenie, w którym wezwała władze białoruskie do zaprzestania stosowania przemocy i prześladowań, uwolnienia wszystkich więźniów politycznych, zapewnienia wolności mediów i społeczeństwa obywatelskiego oraz rozpoczęcia ogólnokrajowego dialogu. Analiza tej rezolucji pozwala określić główne obszary, na które wywierano presję. Już 2 października 2020 roku, wprowadzonym pakiecie sankcji. Już 2 października podjęto odpowiednią decyzję, przewidującą wprowadzenie sankcji personalnych⁹¹. Sankcje pierwszego pakietu obejmowały zakaz wjazdu do krajów UE, zamrożenie aktywów oraz ograniczenie dostępu do finansów dla osób objętych sankcjami przez obywateli i firmy europejskie. Na liście osób objętych nimi znalazło się 40 obywateli Białorusi, którzy zostali oskarżeni o udział w represjach, zastraszaniu uczestników pokojowych protestów, opozycyjnych polityków i dziennikarzy, a także manipulacje procesem wyborczym podczas wyborów prezydenckich w 2020 roku. Jednak kluczowe postacie najwyższego kierownictwa kraju nie zostały objęte tymi sankcjami. Drugi pakiet został przyjęty 6 listopada 2020 roku. Rada Unii Europejskiej dodała 15 osób do listy białoruskich obywateli objętych indywidualnymi sankcjami, rozszerzając ją. Kluczową cechą drugiego pakietu sankcji było dodanie do listy prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenki⁹². Natomiast trzeci pakiet wszedł w życie 17 grudnia 2020 roku. Rada Unii Europejskiej zatwierdziła wprowadzenie dodatkowych środków restrykcyjnych, obejmujących 27 osób fizycznych i 7 podmiotów prawnych z Białorusi. Sankcje dla firm przewidywały zamrożenie aktywów oraz zakaz otrzymywania wsparcia finansowego ze strony obywateli i organizacji UE. Do listy dodano również wysokich rangą urzędników oraz kluczowych uczestników białoruskiej gospodarki, którzy czerpią korzyści z istniejącego reżimu lub są jego sponsorami. Rada Europejska podkreśliła, że środki sankcyjne mają na celu wywarcie presji na białoruskie kierownictwo polityczne⁹³. Natomiast czwarty pakiet z 21 czerwca 2021 roku przewidywał zwiększenie

⁹¹ Official Journal of the European Union, L 319 I, Volume 63, 2 October 2020

⁹² Official Journal of the European Union, L 370 I, Volume 63, 6 November 2020.

⁹³ Official Journal of the European Union, L 426 I, Volume 63, 17 December 2020.

liczby podmiotów objętych sankcjami do 166 osób fizycznych i 15 podmiotów prawnych. Dodatkowo, 24 czerwca UE oficjalnie przyjęła środki, które w mediach zostały określone mianem „sankcji sektorowych”, choć w oficjalnych dokumentach były one opisane jako „nowe punktowe sankcje gospodarcze”⁹⁴. Środki te obejmowały następujące ograniczenia:

- Kontrola nad technologiami i sprzętem: Wprowadzono zakaz sprzedaży, dostarczania, przekazywania i eksportu sprzętu, technologii oraz oprogramowania przeznaczonego do monitorowania lub przechwytywania komunikacji internetowej i telefonicznej. Zakaz obejmował także towary i technologie podwójnego przeznaczenia, które mogą być używane do celów wojskowych lub przez podmioty objęte sankcjami w Białorusi.
- Ograniczenia handlowe: Ograniczenia dotknęły handel produktami rafinerii ropy naftowej, nawozami potasowymi oraz towarami związanymi z produkcją wyrobów tytoniowych.
- Środki finansowe: Wprowadzono ograniczenia dostępu Białorusi do rynków finansowych UE. Zakazano ubezpieczenia i reasekuracji rządu Białorusi oraz instytucji i agencji rządowych.
- Wstrzymanie współpracy z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym: Bank wstrzymał wypłaty w ramach istniejących umów dotyczących projektów w sektorze publicznym oraz umów na pomoc techniczną.
- Ograniczenia dotyczące międzynarodowych instytucji finansowych: Państwa członkowskie UE zobowiązały się do zmniejszenia aktywności wielostronnych banków rozwoju w Białorusi, w tym do ograniczenia ich udziału w nowych projektach i inicjatywach⁹⁵.

Zakres sankcji był w dużej mierze motywowany incydem z samolotem linii „Ryanair”, a dokładniej jego przechwyceniem, lądowaniem i aresztowaniem opozycjonisty Romana Protasiewicza. Sytuacja ta miała również wpływ na ograniczenia i izolację Białorusi, ponieważ wprowadzono zakaz wlotu białoruskich statków powietrznych do przestrzeni powietrznej krajów UE oraz ich użycia do przylotów na europejskie lotniska. Ponadto zakazano

⁹⁴ Official Journal of the European Union, L 219I, Volume 64, 21 June 2021.

⁹⁵ Tamże.

firmom z Unii Europejskiej wlotu do białoruskiej przestrzeni powietrznej i korzystania z białoruskich lotnisk w celach komercyjnych.

Kolejny, piąty pakiet (sierpień i grudzień 2021 roku) był konsekwencją kryzysu migracyjnego jaki wystąpił na granicy między Białorusią a krajami UE. Po jego zaostreniu jesienią, 15 listopada Rada Unii Europejskiej podjęła decyzję o rozszerzeniu stosowanych sankcji, włączając osoby fizyczne i prawne, które „wspierają lub bezpośrednio organizują nielegalne próby przekroczenia zewnętrznych granic UE z pomocą reżimu Łukaszenki”. 2 grudnia UE przyjęła piątą paczkę ograniczeń⁹⁶, które zostały wprowadzone w odpowiedzi na ciągłe naruszenia praw człowieka oraz wykorzystywanie migrantów jako narzędzia nacisku na Unię Europejską. W zapisach szóstego pakietu z 25 lutego 2022 roku dodano do listy sankcyjnej 20 obywateli Białorusi związanej z Rosją, oskarżając ich o „wspieranie rosyjskiej agresji wojennej z terytorium Białorusi”⁹⁷. Jednak już 2 marca Rada UE rozpoczęła wprowadzanie nowego pakietu sankcji skierowanego bezpośrednio przeciwko Białorusi. W ramach tego pakietu sankcje nałożono na 22 wysokiej rangą przedstawicieli białoruskich sił zbrojnych, oskarżając ich o kluczową rolę w podejmowaniu decyzji i planowaniu strategicznym, które doprowadziły do zaangażowania Białorusi w rosyjską agresję przeciwko Ukrainie⁹⁸. Natomiast 9 marca UE podjęła decyzję o rozszerzeniu sankcji skierowanych przeciwko białoruskiemu sektorowi finansowemu⁹⁹. Główne środki obejmowały: wyłączenie białoruskich banków i ich spółek zależnych z międzynarodowego systemu przesyłania wiadomości finansowych SWIFT banków OAO "Bank Rozwoju Republiki Białoruś", OAO "Bank Dabrabyt" i OAO "Belagroprombank", zakaz świadczenia usług w odniesieniu do akcji białoruskich państwowych przedsiębiorstw na giełdach papierów wartościowych UE oraz przyjmowania depozytów powyżej 100 tys. euro od obywateli i rezydentów Białorusi, czy otwierania rachunków białoruskich klientów w centralnych depozytariuszach papierów wartościowych UE, a także sprzedaży papierów wartościowych denominowanych w euro białoruskim klientom. Wprowadzono także zakaz dostarczania Białorusi banknotów euro. W ramach siódmego pakietu (3 czerwca 2022 r.) Rada UE rozszerzyła listę sankcyjną, dodając do niej 12 osób fizycznych i 8 podmiotów prawnych, które zostały oskarżone o „represje przeciwko społeczeństwu obywatelskiemu i opozycji politycznej” lub o „korzystanie z i wspieranie reżimu Łukaszenki”. W odniesieniu do tych podmiotów wprowadzono środki zamrożenia aktywów na

⁹⁶ Official Journal of the European Union, L 430I, Volume 64, 2 December 2021.

⁹⁷ Official Journal of the European Union, L 53, Volume 65, 25 February 2022.

⁹⁸ Official Journal of the European Union, L 66, Volume 65, 2 March 2022

⁹⁹ Official Journal of the European Union, L 82, Volume 65, 9 March 2022.

terytorium UE, a obywatelom UE zakazano udzielania im środków finansowych. Ponadto na objętych sankcjami osobach fizycznych nałożono zakaz wjazdu na terytorium UE. „Bielinwestbank” został odłączony od systemu SWIFT¹⁰⁰.

Kolejny, ósmy pakiet z 3 sierpnia 2023 roku to w praktyce rozszerzenie listy sankcyjnej poprzez dodanie 38 osób fizycznych i 3 podmiotów prawnych, oskarżanych o „poważne naruszenia praw człowieka”, udział w represjach przeciwko społeczeństwu obywatelskiemu i siłom demokratycznym, a także o korzystanie z reżimu Łukaszenki i wspieranie jego polityki. Aktywa tych osób zostały zamrożone na terytorium UE, a one same nie mogą przebywać na terytorium Unii Europejskiej¹⁰¹. Natomiast w dziewiąty pakiet z 29 czerwca 2024 roku było odpowiedzią na trwające naruszenia i agresywne działania Białorusi wprowadzono nowe sankcje. UE wprowadziła ograniczenia na import z Białorusi szeregu towarów, w tym złota, diamentów, helu, węgla, produktów mineralnych oraz surowej ropy naftowej. Jednocześnie wprowadzono środki mające na celu ograniczenie eksportu do Białorusi zaawansowanych towarów przemysłowych i technologii podwójnego przeznaczenia, które mogą zostać wykorzystane do wzmocnienia przemysłowego potencjału kraju. Na listę towarów zakazanych do dostaw trafiły technologie do przerobu ropy naftowej, LNG, urządzenia nawigacyjne morskie, a także luksusowe towary o wartości powyżej ustalonego progu. Ponadto UE wprowadziła ograniczenia inwestycyjne w sektorze energetycznym Białorusi oraz ograniczyła tranzyt niektórych towarów przez terytorium kraju. Znacząco rozszerzono także zakaz przewozu towarów transportem drogowym po terytorium UE przy użyciu przyczep i naczep zarejestrowanych w Białorusi. Zakaz ten dotyczy także ciężarówek zarejestrowanych poza Białorusią, jeśli ich właściciele lub operatorzy posiadają ponad 25% aktywów należących do białoruskich osób fizycznych lub prawnych. UE nałożyła również zakaz świadczenia szeregu usług na rzecz Białorusi, jej rządu, organów państwowych, korporacji i agencji, a także jakiegokolwiek osoby fizycznej lub prawnej działającej w ich imieniu lub na ich zlecenie. Wśród zakazanych usług znajdują się: księgowość, audyt, doradztwo podatkowe, doradztwo biznesowe i zarządzające, public relations, doradztwo prawne, usługi architektoniczne i inżynierskie, doradztwo IT, reklama, badania marketingowe oraz testowanie produktów i przegląd techniczny. Dodatkowo, UE zażądała, aby w kontraktach eksportowych zawarty był punkt zabraniający dostaw do Białorusi, a także reeksportu do tego kraju wrażliwych towarów

¹⁰⁰ Official Journal of the European Union, L 153, Volume 65, 3 June 2022.

¹⁰¹ Official Journal of the European Union, LI 195/31, council implementing decision (CFSP) 2023/1592, implementing Decision 2012/642/CFSP concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine, 3 August 2023

i technologii, w tym broni, broni palnej i amunicji. Ponadto rozszerzono kryteria włączania podmiotów do list sankcyjnych, co pozwoli UE na bardziej elastyczną i skuteczną reakcję na nowe zagrożenia¹⁰².

Prezentując ich zakres podkreślić należy, że sankcje miały również bezpośredni wpływ na Łukaszenkę, a konkretnie na możliwość organizowania międzynarodowych spotkań, co naturalnie wpływa na politykę zagraniczną. W szczególności zagraniczne wizyty stanowią element rytualnej legitymacji Aleksandra Łukaszenki jako prezydenta po wyborach 2020 roku. Na przykład wybory 2020 roku (i zwycięstwo Aleksandra Łukaszenki w tych wyborach) uznały takie kraje jak: Chińska Ludowa Republika, Federacja Rosyjska, Turcja, Azerbejdżan, Armenia, Wenezuela, Wietnam, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawia, Nikaragua, Syria, Tadżykistan, Uzbekistan, Oman, Abchazja, Osetia Południowa, Koreańska Ludowo-Demokratyczna Republika, Kuba, Erytrea.

Sankcje nałożyły również zakazy podróży dla kluczowych postaci politycznych i urzędników, co utrudnia międzynarodową współpracę i negocjacje. Wzmacnia to izolację Białorusi na arenie międzynarodowej. W tym kontekście Białoruś pod przewodnictwem Łukaszenki, po stłumieniu protestów w 2020 roku, aktywnie poszukuje sposobów na wzmocnienie międzynarodowych więzi, w tym również w niestandardowych kierunkach. Wizyty mają charakter pragmatyczny, są ukierunkowane na konkretne wyniki ekonomiczne i polityczne. Mimo trudności zewnętrznych, Mińsk stara się maksymalnie wykorzystać swoje możliwości na arenie międzynarodowej.

W związku z tym, zdaniem autora, zachodnie sankcje w istotny sposób wzmacniają ekonomiczną i polityczną izolację Białorusi, wywierając wieloaspektowy wpływ na kluczowe obszary funkcjonowania kraju. Analitycy z Federacji Rosyjskiej i Białorusi zgadzają się co do ogólnej narracji, którą można przedstawić w następującym fragmencie: „Jeśli chodzi o wpływ zachodnich sankcji na integrację Państwa Związkowego, to stanowi to silny bodziec do jej pogłębienia, poszukiwania nowych rozwiązań¹⁰³”. Zdaniem autora, paradoksalne jest to, że rzeczywiście stanowi to bodziec do pogłębienia integracji.

¹⁰² Council regulation (EU) 2024/1865, amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine, 29 June 2024

¹⁰³ Т. А. Коновалова, *Россия – Беларусь: интеграция в условиях санкций Запада*, *Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Северо-Западный институт управления*, Том 12, Выпуск 4(51), Санкт-Петербург 2021, s. 147.

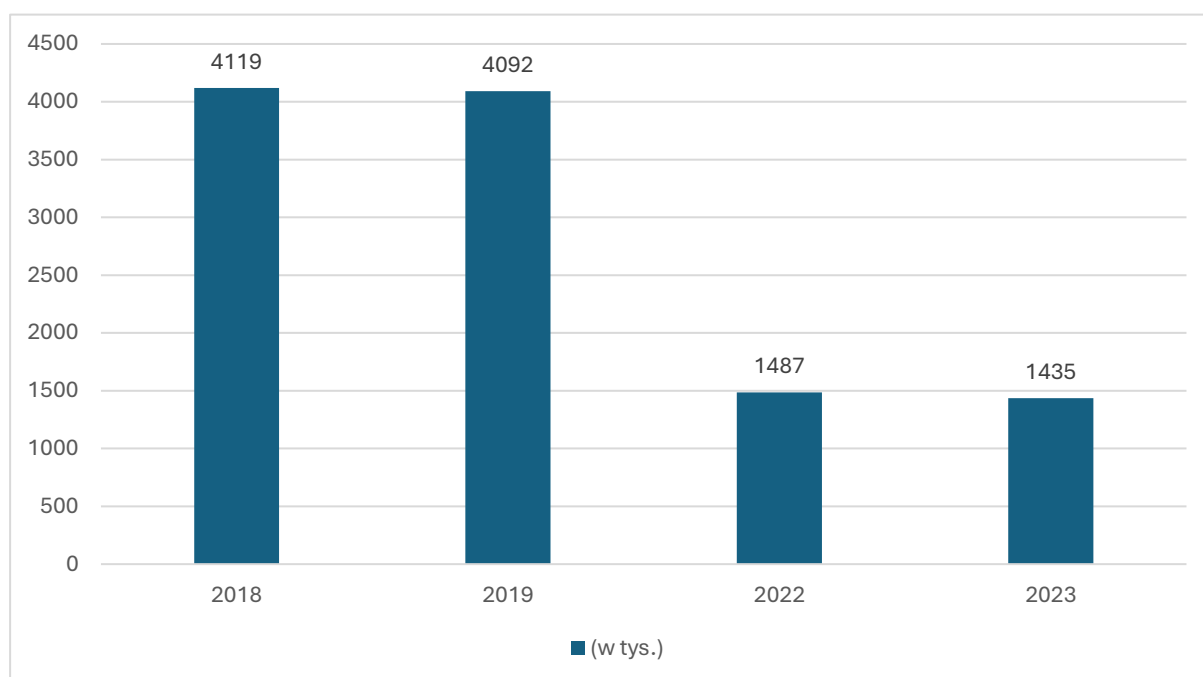
Zgodnie z ogólnymi oczekiwaniami, a także na podstawie wcześniejszego doświadczenia nakładania sankcji na Białoruś i Aleksandra Łukaszenkę, spodziewano się osłabienia reżimu. Jednak, zdaniem autora, nastąpił całkowicie odwrotny efekt. A mianowicie, Białoruś została zmuszona do politycznego zbliżenia do Federacji Rosyjskiej, co doprowadziło do znacznego ograniczenia swobody działań reżimu Łukaszenki. Sankcje utrudniają eksport białoruskich towarów, takich jak nawozy potasowe, produkty naftowe i produkty metalurgiczne. Branże te są kluczowe dla zasilenia budżetu kraju. Ograniczenia prowadzą do utraty rynków zbytu, spadku dochodów i pogorszenia bilansu płatniczego. Gospodarka i przemysł w większości zostały przeorientowane na rynek Federacji Rosyjskiej, co zostało przedstawione w poprzedniej części. Należy również zauważyć, że Białoruś opracowała mechanizm obejścia sankcji poprzez firmy, które znajdują się w Kazachstanie. W szczególności w ten sposób transportowane są produkty przemysłu drzewnego. Po wprowadzeniu sankcji wobec Białorusi nastąpił gwałtowny wzrost eksportu produktów drzewnych z Kazachstanu do Unii Europejskiej. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Białoruski Centrum Ścigania, wolumen sprzedaży produktów drzewnych z Kazachstanu do UE w okresie od czerwca 2022 roku do stycznia 2023 roku wzrósł prawie 137 razy. Jeszcze bardziej znaczący wzrost odnotowano w przypadku Kirgistanu, gdzie eksport tych towarów wzrósł 12 tysięcy razy. Takie zmiany budzą podejrzenia o możliwych schematach reeksportu białoruskich towarów przez państwa trzecie w celu obejścia sankcji¹⁰⁴.

Jednak warto pamiętać, że sankcje i izolacja dotyczą nie tylko samego reżimu i osób zaangażowanych w funkcjonowanie systemu stworzonego przez Aleksandra Łukaszenkę. Dotyczą także obywateli jak na przykład ograniczenia związane z zamknięciem przejść granicznych z Polską, co dowodzą raporty polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Wykres 4).

¹⁰⁴ Belarusskij rassledovatel'skij centr, *V Evropu cherez Aziyu. Kak Belarus' po-prezhnemu prodaet sankcionnuyu faneru i pellety v ES*, <https://investigatibel.org/ru/investigations/v-evropu-cherez-aziyu-kak-belarus-po-prezhnemu-prodaet-sankcionnuyu-faneru-i-pellety-v-es> [odczyt: 15.04.2024].

Wykres 4.

Liczba przyjazdów nierezydentów do Polski w wybranych latach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Charakterystyka przyjazdów do Polski w 2019 roku” - Ministerstwo Rozwoju, oraz „Charakterystyka przyjazdów do Polski w 2023 roku” - Ministerstwo Sportu i Turystyki.

Analizując procesy gospodarcze zawarte w raporcie Ośrodka Studiów Wschodnich pt. „Dynamiczny import vs. zanikający eksport. Handel Białoruś-UE w 2023 roku”, można stwierdzić, że eksport z UE do Białorusi obejmuje przede wszystkim samochody osobowe, pojazdy i ich części, urządzenia mechaniczne. Szczególną uwagę przyciąga znaczny wzrost eksportu samochodów osobowych, co wiąże się z wykorzystaniem Białorusi jako strefy tranzytowej dla równoległego importu samochodów do Rosji. Proces ten wynika z tego, że na rosyjski rynek rozciąga się embargo UE, w tym ograniczenia dotyczące dostaw samochodów, w przeciwieństwie do mniej rygorystycznych środków wobec Białorusi. Import z Białorusi do Unii Europejskiej koncentruje się na takich produktach jak izolowane przewody, odpady i resztki przemysłu spożywczego, olej rzepakowy, meble, surowy ołów, wyroby szklane, a także szkło w postaci pojemników i naczyń. Ta struktura odzwierciedla surowcowy charakter białoruskiego eksportu oraz duży popyt na produkty przemysłów przetwórczych. Wśród państw UE Polska zajmuje czołowe miejsce w handlu z Białorusią, wyróżniając się najwyższymi wolumenami zarówno eksportu, jak i importu. W 2023 roku odnotowano wyraźny trend spadku

importu polskich towarów z Białorusi o 58%, jednocześnie z wzrostem eksportu do Białorusi o 44%. Z danych Głównego Urzędu Statystycznego Polski (GUS) wynika, że w 2023 roku import wyniósł 0,4 miliarda euro, a eksport osiągnął 2,7 miliarda euro. Wśród towarów importowanych z Białorusi do Polski znaczną część stanowią produkty chemiczne, w tym nawozy (341 milionów złotych), meble (312 milionów złotych), wyroby szklane (237 milionów złotych), a także materiały budowlane, takie jak wyroby z kamienia, gipsu i cementu (272 miliony złotych). Dane te dowodzą, że w ten sposób handel między UE a Białorusią jest silnie uzależniony od czynników politycznych i ekonomicznych. Pomimo wzrostu eksportu z UE do Białorusi, całkowita wartość wymiany towarowej nadal maleje, co odzwierciedla ograniczone możliwości współpracy w warunkach zaostrzającego się nacisku sankcyjnego i pogłębiającej się integracji ekonomicznej Białorusi z Rosją¹⁰⁵. Warto także zaznaczyć, że Białoruś od 1991 roku prowadzi aktywną politykę związaną z polityką Federacji Rosyjskiej. Wzmacnianie narracji integracyjnych, a także przygotowanie bazy legislacyjnej ukierunkowanej na unifikację rynków Białorusi i Rosji doprowadziły do tego, że znaczne ograniczenie europejskiego rynku zbytu i zmniejszenie obrotów towarowych dla Białorusi w dużej mierze stało się korzystne dla Federacji Rosyjskiej, ponieważ spowodowało wzrost politycznej i ekonomicznej zależności od Kremla. Sankcje często są wykorzystywane przez władze jako argument w obwinianiu Zachodu o trudności gospodarcze. Jednak wewnętrzne niezadowolenie może wzrosnąć z powodu pogorszenia poziomu życia, co stwarza ryzyko dla stabilności politycznej. Izolacja Republiki Białoruś, a także białoruskiego społeczeństwa, wspólnie z wzmocnioną narracją państwowych środków masowego przekazu białoruskich i rosyjskich, wzrostem więzi gospodarczych i społecznych, doprowadziły do tego, że znaczna część białoruskiego społeczeństwa jest zainteresowana kontynuacją integracji z Federacją Rosyjską.

2.3. Polityczna rola białoruskiej diaspory i opozycji politycznej na uchodźstwie w latach 2020-2024.

Na dzień dzisiejszy współczesne pokolenie białoruskiej opozycji politycznej, które ukształtowało się w 2020 roku, zmuszone jest działać na uchodźstwie, koncentrując swoją działalność głównie na terytorium Polski i Litwy. Czasami odnosi się wrażenie, że na

¹⁰⁵ OSW, Dynamiczny import vs. zanikający eksport. Handel Białoruś–UE w 2023 roku, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-11/dynamiczny-import-vs-zanikajacy-eksport-handel-bialorus-ue-w-2023> [odczyt: 15.04.2024].

terytorium tych krajów stopniowo powstały i funkcjonują różne struktury polityczne reprezentujące białoruską opozycję, które nie tylko dążą do podobnych celów, ale również wchodzą w relacje konkurencyjne między sobą. Może to przejawiać się w walce o przywództwo, zasoby, wsparcie społeczności międzynarodowej oraz wpływy na kształtowanie agendy demokratycznych przemian na Białorusi. Taka konkurencja z jednej strony sprzyja różnorodności idei i strategii, z drugiej zaś może osłabiać jedność ruchu opozycyjnego, zmniejszając jego skuteczność w realizacji wspólnych celów. Dzieje się to poprzez przesunięcie uwagi z rozwiązywania problemów strategicznych na problemy o charakterze taktycznym, a także na efektywność i legitymację organów. Niemniej jednak, cała działalność białoruskiego ruchu opozycyjnego skierowana jest na rozwiązanie jednego głównego zadania to znaczy stworzenie alternatywnej struktury państwowej, która w przyszłości mogłaby zastąpić obecny reżim polityczny na Białorusi w najbardziej sprzyjającym momencie. Siły opozycyjne dążą do budowy równoległych instytucji władzy, które mogłyby zapewnić przejście do demokracji, zachować ciągłość w zarządzaniu oraz przyczynić się do odbudowy porządku prawnego i stabilności społecznej w kraju. Jednak, zdaniem autora, ocenę efektywności można przeprowadzić na poziomie skrajnie niskiej efektywności.

Warto zauważyć, że jednym z aktualnych tematów białoruskich politycznych emigrantów jest aktywna dyskusja na temat potrzeby opracowania wspólnej strategii, która mogłaby połączyć wysiłki różnych grup opozycyjnych. Istnieją dwa zasadniczo różne podejścia do realizacji tego celu, z których każde zakłada inny scenariusz rozwoju wydarzeń na Białorusi oraz różne metody oddziaływania na sytuację polityczną w kraju. Pierwsza strategia jest ukierunkowana na stworzenie warunków do zaostrzenia wewnętrznego kryzysu na Białorusi do skrajnych granic, co ma doprowadzić do niekontrolowanej destabilizacji. Siły opozycyjne liczą, że poprzez narastanie napięcia politycznego, ekonomicznego i społecznego uda się doprowadzić sytuację do takiej skali, jak upadek gospodarki, masowe protesty uliczne czy nawet starcia militarne. W takim przypadku władze, stając w obliczu niemożności utrzymania kontroli nad krajem, mogą znaleźć się w sytuacji, w której ich władza zostanie znacznie osłabiona lub całkowicie zniszczona. Zwolennicy tego podejścia uważają, że osiągnięcie takiego poziomu kryzysu sprawi, iż białoruski reżim nie będzie w stanie skutecznie reagować na zagrożenia i wewnętrzne wyzwania, co doprowadzi do utraty legitymacji i stabilności. W wyniku tego, liderzy opozycji przebywający na uchodźstwie są przekonani, że otworzy się tzw. „okno możliwości” to jest moment, w którym będą mogli aktywnie wziąć udział w zarządzaniu krajem i przyczynić się do politycznego przejścia, kontrolując kluczowe aspekty życia

politycznego. W tym kontekście liczą na wsparcie międzynarodowych partnerów oraz krajów zachodnich, które mogą pomóc w realizacji ich planów zmiany władzy na Białorusi¹⁰⁶. Tak więc pierwsza strategia zakłada radykalne metody wpływania na sytuację polityczną na Białorusi, które, zdaniem jej zwolenników, mają doprowadzić do nieuniknionego upadku obecnego reżimu i stworzenia warunków do przejścia władzy przez nową siłę polityczną.

Druga strategia koncentruje się na minimalizowaniu wewnętrznych napięć na Białorusi i obniżeniu poziomu konfliktu między władzami a społeczeństwem. Główny nacisk w tym podejściu kładzie się na szukanie kompromisów z obecnym reżimem, co zakłada możliwe osłabienie nacisku politycznego oraz przezwycięzenie izolacji gospodarczej kraju. W ramach tej strategii ważne jest również zapobieżenie zaangażowaniu Białorusi w konflikty zbrojne, co pozwoliłoby zachować stabilność społeczną i polityczną, mimo trwających wewnętrznych problemów. Oczekiwany wynikiem tej strategii jest stopniowa liberalizacja życia politycznego, co może wyrazić się np. w uwolnieniu więźniów politycznych oraz pewnych ustępstwach ze strony rządu, mających na celu poprawę sytuacji społecznej. Jednak zwolennicy tej strategii przyznają, że nie należy oczekiwać od niej radykalnych czy szybkich zmian w systemie politycznym kraju. Zamiast tego liczą na stopniowe reformy i osłabienie praktyk autorytarnych, co stworzyłoby bardziej otwartą przestrzeń do politycznego dialogu i stopniowego włączenia opozycji do procesu podejmowania decyzji¹⁰⁷.

Aby ocenić racjonalność tych strategii i skuteczność białoruskiej opozycji na uchodźstwie, konieczne jest sklasyfikowanie instytucji i ruchów według głównych kryteriów i kierunków w celu ich dalszej oceny. Logiczne jest określenie podstawowych instytucji i inicjatyw politycznego oraz strategicznego kierunku.

- Rada Koordynacyjna - to kolektywny organ przedstawicielski demokratycznej części białoruskiego społeczeństwa, którego celem jest prowadzenie działalności określonej w obecnym Statucie, mającej na celu ustanowienie w Republice Białoruś demokratycznej formy rządów, opartej na priorytecie niezbywalnych i powszechnie uznawanych praw człowieka oraz rządów prawa, zachowania suwerenności i niezależności Republiki Białoruś. Rada Koordynacyjna została utworzona 14 sierpnia 2020 roku z inicjatywy

¹⁰⁶ Spośród licznych wywiadów w tym kontekście warto zwrócić uwagę na wystąpienie Cichanouskiej w Parlamencie Europejskim: Svetlana Tihanovskaya, Sviatlana Tsikhanouskaya's speech in the European Parliament, 2023, <https://tsikhanouskaya.org/en/news/d0dda672878e974.html> [odczyt: 25.12.2024].

¹⁰⁷ Więcej szczegółów: Belsat, Ofis Tihanovskoy predlozhil SShA ustroit kruglyy stol s Lukashenko, <https://ru.belsat.eu/88089571/ofis-tikhanovskoy-predlozhil-ssha-ustroit-kruglyy-stol-s-lukashenko> [odczyt: 25.12.2025].

Swiatłany Cichanouskiej jako zgromadzenie autorytatywnych przedstawicieli różnych grup białoruskiego społeczeństwa. Jej celem jest poszukiwanie rozwiązań mających na celu przezwycięzenie kryzysu politycznego na Białorusi oraz zapewnienie zgody w społeczeństwie¹⁰⁸.

- Narodowy Zarząd Antykryzysowe (NZA) - zostało założone w październiku 2020 roku w odpowiedzi na masowe i systematyczne represje wobec społeczeństwa obywatelskiego na Białorusi oraz brutalne tłumienie pokojowych protestów. Jest to zrzeszenie ekspertów i profesjonalistów, których unikalne kompetencje mają na celu wspieranie realizacji celów całego białoruskiego ruchu demokratycznego.¹⁰⁹
- Zjednoczony Gabinet Przejściowy Białorusi - stały organ wykonawczy, utworzony przez wybranego Narodowego Lidera Białorusi Swiatłanę Cichanouską, który w warunkach kryzysu politycznego na zasadzie kolegiatnej opracowuje oraz zapewnia przyjęcie i realizację decyzji politycznych niezbędnych do zachowania niezależności i suwerenności Republiki Białoruś, przezwyciężenia kryzysu politycznego na Białorusi, ochrony interesów, praw i wolności jej obywateli oraz zapewnienia przejścia do demokratycznego rządu na Białorusi¹¹⁰.

W tym przypadku autor celowo w opisie tych organizacji korzysta z terminologii i opisów przedstawionych na oficjalnych stronach tych organizacji. Konkretnie, każdej z tych organizacji przypisane są konkretne komisje (zajmujące się określonymi sprawami) lub główne kierunki działalności. W ten sposób można stworzyć konkretną tabelę kompetencji w tych organach (Tabela 2).

¹⁰⁸ Svetlana Tihanovskaya, Koordinacionnyj sovet, <https://tsikhanouskaya.org/ru/koordinacionnyj-sovet.html> [odczyt: 19.06.2024].

¹⁰⁹ NAU, O NAU, <https://www.belarus-nau.org/about> [odczyt: 19.06.2024].

¹¹⁰ Svetlana Tihanovskaya, Ob"edinyonnyj perekhodnyj kabinet, <https://tsikhanouskaya.org/ru/opk.html> [odczyt: 19.06.2024].

Tabela 2.

Kompetencje powstałych organów białoruskiej opozycji na uchodźctwie.

Rada Koordynacyjna	Narodowy Zarząd Anty kryzysowe	Zjednoczony Gabinet Przejściowy Białorusi
<p>Komisja Prawna Komisja ds. Reform i Przygotowania Okresu Przejściowego Komisja ds. Statutu Komisja ds. Edukacji i Nauki Komisja Międzynarodowa Komisja ds. Polityki Społecznej Komisja ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Regionalnego.</p>	<p>Opracowanie gotowych propozycji w zakresie polityki sankcji wobec reżimu Łukaszenki (sankcje narodowe i ponadnarodowe, ekonomiczne i personalne). Opracowanie i wdrożenie inicjatyw prawnych mających na celu zapewnienie sprawiedliwości wobec osób winnych popełnienia przestępstw przeciwko białoruskiemu narodowi. Analiza bieżącej sytuacji politycznej, ekonomicznej i społecznej na Białorusi (przygotowanie analiz, przeglądów, raportów, wystąpień w mediach). Przygotowanie propozycji mających na celu obronę narodowych interesów Białorusi i białoruskiego narodu. Opracowanie propozycji dla narodowo i demokratycznie nastawionej części białoruskiego społeczeństwa w celu osiągnięcia demokratycznych przemian na Białorusi. Opracowanie strategicznych propozycji dla zachodnich partnerów w odniesieniu do reżimu Łukaszenki.</p>	<p>Bronić niezależności i wzmacniać suwerenność Republiki Białorusi, reprezentować narodowe interesy Białorusi, dążyć do deokupacji kraju. Opracować i wdrożyć środki mające na celu zakończenie nielegalnego utrzymywania władzy przez reżim Łukaszenki, zapewnienie przejścia władzy od dyktatury do demokracji, wspieranie uczciwych i wolnych wyborów. Przywrócić konstytucyjny porządek prawny. Uwolnić i zapewnić rehabilitację wszystkich osób więzionych przez reżim z powodów politycznych. Opracowywać i zapewniać przyjęcie i realizację decyzji niezbędnych do osiągnięcia demokratycznych zmian w kraju.</p>

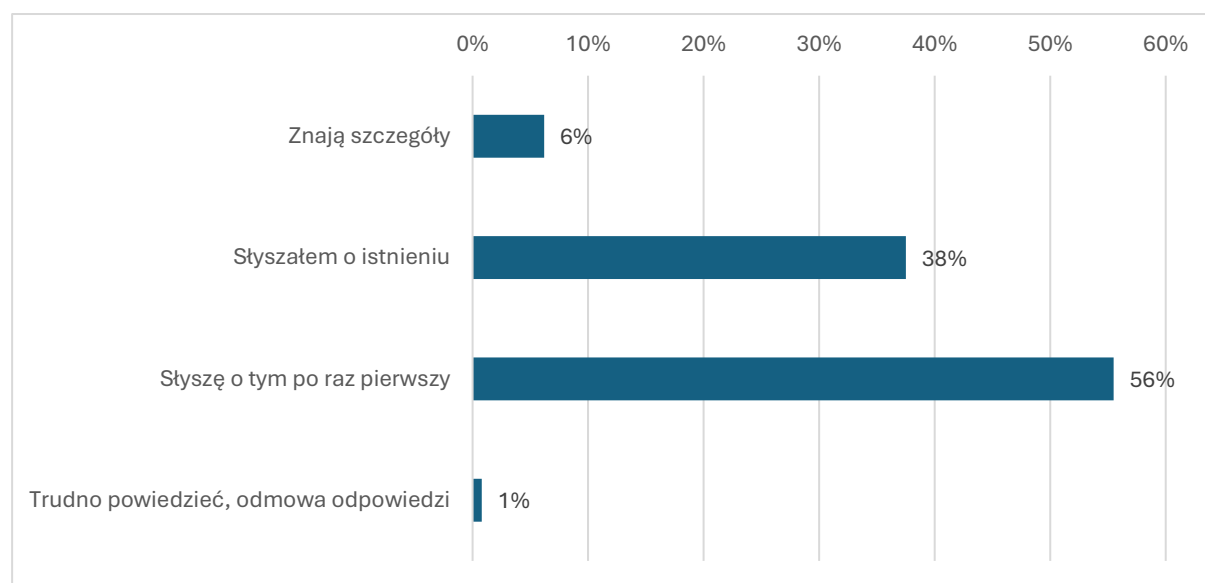
Źródło: *Opracowanie własne na podstawie: tsikhanouskaya.org/ru/koordinacionnyj-sovjet.html, www.belarus-nau.org/, tsikhanouskaya.org/ru/opk.html*

Na podstawie tych oficjalnych informacji medialnych można stwierdzić, że głównymi kierunkami działalności są wsparcie białoruskich migrantów za granicą oraz osłabienie i demontaż wybudowanego w Białorusi reżimu politycznego. Jednak oczywiste jest, że w związku z protestami z 2020 roku oraz masowymi represjami liczba Białorusinów, którzy opuścili kraj, wzrosła. Według socjologów do Unii Europejskiej wyjechało około 220 tysięcy Białorusinów. Warto również zwrócić uwagę na migrację do krajów wschodnich, co prowadzi

do łącznej liczby około 500-600 tysięcy osób¹¹¹. Warto zauważyć, że mowa tutaj o liczbie osób, które wyjechały do krajów Unii Europejskiej. Należy również wspomnieć o kierunkach takich jak Stany Zjednoczone, Kazachstan, Ukraina, Gruzja, Federacja Rosyjska oraz inne kraje, do których także masowo wyjeżdżali Białorusini. Ten wynik mógł doprowadzić do obniżenia potencjału protestacyjnego wewnątrz kraju, a represje mogły całkowicie stłumić te tendencje. Jednakże, zdaniem autora, najbardziej wymownymi w kontekście tego, na ile te organizacje i instytucje reprezentują białoruskie ruchy protestacyjne, są wyniki ogólnokrajowych badań reprezentatywnych przeprowadzonych metodą CATI przez Białoruską Pracownię Analityczną w listopadzie 2020 roku. Z tych wyników wynika, że o nowo powstałym Narodowym Zarządzie Antykrzysowym w momencie przeprowadzania badań słyszało około 44% Białorusinów.

Wykres 4.

Czy słyszeliście o niedawno utworzonym Ludowym Zarządzie Antykrzysowym?

Źródło: Opracowanie własne.

Zakładając, że te liczby mogą być poddane krytyce w kontekście powszechnego argumentu, że przedstawione dane nie są reprezentatywne ze względu na masowy strach i

¹¹¹ Zerkalo.io, Skol'ko belarusov uekhalo iz strany? Issledovateli nazvali cifru v «500–600 tysyach», <https://news.zerkalo.io/economics/67856.html> [odczyt: 22.11.2024].

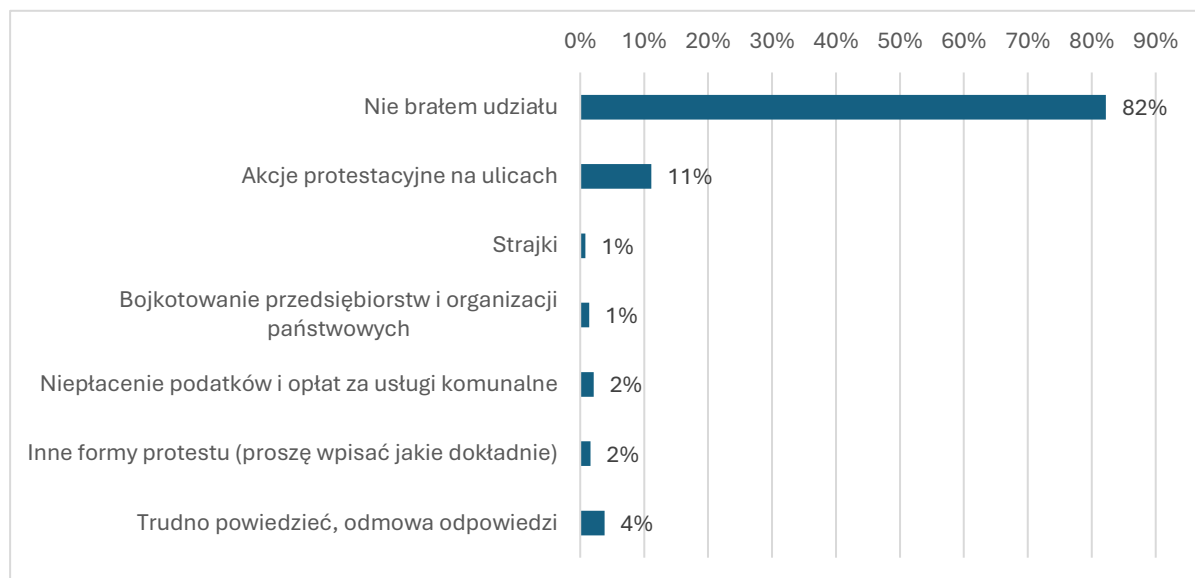
represje, autor chciałby zwrócić uwagę, że w tych badaniach na pytanie „Na kogo z kandydatów zagłosowaliście wtedy?” Swiatłana Cichanouska otrzymała 40%, a Aleksandr Łukaszenka 35%. Z kolei odpowiedzi na pytanie „A gdyby wybory prezydenckie na Białorusi odbyły się dzisiaj, na kogo z poniższych kandydatów zagłosowałibyście?” wyglądają zupełnie inaczej: Aleksandr Łukaszenka - 33%, Swiatłana Cichanouska - 6%, Wiktor Babaryka - 24%, Paweł Łatuszko - 4%. W związku z tym można stwierdzić, że Swiatłana Cichanouska w białoruskim społeczeństwie jest kandydatem przejściowym bądź kandydatem „przeciw Łukaszence”, a nie kandydatem, któremu ludzie otwarcie sympatyzują. Kolejnym, niezwykle ważnym aspektem prawdopodobnego braku wsparcia dla ruchu opozycyjnego ze strony białoruskiej diaspory i społeczeństwa jest fakt, że w wyborach do Koordynacyjnej Rady III kadencji swoje kandydatury zgłosiło 11 partii, grup, koalicji itp., z których do Rady III kadencji dostało się tylko 8 grup. W głosowaniu wzięło udział zaledwie 6723 Białorusinów i Białorusinek, co stanowi fatalny wynik, dyskredytujący białoruską opozycję¹¹².

Przywołując wcześniejszą opinię autora podkreślić ponownie należy, że kluczowym elementem aktywności protestacyjnej jest możliwość funkcjonowania ruchu protestacyjnego w postaci udziału w protestach. W tym przypadku autor chciałby ponownie odwołać się do wyników badań Białoruskiej Pracowni Analitycznej z listopada 2020 roku.

¹¹² Kaardynacyjnaya rada, https://t.me/rada_vision/3880 [odczyt: 22.12.2024].

Wykres 5.

Czy braliście udział w akcjach protestacyjnych, które rozpoczęły się po wyborach prezydenckich? Jeśli tak, to w jakich?

Źródło: Opracowanie własne.

Wyniki nadań ukazują, że Zgodnie z wynikami badań, 82% ankietowanych nie brało udziału w protestach. Argumentacja dotycząca relewancji tych wyników została omówiona wcześniej, jednak warto zwrócić uwagę na wyniki badań, które autor uzyskał przeprowadzając własne badania, o których mowa była wcześniej. Według wyników badań, 25,6% badanych ma członków rodziny lub przyjaciół, którzy opuścili Białoruś i wyjechali do Polski. Autor uważa, że te dane są istotne dla zrozumienia migracyjnej sytuacji w kontekście politycznym w regionie i w samej Białorusi. Z kolei 69,5% badanych deklaruje, że ich bliscy nie wyjechali do Polski. Odsetek odmowy odpowiedzi wynosi 2,4%. Dane dotyczące wyjazdów potwierdzają również oceny ekspertów, według których liczba osób opuszczających Białoruś po 2020 roku wynosi od 400 000 do 1 000 000.

Kolejną istotną kwestią będącą w opinii autora jednym z najważniejszych i najbardziej wymagających obszarów wsparcia instytucjonalnego białoruskiej opozycji w kontekście masowej imigracji Białorusinów są konkretne kwestie legalizacji ich pobytu za granicą, zapewnienia bezpieczeństwa ofiarom reżimu, ewakuacji osób poszkodowanych z Białorusi do innych krajów, a także inne problemy wynikające z codziennego oddziaływania reżimu.

Realizacja rozwiązywania tego typu problemów odbywa się poprzez liczne spotkania z przedstawicielami władz krajów europejskich, a także poprzez tworzenie organizacji, departamentów i komórek kompetentnych w kwestiach adaptacji w nowym społeczeństwie. Jednym z wiodących projektów, który potencjalnie miał rozwiązać problem wygasających dokumentów Białorusinów za granicą (paszportów i zagrożenia powrotem na Białoruś w celu przedłużenia paszportu), był projekt „Paszport Nowej Białorusi”, zaprezentowany na konferencji „Nowa Białoruś” w 2023 roku¹¹³. Projekt był nadzorowany przez Walerija Kowalewskiego, jednak z powodu dużej liczby problemów projekt nie został zrealizowany, co zdaniem autora negatywnie wpłynęło na postrzeganą efektywność białoruskiej opozycji na uchodźstwie.

Kolejnym dowodem, który potwierdza fakt dystansowania się białoruskich migrantów od protestacyjnej narracji (a tym samym osłabienie ruchu opozycyjnego na uchodźstwie), są badania przeprowadzone przez Libereco - Partnership for Human Rights w grudniu 2023 roku, opublikowane 9 kwietnia 2024 roku¹¹⁴ można zrozumieć, że tylko 18% respondentów opuściło kraj spontanicznie z powodu groźby aresztowania. Jednymi z najważniejszych problemów były utrata wcześniej zbudowanych więzi społecznych, a także wysokie opłaty za wynajem mieszkań (które są kilkakrotnie wyższe niż na Białorusi), pogorszenie warunków mieszkaniowych oraz inne koszty życia. Problemem jest również dewaluacja doświadczenia zawodowego, wykształcenia i statusu społecznego. W szczególności osoby, które przeniosły się do Unii Europejskiej, w większości nie są w stanie (przynajmniej przez pewien czas) znaleźć pracy o podobnym poziomie społecznym czy statusie, jaki miały na Białorusi. Ponadto w badaniu aż 85% respondentów zadeklarowało trudności związane z legalizacją pobytu za granicą. Wspomniane aspekty, a także popularność funduszy wsparcia dla Białorusinów, takich jak BYSOL, Centrum Białoruskiej Solidarności, ByHelp i innych, wyraźnie wskazują na przesunięcie się zainteresowania białoruskiego społeczeństwa za granicą z tematyki protestacyjnej na kwestie społeczno-bytowe.

Warto również wspomnieć o innych niezwykle istotnych organizacjach i ugrupowaniach, w szczególności o formacjach paramilitarnych, takich jak Pułk Konstantego Kalinowskiego. Faktem jest, że tego typu jednostki, walczące po stronie Ukrainy, znajdują się

¹¹³ Svetlana Tihanovskaya, 8 «goryachih» voprosov o pasporcie Novoj Belarusi, <https://tsikhanouskaya.org/ru/news/8-garachyx-pytannyau-pra-pashpart-novaj-belarusi.html> [odczyt: 14.11.2024].

¹¹⁴ Libereco, Doklad: Belarusskoe grazhdanskoe obshchestvo v izgnanii, <https://www.libereco.org/en/report-belarusian-civil-society-in-exile/> [odczyt: 06.06.2025].

bezpośrednio pod dowództwem Głównego Zarządu Wywiadu Ukrainy. Ponadto specyfika militarna oraz bezpośrednia zależność od władz Ukrainy sprawiają, że rozważanie ich skuteczności w kontekście opozycji politycznej i diaspory jest niezwykle trudne i, zdaniem autora, nie stanowi przedmiotu niniejszej pracy. Na uwagę zasługuje jednak pośredni wpływ na sam reżim Aleksandra Łukaszenki, który postrzega tego rodzaju formacje jako bezpośrednie zagrożenie. Jednocześnie dyskusja na temat ewentualnej inwazji tych jednostek na terytorium Białorusi w celu jej wyzwolenia spod reżimu Łukaszenki, zdaniem autora, jest jedynie formą presji informacyjnej, a w przypadku debat naukowych - spekulacją. Organizacje takie jak BYPOL, BelPOL czy Cyberpartyzanci, ze względu na współpracę z władzami państw Unii Europejskiej, prawdopodobnie wpływają na kształtowanie polityki wobec Białorusi, jednak ocena ich skuteczności, zdaniem autora, nie jest możliwa.

2.4. Formy kontroli nad opinią publiczną i cenzura jako mechanizmy zwalczania ruchów dysydenckich i kształtowania lojalności obywateli w białoruskiej polityce wewnętrznej.

Sytuacja wewnętrzna Republiki Białorusi po stłumieniu protestów w 2020 roku jest w znacznym stopniu determinowana nie tylko decyzjami władz, dążeniem Aleksandra Łukaszenki do zachowania władzy, lecz także uwarunkowaniami zewnętrznymi. Wymusiły one określone reakcje w sferze wewnętrznej oraz prowadzonej przez Republikę Białorusi polityce zagranicznej. Po pierwsze, protesty społeczne po wyborach prezydenckich w sierpniu 2020 roku i oskarżenia o ich sfalszowanie spotkały się z ostrą reakcją Zachodu. W związku z tym Unia Europejska i Stany Zjednoczone wprowadziły sankcje wobec przedstawicieli reżimu oraz instytucji państwowych. W efekcie Białoruś znalazła się w rosnącej izolacji międzynarodowej. To zewnętrzne naciski wymusiły na władzach w Mińsku przyjęcie strategii opierającej się na jeszcze ściślejszym sojuszu z Rosją, Chinami i krajami Wspólnoty Niepodległych Państw. W polityce zagranicznej oznaczało to pogłębienie integracji w ramach Państwa Związkowego Białorusi i Rosji, zwiększenie obecności rosyjskiej armii na terytorium Białorusi oraz uzależnienie gospodarcze i energetyczne od Moskwy. Po drugie, władze białoruskie musiały odpowiedzieć wewnętrznie na wyzwanie, jakie stanowiła mobilizacja społeczeństwa białoruskiego na tle protestów powyborczych. Represje, nowe ustawy ograniczające działalność NGO i mediów, a także kontrola sfery edukacji i kultury były odpowiedzią na

obawy reżimu przed utratą monopolu politycznego. To, jak władza oddziałuje na społeczeństwo (poprzez aparat bezpieczeństwa, propagandę i centralizację życia publicznego) nie wynika wyłącznie z logiki autorytaryzmu, lecz jest także koniecznością utrzymania stabilności reżimu w warunkach presji wewnętrznej. Po trzecie, państwo musiało przebudować kierunki eksportu, dostosować narrację propagandową do nowej rzeczywistości geopolitycznej i legitymizować swoją politykę wobec obywateli w kategoriach „obrony suwerenności” przed Zachodem. Uwarunkowania te wraz z eskalacją protestów społecznych uznać należy za punkt wyjścia do transformacji reżimu politycznego w kraju i nadaniu mu wymiaru autorytarnego. Doprowadziło to do rozbudowy zakresu kontroli nad mediami i klasycznego stosowania cenzury. Kontrolę mediów potraktowano jako jeden z instrumentów zwalczający możliwość perspektywicznego powstania ruchu opozycyjnego. Jej celem było wprowadzenie w obieg publiczny informacji pozwalających na stworzenia atmosfery powszechnego strachu przed konsekwencjami rewolty społecznej oraz uzasadnienie konieczności stosowania represji wobec protestujących i tworzącej się opozycji politycznej. Stosowano także groźby wobec dziennikarzy relacjonujących działania władz i służb bezpieczeństwa¹¹⁵, stosowano metody ukrywania medialnego faktów lub klasycznej dezinformacji. W konsekwencji reżimowi udało się ustanowić w miarę kompletną kontrolę nad przestrzenią informacyjną i społeczeństwem. Zestaw środków oddziaływania uświadomił społeczeństwu, że każda odmienna od oficjalnego stanowiska państwowego wypowiedź może doprowadzić do indywidualnej represji. Natomiast represji wobec dziennikarzy i przejęcie kontroli nad kierownictwem mediów pozwoliło władzy na zmonopolizowanie przekazu informacyjnego.

¹¹⁵ Konsekwencją była masowa emigracja dziennikarzy oraz powszechne stosowanie aresztów dla przedstawicieli mediów zdaniem władz nieodpowiednio relacjonujących wydarzenia. Wg danych zamieszczonych w raporcie „2023 ROUND-UP Journalists killed, detained, held hostage and missing” z 22 grudnia 2023 roku. Białoruś znalazła się w gronie trzech krajów świata które skazują dziennikarzy za ich formę prezentacji materiałów. Zob. 2023 ROUND-UP Journalists killed, detained, held hostage and missing, Reporters Without Borders, 2023

Tabela 3.**Zestawienie sumaryczne mediów rządowych i prywatnych w latach 2020-2024.**

	2020		2024	
	Państwowe	Pozarządowe	Państwowe	Pozarządowe
Prasa drukowana	435	1190	400	520
Media elektroniczne	181	81	102	79
Agencje informacyjne	2	7	2	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie Министерство информации Республики Беларусь, Статистика, Сведения о средствах массовой информации на 31 декабря 2024 года, Министерство информации Республики Беларусь, Статистика, Сведения о средствах массовой информации на 1 мая 2020 года.

Wyparcie lub ograniczenie możliwości nadawania niezależnych mediów doprowadziła do stworzenia jednej formy przekazu, którego twórcami są media państwowe, przekazujące oficjalną propagandę. Taka polityka jest również ukierunkowana na ukrywanie naruszeń praw człowieka, faktów tortur, masowych zatrzymań. Jednocześnie przekaz ten narzucił obywatelom obraz świata, w którym reżim rzekomo chroni kraj przed wrogami i zapewnia porządek.

Analizując formułę oddziaływania wobec mediów w latach 2022-2024 podkreślić należy stosowanie rozległych i kompleksowych narzędzi do regulowania przekazu i zarządzania opinią publiczną. Za udane przedsięwzięcia uznać należy także przejęcie kontroli nad tzw. nowymi mediami (sfery online i mediów społecznościowych). Obejmują one stałą, regularną i systematyczną blokadę stron internetowych wykorzystywanych przez przeciwników reżimu a także monitorowanie, filtrowanie i kontrolowanie komunikacji internetowej w celu tłumienia odmiennych opinii. Równocześnie jednak w mediach prorządowych ma miejsce krytyka sposobu działania urzędników, wskazywanie błędnych decyzji lokalnego lub niższego szczebla aparatu administracyjnego. Podsumowując całość działań aparatu władzy wobec mediów i sposobu prezentacji przez nie treści charakteryzuje się kilkoma cechami. Przede wszystkim występuje dominacja państwowych środków masowego przekazu oraz rządowej retoryki. Ważną rolę odgrywa manipulacja informacją i obrazem oraz sama cenzura oraz brak możliwości prowadzenia i publikowania wyników badań socjologicznych w sferze politycznej. Manipulacje informacjami obejmują zarówno dyskredytację otoczenia zewnętrznego („zgniły, biedny Zachód, potomkowie faszystów) lub skali poparcia protestów („protesty 2020 roku”) a także próba kreowania polityki historycznej

(pamięć o II wojnie światowej i określanie, protestujących nazistami, biało-czerwono-białe flagi - symbolem niemieckiej okupacji Białorusi). Innym przykładem tej formy polityki historycznej jest ustanowienie święta o nazwie Dzień Jedności Narodowej i datą obchodów na 17 września. Podkreślając, że jest to data (jak to przedstawiono) „rozpoczęcia wyzwolającego marszu Armii Czerwonej na Zachodnią Białoruś w 1939 roku”¹¹⁶. W ten dzień, ale już jako jednorazowe wydarzenie, w 2021 roku świętowano także „Rokiem Pamięci Historycznej”¹¹⁷ a sam Łukaszenka tego dnia podpisał ustawę „O ludobójstwie narodu białoruskiego”¹¹⁸. Temu samemu celowi służy także nagłaśnianie faktu agresji na ZSRR i medialne próby powiązania tej daty z wybuchem protestów jako formy agresywnej polityki Zachodu przy wykorzystaniu części niepatriotycznie nastawionego społeczeństwa Białorusi¹¹⁹.

W konsekwencji, co dobrze przedstawia raport z monitoringu białoruskich mediów dokonany w ramach projektu Media IQ¹²⁰ od roku 2020 dominująca narracja sprowadzona jest do czterech form manipulacji. Zasadniczą formą narracji jest przekonywanie społeczeństwa, że państwo białoruskie funkcjonuje sprawnie i prowadzi szeroko zakrojoną politykę prospołeczną ograniczaną przez wrogie działania graczy zewnętrznych. Podkreśla się, że państwa Zachodu prowadzą politykę destabilizacji sytuacji wewnętrznej Białorusi i dążą do ograniczenia jej suwerenności. Z tego powodu konieczne jest podjęcie reakcji na te zagrożenia a do tego niezbędnym jest zwartość społeczeństwa i silna jego więź z władzą. Narrację tę uzupełnia forma dyskredytacji i ośmieszania władz państw sąsiednich, zwłaszcza podkreślanie braku poparcia społecznego i nieumiejętności radzenia sobie z kryzysami społecznymi jakie w nich występują¹²¹.

¹¹⁶ BGU, Istoriya Dnya narodnogo edinstva v Belarusi, <https://bsu.by/news/istoriya-dnya-narodnogo-edinstva-v-belarusi-d/> [odczyt: 10.07.2025].

¹¹⁷ Ministerstvo obrazovaniya Respubliki Belarus', 2022 god ob"yavlen Godom istoricheskoy pamyati, <https://edu.gov.by/god-istoricheskoy-pamyati/> [odczyt: 10.07.2025].

¹¹⁸ Ustawa „O ludobójstwie narodu białoruskiego”, przewiduje karę więzienia lub ograniczenia wolności dla osób zaprzeczających rzekomemu ludobójstwu dokonanemu na obywatelach BSRR w latach II Wojny Światowej i tuż po niej. Oficjalnie ustawa ma chronić pamięć historyczną i jedność narodową, w praktyce jednak służy represjom wobec osób prezentujących alternatywne wersje historii lub krytykujących reżim, wzmacniając kontrolę Łukaszenki nad narracją polityczną i społeczną. Więcej o ustawie: Oficial'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', Podpisan Zakon o genocide belorusskogo naroda v gody Velikoj Otechestvennoj vojny, <https://president.gov.by/ru/events/aleksandr-lukashenko-podpisal-zakon-o-genocide-belorusskogo-naroda> [odczyt: 10.12.2024].

¹¹⁹ Bardziej szczegółowo na temat MeidaIQ, Ocherednoj «novyj 1941-j»: manipulacji historii w gosSMI, <https://mediaiq.info/ocherednoy-novyy-1941-y-manipulyacii-istoriey-v-gossmi> [odczyt: 11.12.2024].

¹²⁰ MeidaIQ, Dinamika i vidy topovyh narrativov gospropagandy v 2022 godu. <https://mediaiq.info/dinamika-i-vidy-topovyh-narrativov-gospropagandy-v-2022-godu-infografika> [odczyt: 11.12.2024].

¹²¹ Wśród głównych metod stosowanych w tego rodzaju treściach autorzy raportu wskazują manipulacyjne oceny, manipulacyjną semantykę, fałszowanie, zamianę pojęć, teorię spiskową, przesunięcie akcentu, manipulacyjne oceny, domysły, przypuszczenia zamiast faktów, wezwania, hasła, zastraszanie.

Skorelowanymi z tymi przedsięwzięciami propagandowymi działaniami medialnymi są systematyczne ataki prowadzone przez państwowe środki masowego przekazu na pozostałości niezależnych mediów. Mają one na celu ich deprecjonowanie poprzez stosowane określenia typu „otwarcie antypaństwowe”, „niezależne od zdrowego rozsądku”, „pseudo-media”, „okrążającą media grupą”, „biało-czerwono-białymi-głośnikami”¹²². Uzupełnieniem tych przedsięwzięć są listy proskrypcyjne osób uznanych za dysydentów i stosowanie wobec nich represji oraz propagandowe wykorzystywanie zwolnionych przedstawicieli ruchów dysydenckich lub dziennikarzy. Tworzenie list osób pozbawionych prawa wykonywania zawodu początkowo objęła artystów czy zespołów muzycznych w postaci zakazu organizacji występów¹²³. Z biegiem czasu ta praktyka rozszerzyła się na środowisko dziennikarzy i osób zaufania publicznego, między innymi nauczycieli i wykładowców akademickich. Ponadto władze prowadzą stronę internetową „Czarna lista Białorusi”¹²⁴, który jest katalogiem firm, instytucji i osób fizycznych, które ich zdaniem naruszają prawo Republiki Białoruś. Oczywiście jest, że większość osób, przedsiębiorstw i organizacji znajdujących się na tej liście związana jest z ruchem dysydenckim udziałem lub udzielającymi im poparcia. To zestawienie jest wykorzystywane do sprawdzenia potencjalnego kandydata do pracy lub w procedurze awansowej przez pracodawcę, co w praktyce wiąże się z odmową zatrudnienia lub awansu. W specyficzny sposób wykorzystywani są zwalniani więźniowie polityczni oraz dysydenci przebywający w aresztach śledczych. Są formalnie zwolnieni, ale presja medialna powoduje, że z powodu obaw pracodawców nie mają szans na odjecie lub powrót do pracy. Alternatywą jest poparcie medialne polityki i osoby samego prezydenta Republiki, także w postaci udziału w reportażach podkreślający, iż popierając ruchy dysydenckie osoby te „niepotrzebnie ufały opozycji i popełniły błąd”. Przykładem takiego działania jest casus Romana Protasiewicza. Po uwolnieniu stał się on aktywnym sojusznikiem Aleksandra Łukaszenki, popierając jego kurs polityczny i decyzje polityczne.

Specyficzną formą służącą do pośredniej manipulacji opinia publiczną jest zakaz przeprowadzania niezależnych badań socjologicznych w sferze politycznej. Zgodnie z ustawą

¹²² Bardziej szczegółowo na temat w raporcie MeidaIQ, *«Propaganda po receptu doktora Gebbel'sa»: kak gosudarstvennye SMI diskreditiruyut negosudarstvennye media*, <https://mediaiq.info/propaganda-po-receptu-doktora-gebelsa-kak-gosudarstvennye-smi-diskreditiruyut> [odczyt: 11.05.2025].

¹²³ Bardziej szczegółowo na temat EuroRadio, *KGB zapretit v Belarusi Maksa Korzha, J:MORS, NaviBand i drugih*, <https://euroradio.fm/ru/kgb-zapretit-v-belarusi-maksa-korzha-jmors-naviband-i-drugikh-rada-kultury> [odczyt: 11.12.2023].

¹²⁴ Blacklist.by

„O zmianie ustawy Białorusi „O mediach”¹²⁵ zabronione jest rozpowszechnianie sondaży opinii publicznej przeprowadzonych bez akredytacji władz państwowych. Oczywiście jest, że akredytację otrzymują wyłącznie państwowe instytucje badawcze, co z kolei podważa jakość publikowanych danych. Na przykład już w czerwcu 2020 roku (opierając się na artykule 9.28 „Nielegalne przeprowadzanie sondaży opinii publicznej” w Kodeksie wykroczeń administracyjnych) zabroniono przeprowadzania internetowych sondaży dotyczących rankingów kandydatów na prezydenta.

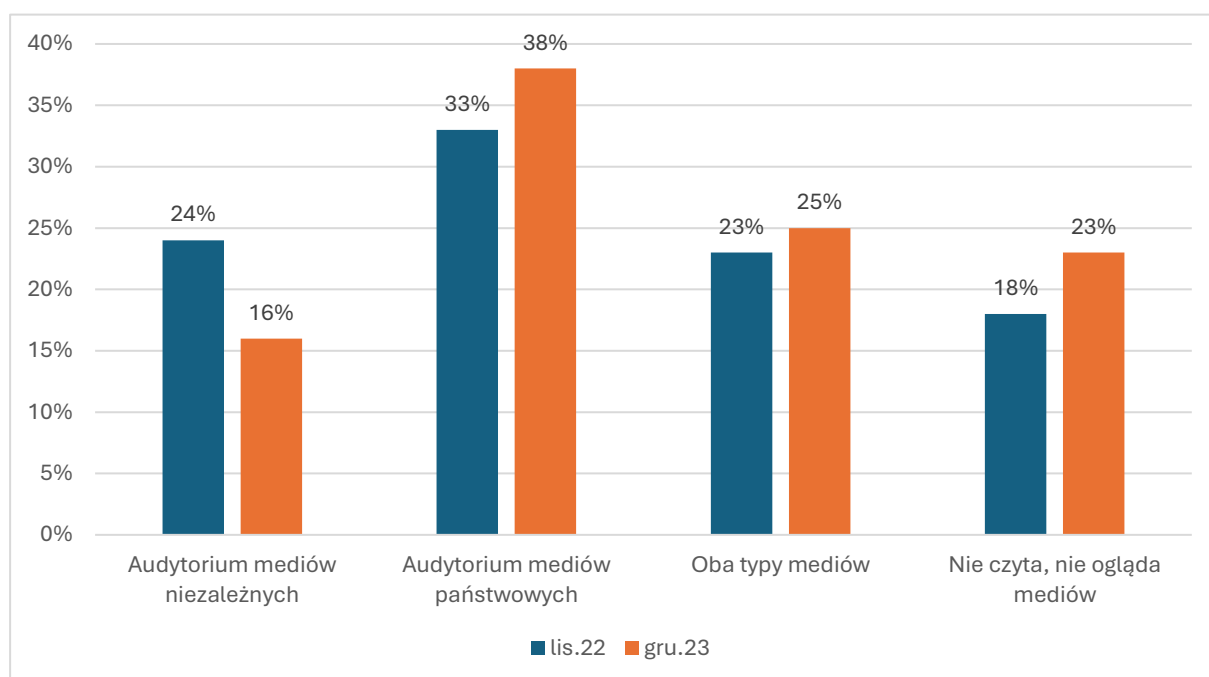
Efektom tych działań władz administracyjnych jest możliwość sterowania opinia publiczną i kreowania jej postaw społecznych. Białoruskie społeczeństwo w praktyce zostało zmuszone do korzystania wyłącznie z mediów rządowych. Potwierdzają to wyniki badań prowadzonych przez Chatham House¹²⁶. Porównanie tych wyników z lat 2022 i 2023 pozwala na zarysowanie tendencji zmian, co prezentuje Wykres 6.

¹²⁵ Закон Республики Беларусь от 30 июня 2023 г. № 274-З «Об изменении Закона Республики Беларусь "О средствах массовой информации"»

¹²⁶ Zostały one przeprowadzone w listopadzie 2022 roku za pomocą wywiadów internetowych (CAWI). Pozwala uzyskać przybliżony obraz formy korzystania z mediów przez Białorusinów. Dane są dostępne publicznie na stronie internetowej, a także były przepisywane przez media.

Wykres 6.

Audytoryum białoruskich mediów (w udziałach).

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z danymi, wynikiem jest wyraźny wzrost udziału mediów państwowych w przestrzeni medialnej Białorusi. Szczególnie interesujący jest wzrost liczby „nieczytających i niesłuchających mediów”, jednak ten aspekt autor omówi w następnych podrozdziałach pracy. Warto także zauważyć, że według autorów badania Białorusini częściej sięgają do informacji przekazywanych przez rosyjskie i białoruskie kanały telewizyjne i ufają im bardziej niż innym źródłom. Szczególnie ten wniosek potwierdza fakt, że 63% ankietowanych skłonnych jest ufać informacjom na rosyjskich kanałach telewizyjnych „Rossija”, „Pierwyj kanał” czy „NTW”, a także 34% tej samej grupy twierdzi, że nie ufa wiadomościom w białoruskich niezależnych mediach. W ten sposób można stwierdzić, że w związku z tłumieniem alternatywnych mediów, rosną pozycje i udział mediów państwowych, a także rośnie zaufanie do rosyjskich mediów jako tych, które są najbardziej zbliżone (przynajmniej w formacie językowym) ¹²⁷.

¹²⁷ Na przykład, według badań Białoruskiej Pracowni Analitycznej przeprowadzonych w kwietniu 2022 roku, ogólnokrajowych, reprezentatywnych badań, metodą CATI i próby N=1006 osób staje się jasne, że około 32,2% Białorusinów uważa białoruskie media państwowe za ważnymi źródłami informacji społeczno-politycznych o wydarzeniach na Białorusi, z kolei 25,6% uważa za takie media rosyjskie.

Wskazując na powyższe badania możliwym jest określenie efektywności tych działań, co stanowi treść rozważań w poniższych podrozdziałach oraz w kolejnym rozdziale, ale dla lepszego zobrazowania tej kwestii Autor zdecydował się na zamieszczenie trzech zestawień badania opinii odnoszących się do oceny sytuacji społeczno-gospodarczej w Polsce oraz jakości życia białoruskich emigrantów w Polsce i Republice Litewskiej. Zestawienie to pozwala na zaprezentowanie tezy, iż oddziaływanie medialne białoruskiego reżimu na własne społeczeństwo zakończyło się sukcesem. Dlatego też przy kreowaniu polityki państwa polskiego wobec Republik Białorusi zasadnym jest uwzględnienie zarówno sposobu uzyskiwania wpływu na opinię społeczną przez władze tego państwa jak i dokonanie analizy ogłoszonych poglądów.

Przeprowadzone analizy pozwalają na zaprezentowanie konkluzji odnoszących się do stopnia zależności Republiki Białorusi od Federacji Rosyjskiej oraz efektywności oddziaływania politycznego państw demokratycznych i białoruskiej opozycji. Analizując formy bilateralnej kooperacji gospodarczej z Rosją wykazano, że państwo to stało się głównym partnerem handlowym i gospodarczym Białorusi. Formy tej kooperacji w postaci pożyczek i subsydiów oraz inwestycji doprowadziły do ekonomicznego uzależnienia Białorusi. Wykorzystując ten poziom zależności gospodarczej Rosja wykorzystuje narzędzia ekonomiczne do wywierania wpływu politycznego do politycznej wasalizacji tego państwa. Uzależnienie gospodarczo-polityczne ogranicza także możliwości Białorusi do potencjalnego rozwoju więzi z Zachodem.

Oceniając efektywność polityki państw i instytucji demokratycznych wobec reżimu Łukaszenki wykazano, że stosowane sankcje wywierają wieloaspektowy wpływ na kluczowe obszary funkcjonowania kraju. Ale równocześnie wzmacniają ekonomiczną i polityczną izolację Białorusi, co prowadzi do pogłębiania się poziomu zależności od Federacji Rosyjskiej.

Odnosząc się do działań opozycji politycznej wykazano jej słabość jako ośrodka mogącego uzyskać poparcie polityczne Białorusinów ze względu na niewielkie możliwości oddziaływania politycznego oraz medialnego. Potencjalny wpływ opozycji na Białorusinów jest także niwelowany przez dobrze prowadzone oddziaływanie medialne władz białoruskich. W toku analiz wykazano bowiem, że w arsenale środków oddziaływania na społeczeństwo ważną rolę odgrywają państwowe media. Umiejętnie stosując manipulację informacjami o nakładanych sankcjach i wspieraniu opozycji politycznej prezentują jednolity przekaz dowodzący, że państwa Zachodu prowadzą politykę destabilizacji sytuacji wewnętrznej

Białorusi i dążą do ograniczenia jej suwerenności. Z tego powodu konieczne jest podjęcie reakcji na te zagrożenia a do tego niezbędnym jest zwartość społeczeństwa i silna jego więź z władzą. Pozwoli to między innymi na ograniczanie negatywnych efektów wprowadzanych sankcji, zwłaszcza w sferze społecznej. Narrację tę uzupełnia forma dyskredytacji i ośmieszania władz państw sąsiednich, zwłaszcza podkreślanie braku poparcia społecznego i nieumiejętności radzenia sobie z kryzysami społecznymi jakie w nich występują.

Na podstawie przeprowadzonych analiz z wcześniejszych rozdziałów można stwierdzić, że reżim Aleksandra Łukaszenki pozostaje nadal silny, choć jego trwałość opiera się przede wszystkim na mechanizmach charakterystycznych dla reżimów niedemokratycznych. Centralizacja decyzji w rękach prezydenta, personalistyczny charakter instytucji państwowych, systematyczna kontrola mediów oraz rozbudowany aparat przymusu stanowią kluczowe instrumenty utrzymania władzy. Dominacja w sferze medialnej i dobrze dobrany przekaz pozwolił na faktyczne odcięcie Białorusinów w kraju od alternatywnych środków masowego przekazu. Dzięki tym elementom reżim jest w stanie nie tylko skutecznie oddzielać elitę polityczną i struktury władzy od realnego wpływu obywateli, ale także utrzymywać pozory stabilności politycznej, nawet w obliczu presji międzynarodowej.

Rozdział III.

Poglądy społeczno-polityczne białoruskiego społeczeństwa jako wynik oddziaływania reżimu w latach 2020-2024.

Analiza poprzednich rozdziałów pozwala stwierdzić, że reżim Aleksandra Łukaszenki przez lata utrzymywał dość wysoką stabilność polityczną, opartą na mechanizmach charakterystycznych dla sułtanistycznej formy władzy, ale również dzięki zależności ekonomiczno-gospodarczej od Federacji Rosyjskiej. Centralizacja decyzji w rękach prezydenta, personalistyczny charakter instytucji państwowych, rozbudowany aparat przymusu, kontrola mediów oraz systematyczne wykorzystywanie administracyjnych i legislacyjnych narzędzi władzy umożliwiały skuteczną manipulację społeczeństwem i ograniczały jego realny wpływ na procesy polityczne. Jednakże wydarzenia po wyborach prezydenckich w 2020 roku oraz po pełnoskalowej inwazji w 2022 roku, ujawniły zjawisko powolnej, ale wyraźnej reorientacji politycznej społeczeństwa białoruskiego. Zmiana ta jest efektem nakładania się kilku czynników, które w sposób bezpośredni i pośredni wpływają na postawy polityczne obywateli. W związku z powyższym staje się absolutnie konieczne przeprowadzenie kompleksowej i wielopoziomowej oceny poglądów oraz postaw społeczeństwa białoruskiego, obejmującej zarówno jego strukturę społeczną, jak i dominujące przekonania polityczne, kulturowe wzorce zachowań oraz historycznie uwarunkowane postawy wobec państwa i władzy. Tak sformułowane badania stanowią podstawę do opracowania nowych i precyzyjnych rekomendacji i koncepcji politycznych w zakresie wzajemnych relacji między państwami, a także tworzenia długofalowych strategii dyplomatycznych, społecznych i kulturalnych, które będą respektować specyfikę białoruskiego kontekstu społeczno-politycznego. Należy podkreślić, że Białoruś jako państwo i społeczeństwo wykazuje znaczące podobieństwa historyczne i kulturowe do Polski, co w teorii powinno sprzyjać wzajemnemu zrozumieniu. Wspólna przeszłość, obejmująca okresy I Rzeczypospolitej, wspólne doświadczenia w czasie wojen światowych oraz długotrwałe procesy migracyjne i wymiany kulturowe, wytworzyły podstawy do kształtowania się podobnych modeli myślenia i wrażliwości społecznej. Jednakże szereg wydarzeń ostatniego stulecia znacząco odseparował perspektywy obu społeczeństw, w tym m.in. zmiany granic państwowych, okresy dominacji obcych mocarstw, długoletnia izolacja polityczna Białorusi w ramach bloku postsowieckiego, centralizacja władzy w rękach jednej osoby oraz stosowanie represji wobec niezależnych inicjatyw społecznych i politycznych. Efektem tych procesów jest istotna rozbieżność w

percepcji rzeczywistości politycznej i społecznej oraz w sposobie interpretacji motywacji jednostek i grup w społeczeństwie białoruskim. W praktyce skutkuje to tym, że zarówno instytucje państwowe, jak i społeczeństwa obywatelskie w Polsce często nieprawidłowo rozumieją priorytety, interesy oraz logikę działania obywateli Białorusi, co prowadzi do powstawania błędnych ocen i niewłaściwej interpretacji ich zachowań politycznych. Brak pełnego uwzględnienia historycznych, kulturowych i społecznych uwarunkowań może skutkować nieefektywnymi lub kontrproduktywnymi działaniami w zakresie dyplomacji, wsparcia dla społeczeństwa obywatelskiego oraz inicjatyw prodemokratycznych. Dlatego też każda polityka wobec Białorusi wymaga głębokiego zrozumienia kontekstu historycznego i społecznego, w tym uwzględnienia mechanizmów kształtowania opinii publicznej i procesów legitymizacji władzy, stopnia kontroli państwa nad mediami i informacją, wpływu struktur represyjnych na aktywność obywatelską. Dzięki takiej gruntownej analizie możliwe jest sformułowanie realistycznych i skutecznych koncepcji współpracy, które będą respektować zarówno suwerenność Białorusi, jak i strategiczne interesy Polski oraz całego regionu. Uwzględnienie tych czynników pozwala także na lepsze przewidywanie reakcji społeczeństwa białoruskiego na działania zewnętrzne, identyfikację potencjalnych obszarów współpracy oraz określenie ryzyk związanych z interwencją polityczną, społeczną lub ekonomiczną. Wreszcie, przeprowadzenie tak kompleksowej oceny jest niezbędne, aby uniknąć błędnych założeń wynikających z pozornego podobieństwa historycznego, które często prowadzi do uproszczeń i stereotypowego postrzegania białoruskiego społeczeństwa. Wyłącznie dzięki dogłębnej analizie kontekstu historycznego, społecznego i politycznego możliwe jest przygotowanie spójnych strategii długofalowych, które będą efektywnie wspierały rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Białorusi, promowały demokratyzację oraz wzmacniały stabilność regionalną.

3.1. Społeczny odbiór narracji władz Republiki Białorusi wobec otoczenia zewnętrznego i formy prowadzonej polityki wewnętrznej.

Badania zostały zlecone Fundacji „Białoruska Pracownia Analityczna” z siedzibą w Warszawie, która w ocenie autora stanowiła optymalne rozwiązanie ze względu na swoje doświadczenie w zakresie analiz społecznych i politycznych dotyczących regionu wschodniego Europy. Fundacja posiada ugruntowaną pozycję w środowisku ekspertów zajmujących się

Białorusią oraz krajami postsowieckimi, a jej praktyczne doświadczenie w prowadzeniu badań opinii społecznej w warunkach ograniczonej swobody politycznej stanowiło istotny atut w kontekście wymogów metodologicznych i bezpieczeństwa respondentów. Wybór tej instytucji umożliwił realizację badania w sposób profesjonalny, zgodny ze standardami badań społecznych oraz z uwzględnieniem specyfiki politycznej Białorusi.

Autor podjął decyzję o zastosowaniu techniki CATI (Computer Assisted Telephone Interview), uznając ją za najbardziej adekwatną w kontekście specyfiki białoruskiego społeczeństwa. Zastosowanie wywiadów telefonicznych pozwalało na obejście ograniczeń związanych z dostępem do Internetu, z którym wciąż zmaga się znacząca część populacji. Metoda CATI umożliwiała też zapewnienie anonimowości respondentów, co jest szczególnie istotne w warunkach wysokiego ryzyka represji ze strony władz państwowych. Próba badawcza objęła 1068 respondentów, co daje podstawy do uznania wyników za reprezentatywne w kontekście przyjętej metodologii oraz struktury demograficznej i społecznej społeczeństwa białoruskiego. Jednocześnie autor podkreśla, że wysoki poziom represji politycznych oraz powszechnego strachu przed konsekwencjami wypowiedzi mógł wpływać na ograniczone zaufanie respondentów do osób prowadzących badania. Ten czynnik, choć nieunikniony, jest istotny w interpretacji wyników należy bowiem uwzględnić, że część odpowiedzi mogła być zniekształcona przez autocenzurę lub chęć ochrony własnej osoby. Autor przyjmuje ten aspekt jako naturalny element prowadzenia badań w warunkach systemu autorytarnego i uznaje, że niezależnie od zastosowanej metodologii, nie istnieje skuteczny sposób całkowitego wyeliminowania wpływu lęku przed represjami na odpowiedzi respondentów. W związku z powyższym, autor rekomenduje interpretację wyników niektórych pytań poprzez pryzmat tzw. „maski”, czyli zachowań adaptacyjnych respondentów, którzy świadomie modyfikowali swoje odpowiedzi w kontekście wrażliwych lub kontrowersyjnych zagadnień politycznych. W praktyce oznaczało to, że około 50% ankietowanych odmawiało odpowiedzi na pytania dotyczące oceny liderów opozycji, co wskazuje na wyraźne ograniczenia w bezpośrednim ujawnianiu opinii krytycznych wobec reżimu. Zjawisko to należy traktować jako istotny sygnał społecznej autocenzury i wpływu atmosfery strachu na formułowanie publicznych opinii.

Ponadto autor podkreśla, że nie wszystkie zakładane pytania udało się włączyć do kwestionariusza badawczego. W idealnym scenariuszu niektóre zagadnienia wymagałyby rozszerzenia o dodatkowe pytania pogłębiające analizę, umożliwiające lepsze zrozumienie postaw społecznych, opinii politycznych oraz mechanizmów adaptacyjnych społeczeństwa

wobec ograniczeń w sferze politycznej. Głównym ograniczeniem była jednak dostępna pula środków finansowych, która uniemożliwiła realizację pełnego zestawu pytań i poszerzenie zakresu badań.

Podsumowując, zastosowana metodologia i wybór wykonawcy badań były decyzjami uzasadnionymi zarówno merytorycznie, jak i praktycznie. Autor zaznacza jednak, że wyniki należy interpretować w kontekście specyfiki autorytarnego systemu białoruskiego, uwzględniając wpływ strachu, autocenzury oraz ograniczonego zaufania społecznego na udzielane odpowiedzi. Takie podejście pozwala nie tylko zachować rygor naukowy, ale również zapewnia realistyczny ogląd postaw społecznych, co jest kluczowe dla dalszych analiz i formułowania rekomendacji politycznych oraz społecznych wobec Białorusi.

W badaniu uczestniczyło 1068 osób. 52,2% mężczyzn i 47,8% kobiet. Grupy wiekowe przedstawiały się następująco:

- 18-29 lat - 21,6%
- 30-44 lata - 34,4%
- 45-59 lat - 18,2%
- 60+ lat - 25,8%

Według regionów sytuacja przedstawiała się następująco:

- Mińsk - 26,6%
- Obwód miński - 18,3%
- Obwód witebski - 11,9%
- Obwód mohylewski - 6,8%
- Obwód homelski - 10,6%
- Obwód brzeski - 14,0%
- Obwód grodzieński - 11,7%

Zgodnie z typem miejscowości:

- Mińsk - 26,6%
- Centrum obwodowe - 18,1%
- Inne miasto - 34,9%
- Miejscowość wiejska - 20,4%

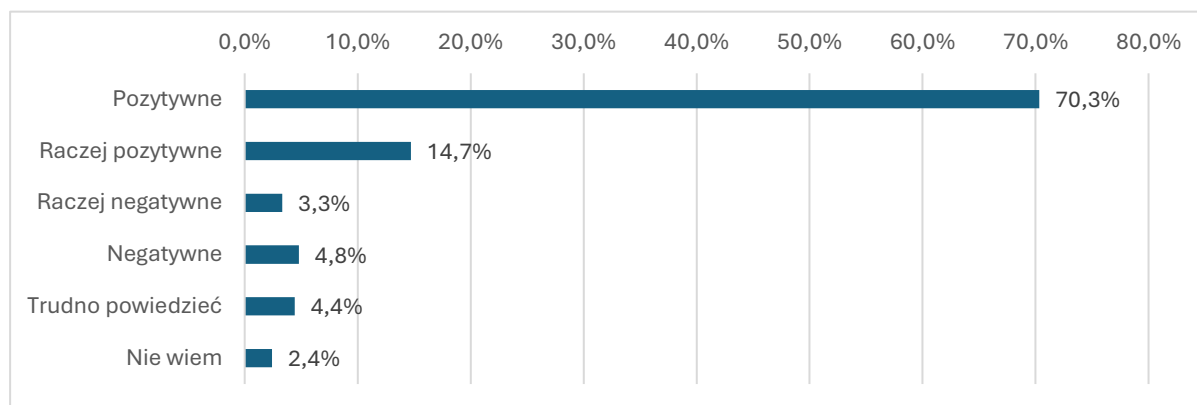
3.1.1. Stosunek białoruskiego społeczeństwa do funkcjonowania reżimu politycznego.

W podrozdziale tym poddana zostanie analizie postawa społeczeństwa białoruskiego wobec funkcjonowania reżimu politycznego Aleksandra Łukaszenki. Skupiono się na stopniu akceptacji władzy. Celem jest uchwycenie zarówno poziomu bierności, jak i potencjalnych obszarów mobilizacji społecznej.

Pierwszym postawionym pytaniem było pytanie o stosunek Białorusinów do konkretnych osób politycznych. W szczególności zaobserwowano wysoki wskaźnik poparcia dla Aleksandra Łukaszenki (85%). Prawdopodobnie można to wytłumaczyć ogromnym poziomem represji władz wobec obywateli. Również godne uwagi jest to, że 8,1% badanych ma negatywny stosunek do Aleksandra Łukaszenki, a 2,4% zdecydowało się unikać konkretnej odpowiedzi.

Wykres 7.

Twoje nastawienie wobec polityków: Aleksander Łukaszenka.

Źródło: Opracowanie własne.

Warto zauważyć, że zwracając uwagę na pogłębioną statystykę, która w całości została przedstawiona w aneksie do niniejszej pracy, można stwierdzić, że Aleksander Łukaszenka cieszy się poparciem (pozytywnym i raczej pozytywnym) we wszystkich grupach wiekowych. Największe poparcie odnotowano w grupie 60+ - 82,0%, jednak godne uwagi jest również znaczne poparcie w grupie wiekowej 18-29 lat. Łącznie poparcie to wynosi 85,8%. Grupa ta

obejmuje osoby, które swoje świadome życie przeżyły właśnie pod rządami Łukaszenki. Można przypuszczać, że ten wynik stoi w sprzeczności z tezą białoruskich sił demokratycznych o „młodości ruchu protestacyjnego”, jednak tak wysoki poziom poparcia może być przede wszystkim wynikiem strachu młodego pokolenia przed ujawnianiem rzeczywistych poglądów w obliczu represji.

Największe deklarowane poparcie Aleksander Łukaszenka uzyskuje w obwodzie witebskim - 93,3% (suma odpowiedzi pozytywnych i raczej pozytywnych), w obwodzie mohylewskim - 91,3%, a także w obwodzie brzeskim - 92,6%. Najmniejsze poparcie notuje się w Mińsku i obwodzie mińskim - odpowiednio 75,6% i 76,1%. Najbardziej godnym uwagi przypadkiem jest obwód brzeski, będący zachodnim regionem graniczącym z Rzeczpospolitą Polską. Najprawdopodobniej wynik ten wynika ze stacjonowania dużej liczby jednostek siłowych w tym regionie przez długie lata, co ukształtowało lokalny trend prorządowy.

Podobny wynik może być również związany z tym, że znaczna liczba Białorusinów obecnie przebywa za granicą, co może bezpośrednio wpłynąć na dysproporcję wyników. Nie należy również zapominać o strachu badanych oraz ich nieufności wobec ankieterów, obawiając się oszustwa i poniesienia faktycznych i fizycznych konsekwencji za publikowanie swoich otwartych poglądów. Wynik ten potwierdza tezę autora badań, że Republika Białorusi obecnie przekroczyła (lub dąży do przekroczenia) próg, w którym reżim będzie klasyfikowany jako totalitarny.

Bez wątpienia, aby uzyskać szerszy obraz badań, konieczne jest rozpatrywanie wyników w kontekście dynamiki oraz dynamicznej oceny wydarzeń. Należy zaznaczyć, że istnieje pewna liczba ośrodków analitycznych, które prowadzą odpowiednie badania na terytorium Białorusi. Jednakże prowadzenie takich badań nie jest ani łatwe, ani proste ze względu na autorytarny reżim panujący na Białorusi, który zakazuje przeprowadzania jakichkolwiek badań socjologicznych nieakredytowanych przez państwo.

W warunkach reżimu politycznego na Białorusi zasadniczo stosowane są dwie metody prowadzenia ilościowych badań socjologicznych - CAWI i CATI. Zdaniem autora niniejszej pracy wyniki uzyskane metodą CAWI same w sobie mają ograniczoną reprezentatywność i trafność, ponieważ tego typu badania pomijają część społeczeństwa, która nie ma dostępu do Internetu lub nie jest jego doświadczonym bądź regularnym użytkownikiem internetu.

W związku z tym autor niniejszej pracy porównuje uzyskane wyniki badań z badaniami przeprowadzonymi według podobnej metodologii i techniki. Zdaniem autora, najbardziej adekwatne w tym kontekście są badania opublikowane przez Ośrodek Studiów Wschodnich w styczniu 2021 roku pod tytułem „Białorusini o Polsce, Rosji i sobie”. Badania były prowadzone w formie telefonicznej od listopada do grudnia 2020 roku na grupie 1000 osób. Znamienne jest to, że badania te można uznać za pierwsze tego typu publiczne badanie w Polsce, co umożliwia dokonanie porównania z perspektywy „skrajnych punktów osi czasu”.

Należy zaznaczyć, że nie jest możliwe uzyskanie wyników porównawczych dla wszystkich pytań zawartych w ankiecie, a jedynie dla niektórych z nich. Z drugiej jednak strony możliwe jest przeprowadzenie analizy badań jakościowych.

Tak, na przykład, jednym z pokrywających się pytań jest pytanie o stosunek do Aleksandra Łukaszenki. Na przedstawionym wykresie (analogicznie jak w poprzednich) celowo połączono odpowiedzi „zdecydowanie” i „raczej”, aby umożliwić bardziej ogólny obraz sytuacji. Bezspornie interesujący jest lawinowy wzrost pozytywnej oceny Aleksandra Łukaszenki w ciągu ostatnich 4 lat, a także następujący po nim spadek negatywnego postrzegania. Również liczba osób „niezdecydowanych” uległa zmniejszeniu. Taki rezultat może być spowodowany następującymi czynnikami, jak:

- Dysproporcja wynikająca z wyjazdu z kraju dysydentów.
- Przymus wynikający z represji.
- Strach przed wojną.

Poziom represji w kraju, a także podziały na grupy społeczne, o których będzie mowa później, najprawdopodobniej stanowią jeden z czynników takiego wzrostu deklarowanego poparcia dla Łukaszenki, wynikającego ze strachu o własne bezpieczeństwo.

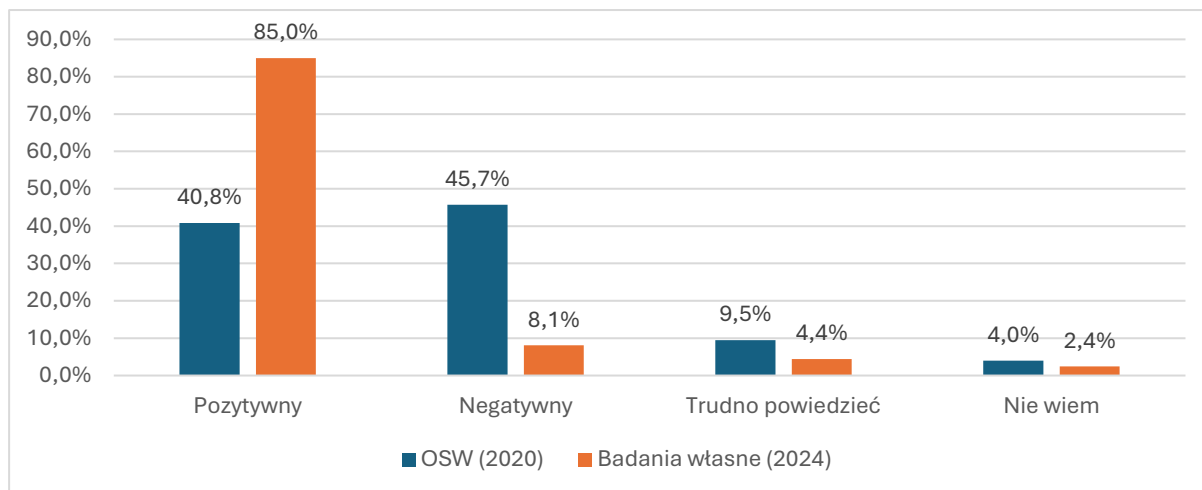
Należy również przypomnieć o masowej emigracji Białorusinów z kraju w celu zapewnienia bezpieczeństwa i uniknięcia represji, co również mogło doprowadzić do zaburzenia równowagi i zmiany proporcji.

Strach przed wojną jest jednym z czynników konsolidacji elektoratu w ostatnich latach wokół Aleksandra Łukaszenki jako osoby potencjalnie zdolnej do zachowania pokoju w kraju i zapobieżenia wojnie. Retoryka Łukaszenki po 2020 roku koncentrowała się na tym, że „nie chce dopuścić do Majdanu (2014) na Białorusi” oraz „nie chce, żeby było jak na Ukrainie”.

Prawdopodobnie te tezy silnie rezonują z białoruskim społeczeństwem w ostatnich latach, co pozytywnie wpłynęło na postrzeganie Łukaszenki.

Wykres 8.

Jaki jest twój stosunek do Aleksandra Łukaszenki? Porównanie z 2020 i 2024 roku.

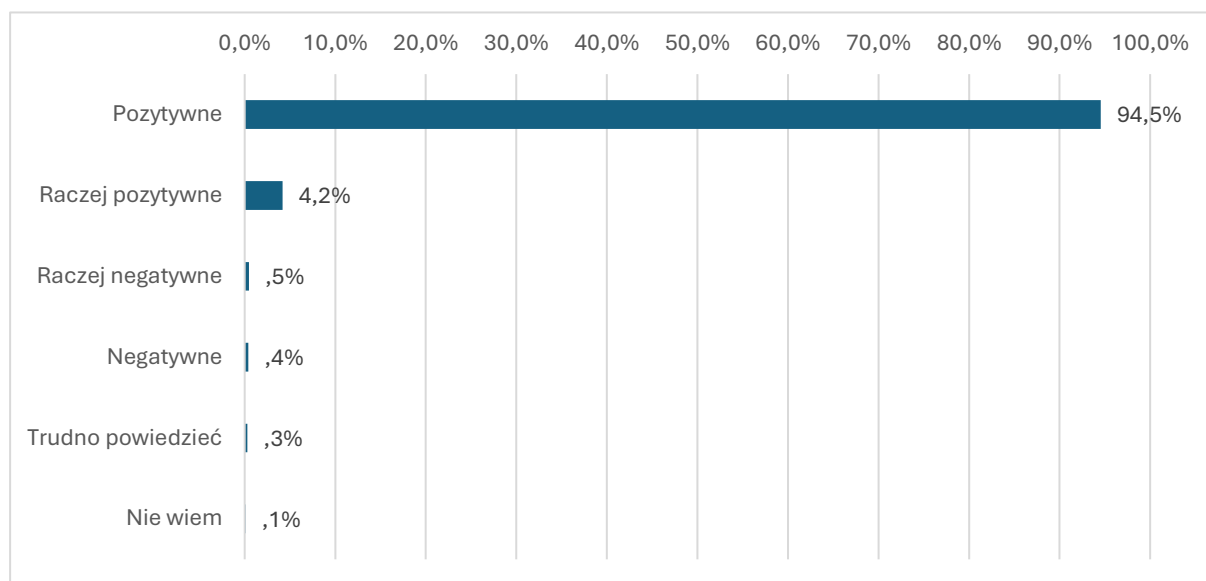

Źródło: Opracowanie własne.

Kolejny blok pytań dotyczył stosunku Białorusinów do konkretnych krajów sąsiadujących. Wynik pozytywnego podejścia do Białorusi (jako kraju) był dość przewidywalny, biorąc pod uwagę poziom strachu i represji, gdzie około 98,7% badanych wyraziło się pozytywnie. Zdaniem autora, istnieje możliwość, że wynik dotyczący stosunku Białorusinów do innych krajów mógłby być inny, gdyby istniała możliwość przeprowadzenia badań wśród białoruskich migrantów za granicą. Jednak ze względu na ograniczone finansowanie nie jest to możliwe na obecnym etapie.

Wykres 9.

Twoje nastawienie wobec krajów: Białoruś.

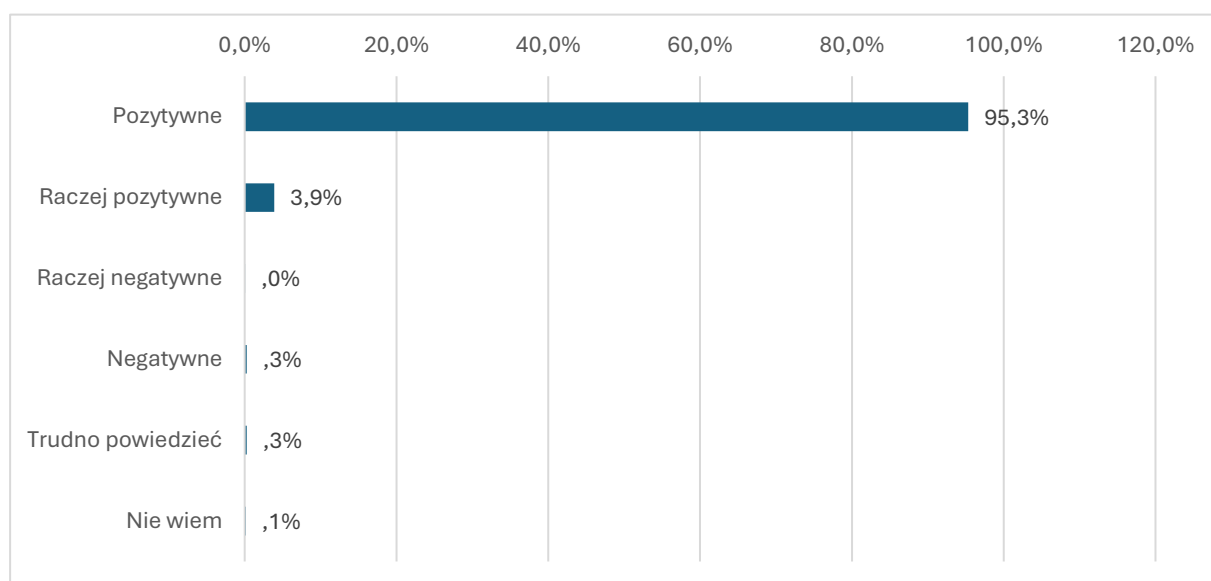

Źródło: Opracowanie własne.

W związku z wprowadzeniem bloku pytań poświęconych ocenie przez Białorusinów krajów sąsiednich, autor zdecydował się również na wprowadzenie pytań dotyczących narodowości sąsiadujących. Pytanie to było konieczne, aby zweryfikować powszechny pogląd o „pokojoyym” nastawieniu Białorusinów wobec sąsiednich krajów i narodów. Naturalnym wynikiem jest pozytywne nastawienie Białorusinów wobec własnego narodu. Z kolei stosunek do Rosjan jest zgodny z wynikami dotyczącymi Rosji jako kraju, czego nie można powiedzieć o stosunku do Polaków. Około 21,7% Białorusinów ma negatywne nastawienie do Polaków, w porównaniu do 68,5% deklarujących pozytywny stosunek. Wyniki te różnią się o około 10% w stosunku do wyników dotyczących oceny Polski jako kraju.

Wykres 10.

Twoje nastawienie wobec narodowości: Białorusinów.

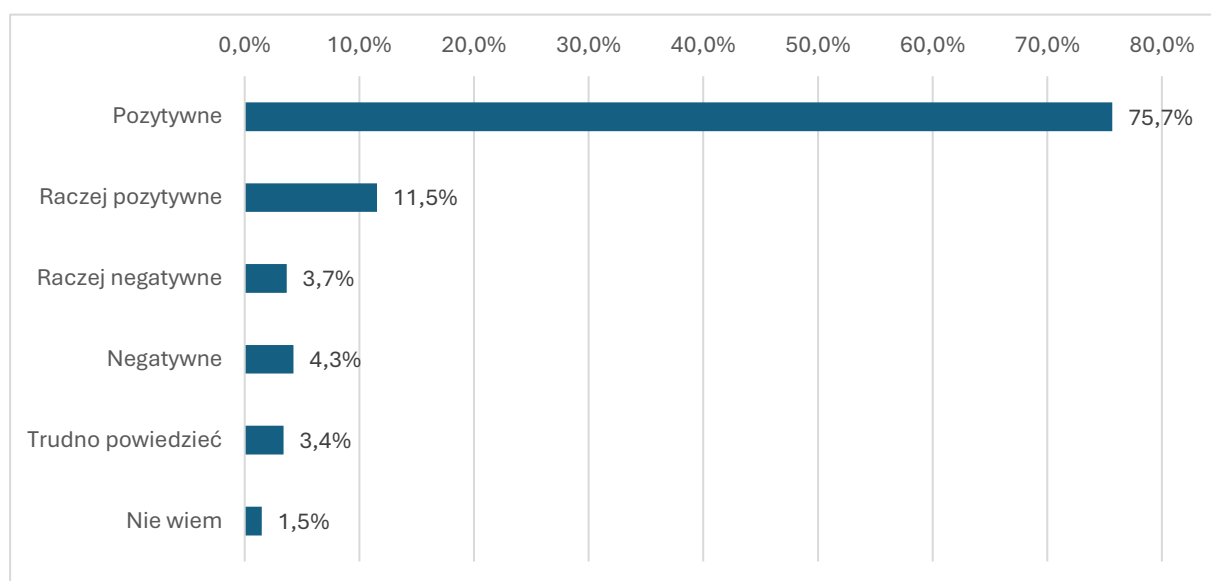

Źródło: Opracowanie własne.

Stosunek Białorusinów do Związku Państwowego Białorusi i Rosji oceniany jest pozytywnie przez około 87,2% badanych. Wynik ten, według autora, jest dość zaskakujący, ponieważ w poprzednich latach (na podstawie dostępnych źródeł) wskaźnik ten był znacznie niższy. Możliwe, że taki wzrost poparcia i popularności wśród Białorusinów jest związany z formalnym brakiem alternatywy, biorąc pod uwagę obecną sytuację polityczną w regionie, zamknięcie granic, nasilenie represji i propagandowych narracji (zwłaszcza rosyjskich).

Wykres 11.

Twoje nastawienie wobec: Państwa Związkowego Białorusi i Rosji.

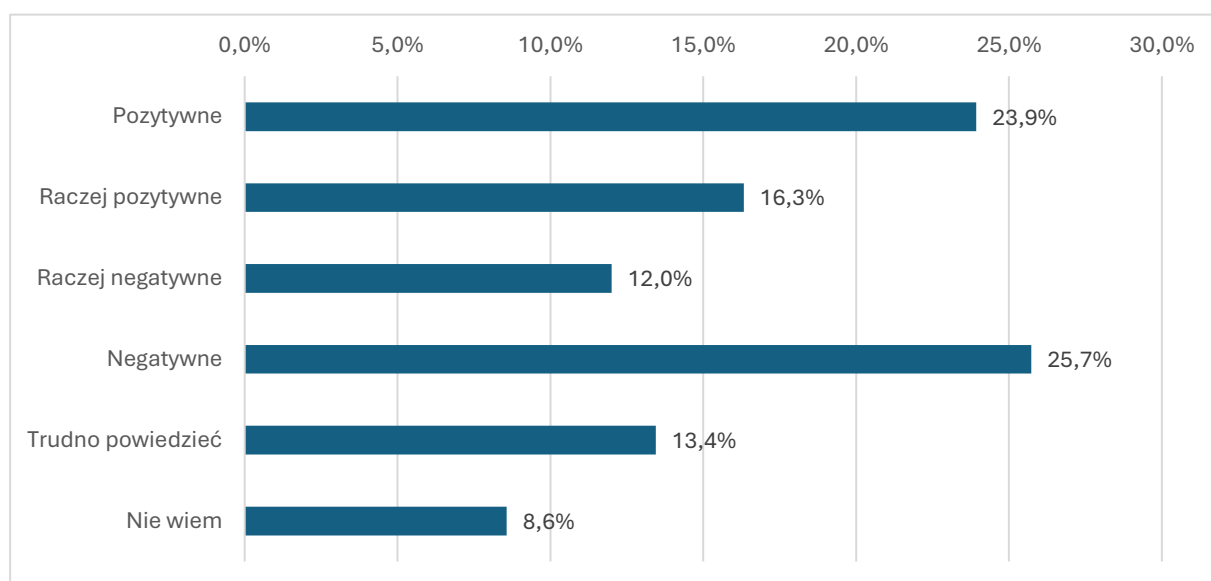
Źródło: Opracowanie własne.

Stosunek Białorusinów do Unii Europejskiej jest dość podzielony, ponieważ według wyników 40,2% badanych ocenia ją pozytywnie, a 37,7% negatywnie. Ciekawym jest to, że 22% badanych nie ma jednoznacznej pozycji w tej kwestii.

Ważne jest, że poziom pozytywnej oceny zależy od grupy wiekowej. Wśród osób w wieku 18-29 lat 47% ocenia UE pozytywnie, w grupie 30-44 lat - 50,4%, 45-59 lat - 30%, natomiast w grupie 60+ - 28,4%. Wśród starszych osób 50,3% ocenia Unię Europejską negatywnie. Spośród regionów najbardziej pozytywne oceny UE odnotowano w Mińsku (48,8%) oraz obwodzie mińskim (48,6%).

Wykres 12.

Twoje nastawienie wobec: UE.

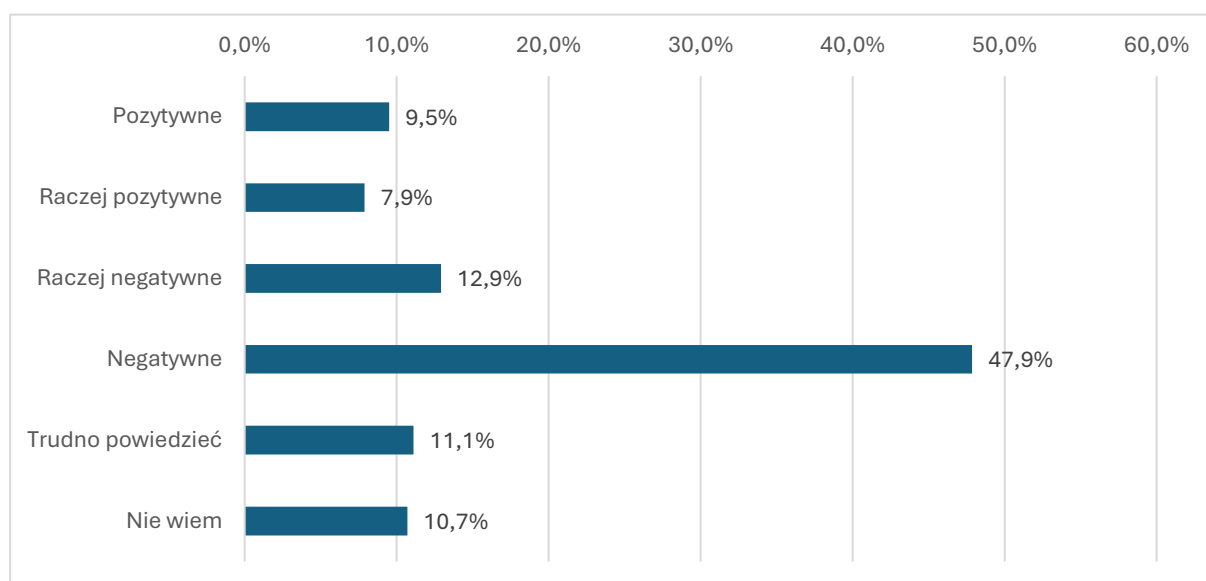

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród Białorusinów istnieje wyraźna negatywna postawa wobec NATO, ponieważ 60,8% ocenia sojusz negatywnie, a 21,8% unika konkretnej odpowiedzi. Pozytywna ocena na poziomie 18% może być uznana za mało obiecującą w przyszłości. Zależność oceny od grupy wiekowej jest nadal widoczna. Na przykład 74,9% respondentów w grupie 60+ ocenia NATO negatywnie. Nie zaobserwowano znaczących różnic regionalnych.

Wykres 13.

Twoje nastawienie wobec: NATO.

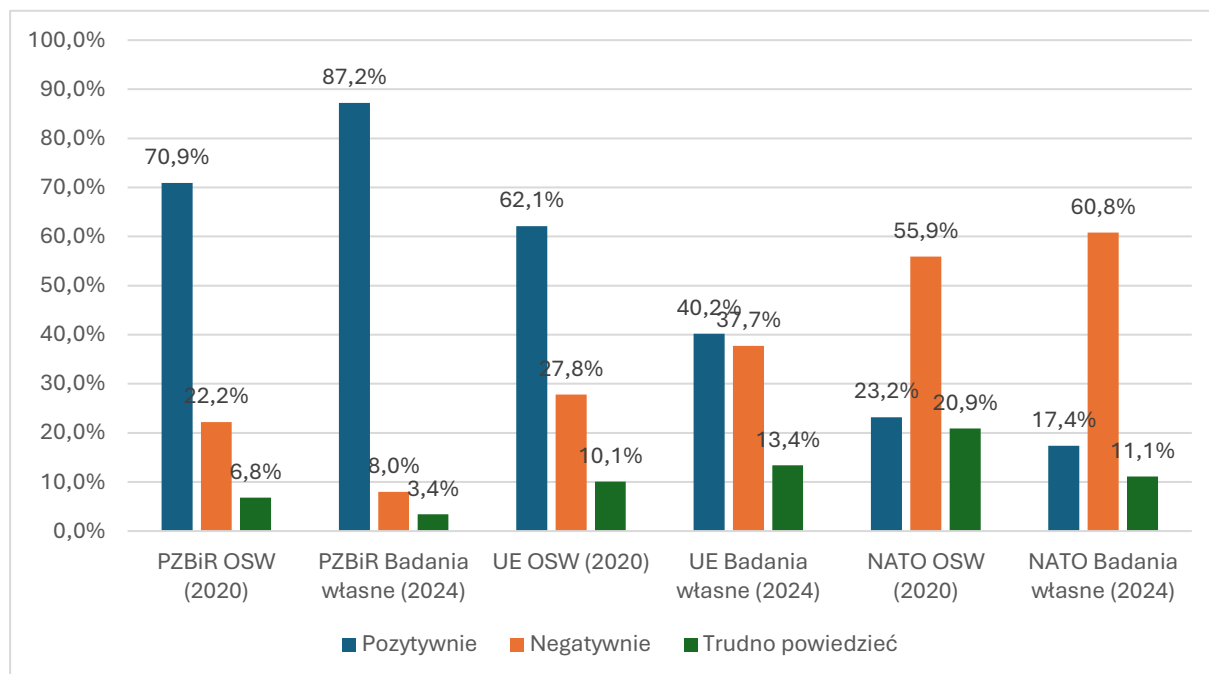
Źródło: Opracowanie własne.

Zauważalne jest również zmienione postrzeganie przez Białorusinów międzynarodowych struktur. Zaobserwowano 17% wzrost pozytywnej oceny Związku Białorusi i Rosji (a także spadek negatywnej oceny o 14%). Najprawdopodobniej jest to spowodowane tym, że obecnie to Federacja Rosyjska jest głównym partnerem Republiki Białorusi w sferze gospodarczej i ekonomicznej. Ponadto gospodarka Białorusi jest w dużym stopniu zależna od tego partnerstwa.

W świetle wzrostu pozytywnej oceny Związku Białorusi i Rosji warto również porównać wyniki oceny Unii Europejskiej. W tym przypadku zaobserwowano spadek pozytywnej oceny o 22% oraz wzrost oceny negatywnej o 17%. Do przyczyn można zaliczyć wcześniej wymienione problemy, takie jak nałożone sankcje, wpływ informacyjny oraz zmniejszenie bezpośrednich kontaktów z Unią Europejską. Warto zauważyć, że ocena NATO uległa jedynie niewielkim zmianom. Z perspektywy czasu i dynamiki można stwierdzić, że ogólnie rzecz biorąc Białorusini mają negatywne nastawienie do NATO.

Wykres 14.

Jaki jest twój stosunek do poszczególnych struktur międzynarodowych? Porównanie z 2020 i 2024 roku.

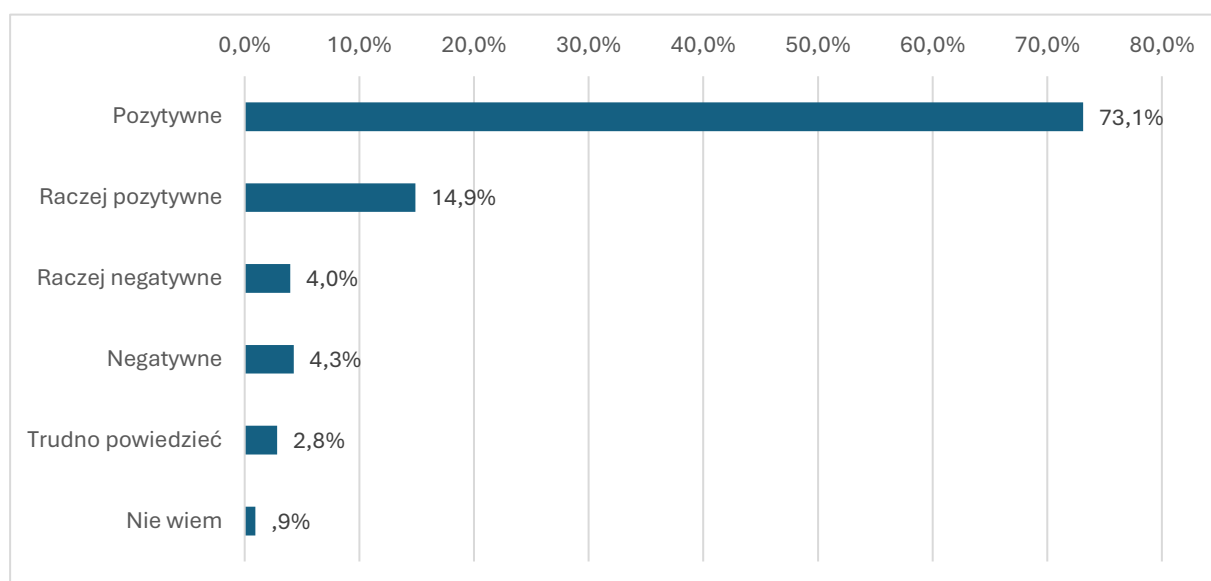

Źródło: Opracowanie własne.

Wprowadzono również pytania dotyczące opinii Białorusinów o konkretnych rządach oraz rządach na uchodźstwie. Na podstawie wcześniejszych wyników, było dość oczekiwane pozytywne nastawienie do organów państwowych Białorusi. Konkretnie, 88% badanych ocenia aparat państwowy Białorusi pozytywnie.

Wykres 15.

Twoje nastawienie wobec: Rządu Białorusi.

Źródło: Opracowanie własne.

3.1.2. Ocena roli diaspory i opozycji politycznej jako alternatywy politycznej dla A. Łukaszenki.

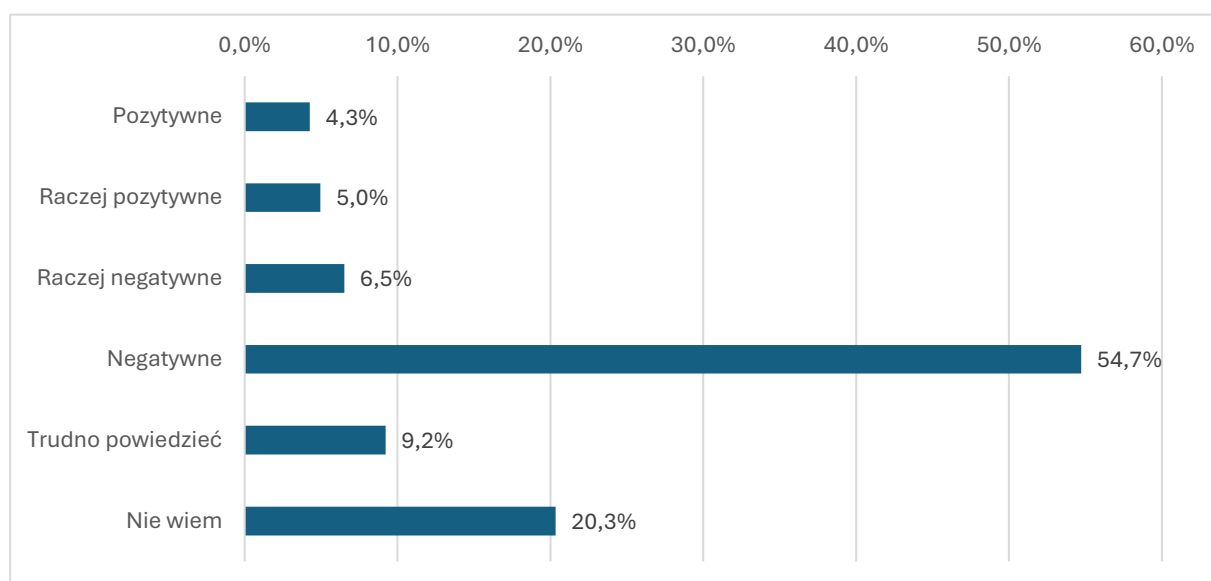
W niniejszym podrozdziale analizie poddana zostanie rola białoruskiej diaspory oraz środowisk opozycyjnych jako potencjalnej alternatywy politycznej wobec reżimu Aleksandra Łukaszenki.

Gabinet Swiatłany Cichanouskiej pozytywnie ocenia 9,3% badanych, podczas gdy 61,2% wyraża negatywne opinie. O możliwych przyczynach tych wyników wspomniano wcześniej. 29,5% badanych nie udzieliło konkretnej odpowiedzi na to pytanie.

Narodowe Antykryzysowe Zarząd Pawła Łatuszki oceniane jest negatywnie przez 37% badanych, przeciwko 10% ocen pozytywnych. 53% badanych zdecydowało się na odmowę odpowiedzi, z czego 42,9% wybrało opcję „nie wiem”. Autor uważa, że może to być związane z niską rozpoznawalnością tej struktury w kontekście wydarzeń z 2020 roku.

Wykres 16.

Twoje nastawienie wobec Rządu Swietłany Cichanouskiej?

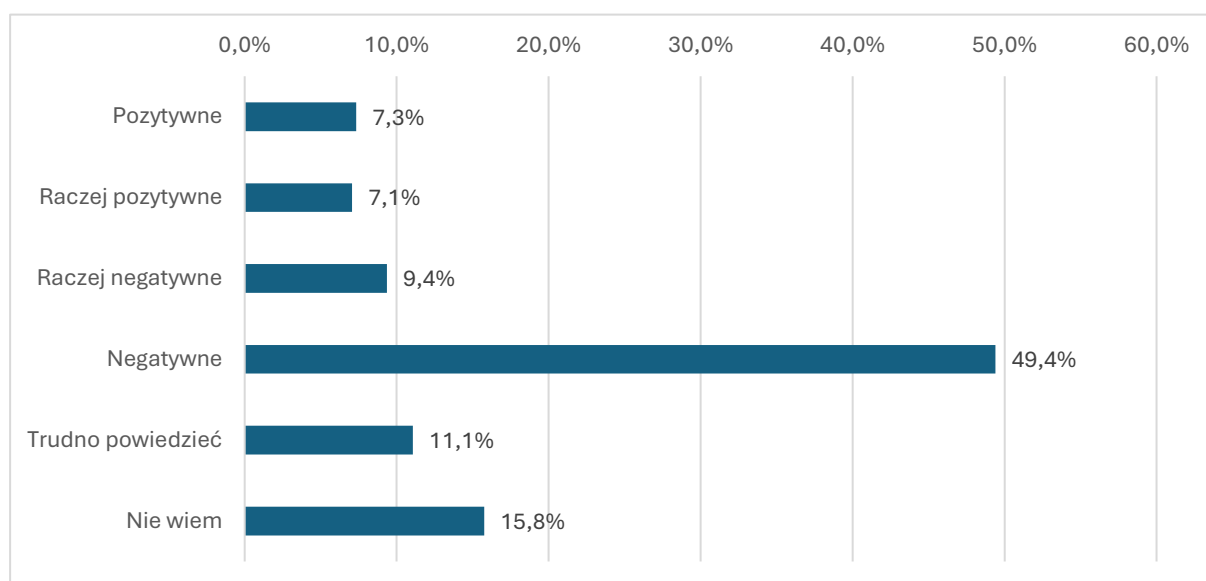

Źródło: Opracowanie własne.

Negatywny stosunek do Swietłany Cichanouskiej może być również wynikiem tej polityki i transformacji. Ponadto, według autora, wśród Białorusinów widoczne jest rozczarowanie Cichanouską w związku z obniżoną skutecznością jej działań (i działań jej zespołu), na które Białorusini bezpośrednio oczekują. Aby lepiej zrozumieć sytuację, należy analizować te wyniki w połączeniu z wcześniejszymi badaniami ośrodków analitycznych (w tym także wśród białoruskich migrantów za granicą) dotyczącymi tego zagadnienia.

Wykres 17.

Twoje nastawienie wobec Swietłany Cichanouskiej?

Źródło: Opracowanie własne.

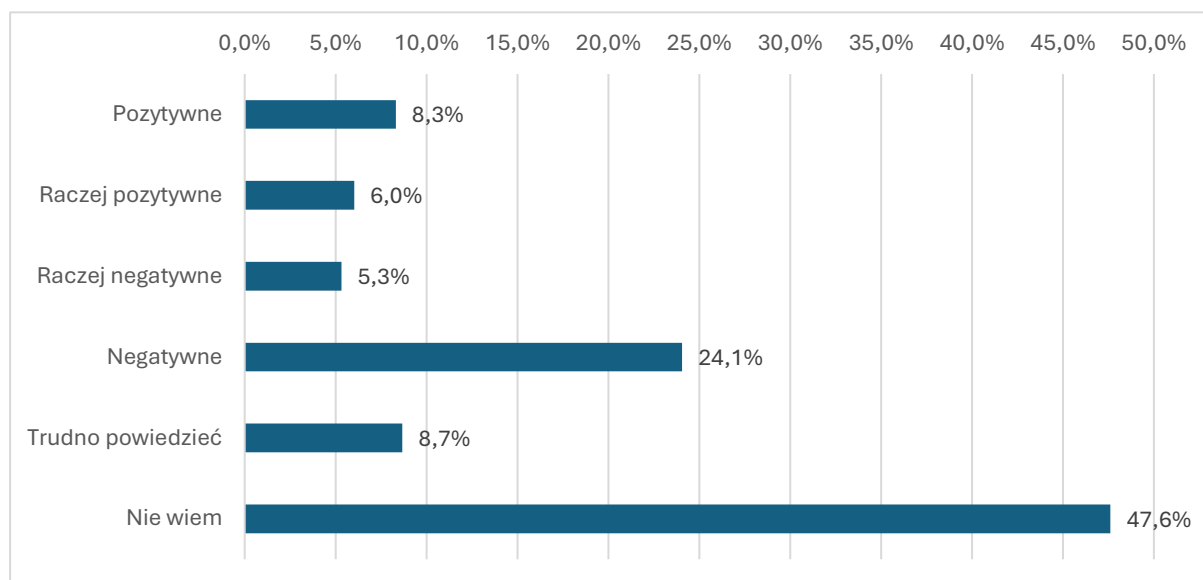
W kontekście poziomu represji, dla badaczy dość zaskakujące było to, że około 14,4% badanych ocenia Swiatłanę Cichanouską pozytywnie. Z kolei 14,3% badanych ocenia pozytywnie Pawła Łatuszkę (przy 29,4% ocen negatywnych). Opcję „nie wiem” wybrało 47,6% badanych. Prawdopodobnie jest to związane z niższym postrzeganiem Pawła Łatuszki wśród Białorusinów, ponieważ jednym z głównych i wiodących liderów protestu w 2020 roku była Swiatłana Cichanouska. Podobnie jak w poprzednich wnioskach, zdaniem autora, należy przeprowadzać takie badania również wśród białoruskich migrantów za granicą Białorusi.

Warto zauważyć, że we wszystkich grupach wiekowych negatywny stosunek do Swiatłany Cichanouskiej waha się w przedziale od 52,4% do 69,6%. Nie jest możliwe jednoznaczne określenie konkretnych przyczyn takiego nastawienia wobec Swiatłany Cichanouskiej. Najwyższa pozytywna ocena występuje w grupach wiekowych 30-44 lata - 17,5% oraz 45-59 lat - 13,5%. Należy również zaznaczyć, że we wszystkich badanych regionach poziom negatywnego nastawienia przekracza 50%. Regionami o najwyższych wskaźnikach są obwód mohylewski - 66,7%, obwód brzeski - 68% oraz obwód grodzieński - 65%. Najbardziej pozytywne nastawienie występuje w Mińsku i obwodzie mińskim, gdzie

poziom pozytywnej oceny wynosi odpowiednio 19% i 23,1%. Szczególnie interesujące jest to, że białoruskie społeczeństwo potrafi wyrazić swoje pozytywne zdanie na temat Swiatłany Cichanouskiej (14,4%), jednak ta ocena pojawia się na tle bardzo wysokiej pozytywnej oceny Aleksandra Łukaszenki (85%). Pawła Łatuszkę pozytywnie ocenia łącznie około 14,3% ankietowanych. Największe poparcie obserwuje się w grupie wiekowej 30-44 lata (17,3%). Wśród osób, które wybrały ocenę negatywną, 39,8% stanowi grupa wiekowa 60+, która najprawdopodobniej stanowi rdzeń elektoratu popierającego Łukaszenkę.

Wykres 18.

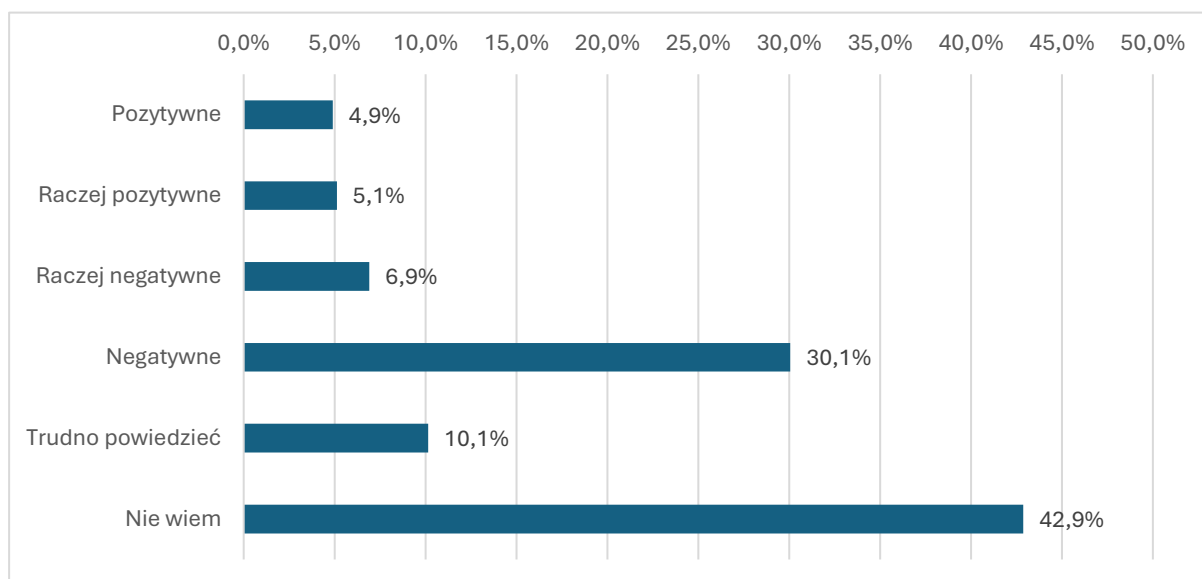
Twoje nastawienie wobec Pawła Łatuszki?

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 19.

Twoje nastawienie wobec NAU (Narodowy Zarząd Antykryzysowy) Pawła Łatuszki?

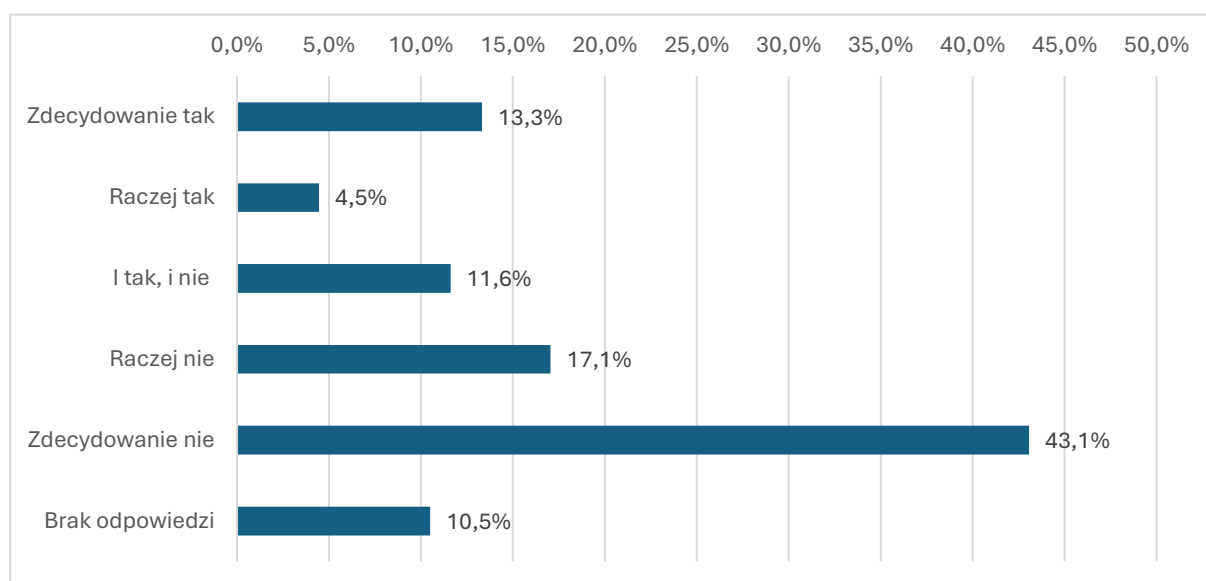

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując jeden z wiodących propagandystycznych tez o tym, że wszyscy, którzy opuścili Białoruś po 2020 roku, są zdrajcami, podjęto decyzję o wprowadzeniu pytania na ten temat. Według wyników, 17,8% badanych rzeczywiście uważa osoby, które podjęły tę decyzję, za zdrajców. Z kolei ponad połowa badanych, 60,2%, nie uważa ich za takich, co, zdaniem autora, jest również dość pozytywnym wynikiem.

Wykres 20.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Wszyscy kto wyjechał do Polski są zdrajcami.

Źródło: Opracowanie własne.

Zdaniem autora, zestawienie niskich wyników zarówno wewnątrz Białorusi, jak i na uchodźstwie (co potwierdzają skrajnie niskie wyniki głosowania), wskazuje na wyjątkowo niską zdolność kinetyczną białoruskiej opozycji. Na przykład, podczas corocznej konferencji „Nowa Białoruś”, która odbyła się w Wilnie w dniach 3 i 4 sierpnia 2024 roku, zgromadziło się wielu aktywistów i przedstawicieli organizacji opozycyjnych. Jednak jednym z głównych tematów 2024 roku była kwestia wymiany więźniów politycznych między Rosją a Zachodem, która miała miejsce tuż przed tym wydarzeniem. Svetłana Cichanouska była zmuszona przedstawić swoje stanowisko w sprawie, że żaden z białoruskich więźniów-opozycjonistów nie został uwzględniony w listach wymiany. To wydarzenie było dużym ciosem reputacyjnym dla białoruskiego ruchu opozycyjnego, ponieważ w ostatnich miesiącach ruch koncentrował się także na uwolnieniu politycznych więźniów. Podsumowując to wydarzenie, autor uważa, że przyczyniło się to do dalszej dewaluacji i i tak już niskiej efektywności frontu działań białoruskiej opozycji. Warto przypomnieć, że białoruska państwowa propaganda regularnie rozszerza tę narrację jako narzędzie delegitymizacji ruchu opozycyjnego. W tym kontekście, aparat państwowy Aleksandra Łukaszenki stara się ignorować działania ruchu opozycyjnego i wykorzystywać pojawiające się możliwości. Na przykład, 25 października 2024 roku

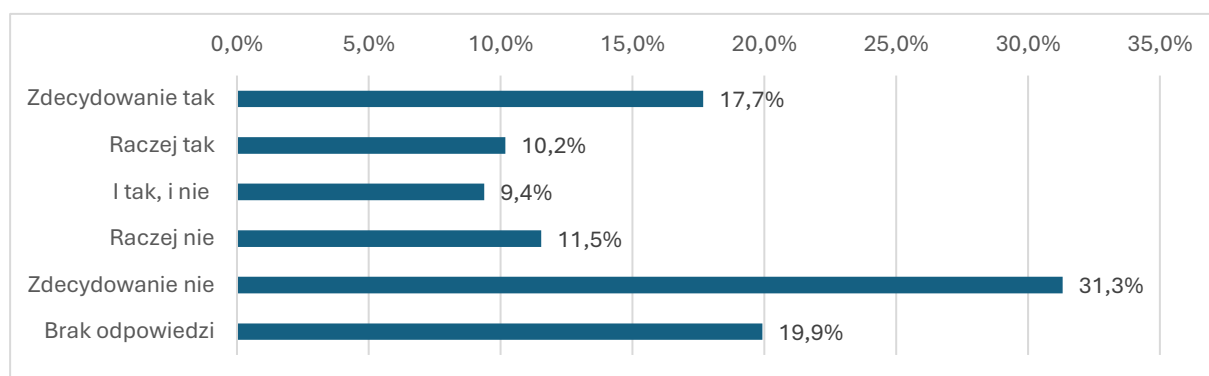
opublikowano wywiad¹²⁸ Aleksandra Łukaszenki z dziennikarzem BBC, Stevem Rosenbergiem¹²⁹, odpowiadając na pytanie o status "incommunicado" Marii Kolesnikowej, z którą nie było kontaktu przez ponad półtora roku, Aleksandr Łukaszenka stwierdził, że nie będzie utrudniał spotkania Kolesnikowej z jej rodziną, jeśli takie wnioski zostaną złożone. Dwa tygodnie później, 12 listopada 2024 roku, odbyło się spotkanie ojca Marii Kolesnikowej z córką, które było szeroko relacjonowane przez media reżimowe, a także przez Romana Protasiewicza¹³⁰.

3.1.3. Ocena zasadności polityki sankcji kierowanej do władz Republiki Białorusi.

W podrozdziale tym dokonana zostanie analiza zasadności i skuteczności polityki sankcji nakładanych na władze Republiki Białorusi. Skupiono się na ocenie ich wpływu na społeczeństwo, w tym obywatelskie, a także na identyfikacji ograniczeń i potencjalnych konsekwencji stosowania sankcji w kontekście zarówno polityki międzynarodowej, jak i stabilności wewnętrznej Białorusi.

Wykres 21.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska powinna była bardziej wspierać Białorusinów podczas protestów w 2020 roku.

Źródło: Opracowanie własne.

¹²⁸ BBC News, *Novoe interv'yu Lukashenko: «YA vseгда hotel imet' normal'nye otnosheniya s Zapadom»*, www.youtube.com/watch?v=MBJ6m0SnAgg&ab_channel=BBCNews-Русскаяслужба [odczyt: 11.12.2024].

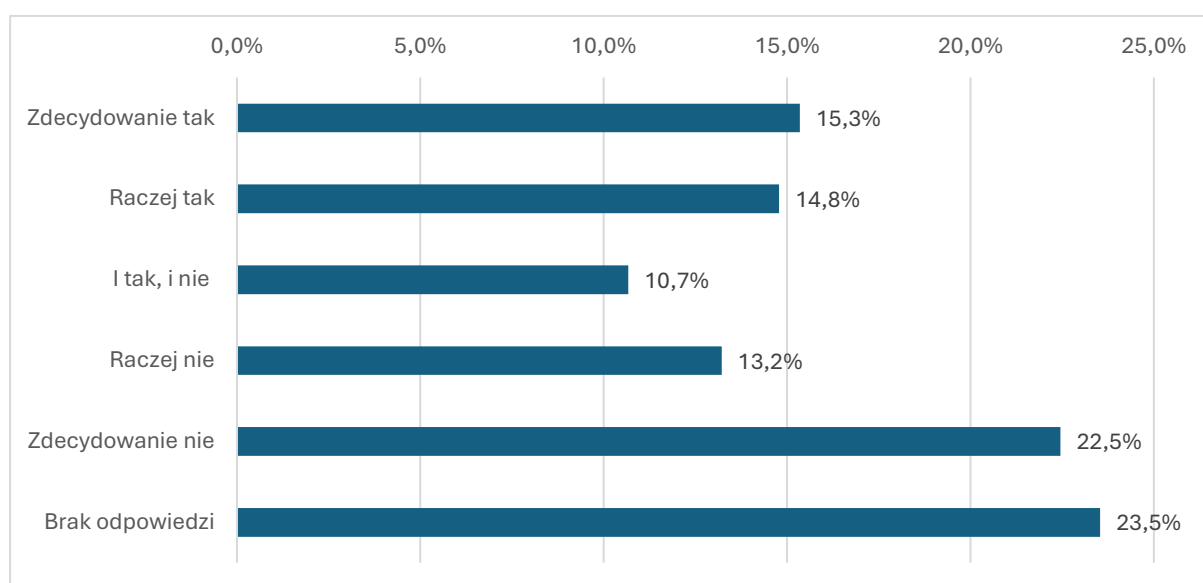
¹²⁹ Steve Rosenberg również udzielił wywiadu jako pierwszy dziennikarz flagowych mediów w 2021 roku.

¹³⁰ BBC News, *Mariya Kolesnikova vstretilas' s otcom. S belorusskoj politzaklyuchennoj ne bylo svyazi poltora goda*, <https://www.bbc.com/russian/articles/cy4nxle3jylo> [odczyt: 11.12.2025].

Podobnie jak w poprzednim komentarzu autora badań, mimo strachu i represji, 30,1% badanych uważa, że Polska powinna bardziej wspierać białoruskich migrantów, którzy emigrowali z powodu politycznych represji. Częściowo (i tak, i nie) zgadza się z tym 10,7% respondentów, a 35,7% się z tym nie zgadza. 23,5% badanych zdecydowało się na odmowę odpowiedzi.

Wykres 22.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska powinna bardziej wspierać Białorusinów, którzy opuścili Białoruś z powodu represji.

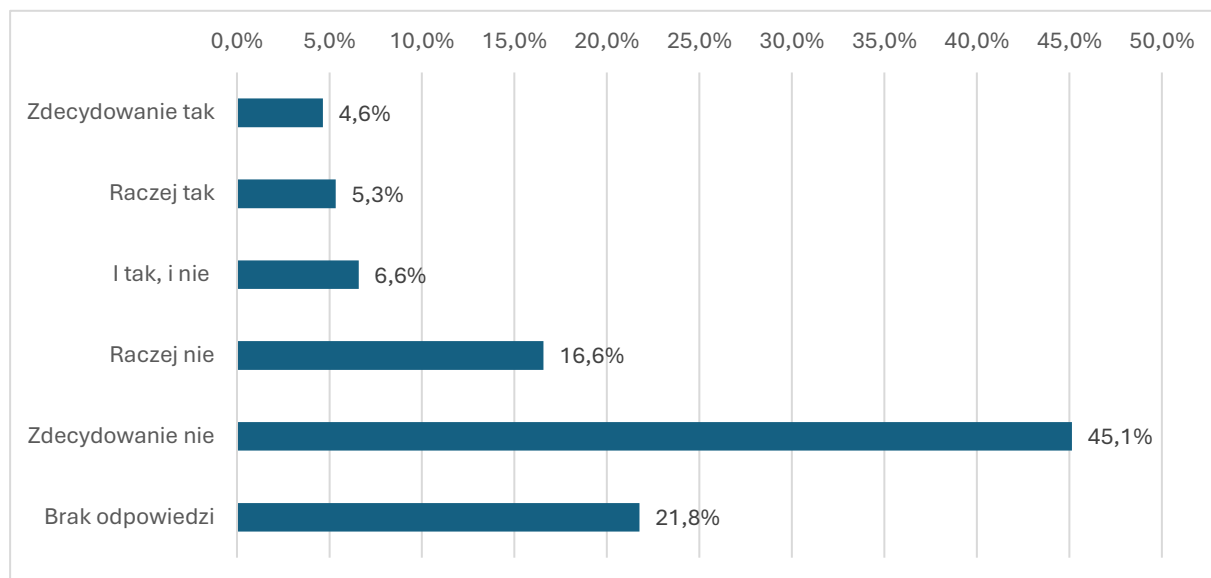

Źródło: Opracowanie własne.

Jednocześnie 61,7% badanych uważa, że Polska obecnie prowadzi niewłaściwą politykę wobec Białorusinów. Najprawdopodobniej takie zdanie jest związane z zamknięciem granic i ograniczeniami w wydawaniu wiz oraz innymi restrykcjami. Z drugiej strony, 9,9% badanych uważa politykę Polski wobec Białorusi za właściwą. Należy zauważyć, że to jedno z pytań, na które około 20% respondentów odmówiło odpowiedzi podczas wypełniania ankiety. Nie zaobserwowano zależności od regionu. Jednak z przedstawionym stwierdzeniem nie zgodziło się 71% respondentów z grupy 60+ oraz 53% z grupy 18-29, co stanowi znaczącą różnicę. W grupie 18-29 dość popularną odpowiedzią była opcja „tak i nie”, którą wybrało 11,2% ankietowanych.

Wykres 23.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska obecnie prowadzi właściwą politykę wobec Białorusi.

Źródło: Opracowanie własne.

30% badanych zauważyło, że zaczęli rzadziej podróżować do Polski. 37,6% twierdzi, że częstotliwość ich wizyt w Polsce się nie zmieniła. Autor przypuszcza, że osoby, które nie zmieniły częstotliwości podróży, to ci, którzy wcześniej rzadko odwiedzali Polskę. Z kolei 24,2% deklaruje chęć częstszych wizyt w Polsce, podczas gdy 63,7% nie jest zainteresowanych częstszymi podróżami do tego kraju. Po głębokiej analizie staje się jasne, że ograniczenia dotknęły wszystkie grupy wiekowe dość równomiernie. Najbardziej dotknięte były regiony obwodu brzeskiego i grodzieńskiego, gdzie z tym stwierdzeniem zgadza się odpowiednio 40,8% i 37,6% respondentów.

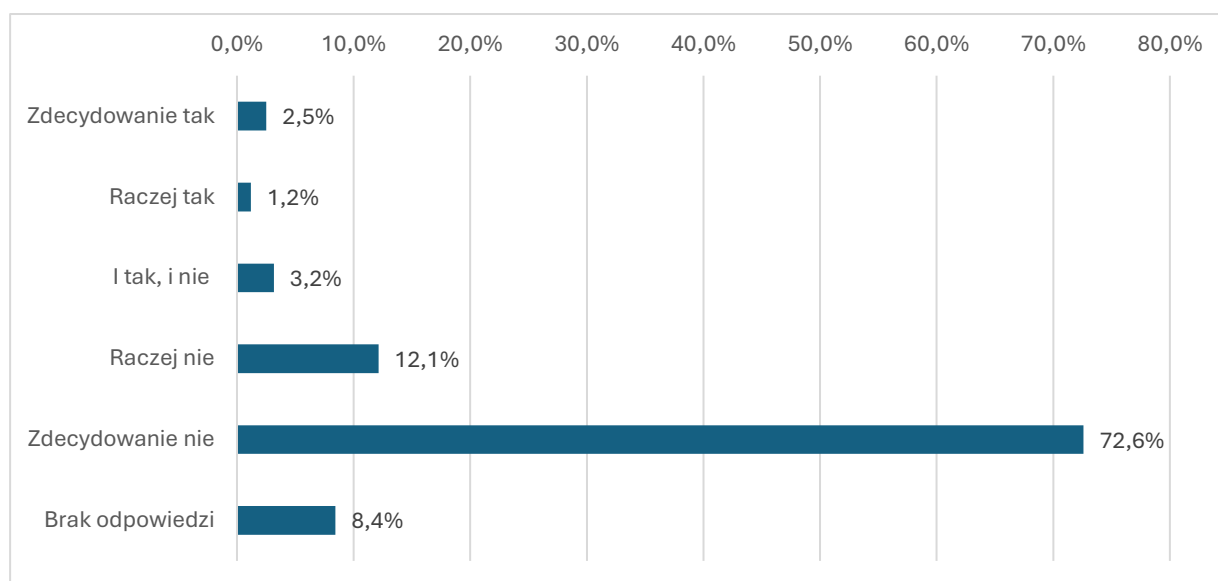
Jednym z głównych argumentów (w kontekście niezadowolenia Białorusinów wobec Polski) są sankcje i zamknięcie przejść granicznych między Białorusią a Polską. W tej kwestii 84,7% badanych deklaruje brak zgody z tezą, że Polska powinna wprowadzić dodatkowe sankcje wobec Białorusi. Wśród głównych narracji w mediach i komentarzach można wyróżnić stwierdzenie, że nałożone na Białoruś sankcje nie są tak skuteczne wobec Białorusinów, jak są skuteczne i pogarszające, lub utrudniające życie Białorusinom.

Według wyników badań 69,6% badanych zgadza się z twierdzeniem, że Polska powinna wznowić ruch na zamkniętych przejściach granicznych z Białorusią, a tylko 11,1% badanych nie zgadza się z tym stwierdzeniem.

Zadając porównawcze pytanie na poziomie też, 59,7% badanych (w porównaniu do 13,1%) zgadza się z twierdzeniem, że to Polska powinna jako pierwsza rozpocząć odbudowę stosunków z Białorusią. Z kolei z twierdzeniem, że Białoruś powinna jako pierwsza rozpocząć odbudowę stosunków z Polską, zgadza się 25,8% (w porównaniu do 43,1%) respondentów. Tak więc, według badanych, to Polska powinna przejawiać inicjatywę i zrobić pierwszy krok. Warto zaznaczyć, że rozkład poglądów jest dość równomierny we wszystkich grupach wiekowych, jak i regionach.

Wykres 24.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska musi wprowadzić dodatkowe sankcje wobec Białorusi.

Źródło: Opracowanie własne.

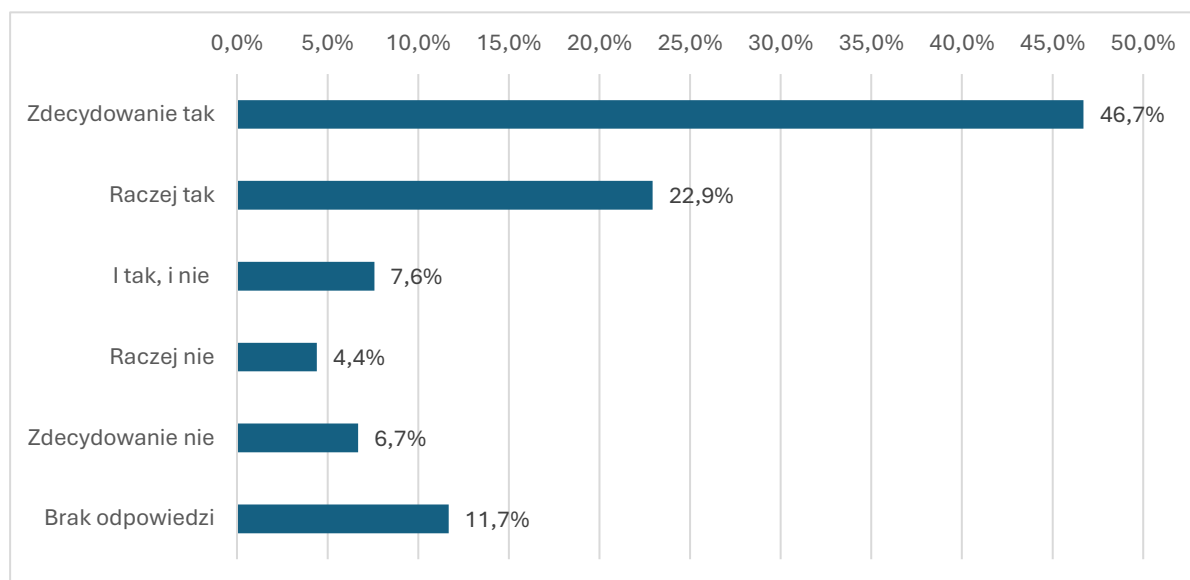
Zgoda ze stwierdzeniem, że Polska powinna otworzyć granicę z Białorusią, obserwowana jest we wszystkich grupach wiekowych na poziomie około 60% lub więcej. Podobnie jest w przypadku regionów mianowicie nie zauważa się wyraźnych oczekiwań

otwarcia granicy szczególnie w regionach przygranicznych, lecz zgoda jest podobna we wszystkich regionach kraju, na poziomie około 65%.

W ogólnym ujęciu 69,6% Białorusinów uważa, że Polska powinna otworzyć granicę. Najprawdopodobniej można założyć, że Białorusini nie dostrzegają obiektywnych podstaw do zamknięcia granic. W społeczeństwie białoruskim spoczywa również na Polsce odpowiedzialność za podjęcie pierwszego kroku w celu odbudowy relacji. Wyraźne poparcie dla tego stwierdzenia obserwuje się w grupie wiekowej 60+, gdzie poziom akceptacji wynosi 72,5%.

Wykres 25.

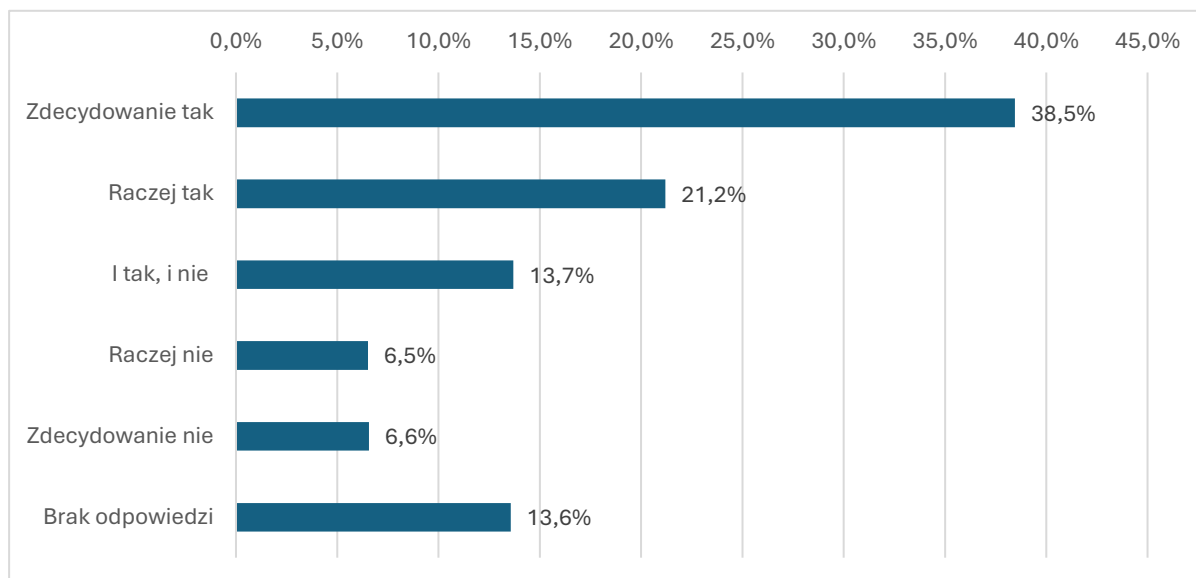
Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska musi otworzyć granicę z Białorusią.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 26.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska powinna jako pierwsza zacząć odbudowywać stosunki z Białorusią.

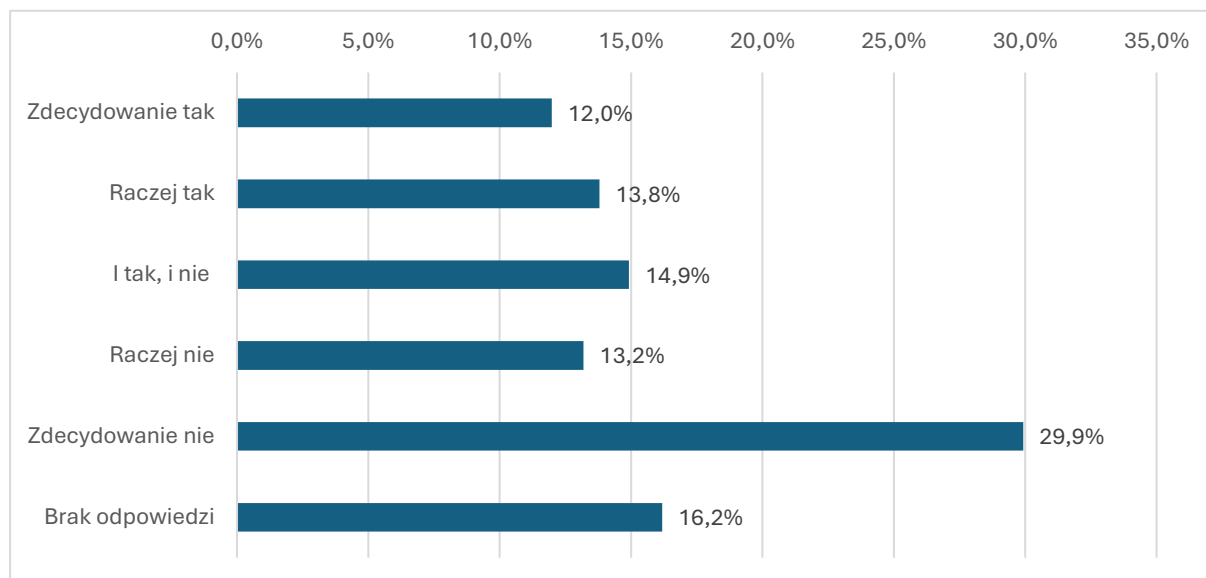

Źródło: Opracowanie własne.

Teza o przeniesieniu odpowiedzialności potwierdzana jest także wynikami odpowiedzi na pytanie zwierciadlane. Obserwuje się rozkład wyników wskazujący na niezgodę z tym stwierdzeniem. Co istotne, nie zaobserwowano znaczących anomalii ani w grupach wiekowych, ani w regionach, co świadczy o powszechnym, krajowym trendzie.

Wykres 27.

Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Białoruś powinna jako pierwsza zacząć odbudowywać stosunki z Polską.

Źródło: Opracowanie własne.

Reasumując niniejszy rozdział autor pragnie podkreślić, że działania administracyjne, legislacyjne oraz propagandowe są spójnie wykorzystywane do wzmacniania pozycji władzy, a jednocześnie bezwarunkowo ograniczają możliwość realnego uczestnictwa społeczeństwa w procesach politycznych. Analiza wykazuje, że Łukaszenka potrafi neutralizować presję zewnętrzną poprzez strategiczną adaptację narracji propagandowych, manipulację przekazem medialnym oraz wykorzystanie sankcji lub krytyki międzynarodowej jako narzędzi legitymizujących jego władzę. W praktyce prowadzi to do sytuacji, w której społeczeństwo białoruskie jest w znacznym stopniu odsunięte od realnego wpływu na decyzje państwowe, a rosnące represje, ograniczenia praw obywatelskich oraz kontrola informacji skutecznie hamują rozwój niezależnego społeczeństwa obywatelskiego, redukując aktywny udział jednostek do poziomu biernych „mieszkańców” państwa. W kontekście potencjału społeczeństwa wobec reżimu analizy wskazują, że istnieją przesłanki do mobilizacji, zwłaszcza w miastach oraz wśród młodszych pokoleń, które dysponują większą świadomością polityczną i dostępem do alternatywnych źródeł informacji. Jednak skuteczność takich działań ogranicza brak wolnych mediów, represje wobec opozycji oraz ograniczony dostęp do niezależnych źródeł informacji,

co znacząco utrudnia koordynację inicjatyw obywatelskich. Wyniki badań jednoznacznie pokazują, że społeczeństwo białoruskie pozostaje w dużej mierze bierne, co jest konsekwencją strachu przed represjami oraz ograniczeń w dostępie do niezależnych źródeł informacji. Każde większe działanie wymaga zatem starannie zorganizowanego wsparcia zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego, aby mogło przynieść realny efekt polityczny i społeczny

Rozdział IV.

Państwa sąsiedzkie w opinii społeczeństwa Republiki Białorusi.

Niniejszy rozdział podejmuje problematykę postrzegania państw sąsiedzkich przez społeczeństwo Republiki Białorusi, koncentrując się na społecznych uwarunkowaniach ocen i postaw wobec najbliższego otoczenia międzynarodowego tego kraju. Faktem jest, że sposób, w jaki obywatele Białorusi postrzegają kraje ościenne z ich państwem, stanowi ważny element kształtowania tożsamości, wyobrażeń o Białorusi w regionie oraz społecznej percepcji bezpieczeństwa, ale również zagrożeń zewnętrznych. Opinie te mają również znaczenie dla stopnia akceptacji określonych kierunków polityki zagranicznej oraz dla trwałości dominujących narracji geopolitycznych. Oczywistym jest, że postrzeganie państw sąsiedzkich nie jest zjawiskiem jednorodnym ani statycznym. Kształtuje się ono w wyniku splotu wielu czynników, a także doświadczeń wynikających z przeszłych i bieżących relacji międzypaństwowych. Istotną rolę odgrywają również procesy socjalizacji politycznej, edukacja, mobilność transgraniczna oraz oddziaływanie mediów krajowych i zagranicznych które wpływają na sposób interpretowania wydarzeń międzynarodowych i relacji z sąsiadami. W kontekście Republiki Białorusi szczególnego znaczenia nabiera także rola państwa jako aktora regulującego przestrzeń informacyjną oraz dyskurs publiczny.

Podjęta analiza stanowi jeden z punktów wyjścia do dalszych rozważań nad społecznym wymiarem relacji międzynarodowych Republiki Białorusi oraz nad znaczeniem opinii publicznej w procesie kształtowania i legitymizowania polityki zagranicznej państwa. Zrozumienie społecznych percepcji państw sąsiedzkich pozwala bowiem lepiej uchwycić zarówno wewnętrzne uwarunkowania działań międzynarodowych Białorusi, jak i potencjalne konsekwencje tych postaw dla stabilności regionalnej i długofalowych kierunków rozwoju państwa.

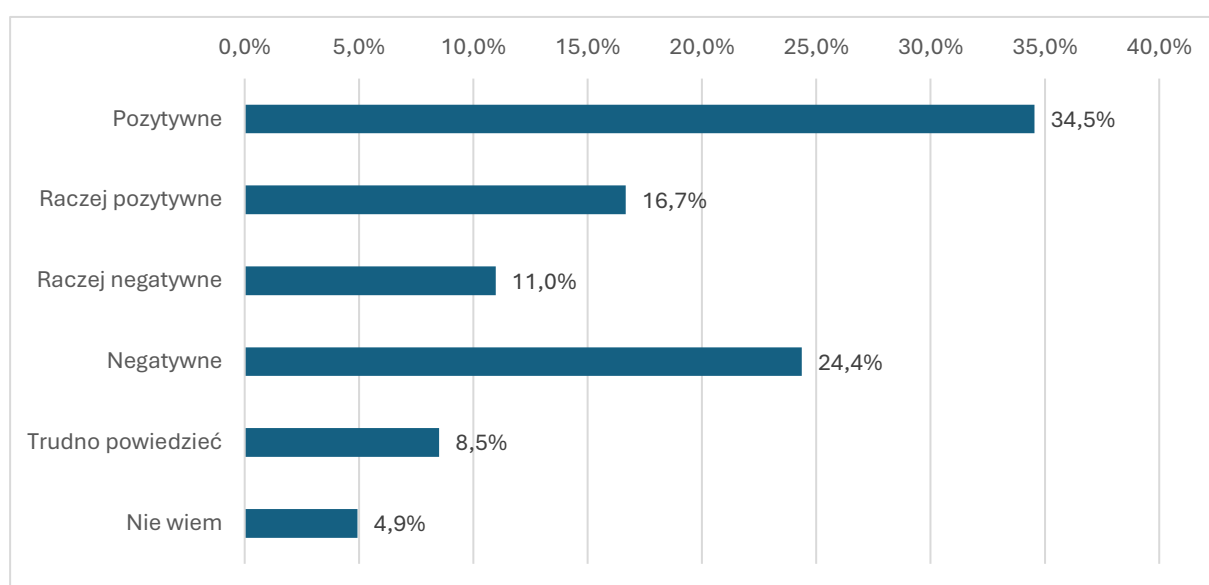
4.1. Społeczna ocena polityk państw sąsiednich wobec Białorusi

Stosunek do Polski (jako kraju) około 51,2% badanych określa jako pozytywny, a 35,4% jako negatywny, co świadczy o podziale opinii wśród mieszkańców. Jednak mimo represji i strachu wśród ludności, pozytywne podejście jest dominujące. W tym pytaniu odnotowano najniższy odsetek odpowiedzi „nie wiem”. Warto zauważyć, że w grupie wiekowej 18-29 lat,

czyli jednej z najbardziej mobilnych grup, która potencjalnie może wyemigrować do Polski, 57,7% respondentów ocenia Polskę pozytywnie, podczas gdy 25,2% - negatywnie. Kolejną grupą, która przekroczyła próg 50% pozytywnych ocen, jest grupa wiekowa 30-44 lata - 62,3% pozytywnych odpowiedzi. Z kolei grupa 60+ w 55,3% przypadków ocenia Polskę negatywnie. Godne uwagi jest również terytorialne rozłożenie ocen przedstawione w Tabeli 4.

Wykres 28.

Twoje nastawienie wobec kraju: Polska.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4.

Rozłożenie ocen nastawienia wobec Polski według regionów Białorusi.

Region	Pozytywne	Negatywne
Mińsk	56,9%	31,8%
Obwód miński	57,8%	27,9%
Obwód witebski	44,5%	45,5%
Obwód mohylewski	42,1%	46,0%
Obwód homelski	43,8%	50,5%
Obwód brzeski	49,5%	33,8%
Obwód grodzieński	60,7%	26,9%

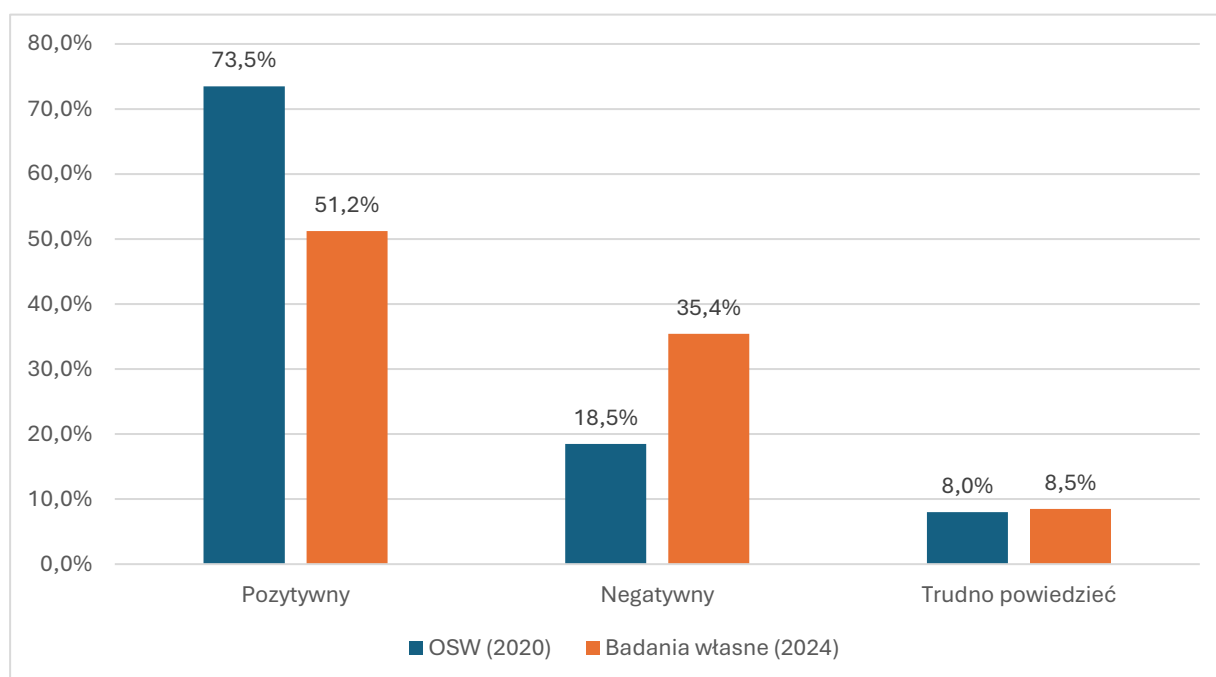
Źródło: opracowanie własne.

W związku z tym można stwierdzić, że Mińsk i obwód miński pozytywnie oceniają Polskę, podobnie jak do kategorii pozytywnych ocen dołączają regiony przygraniczne - obwody brzeski i grodzieński. Z kolei „wschodnie” regiony wykazują mniej więcej równoważne wskaźniki ocen pozytywnych i negatywnych. Bez wątpienia poziom negatywnych ocen sięgający 30% budzi niepokój i rozczarowanie, jednak zdaniem autora wynik ten należy traktować jako szansę do działania i pracy na tym kierunku.

Należy zauważyć, że w ciągu ostatnich 4 lat zaobserwowano także spadek pozytywnej oceny Rzeczypospolitej Polskiej (jako kraju w ogóle), a także niemal dwukrotny wzrost oceny negatywnej tego kraju. Jak wspomniano wcześniej w wynikach badań jakościowych i ilościowych, taka zmiana oceny w dużej mierze wiąże się z nałożonymi sankcjami i ograniczeniami na kraj oraz zamknięciem granic. Zgodnie z raportem portalu Media IQ z 2022 roku pt. „Znienawidzony krewny: jaką Polskę pokazuje białoruska propaganda”, a także na podstawie danych opublikowanych przez think-tank iSANS w latach 2020-2024, można stwierdzić, że Polska jest jednym z głównych obiektów państwowej propagandy na Białorusi. Znamienne jest to, że historyczne i kulturowe więzi między Białorusią a Polską są przy tym ignorowane lub wręcz przedstawiane w negatywnym świetle. W szczególności, zgodnie z przekazem propagandowym, Polska ukazywana jest jako kraj wrogi, zagrażający inwazją wojskową; NATO natomiast przedstawiane jest jako okupant, a Polska - jako przyczółek NATO.

Wykres 29.

Jaki jest twój stosunek do Polski? Porównanie 2020 i 2024 roku.

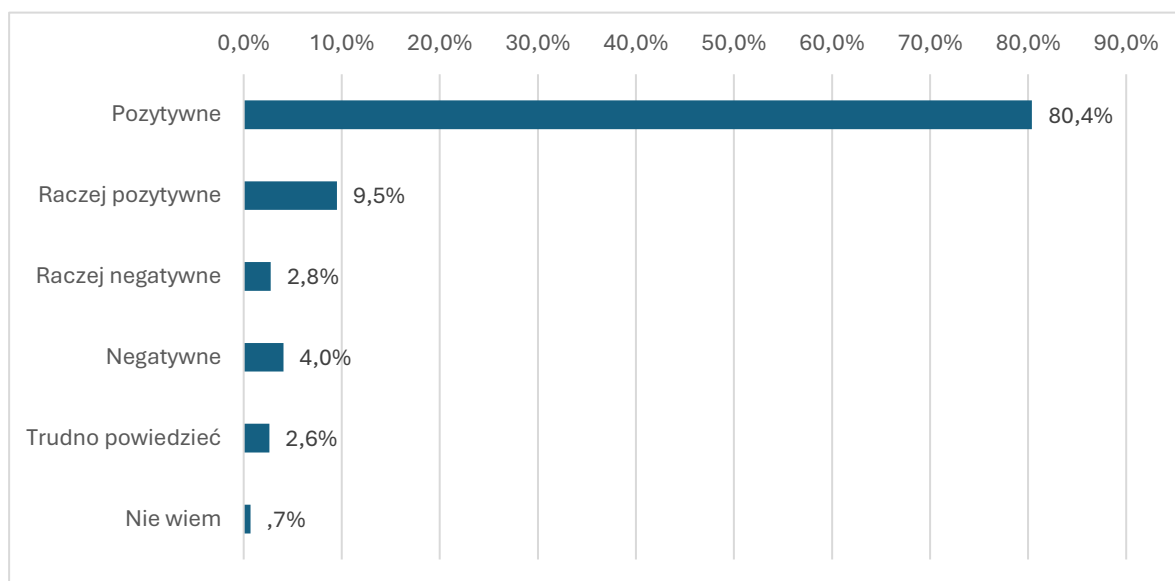
Źródło: Opracowanie własne.

Stosunek do Rosji (jako kraju) jest zdecydowanie pozytywny, nawet w kontekście rosyjskiej pełnoskalowej agresji na Ukrainę od 2022 roku. Konkretnie 89,9% badanych odnosi się do Rosji pozytywnie. Może to wynikać z historycznego kontekstu koegzystencji w ramach ZSRR, dużej liczby poziomych i pionowych więzi społecznych, a także z represji i strachu, ponieważ białoruski aparat siłowy aktywnie wspiera Rosję i prześladowuje osoby deklarujące wsparcie dla Ukrainy. Jednakże ten argument nie jest wystarczająco istotny przy analizie wyników dotyczących stosunku Białorusinów do Ukrainy. Około 53% Białorusinów deklaruje pozytywny stosunek do Ukrainy, wobec 34,1% wyrażających negatywne podejście. Jedynie 13% badanych odmówiło udzielenia jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie.

Warto zauważyć, że ankieta nie zawierała pytań dotyczących stosunku do establishmentu tych krajów. Uwzględnienie tego aspektu mogłoby zmienić perspektywę analizy i interpretacji wyników. Jednak ze względu na bardzo ograniczony budżet, te pytania nie zostały dodane do ankiety.

Wykres 30.

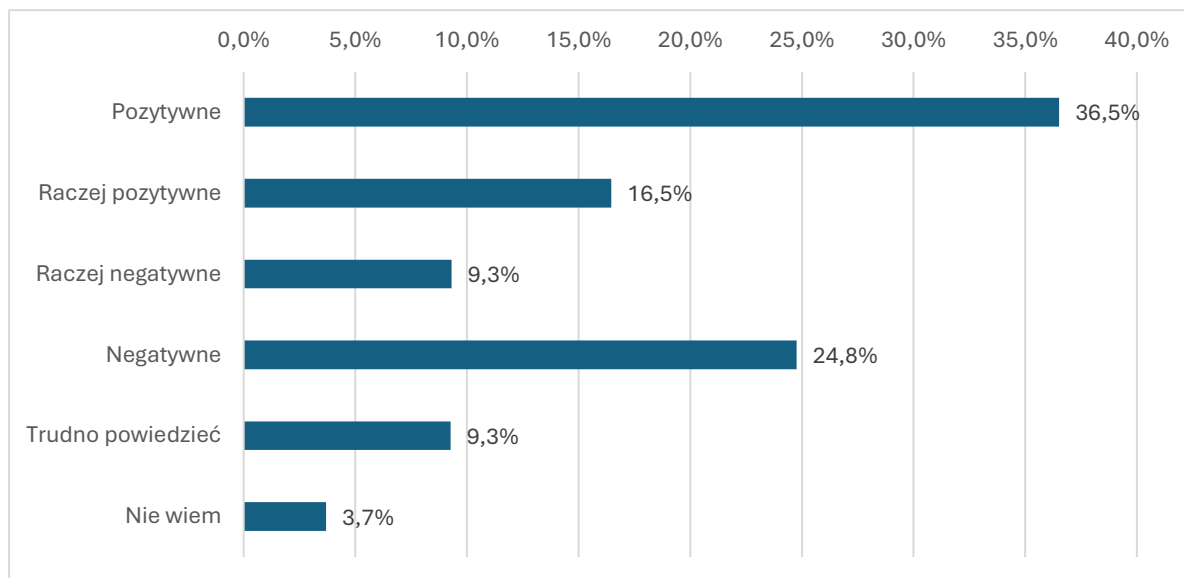
Twoje nastawienie wobec kraju: Rosja.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 31.

Twoje nastawienie wobec kraju: Ukraina.

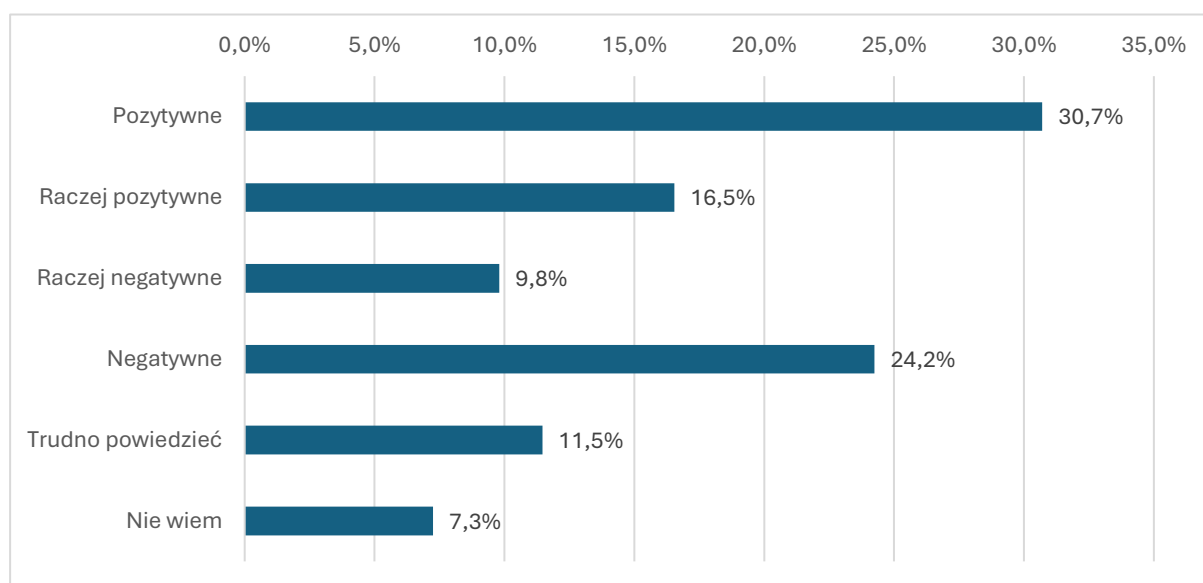

Źródło: Opracowanie własne.

Stosunek do Litwy wygląda następująco: 47,2% badanych ocenia ją pozytywnie, a 34% negatywnie. Może to być związane z polityką władz Litwy wobec Białorusi i Białorusinów.

Wykres 32.

Twoje nastawienie wobec kraju: Litwa.

Źródło: Opracowanie własne.

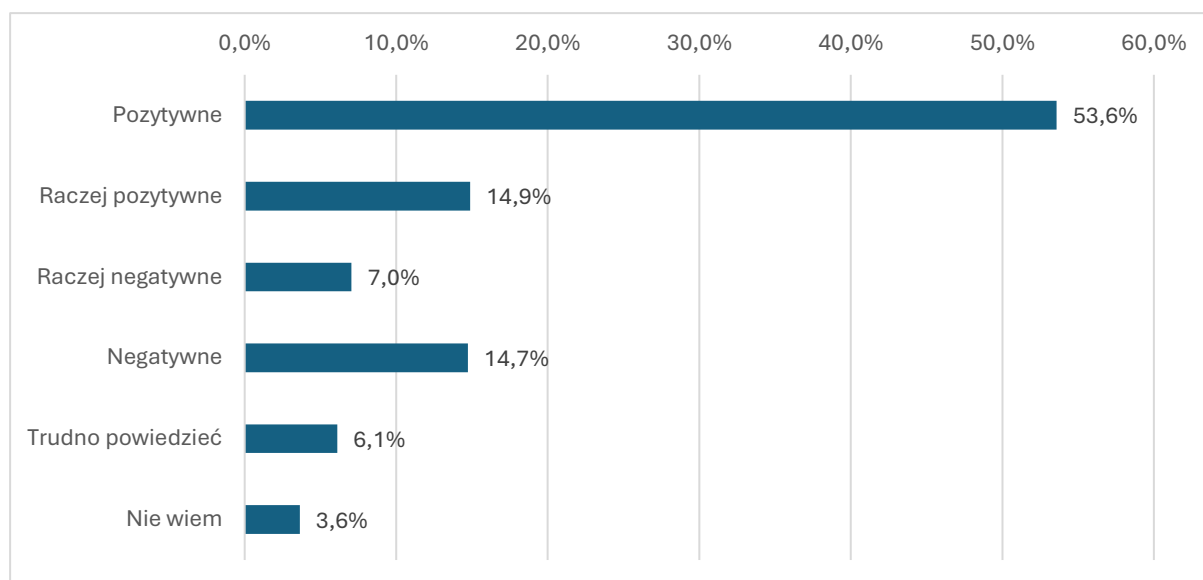
Warto zauważyć, że Polska znajduje się w grupie krajów ocenianych pozytywnie, obok Litwy i Ukrainy, natomiast spośród państw sąsiednich Białorusi wyróżnia się Rosja, którą pozytywnie ocenia 89,9% respondentów. We wszystkich grupach wiekowych poziom pozytywnych ocen przekracza 85%, podobnie jak we wszystkich badanych regionach pozytywne oceny stanowią ponad 85%.

W związku z wprowadzeniem bloku pytań poświęconych ocenie przez Białorusinów krajów sąsiednich, autor zdecydował się również na wprowadzenie pytań dotyczących narodowości sąsiadujących. Pytanie to było konieczne, aby zweryfikować powszechny pogląd o „pokojowym” nastawieniu Białorusinów wobec sąsiednich krajów i narodów. Naturalnym wynikiem jest pozytywne nastawienie Białorusinów wobec własnego narodu. Z kolei stosunek

do Rosjan jest zgodny z wynikami dotyczącymi Rosji jako kraju, czego nie można powiedzieć o stosunku do Polaków. Około 21,7% Białorusinów ma negatywne nastawienie do Polaków, w porównaniu do 68,5% deklarujących pozytywny stosunek. Wyniki te różnią się o około 10% w stosunku do wyników dotyczących oceny Polski jako kraju. Celowa dyferencjacja pytań dotyczących Polski jako państwa oraz Polaków jako narodu pozwala określić, czy istnieje związek i utożsamianie państwa z narodem.

Wykres 33.

Twoje nastawienie wobec: Polaków.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5.

Rozłożenie ocen nastawienia wobec Polaków według grup wiekowych wśród Białorusinów.

Grupa wiekowa	Pozytywne	Negatywne
18-29 lat	68,5%	19,5%
30-44 lata	74,0%	17,0%
45-59 lat	69,7%	21,4%
60+ lat	60,1%	30,3%

Źródło: Opracowanie własne.

Warto zauważyć, że zgodnie z Tabelą 5. wszystkie grupy wiekowe wyraziły dość pozytywne nastawienie wobec Polaków. Grupa 60+, która jest bardzo konserwatywna, również w 60% ocenia Polaków pozytywnie. Analiza ocen w podziale na regiony nie wykazuje istotnych różnic w liczbach, co świadczy o stosunkowo zhomogenizowanym, pozytywnym postrzeganiu Polaków jako narodu.

Tabela 6.

Rozłożenie ocen nastawienia wobec Polaków według regionów Białorusi.

Region	Pozytywne	Negatywne
Mińsk	74,2%	20,4%
Obwód miński	75,3%	16,8%
Obwód witebski	63,6%	28,0%
Obwód mohylewski	63,6%	23,7%
Obwód homelski	68,1%	21,5%
Obwód brzeski	67,8%	20,6%
Obwód grodzieński	71,1%	21,7%

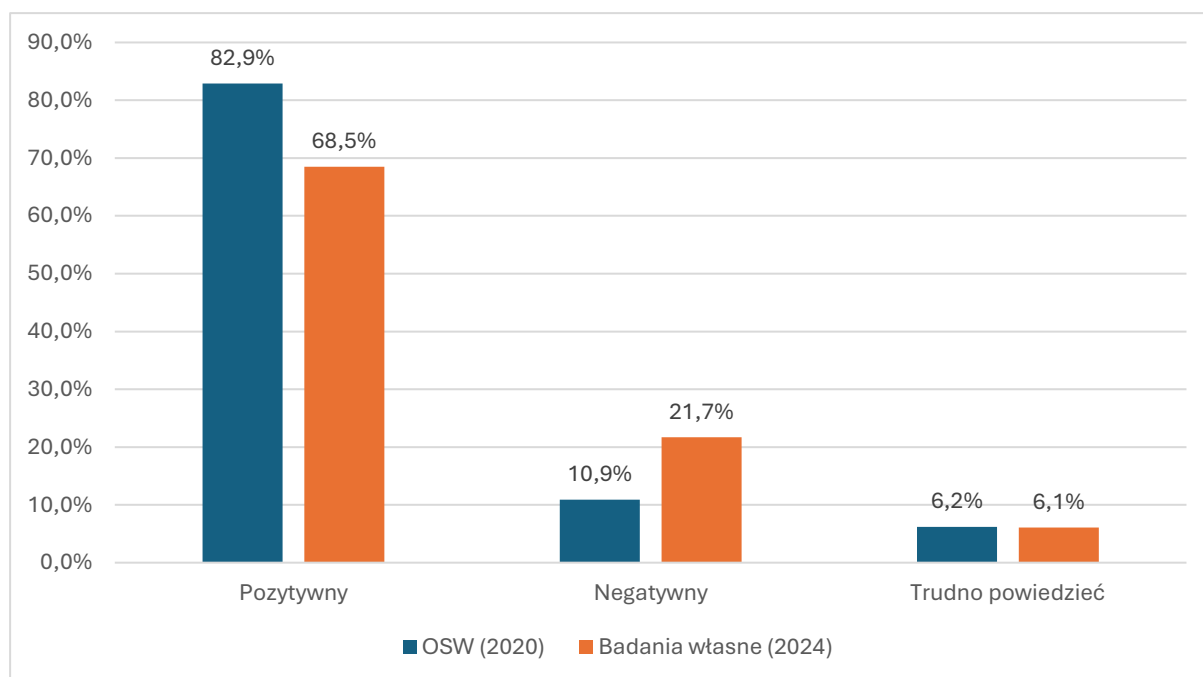
Źródło: Opracowanie własne.

Niniejsze wyniki należy porównać nie tylko z oceną kraju, o której była mowa wcześniej, ale także z ocenami konkretnych polskich polityków. Takie zestawienie wyników pozwala sformułować hipotezę, że mimo poziomu wpływu państwowego narratywu informacyjnego Białorusini nadal pozytywnie oceniają Polaków, a także rozdzielają pojęcia Polaków, państwa polskiego oraz polskich polityków, a wyniki ocen nie pokrywają się.

Oprócz pogorszenia stosunku do Rzeczypospolitej Polskiej, zauważalne jest również zmienione podejście do Polaków, obywateli Polski. Zakłada się, że przyczyny są podobne do tych dotyczących stosunku do samego państwa polskiego. Ponadto wprowadzone ograniczenia wpływają także na aspekt społeczny, związany z kontaktami międzynarodowymi i transgranicznymi, które w ostatnich latach gwałtownie się zmniejszyły. Nie można również zapominać o roli mediów i narracji informacyjnej, które również mogą wpływać na postrzeganie zarówno kraju, jak i narodu.

Wykres 34.

Jaki jest twój stosunek do Polaków? Porównanie 2020 i 2024 roku.

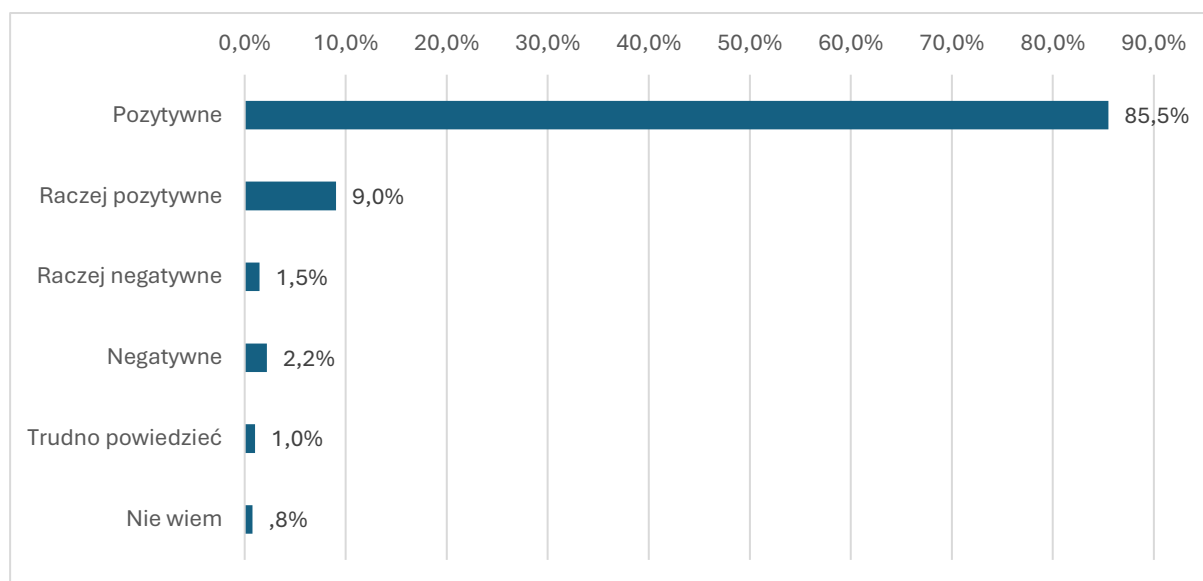

Źródło: Opracowanie własne.

Oczywiście pozytywna ocena Rosjan jest znacznie wyższa zarówno w poszczególnych grupach wiekowych, jak i w niektórych regionach. Średnio pozytywne oceny w grupach wiekowych oraz regionach utrzymują się na poziomie około 90%. Z drugiej strony, zauważalne jest również dość wysokie pozytywne nastawienie do Ukraińców, co nie koreluje z dominującą rosyjską narracją w przestrzeni informacyjnej. We wszystkich grupach wiekowych pozytywnie ocenia Ukraińców co najmniej 69% Białorusinów.

Wykres 35.

Twoje nastawienie wobec: Rosjan.

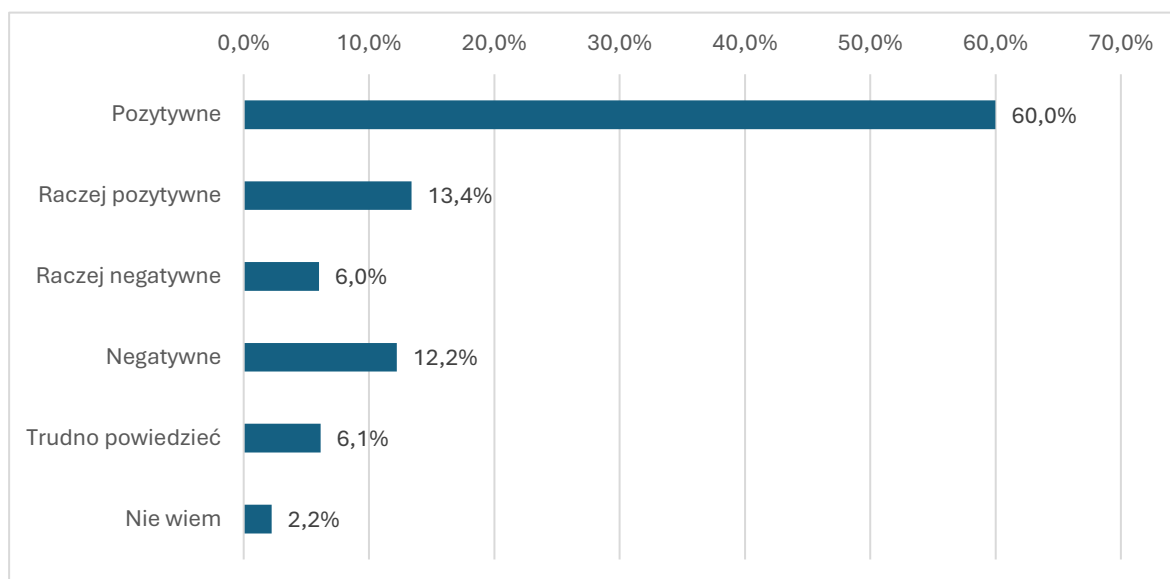
Źródło: Opracowanie własne.

Stosunek do Ukraińców w dominującej większości jest pozytywny, z 73,4% deklarujących pozytywne nastawienie i 18,2%, co jest dość zaskakującym wynikiem, zwłaszcza w porównaniu z 34% negatywnego stosunku Białorusinów do Ukrainy jako kraju.

Stosunek do Litwinów również jest stosunkowo pozytywny, z 67% pozytywnie nastawionych i 20,8% negatywnie. Podsumowując wyniki, autor ma prawo przypuszczać, że teza o pozytywnym stosunku Białorusinów do sąsiadów w większości została potwierdzona.

Wykres 36.

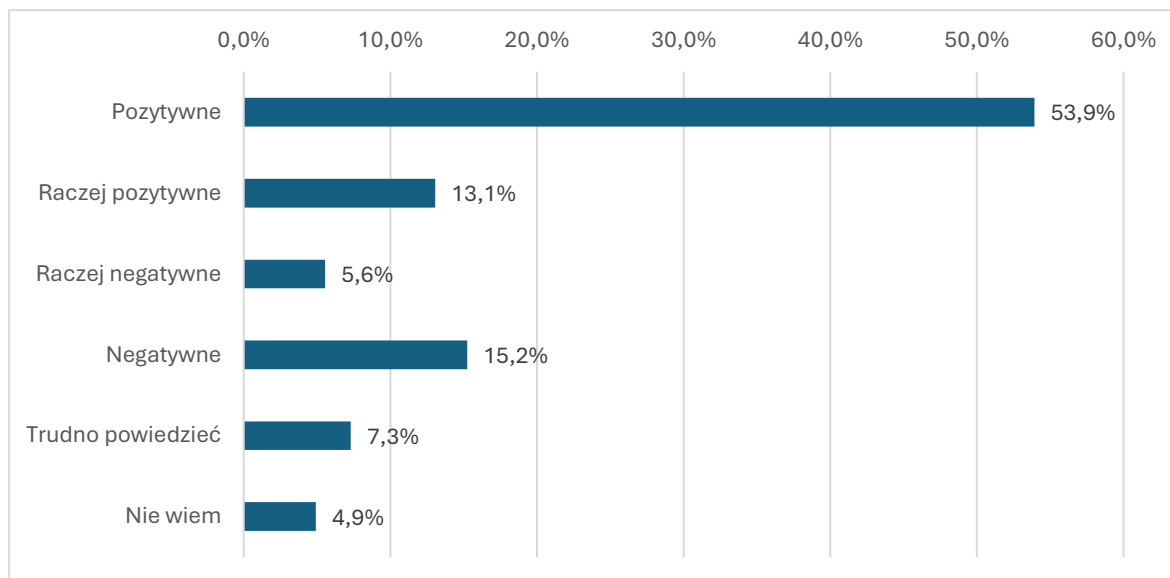
Twoje nastawienie wobec: Ukraińców.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 37.

Twoje nastawienie wobec: Litwinów.

Źródło: Opracowanie własne.

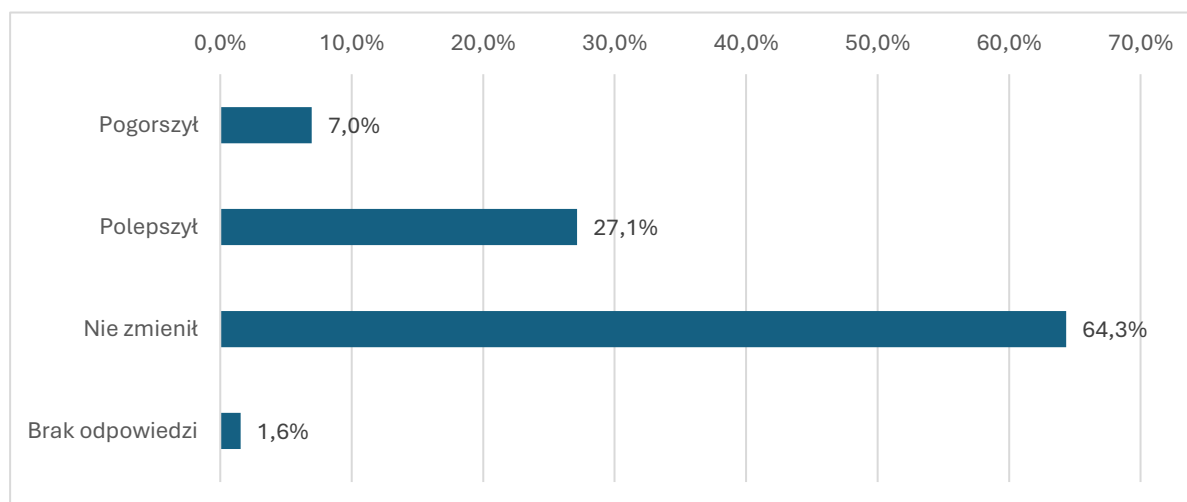
Można stwierdzić, że wśród Białorusinów obserwuje się separację pojęć. Potwierdzeniem tego jest tak wysoka negatywna ocena polskiego aparatu państwowego. Jednak w Mińsku pozytywną ocenę wyraziło 24,5% ankietowanych, a w obwodzie mińskim - 30,4%. Szczególną uwagę należy zwrócić na regiony przygraniczne. W obwodzie brzeskim 49,9% respondentów ocenia polski aparat państwowy negatywnie, a w obwodzie grodzieńskim - 51,8%. Najprawdopodobniej tak wysoki wskaźnik wynika z nałożonych sankcji, które bezpośrednio wpłynęły na dochody mieszkańców tych regionów, związane z ruchem transgranicznym, handlem oraz nielegalnym przewozem towarów.

W badaniach znalazł się również blok poświęcony dynamice stosunku Białorusinów do poszczególnych narodów w ciągu ostatnich trzech lat. Tylko 7% badanych stwierdziło, że ich stosunek do Rosjan pogorszył się, podczas gdy 27,1% zadeklarowało, że ich stosunek do Rosjan pozostał bez zmian. Bardzo znaczący jest wysoki odsetek (64,3%) badanych, dla których stosunek do Rosjan się nie zmienił. Ta pozycja jest interesująca, ponieważ brak jest konkretnych danych wyjściowych do porównania. Pozycję „nie zmieniło się” można interpretować jako brak zmiany zarówno w pozytywnym, jak i negatywnym nastawieniu. Zdaniem autora, pozycja „nie zmieniło się” jest bardziej związana z pozytywnym stosunkiem do Rosjan.

Podobnie jak w poprzednich wynikach, stosunek do Białorusinów w większości (65,5%) pozostał niezmienny, a u 31,7% poprawił się.

Wykres 38.

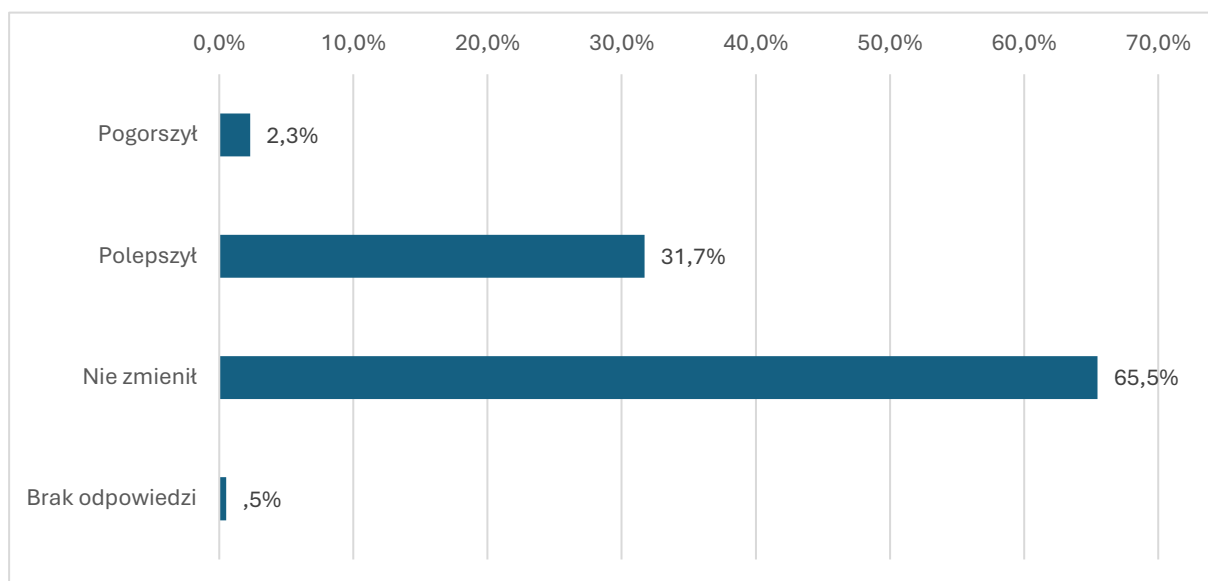
Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Rosjan.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 39.

Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Białorusinów.

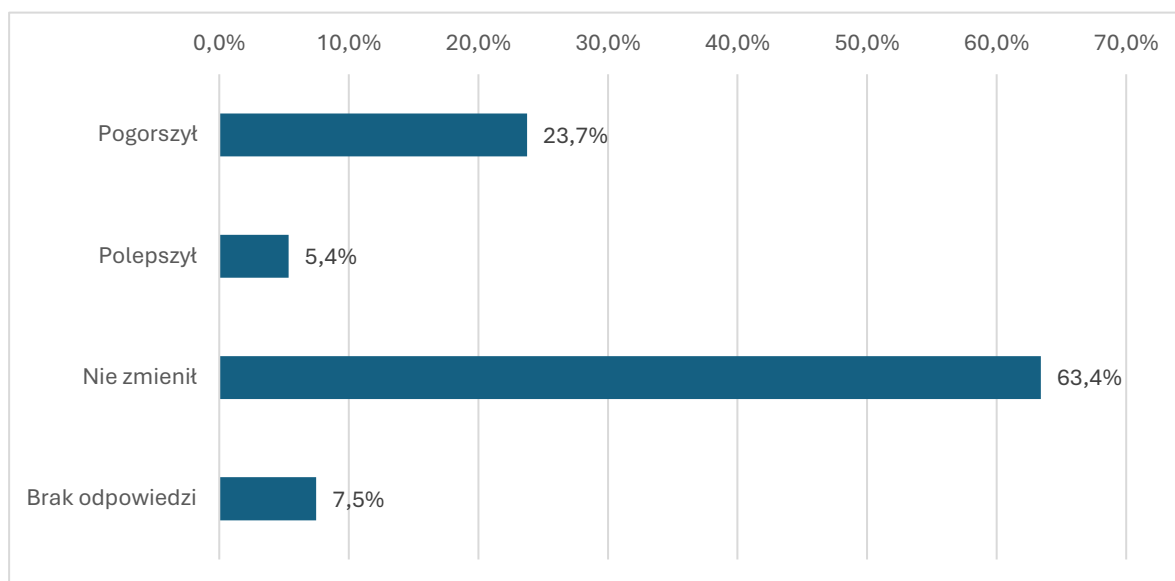

Źródło: Opracowanie własne.

Jeśli chodzi o kraje „zachodnie”, zauważalne jest pogorszenie stosunku do Polaków (23,7%) oraz Litwinów (20,9%). Najprawdopodobniej jest to związane z polityką Litwy i Polski wobec Białorusi i Białorusinów. Podobnie jak w innych przypadkach, u większości badanych stosunek do tych narodów pozostał niezmienny. We wszystkich grupach wiekowych i regionach wskaźnik pogorszenia przewyższył wskaźnik poprawy, jednak u większości stosunek w ciągu ostatnich 3 lat nie uległ zmianie.

Wykres 40.

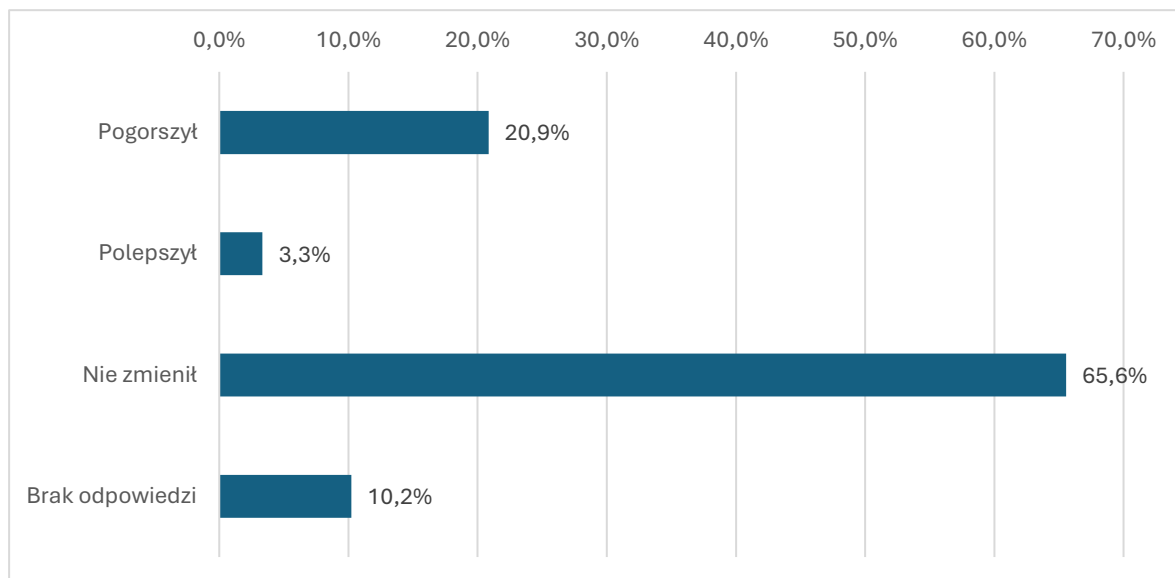
Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Polaków.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 41.

Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Litwinów.

Źródło: Opracowanie własne.

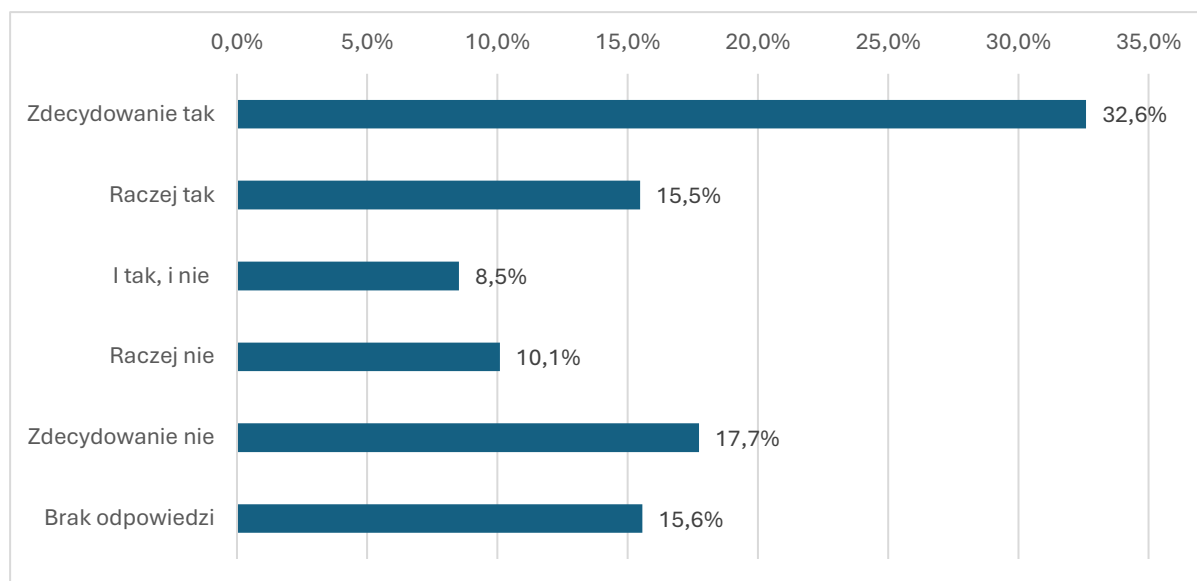
Kolejny blok pytań został sformułowany na zasadzie stwierdzeń, z którymi badani mogli się zgodzić lub nie zgodzić. Zgodnie ze specyfiką badań, pytania były skoncentrowane na agresywnych narracjach władz Białorusi (w tym narracjach propagandowych) dotyczących Polski, Litwy i szeroko rozumianego Zachodu.

Zgodnie z wynikami, około 52,8% badanych uważa, że kryzys polityczny z 2020 roku był motywowany przez kraje zachodnie. 24,2% nie zgadza się z tym stwierdzeniem. Jednak, podobnie jak w większości pytań o podobnej tematyce, 31,4% badanych wolało nie udzielać jednoznacznej odpowiedzi, wybierając opcję „i tak, i nie”.

We wszystkich regionach ponad 50% respondentów uważa, że protesty były inspirowane przez kraje Zachodu, a ponad 40% jest przekonanych, że ich najbliższe otoczenie również tak uważa. Pewność ta rośnie wraz z wiekiem respondentów. Młode pokolenie w wieku 18-29 lat w 21-21% przypadków odmawiało odpowiedzi na to pytanie i jednocześnie najbardziej wątpiło w tę tezę. Starsze grupy wypowiadały się zdecydowanie - na przykład 70,8% osób z grupy 60+ zgadza się, że protesty były motywowane przez Zachód, a 68,8% uważa, że ich otoczenie tak myśli. Nie stwierdzono korelacji związanej z regionem.

Wykres 42.

Moje otoczenie uważa, że kryzys polityczny w 2020 roku został zainspirowany przez "Zachód".

Źródło: Opracowanie własne.

Bardzo interesującym i nieoczekiwanym wynikiem badania jest to, że pomimo założonej teorii o silnym wpływie strachu i represji wśród badanych, 27,9% respondentów uważa, że Polska powinna była silniej i aktywniej wspierać Białorusinów podczas protestów z 2020 roku. Jednocześnie 9,4% respondentów jest zarówno zgodnych, jak i niezgodnych z tym stwierdzeniem, a 42,8% nie zgadza się z tym twierdzeniem.

Stwierdzenie o braku zgody można interpretować na dwa sposoby:

1. Polska nie powinna była silniej wspierać Białorusinów podczas protestów z 2020 roku, ponieważ Białorusini powinni sami osiągnąć odpowiedni poziom mobilizacji.
2. Polska nie powinna była silniej wspierać Białorusinów, ponieważ zarówno protest, jak i ingerencja „Zachodu” są oceniane negatywnie.

W związku z tym, według autora, wyniki te nie powinny być interpretowane jednoznacznie.

Nie mniej ważna jest ocena przez Białorusinów polityki Polski wobec Białorusi jako całości. Problem, z którym autor zetknął się podczas analizy i porównywania wyników, to różne, lecz podobne sformułowania pytań. W badaniach OSW pytanie koncentrowało się na ocenie polityki w czasie kryzysu, czyli biorąc pod uwagę datę przeprowadzenia badań to znaczy około 6 miesięcy od początku protestów. Natomiast w badaniach przeprowadzonych przez autora pytanie dotyczyło „zgody/niezgody z twierdzeniem”. W związku z tym około 60% respondentów nie zgadza się z twierdzeniem, że Polska prowadzi właściwą politykę wobec Białorusi. Ważne jest, że ta opcja odpowiedzi ma dwa różne interpretacje. Pierwsza zakłada, że Polska powinna prowadzić łagodniejszą i mniej agresywną politykę wobec Białorusi (co potwierdzają inne pytania), a druga, że Polska powinna prowadzić jeszcze bardziej aktywną politykę wpływu na reżim Łukaszenki. Jednak nawet przy dopuszczeniu takich interpretacji, nadal obserwuje się zmianę postrzegania i akceptacji polityki Polski wobec Białorusi.

Tabela 7.

Zestawienie wyników badań OSW oraz własnych na temat oceny polskiej polityki wobec Białorusi w 2020 i 2024 roku.

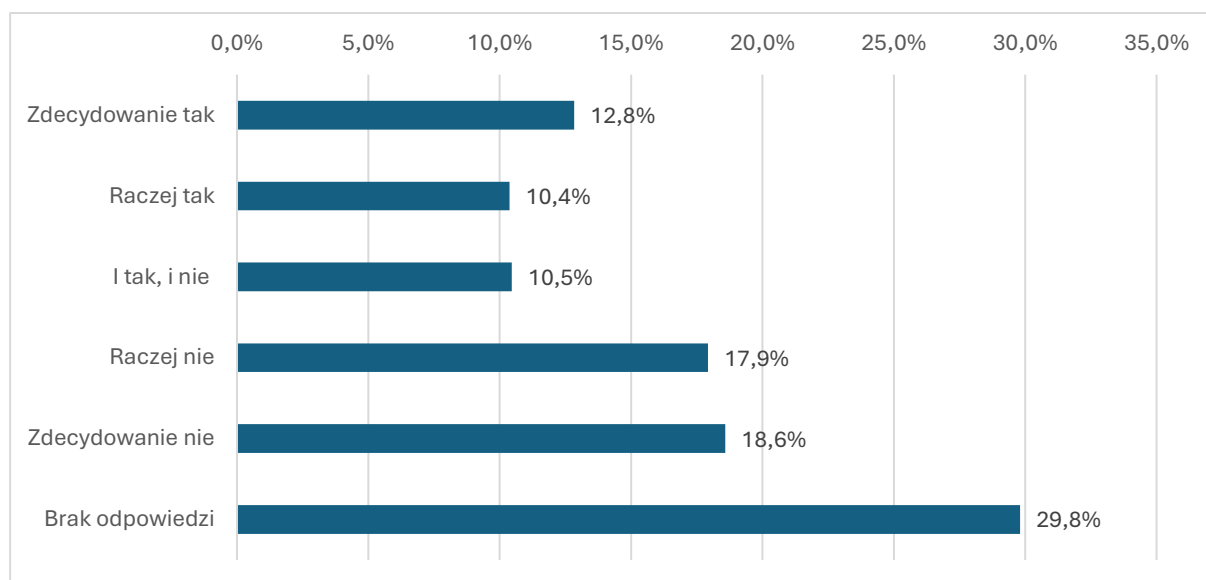
Jak oceniasz politykę Polski wobec Białorusi w czasie obecnego kryzysu politycznego?		Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem: Polska obecnie prowadzi właściwą politykę wobec Białorusi.	
51,7%	Pozytywnie	Tak	9,9%
21,2%	Trudno powiedzieć	I tak, i nie	6,6%
27,1%	Negatywnie	Nie	61,7%

Źródło: Opracowanie własne.

Natomiast 23,2% (w przeciwieństwie do 36,5%) uważa, że Białorusinom jest źle na Litwie. W tych pytaniach podobnie, 22-30% badanych odmówiło wyboru którejkolwiek z zaproponowanych opcji.

Wykres 43.

Uważam, że Białorusinom, którzy znajdują się na Litwie jest źle.

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując wyniki badania, autor chciałby zaproponować dwa podejścia, które są zasadne, w opinii autora, w traktowaniu wyników tych badań:

1. Wewnątrz Białorusi pozostała duża grupa ludzi, która pod wpływem propagandy uwierzyła w to, co ona głosi, zgadza się z nią i przekazuje tezy mediów państwowych.
2. Represje wewnętrzne wobec obywateli i ich rodzin osiągnęły skalę, która bezpośrednio wpływa psychologicznie na obywateli Białorusi, w związku z czym ludzie boją się w pełni wyrazić swoje prawdziwe i szczere zdanie na temat różnych kwestii.

W przyszłości autor planuje dodać więcej pytań, aby umożliwić budowanie dynamiki. Takie podejście w połączeniu z analizą faktologii między skaningami pozwoli określić, jak i jakie działania wpływają na tę dynamikę oraz w jakim kierunku. Ponadto autor chciałby rozszerzyć zakres pytań w niektórych blokach, takich jak blok dotyczący stosunku do krajów i narodów w ciągu ostatnich trzech lat.

Autor uważa, że w związku z obecną sytuacją w regionie oraz rosnącą liczbą migrantów z Białorusi, należy przeprowadzać więcej badań tego rodzaju, w tym również wewnątrz Polski, ponieważ może to pozytywnie wpłynąć na efektywność polityki polskiej wobec wschodnich sąsiadów.

4.2. Postawy polityczne białoruskich migrantów w Polsce.

Aby uzyskać pełny obraz wyników oraz kompleksowo zbadać problematykę poruszaną w niniejszej pracy, niezbędne jest nie tylko badanie społeczeństwa białoruskiego w kontekście relacji z Polską, ale także analiza Białorusinów przebywających w Polsce. Badanie Białorusinów na terenie Polski jest procesem niezwykle trudnym. Główne trudności dotyczą reprezentatywności badanej próby w kontekście ilościowych danych badawczych. Jednak, są dostępne wyniki badań Centrum Mioszewskego, które zostały przeprowadzone w 2023 roku metodą CAWI¹³¹. Wyniki badań zostaną porównane z wynikami badań autora oraz OSW w następnym rozdziale.

Do realizacji badań jakościowych wśród Białorusinów w Polsce losowo wybrano grupę fokusową składającą się z 6 osób zamieszkujących 3 różne regiony Polski - Gdańsk, Warszawa,

¹³¹ *Białoruska emigracja w Polsce – opinie, postawy, dylematy*, Raport Centrum Mioszewskego z badania opinii publicznej w Polsce, Warszawa 2023.

Białystok. Uczestnicy nie znali się nawzajem i nie pracowali w tych samych strukturach. Scenariusz tematyczny grupy fokusowej znajduje się w aneksie niniejszej pracy.

Według oceny autora pracy, który pełnił rolę moderatora tej grupy fokusowej, początkowo panowała w niej atmosfera stresu i nieufności. Prawdopodobnie nieufność ta była wywołana ogólną aurą strachu wynikającą z jakiegokolwiek aktywności związanej z badaniem (lub zadawaniem pytań) dotyczących wydarzeń od 2020 roku. Jednak z czasem nastąpiło wyrównanie i większa aktywizacja uczestników grupy fokusowej. Oczywiście nie można pominąć istnienia aktywnych i pasywnych ról w dyskusji oraz w grupie jako całości. W efekcie można wyróżnić 3 uczestników, którzy byli aktywni przez całą sesję, 2 uczestników pasywnych oraz 1 uczestnika, który dołączył do dyskusji w trakcie rozmowy.

U części osób obserwowano pewne emocjonalne wyzwalacze, które przejawiały się w dynamice rozmowy oraz ekspresywności, a czasem także w pewnej konfliktowości. Wyzwalaczami były traumatyczne wydarzenia i doświadczenia życiowe. U większości uczestników te wyzwalacze wiązały się z protestami z 2020 roku oraz ich konsekwencjami rodziną, emigracją i traumą.

Podsumowując, uzyskane wyniki badań, które zostały podzielone na 15 mikro-obszarów pozwalają na wyprowadzenie szeregu wniosków dla każdego z zaproponowanych bloków tematycznych.

Pierwszy blok poświęcony był osobistej ocenie wydarzeń z 2020 roku oraz opisowi emocji z nimi związanych. Ponieważ było to pierwsze pytanie i jednocześnie dość emocjonalnie trudne, pozwoliło to wyłonić najbardziej aktywnych uczestników sesji. Dodatkowo umożliwiło ocenę tych wydarzeń przez uczestników. Warto zaznaczyć, że w sesji uczestniczyli nie tylko ludzie bezpośrednio biorący udział w protestach, ale także osoby, które je wspierały, lecz w czasie protestów (lub już dużo wcześniej) mieszkały za granicą. Wśród głównych ocen wydarzeń 2020 roku można wyróżnić następujące kluczowe słowa: możliwość, wpływ, demokracja, koszmar, strach, apatia, trzeba było siłą odzyskać swoje, duma, nadzieja. W ten sposób wydarzenia 2020 roku są postrzegane jako czas szans na zmiany i powodu do dumy, jednak wielu uczestników przypomina również o rozpoczęciu represji i ich skali.

Drugi blok dotyczył oceny czy protest był próbą konsolidacji społeczeństwa i budowy narodowego ruchu w kraju. W tym pytaniu wszyscy respondenci zgodzili się ze stwierdzeniem o konsolidacji społeczeństwa, prawdopodobnie kojarząc ją z rozmiarem protestów oraz

brakiem systemowej organizacji, co stworzyło efekt lawiny i spontaniczny charakter protestu. Natomiast wypowiedzi o narodowym odrodzeniu czy ruchu nie znalazły odzewu wśród respondentów. Główne argumenty zaprzeczenia opierały się na przekonaniu, że protest był wymierzony przeciwko wynikom wyborów, motywowany codziennymi problemami i opresyjną władzą, a nie dążeniem do globalnej zmiany kursu politycznego.

Trzeci i czwarty blok dotyczyły kwestii znajomych i przyjaciół, którzy ucierpieli wskutek protestów w 2020 roku oraz w kolejnych latach, a także wpływu tych wydarzeń na życie respondentów. Większość osób ocenia wpływ na swoje życie jako bezpośredni to znaczy, że wyjazd z kraju, radykalna zmiana rytmu życia lub pośredni to znaczy, że wyjazd krewnych, przyjaciół. Osobiście ludzie określają wpływ tych wydarzeń na swoje życie jako „fatalny” oraz „całkowitą zmianę życia”. Uznają też, że te wydarzenia dotknęły nie tylko uczestników protestów i dysydentów, ale także całe społeczeństwo w ogólnym wymiarze.

Piąty blok był poświęcony ocenie obecnej sytuacji politycznej na Białorusi. To jeden z bloków, który wywołał wśród uczestników dialog na granicy przechodzącej w formę agresywną. Respondenci w większości oceniają sytuację bardzo negatywnie. Wypowiedź porównująca wydarzenia po 2020 roku do terroru z 1937 roku spotkała się z potwierdzeniem i zgodą innych uczestników sesji. Pojawiła się także opinia o rychłym upadku systemu politycznego i reżimu na Białorusi oraz o możliwym wkrótce pojawieniu się „okna możliwości”, jednak spotkało się to z krytyką ze strony grupy. Wyrażono również pogląd, że „system wykazał zdolność do przetrwania za wszelką cenę”, jak również o całkowitym zniszczeniu społeczeństwa obywatelskiego i całkowitej zależności od Federacji Rosyjskiej.

Szósty blok poświęcony był ocenie nowego ruchu opozycyjnego (Svetłany Tichanowskiej) oraz ocenie jego efektywności. Zauważalne jest, że ten temat spotkał się z największą krytyką ze strony uczestników sesji. Wśród krytycznych opinii pojawiały się takie kluczowe słowa jak: „na początku było fajnie”, „brak postępów”, „mam to gdzieś”, „wstrzymanie się od oceny będzie najlepszą oceną”, „absolutnie nie radzą sobie ze swoimi zadaniami”, „zainteresowani są przeciaganiem procesów”, „zerowa efektywność”. Widać rozczarowanie działalnością nowej opozycji, agresywną krytykę oraz chęć dystansowania się.

Siódmy blok dotyczył oceny roli krajów zachodnich w motywowaniu protestu oraz oceny czy Polska wystarczająco wsparła protestujących. Uczestnicy oceniali rolę Zachodu w motywowaniu protestu jako bardzo wysoką, jednak według grupy możliwość późniejszej

migracji do krajów zachodnich z powodu prześladowań nie była w żadnej formie motywacją do protestu. Zaznaczono także, że kraje zachodnie (w tym Polska) powinny były bardziej pomóc białoruskim protestującym. W kontrze do tego stwierdzenia przypomniano fakt kontynuacji handlu między Polską a Białorusią, jednak podkreślono, że Polska nie była zobowiązana do wspierania protestu, choć mogła zrobić to lepiej.

Ósmy blok dotyczył korzystania z programów wsparcia dla Białorusinów. Spośród całej grupy tylko jeden uczestnik zgłosił otrzymanie wsparcia finansowego na realizację własnego projektu. Pozostali uczestnicy odpowiedzieli negatywnie.

Dziewiąty i dziesiąty blok poświęcone były ocenie zadowolenia z własnego życia oraz określeniu obszarów życia, w których respondenci czują się niepewnie. Większość ocenia swoje życie pozytywnie, jednak wskazuje na pojawiające się problemy. Głównie dotyczą one wspomnień i komplikacji wynikających z politycznych prześladowań, albo problemów codziennych takich jak mieszkanie, praca, legalizacja pobytu w Polsce. Niektórzy uczestnicy nie zdefiniowali żadnych problemów i deklarują pozytywne nastawienie do życia.

Jedenasty blok dotyczył opinii respondentów na temat postrzegania (przez Białorusinów na Białorusi) Białorusinów, którzy wyjechali za granicę. Co godne uwagi, większość deklaruje, że dla Białorusinów w kraju są oni uważani za zdrajców. Większość opinii ma negatywny charakter. Zdaniem autora przekłada się to także na spadek pewności siebie społeczeństwa i całej diaspory w swoje siły, a także tworzy atmosferę rozczarowania. Jeden z respondentów dokonał podziału białoruskiego społeczeństwa na umowne grupy oraz na ich opinie o emigrantach. Wskazuje się grupę radykalnych zwolenników Aleksandra Łukaszenki, którzy postrzegają wyjeżdżających jako wrogów. Określono także grupę neutralnych, która nie ma zdania w tej kwestii. I grupę rozczarowanych, która postrzega wyjeżdżających jako osoby uciekające do „ciepłej i bezpiecznej Europy”.

Dwunasty blok dotyczył tematyki sankcji i zamknięcia granic. Zdaniem respondentów sam fakt nałożenia sankcji jest słusznym i koniecznym rozwiązaniem. Jednak pojawiają się również opinie, że sankcje uderzają w obywateli i nie mają istotnego wpływu na sam reżim Aleksandra Łukaszenki. Z drugiej strony zaznaczono, że Polska i Unia Europejska są w stanie wprowadzać takie sankcje, jakie uznają za stosowne. Z kolei pojawiają się również komentarze o pustce i nieistotności tych sankcji, wskazuje się, że sankcje są „śmieszne”, zauważa się brak ich skuteczności, a także oczekuje się na silniejsze sankcje.

Trzynasty blok pytań dotyczył przypuszczeń uczestników na temat tego, jak potoczyłyby się protesty, gdyby kraje zachodu całkowicie zignorowały wydarzenia na Białorusi. Zakłada się dwa główne nurty opinii. Pierwszy zakłada radykalne pogorszenie sytuacji (co było wypowiedziane przez większość uczestników), nasilenie represji i całkowite zniszczenie. Drugi nurt przewidywał jeszcze większą mobilizację i determinację ruchu protestacyjnego w obliczu „zapędzenia w róg”. Należy zaznaczyć, że według jednego z uczestników kraje zachodu wciąż nie wiedzą, co zrobić z Białorusią i jaką politykę wobec niej prowadzić.

Czternasty i piętnasty blok poświęcone były prognozom uczestników na temat tego, jak widzą Białoruś za 5-10 lat oraz jak postrzegają relacje między Białorusią a Polską w najbliższych latach. W kwestii Białorusi wszyscy odpowiedzieli z oczekiwaniem przywrócenia demokracji, powrotu do spokoju i pokoju, szczęśliwej i przyjaznej atmosfery. Życzenia dotyczące relacji koncentrowały się na dobrosąsiedztwie i „tak jak było wcześniej”, co wskazuje na chęć powrotu do wcześniejszego paradygmatu stosunków między krajami sprzed 2020 roku.

W ostatniej części badania grupy fokusowej uczestnikom zaproponowano anonimową ocenę różnych kryteriów w skali 10-punktowej. Tak więc uczestnicy grupy fokusowej ocenili poziom wsparcia protestu ze strony Polski na 5,8, co odpowiada opinii wyrażonej podczas sesji. Dość krytycznie uczestnicy podeszli do oceny efektywności samego protestu, określając ją na poziomie 4,6 punktów. Również zadano pytanie o zgodę na prowadzoną politykę Polski wobec Białorusi, co zostało ocenione na poziomie 5,5 punktów. Poziom zadowolenia z jakości własnego życia został określony na poziomie 6,66 punktów. Dla porównania zadano pytanie o zadowolenie z życia w Polsce, które oceniono na poziomie 7,1 punktów. Natomiast poziom bezpieczeństwa w Polsce został oceniony na poziomie 8,1 punktów.

W celu weryfikacji wyników badań własnych Autor zdecydował się na ich porównanie uzyskanych wyników badań jakościowych z raportem z badania opinii publicznej „*Białoruska emigracja w Polsce - opinie, postawy, dylematy*” przeprowadzonym przez Centrum Mieroszewskiego i opublikowanym w czerwcu 2023 roku¹³². Warto zaznaczyć, że badania Centrum Mieroszewskiego nie obejmowały fokus grup, a wyniki jakościowe zostały uzyskane w formie komentarzy do badania. Odnosząc się do oceny pobytu w Polsce wykazać należy

¹³² *Białoruska emigracja w Polsce – opinie, postawy, dylematy*, Raport Centrum Mieroszewskiego z badania opinii publicznej w Polsce, Warszawa 2023.

różnice podejścia badawczego. W przypadku Centrum Mieroszewskiego ocena była dokonywana poprzez wybór kryterium, natomiast w badaniach własnych - w fokus grupach oraz ocenę punktową. Porównując jednak wyniki, można przypuszczać, że ocena jest na średnio-pozytywnym poziomie, co stanowi dobry rezultat. Wśród problemów również zauważalne jest podobieństwo wyników badań - dominują kwestie związane z codziennym życiem. Natomiast analizując przedstawione materiały wykazać należy faktyczne podobieństwo w komentarzach, szczególnie dotyczących przyczyn wyjazdu z Białorusi, gdzie dominują kwestie związane z protestami oraz bezpieczeństwem osobistym. Jednym z powodów jest także rosyjska inwazja na Ukrainę, jednak ten powód nie pojawił się w fokus grupach, prawdopodobnie ze względu na różnicę w próbie badawczej, gdyż każdy uczestnik ankiety Centrum Mieroszewskiego (ponad 1000 osób) mógł zostawić własny komentarz. Porównanie to pozwala także na konkluzję, że wyniki badań jakościowych Białorusinów w Polsce nie wykazują znaczących zmian w perspektywie czasu. Oczywiście okres badawczy jest niewystarczający do obserwacji dynamiki, a także występują różnice w specyfice przeprowadzania badań. W związku z tym konieczne jest przeprowadzenie dodatkowych badań fokusowych, aby zaobserwować szerszą dynamikę. Z kolei porównanie badań ilościowych wyraźnie wskazuje na pogorszenie wizerunku Polski i Polaków wśród Białorusinów w ciągu ostatnich czterech lat. Bez wątplenia istnieją wyjaśnienia dla takiego wyniku, a także można stwierdzić, że wynik ten w dużej mierze nie jest krytyczny w kontekście obecnej sytuacji politycznej w regionie. Jednak fakt wzrostu negatywnych ocen stwarza konieczność przygotowania i rewizji polityki wobec kraju w przyszłości w celu odbudowy relacji.

Rozdział V.

Polska jako państwo prowadzące aktywną politykę wobec Republiki Białorusi w ocenie białoruskiego społeczeństwa.

Celem rozdziału jest analiza stosunku Białorusinów do Polski i Polaków weryfikowana w kontekście polskiej polityki wobec Republiki Białorusi. Autor ma świadomość, że jest to ocena stanu faktycznego (stan na lata 2020 i 2024) a badanie to powinno być ponowne przeprowadzone w określonych odstępach czasowych, co pozwoliłoby na uchwycenie dynamiki tego stosunku. Uwzględniano w nim opinie dotyczące wybranych polityków, zestawiając te wyniki z poparciem dla wybranych polityków białoruskich a także chęci odwiedzenia lub zamieszkania w Polsce oraz roli Polski w procesie wsparcia białoruskiej opozycji.

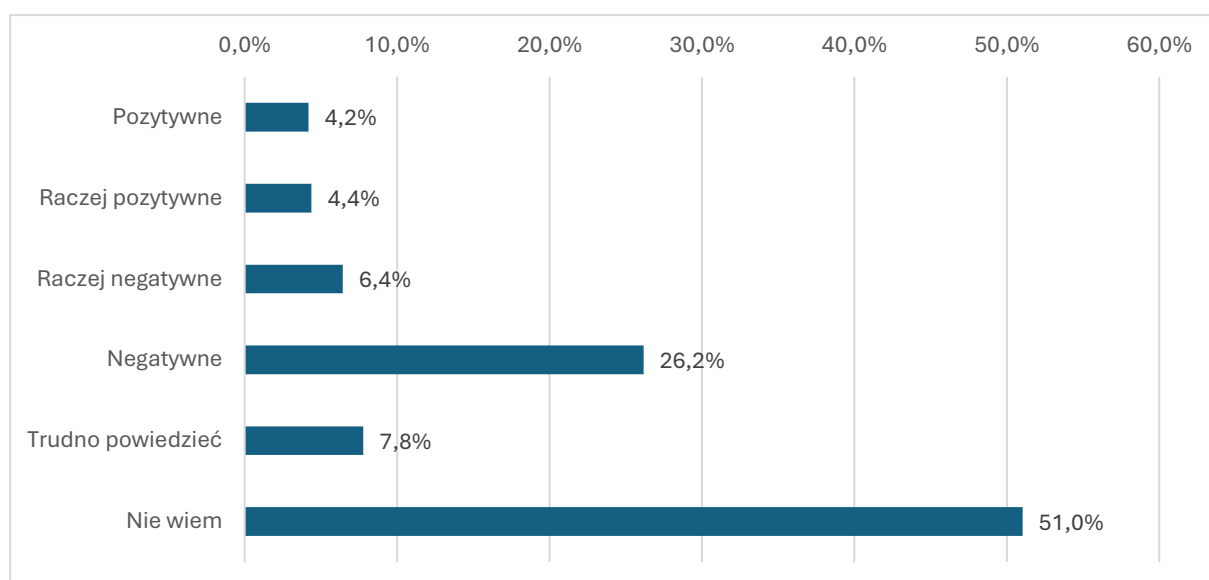
Odnosząc się do pierwszej kwestii, czyli oceny polskich polityków stwierdzić należy, że około 32,6% badanych wyraziło swoje negatywne podejście do ówczesnego prezydenta Polski, podczas gdy 8,6% oceniło go pozytywnie. Wśród ogólnej liczby negatywnych ocen, 50,8% przypada na grupę wiekową 60+, a 34% na grupę 45-59 lat, co stanowi niezwykle interesujący wskaźnik. Również wśród całkowitej liczby ocen negatywnych wyróżniają się dane z regionów przygranicznych. Na przykład w obwodzie brzeskim negatywna ocena wynosi 40%, a w obwodzie grodzieńskim - 27,2%. Natomiast pokolenia w wieku 18-29 oraz 30-44 lata w ponad 50% przypadków wybierają opcję „nie wiem”.

Niezwykle interesujące jest zauważenie trendu, zgodnie z którym pozytywny stosunek (w ujęciu procentowym) do prezydenta Polski nie różni się znacząco od pozytywnego stosunku do Pawła Łatuszki, Swiatłany Cichanouskiej, oraz negatywnego stosunku do Aleksandra Łukaszenki. Jednak około 50% badanych zdecydowało się nie odpowiadać na to pytanie, wybierając kategorię „nie wiem”. Wysoki odsetek kategorii „nie wiem” jako formy unikania odpowiedzi jest również widoczny w pytaniach dotyczących Donalda Tuska i Jarosława Kaczyńskiego. Na przykład grupa wiekowa 18-29 w 75,9% przypadków wybrała opcję „nie wiem” w odniesieniu do Donalda Tuska oraz w 76,9% w odniesieniu do Jarosława Kaczyńskiego. Z kolei grupa wiekowa 60+ w ponad 40% przypadków ocenia ich negatywnie. Zdaniem autora, rozkład terytorialny w tym przypadku nie ma znaczenia.

Opinia Białorusinów na temat polskich polityków jest w przybliżeniu jednakowa, zarówno w kontekście pozytywnym, jak i negatywnym, a wyniki wahają się w granicach 4-10% w każdej kategorii. Sugeruje to pewną homogenizację Białorusinów w publicznie deklarowanym (w domyśle, że te wyniki mogą mieć charakter „publicznej maski”) stosunku do polskich polityków. Warto zaznaczyć, że dobór postaci odbywał się za czasów prezydentury Andrzeja Dudy.

Wykres 44.

Twoje nastawienie wobec: Andrzej Duda.

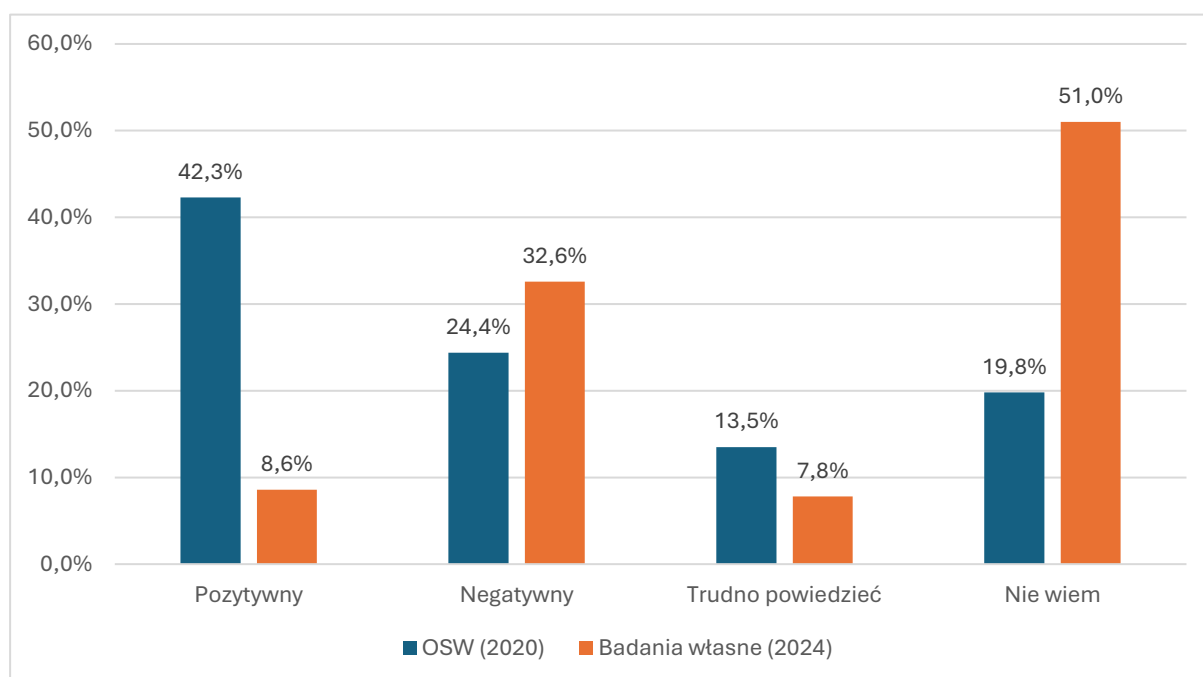

Źródło: Opracowanie własne.

Równie interesujące w kontekście porównania wyników jest podejście do prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Andrzeja Dudy. Na podstawie tych wyników można wysunąć kilka przypuszczeń dotyczących motywacji zmian.

Wykres 45.

Jaki jest twój stosunek do Andrzeja Dudy? Porównanie 2020 i 2024 roku.

Źródło: Opracowanie własne.

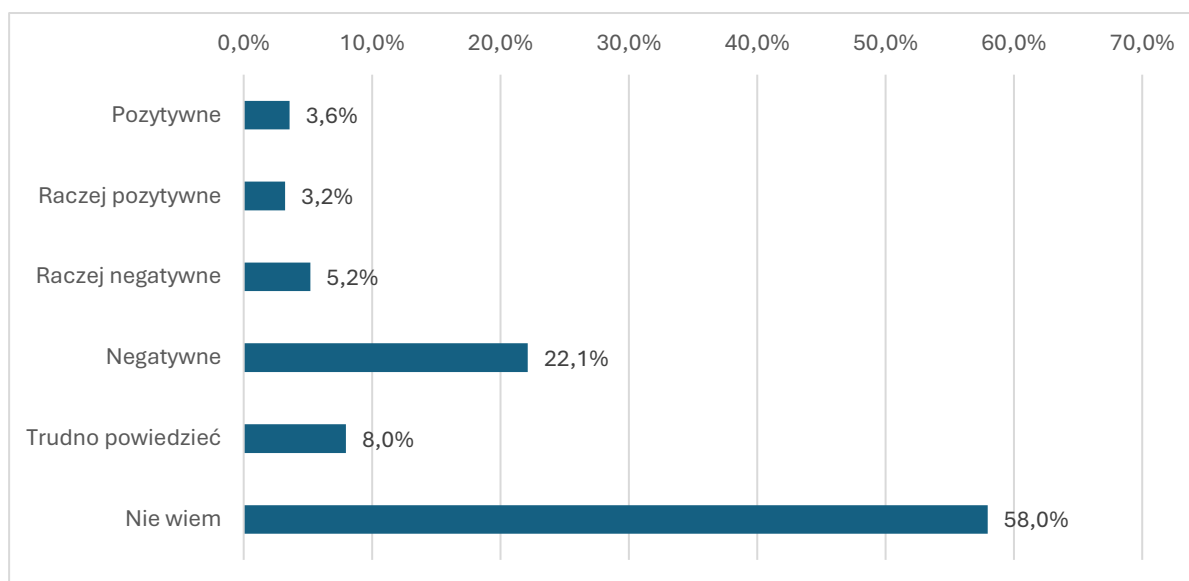
- Zgodnie z pierwszym przypuszczeniem, najprawdopodobniej zmiany zostały wywołane przez wyjazd dysydentów z kraju oraz represje, o których wspomniano wcześniej, w przypadku poparcia dla Aleksandra Łukaszenki.
- Drugie przypuszczenie mówi, że tak niska ocena może być związana z brakiem zrozumienia kompetencji prezydenta w Polsce. Ponieważ na Białorusi cała władza spoczywa w rękach Aleksandra Łukaszenki, społeczeństwo prawdopodobnie przenosi ten model na system polski. W związku z tym białoruskie społeczeństwo oczekuje rozwiązywania problemów (a także identyfikuje je jako inicjatywy prezydenta) właśnie od Andrzeja Dudy. Ta narracja oraz przenoszenie odpowiedzialności są aktywnie wykorzystywane w białoruskich mediach państwowych.
- Trzecie przypuszczenie opiera się na radykalnym wzroście odsetka odpowiedzi „nie wiem”. Trudno założyć, że w ciągu 4 lat nastąpił 30% wzrost osób nieznających Andrzeja Dudy. Najprawdopodobniej opcja „nie wiem” jest w tym

przypadku wybierana jako sposób unikania konkretnej odpowiedzi, co również stanowi ważny wynik.

- Czwarte przypuszczenie to połączenie wszystkich wcześniejszych założeń w jedną rozszerzoną koncepcję wyjaśniającą tak radykalną zmianę.

Wykres 46.

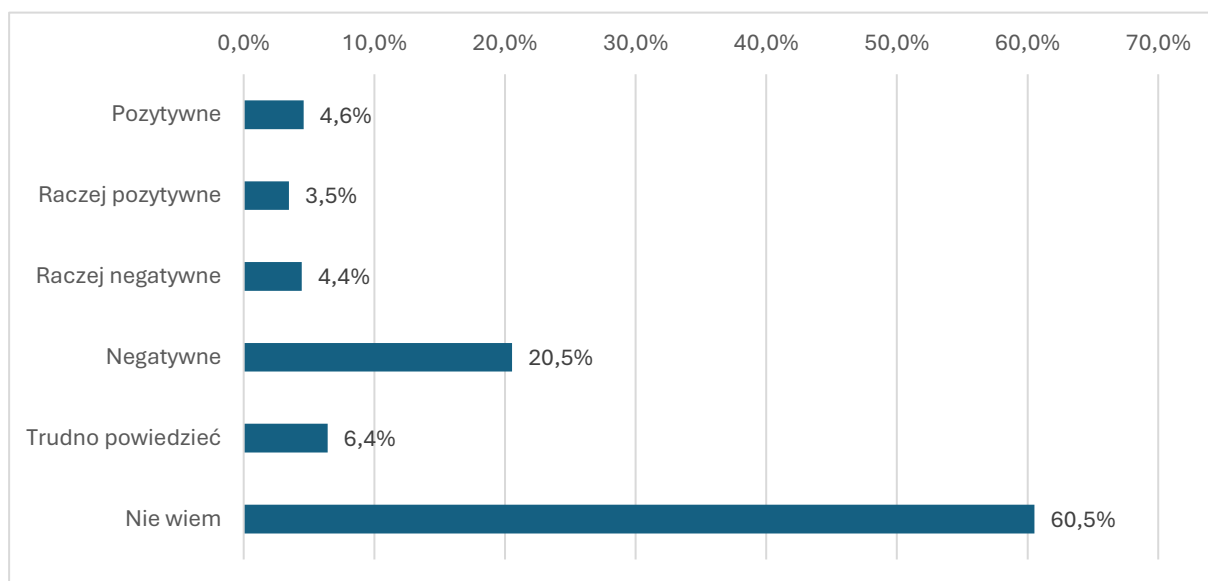
Twoje nastawienie wobec: Donald Tusk.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 47.

Twoje nastawienie wobec: Jarosław Kaczyński.

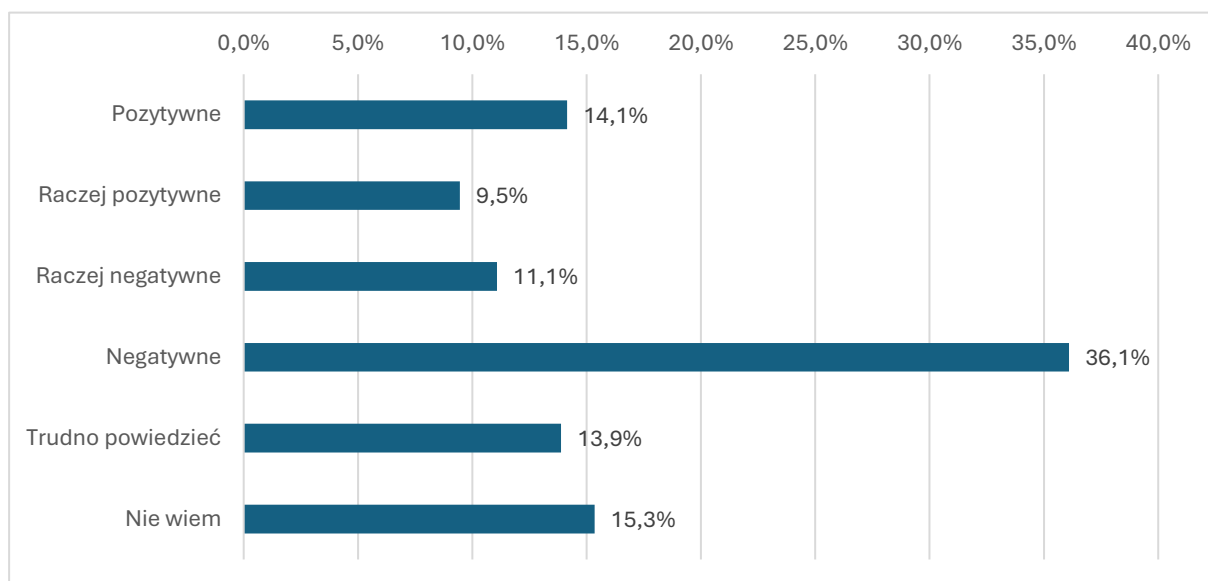

Źródło: Opracowanie własne.

W odniesieniu do aparatu państwowego Polski, pozytywnie ocenia go 23,6% populacji, podczas gdy 47,2% ocenia go negatywnie. Cechą charakterystyczną jest również to, że znaczna liczba osób przyjęła taktykę unikania odpowiedzi, wybierając opcje „trudno powiedzieć” lub „nie wiem” (29,2%).

Wykres 48.

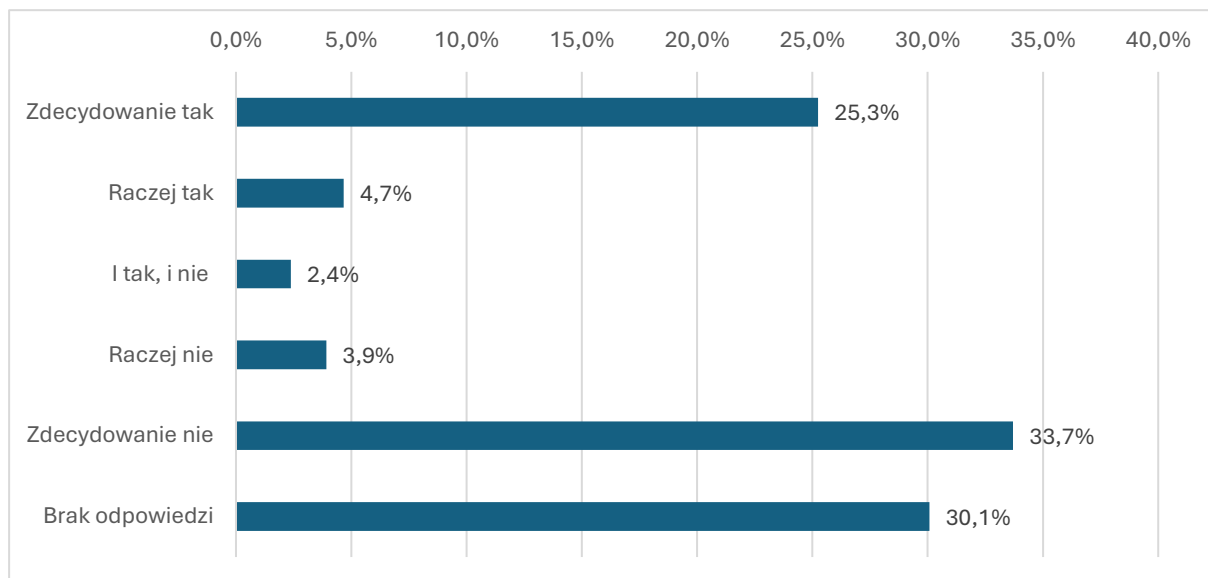
Twoje nastawienie wobec: Rządu Polski.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 49.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Teraz rządziej jeżdżę do Polski.

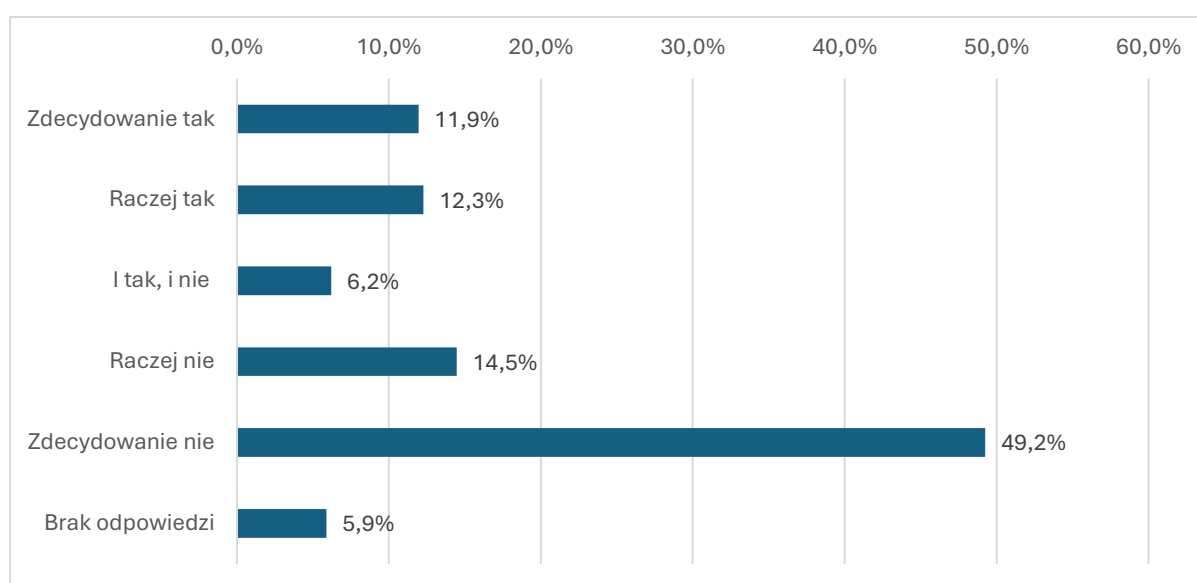

Źródło: Opracowanie własne.

Polskę chętniej odwiedzałyby około 24,2% ankietowanych. Największe zainteresowanie wyraziła grupa wiekowa 30-44 lata, w której takie pragnienie zadeklarowało 31% respondentów. W odniesieniu do regionów, najczęściej chcieliby odwiedzać Polskę mieszkańcy Mińska (30,6%), obwodu mińskiego (25,9%), obwodu brzeskiego (26,2%) oraz obwodu grodzieńskiego (25,3%).

Wykres 50.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Chciałbym częściej jeździć do Polski.

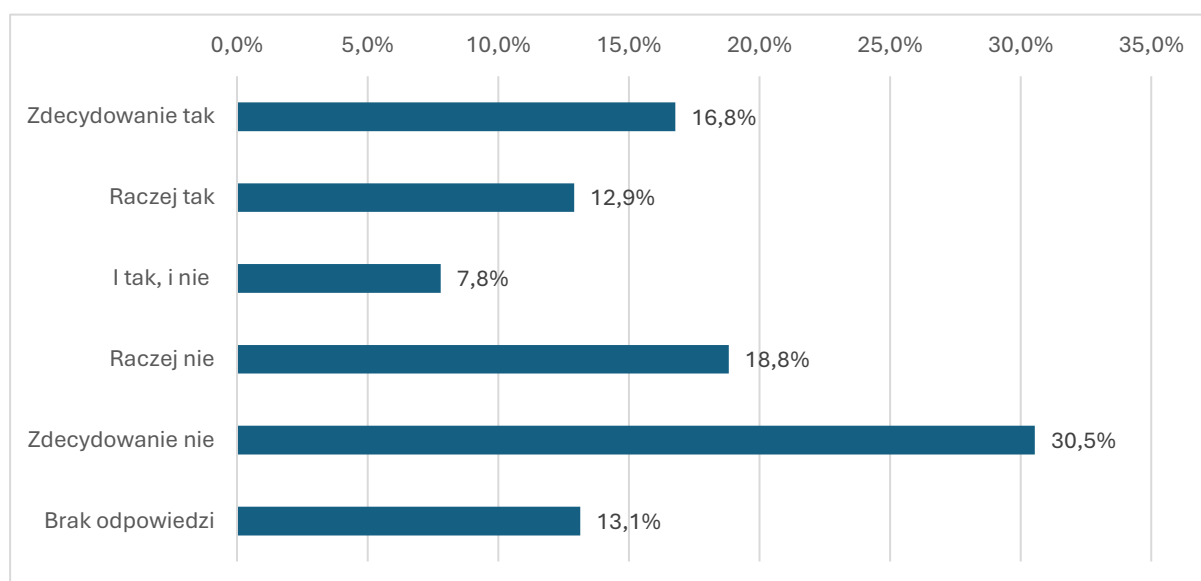

Źródło: Opracowanie własne.

29,7% badanych uważa Polskę za agresora, co, według autora, może być wynikiem braku dostępu do alternatywnych źródeł informacji oraz intensywnego wpływu propagandy. Z kolei 49,3% badanych nie uważa Polski za agresora, co autor uznaje za stosunkowo pozytywny wynik, zwracając uwagę na ogólny kontekst sytuacji wewnętrznej w kraju oraz w regionie. Grupa wiekowa 60+, która jest najbardziej podatna na wpływy informacyjne, a jednocześnie najbardziej konserwatywna, zgadza się z tym stwierdzeniem w 49,7% przypadków, a nie zgadza w 38,9%. Wyraźnej dysproporcji w tym zakresie na poziomie regionów nie zaobserwowano.

Wykres 51.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Polska - agresor.

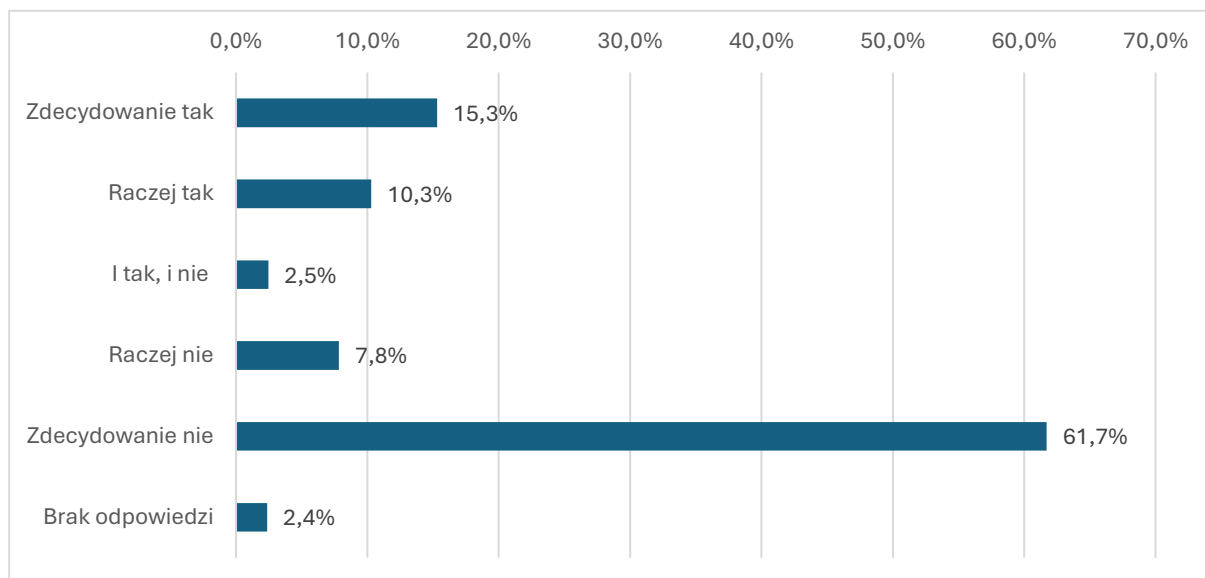

Źródło: Opracowanie własne.

Według wyników badań, 25,6% badanych ma członków rodziny lub przyjaciół, którzy opuścili Białoruś i wyjechali do Polski. Autor uważa, że te dane są istotne dla zrozumienia migracyjnej sytuacji w kontekście politycznym w regionie i w samej Białorusi. Z kolei 69,5% badanych deklaruje, że ich bliscy nie wyjechali do Polski. Odsetek odmowy odpowiedzi wynosi 2,4%. Dane dotyczące wyjazdów potwierdzają również oceny ekspertów, według których liczba osób opuszczających Białoruś po 2020 roku wynosi od 400 000 do 1 000 000. Ważne jest zauważenie, że w tym pytaniu wyróżniają się niektóre regiony. Tak, z tym stwierdzeniem zgadza się 32,2% respondentów z Mińska, 26,3% z obwodu mińskiego, 29,3% z obwodu brzeskiego oraz 27,6% z obwodu grodzieńskiego. Wynik ten wskazuje, że takie doświadczenie ma co trzeci lub czwarty ankietowany w tych regionach.

Wykres 52.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Część mojej rodziny albo kolegów wyjechała do Polski.

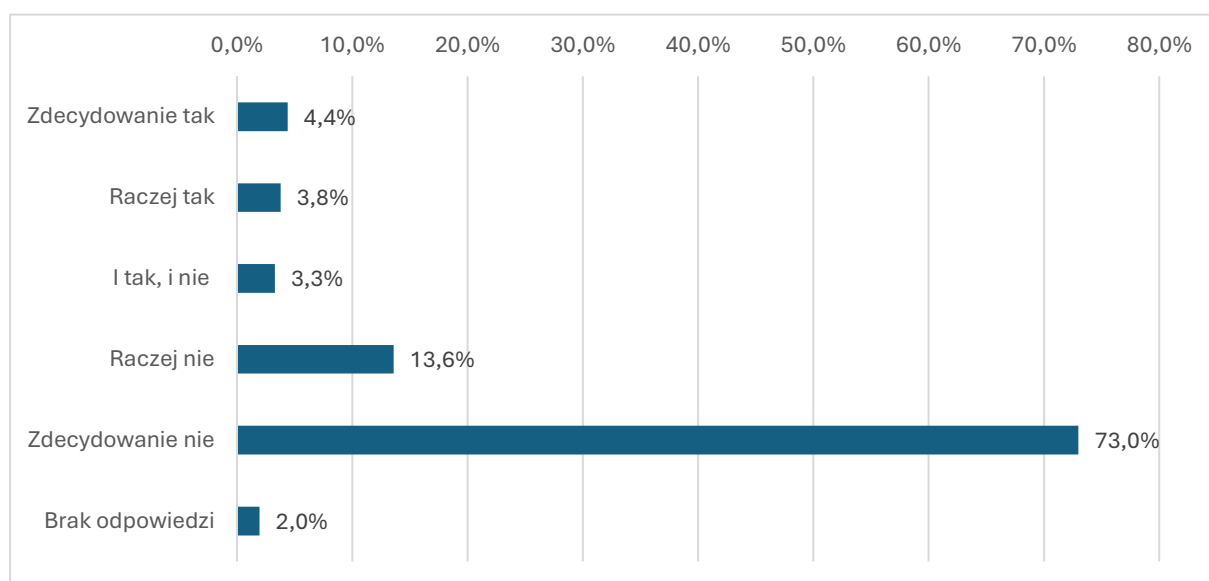

Źródło: Opracowanie własne.

Jeśli chodzi o tezę o chęci przeprowadzki do Polski, 8,2% badanych zgadza się z tym i podziela ten pogląd, jednak 86,6% nie zgadza się z tym, co wskazuje na stosunkowo wysoką lojalność mieszkańców Białorusi wobec swojego kraju z różnych powodów.

Wykres 53.

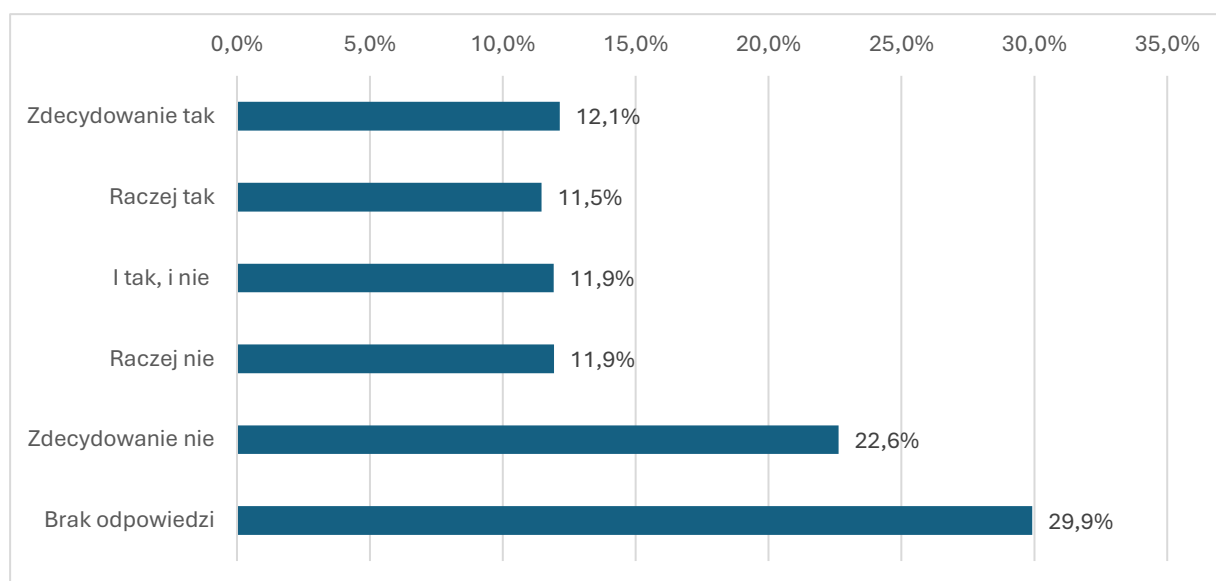
Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: **Chętnie wyjechałbym do Polski.**

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 54.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: **Gdyby Polska nie wsparła protestów w 2020 roku, teraz byłoby dla mnie lepiej.**

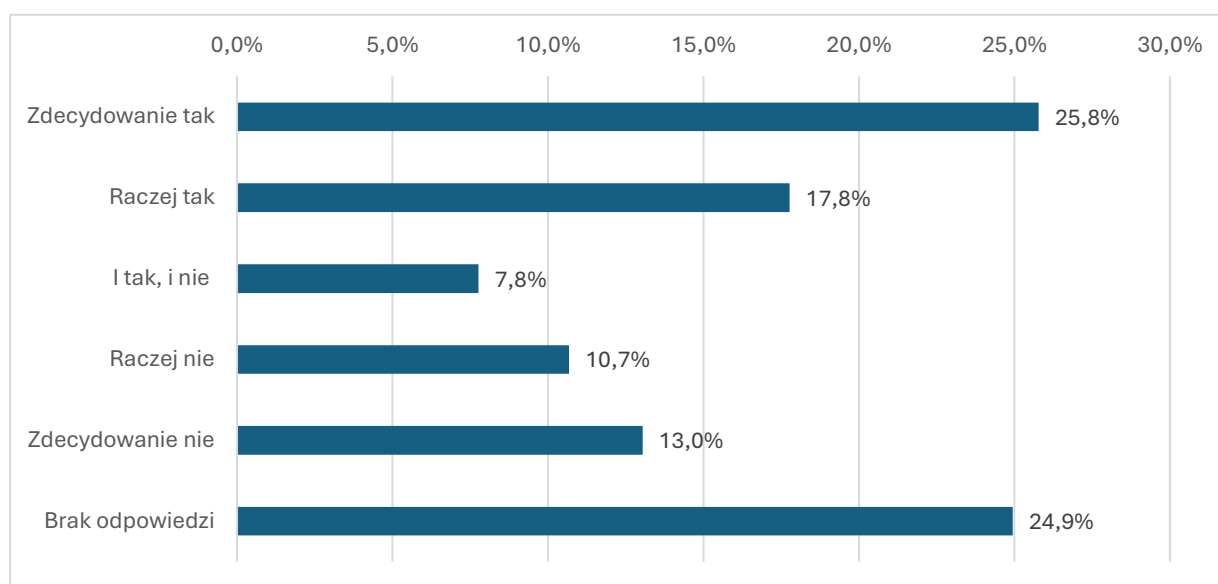

Źródło: Opracowanie własne.

Jednakże, rozszerzając to pytanie poprzez zwiększenie skali (a mianowicie zamiast „dla mnie”, uogólniając do poziomu „dla Białorusinów i Polaków”), 43,6% badanych zgadza się z twierdzeniem, że gdyby Polska nie wsparła protestów 2020 roku, to obu nacjom byłoby lepiej. Jednocześnie 23,7% nie zgadza się z tym stwierdzeniem, a 24,9% odmówiło odpowiedzi na to pytanie. W tym pytaniu wyraźnie zaznaczają się różnice między grupami wiekowymi. W szczególności 60,3% respondentów w grupie 60+ zgadza się z tym stwierdzeniem, podobnie jak 49,2% osób w grupie 45-59 lat. Najprawdopodobniej odpowiedź ta wynika z kryzysu politycznego, społecznego i ekonomicznego na Białorusi, a także z kryzysu w relacjach z Polską, sankcji oraz niedoboru europejskich towarów na Białorusi.

Wykres 55.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Gdyby Polska nie wsparła protestów w 2020 roku, teraz byłoby lepiej dla Białorusinów i Polaków.

Źródło: Opracowanie własne.

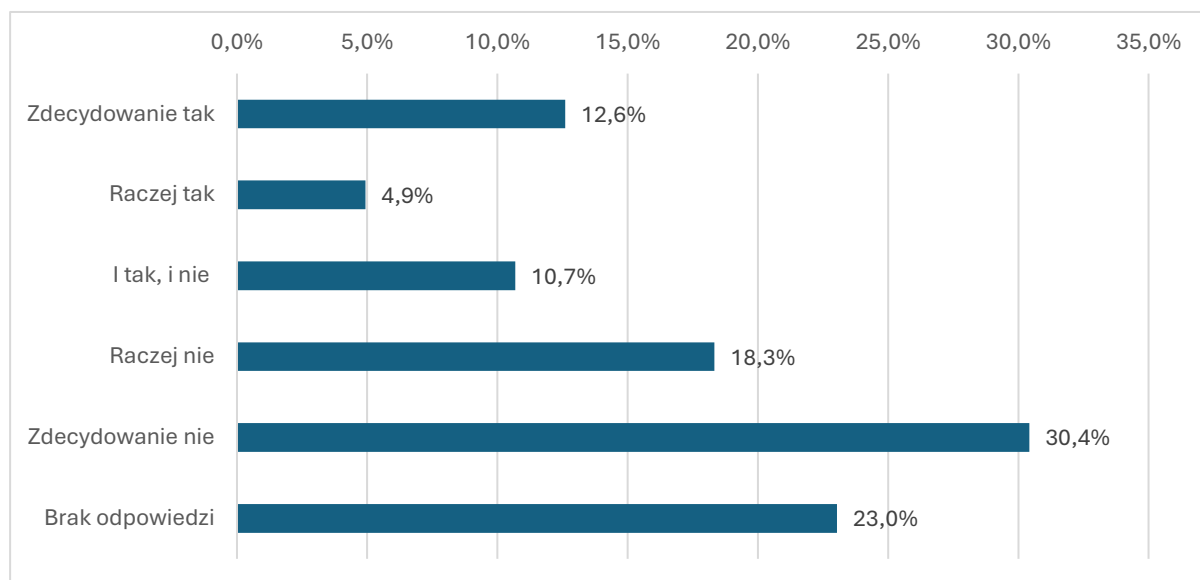
Podobnie jak w niektórych wcześniejszych pytaniach, które opierały się na tezach propagandy państwowej Białorusi, 17,5% badanych zgadza się z twierdzeniem, że w Polsce jest źle, jednak 48,7% nie zgadza się z tym stwierdzeniem, a 23% odmówiło odpowiedzi na to pytanie. Ponadto, 20,8% badanych zgadza się z twierdzeniem, że Białorusinom w Polsce jest

źle (w przeciwieństwie do 43,8%). W tym pytaniu również obserwuje się korelację wiekową – im starszy respondent, tym bardziej zgadza się ze stwierdzeniem.

Natomiast 23,2% (w przeciwieństwie do 36,5%) uważa, że Białorusinom jest źle na Litwie. W tych pytaniach podobnie, 22-30% badanych odmówiło wyboru którejkolwiek z zaproponowanych opcji.

Wykres 56.

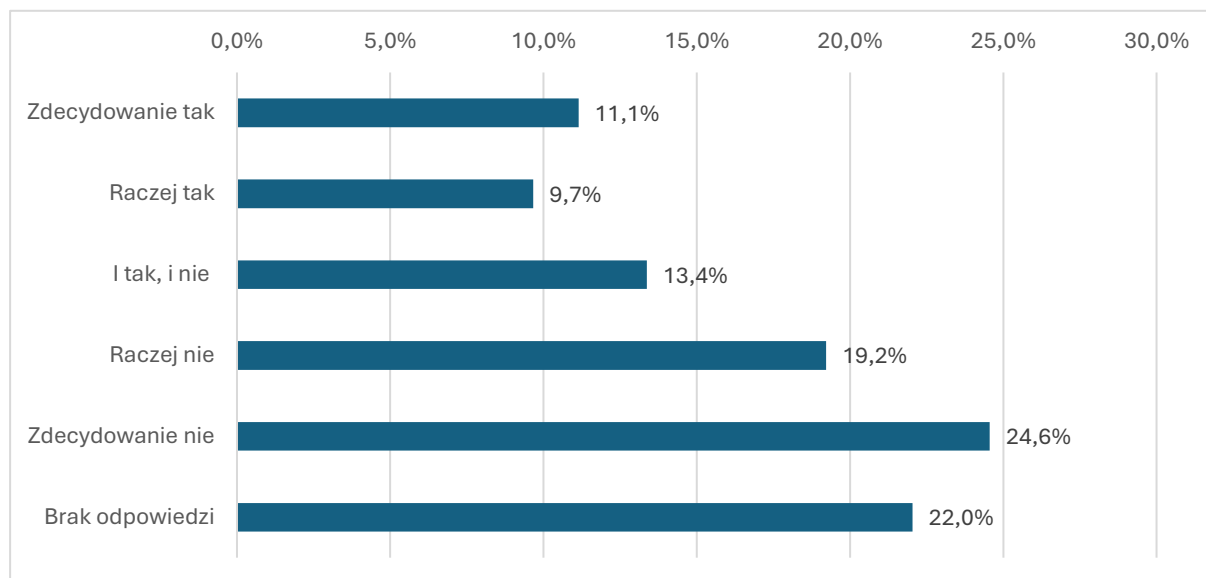
Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Uważam, że w Polsce jest źle.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 57.

Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Uważam, że Białorusinom znajdującym się w Polsce jest źle.

Źródło: Opracowanie własne.

Przeprowadzone analizy pozwalają na zaprezentowanie konkluzji, że postrzeganie Polski jako aktora regionalnego oraz państwa aktywnie wspierającego opozycję demokratyczną i procesy demokratyzacyjne na Białorusi jest w istotnym stopniu uzależnione od dwóch zasadniczych czynników: oddziaływania białoruskich mediów państwowych oraz faktu osobistego zetknięcia się z konkretnymi formami polskiego wsparcia. Ponadto poszczególne grupy społeczne (tj. przedstawiciele opozycji politycznej, uchodźcy oraz osoby decydujące się na pozostanie w rodzimym kraju) mają odmienne zdanie w tej kwestii. Szczególnie wyraźnie zależność ta ujawnia się wśród uchodźców oraz przedstawicieli środowisk opozycyjnych, którzy mieli bezpośredni kontakt z polskimi programami pomocowymi, inicjatywami humanitarnymi, edukacyjnymi lub instytucjonalnymi. A więc można stwierdzić, że posiadanie osobistego doświadczenia z polskim systemem wsparcia jednoznacznie przekłada się na pozytywny obraz państwa polskiego, jego społeczeństwa oraz prowadzonej przez Polskę polityki zagranicznej wobec Białorusi. Polska postrzegana jest wówczas jako państwo solidarne, konsekwentne i wiarygodne, a jej działania interpretowane są nie wyłącznie w kategoriach geopolitycznych, lecz także moralnych i humanitarnych. Odmierna sytuacja występuje w grupie osób pozostających na terytorium Białorusi, które nie miały bezpośredniego kontaktu z formami polskiej pomocy i których wiedza o Polsce kształtowana

jest głównie przez przekaz mediów kontrolowanych przez reżim. W tym przypadku obserwuje się wyższy poziom nieufności, ambiwalencji lub negatywnych ocen, wynikających z dominującej narracji propagandowej przedstawiającej Polskę jako państwo wrogie lub ingerujące w sprawy wewnętrzne Białorusi. W ujęciu generalnym uzyskane wyniki potwierdzają, iż skuteczność polskiej polityki zagranicznej wobec Białorusi w wymiarze wizerunkowym i społecznym jest bezpośrednio powiązana z widocznością, dostępnością i personalnym charakterem działań pomocowych. Oznacza to, że realne wsparcie skierowane do obywateli Białorusi stanowi nie tylko instrument polityki normatywnej, lecz również istotne narzędzie oddziaływania strategicznego. W konsekwencji pozytywna weryfikacja Hipotezy nr 3 wskazuje, że dalsze zaangażowanie Polski wobec Białorusinów może odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu długofalowych postaw społecznych.

Rozdział VI.

Uwarunkowania formuły polskiej polityki wobec Białorusi.

Niniejszy rozdział poświęcony jest analizie uwarunkowań kształtujących przyszłą formułę polskiej polityki wobec Republiki Białorusi, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki białoruskiego systemu politycznego oraz społecznych i informacyjnych kontekstów oddziaływania tej polityki. Polska aktywność w ostatnich latach wobec Białorusi rozwija się w warunkach trwałej stabilizacji autorytarnego reżimu, którego fundamentem jest uformowana na przestrzeni lat 2000–2024 instytucjonalna personalizacja władzy Aleksandra Łukaszenki, wsparta dominującą rolą aparatu administracyjnego i siłowego oraz rozbudowanym zapleczem propagandowym. Konstrukcja ta znacząco ogranicza skuteczność zewnętrznych nacisków na rzecz demokratyzacji oraz sprzyja instrumentalnemu wykorzystywaniu relacji międzynarodowych, określanemu jako „handel suwerennością”, w celu podtrzymania władzy przez Aleksandra Łukaszenkę.

Istotnym czynnikiem determinującym polską politykę wobec Białorusi pozostaje również sposób, w jaki reżim w Mińsku wykorzystuje zaangażowanie państw sąsiednich, zwłaszcza Polski, w działania na rzecz wsparcia środowisk prodemokratycznych. Poprzez konsekwentne oddziaływanie propagandowe oraz odpowiednio dobrane środki komunikacji społecznej ukształtowany został w części białoruskiego społeczeństwa wizerunek Polski jako państwa prowadzącego wrogą i ingerującą politykę, postrzeganą jako zagrożenie dla suwerenności Republiki Białorusi. Jednocześnie percepcja Polski nie ma charakteru jednorodnego i pozostaje silnie uzależniona od wpływu mediów białoruskich oraz od osobistych doświadczeń związanych z bezpośrednim zetknięciem się z polskimi formami wsparcia o czym było wspomniano w Rozdziale III i IV.

Rozdział ten ma na celu ukazanie, w jaki sposób wskazane uwarunkowania systemowe, informacyjne i społeczne wpływają na zakres, kierunki i ograniczenia polskiej polityki wobec Białorusi. Przedstawiona również jest analiza rozważań nad potrzebą wypracowania bardziej złożonego, dwukierunkowego podejścia, łączącego wsparcie dla procesów demokratyzacyjnych z działaniami ukierunkowanymi na budowanie pozytywnego wizerunku Polski wśród obywateli Białorusi, przy jednoczesnym uwzględnieniu barier wynikających z trwałości reżimu i skuteczności jego oddziaływań propagandowych.

6.1. Bariery społeczne w potencjalnym procesie demokratyzacji Republiki Białorusi.

Republika Białorusi funkcjonująca jako suwerenne i prowadzące przewidywalną politykę zagraniczną państwo zwiększa poziom stabilności regionalnej w otoczeniu Polski. Tylko z tego względu demokratyzacja białoruskiego systemu politycznego leży w polskim interesie narodowym. Proces demokratyzacji powinien jednak uwzględniać specyficzne cechy białoruskiego systemu politycznego, zwłaszcza fakt funkcjonowania reżimu oraz specyficzne ostawy społecznie białoruskiego społeczeństwa. Ich nieuwzględnienie może bowiem spowodować gwałtowny przebieg wydarzeń, ewentualne działania siłowe lub interwencję zbrojną. Wyniki badań pozwalają na konkluzję, że najważniejszym czynnikiem kreującym potencjalny proces demokratyzacji będą postawy społeczne i samo dążenie białoruskiego społeczeństwa do uzyskania określonego poziomu demokratyzacji systemu politycznego. Za punkt wyjścia do rozważań odnoszących się do ryzyk występujących w procesie demokratyzacji przyjąć należy tezę Ericha Fromma, że sam fakt istnienia państw totalitarnych nie stanowi zagrożenia dla demokracji, natomiast zagrożeniem są aspekty, które pozwoliły temu reżimowi się ukształtować¹³³. Podkreślając fakt, że Białoruś nie jest państwem totalitarnym, uznać należy, iż teza ta definiuje najpełniej sytuację w tym państwie. Z jednej strony władze świadomie prowadzą bowiem politykę dyskredytacji samej demokracji jako takiej¹³⁴. Równocześnie doświadczenia historyczne, a zwłaszcza długotrwałe funkcjonowanie społeczeństwa pod zwierzchnictwem Imperium Rosyjskiego i ZSRR w dużej mierze określiło poziom świadomości politycznej społeczeństwa. Zwłaszcza do funkcjonowania systemu demokratycznego i stosowania jego założeń w polityce państwa, idei państwa narodowego i tożsamości politycznej. Przyjąć więc należy, że rozważenie przez Aleksandra Łukaszenkę opcji demokratyzacji systemu jest raczej spekulacją. Zwłaszcza po protestach społecznych roku 2020 i ich odbiorze przez dyktatora. Opozycyjne media uznają, że sytuacja ta jest „traumą Łukaszenki”¹³⁵. Musiał zmierzyć się z buntem społecznym, którego się nie spodziewał i uznał, że został wykreowany przez państwa europejskie jako konsekwencją prodemokratycznych

¹³³ E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Warszawa 1978, s. 23.

¹³⁴ N. Bekus, *Reassembling Society in a Nation-State: History, Language, and Identity Discourses of Belarus*, *Nationalities Papers*, 2023, 51:1, s. 98–113.

¹³⁵ Current Time, "Zachem Lukashenko v sed'moj raz provel vybory samogo sebya", <https://www.currenttime.tv/a/zachem-lukashenko-v-sed-moy-raz-provel-vybory-samogo-sebya/33290224.html> [odczyt: 24.12.2024].

ОБЫЧНОЕ УТРО, КАРБАЛЕВИЧ – зштуквая травма Лукашэнкі, раскол у абшчэстве, новыя выбары ў Беларусі, Пуцін, Тіхановская, www.youtube.com/watch?v=6CqeMGINemY&ab_channel=ОБЫЧНОЕУТРО [odczyt: 24.12.2024].

narracji politycznych i wspierania dysydentów. Wydaje się także, że białoruskie władze uznają, że procesy demokratyzacji są wynikiem konfliktu wewnętrznego w państwie i efektem podjęcia przez opozycję walki o władzę¹³⁶. Dlatego też celem politycznym pozostaje niezmiennie niedopuszczenie do zaistnienia opozycji politycznej i uzyskania przez nią jakichkolwiek wpływów na społeczeństwo. Obserwując politykę wewnętrzną Aleksandra Łukaszenki w tym kontekście polskie władze powinny zadać sobie trzy pytania:

1. Czy białoruskie społeczeństwo potrzebuje i jest gotowe na demokratyzację?
2. Czy Białorusini będą w stanie samodzielnie zbudować demokrację na Białorusi?
3. Czy protesty 2020 roku były formą sprzeciwu wobec polityki reżimu oraz fałszerstw wyborczych czy też próbą budowy zachodnich zasad demokratycznych?

Odpowiedź na nie powinna stanowić podstawowy wyznacznik określających zakres polskiej polityki, wobec tego państwa i formuły wsparcia opozycji demokratycznej oraz procesów demokratyzacyjnych.

Odnosząc się do pierwszego pytania w pierwszej kolejności podkreślić należy, że protest z 2020 roku początkowo koncentrował się wyłącznie na przeprowadzeniu uczciwych wyborów i nie miał charakteru narodowego sprzeciwu wobec władzy. Dowodem na to mogą być fakty komplementów liderów opozycji pod adresem Władimira Putina, prośba o pomoc do Rosji w rozwiązaniu sytuacji, a także fakt równoczesnego używania białoruskiej symboliki państwowej i protestacyjnej¹³⁷. Używanie podczas protestów białorusko-czerwono-białej flagi a nie stanowiło oznaki narodowego sprzeciwu, lecz było symbolem protestu przeciwko wynikom wyborów, bez związku z historyczną przeszłością. Autor zgadza się z tezą białoruskiego socjologa Aleksieja Lastowskiego, który na łamach Deutche Welle oceniając powyborcze manifestacje stwierdził, że „*To protest przeciwko fałszerstwu wyborów i przeciwko stosowaniu przemocy wobec demonstrantów. W tych kwestiach wszyscy są solidarni i starają się wyciągać właśnie te aspekty do przestrzeni publicznej. Być może dlatego w ostatnich dniach*

¹³⁶ G. O'Donnell, P. C. Schmitter, L. Whitehead, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1986, s. 72.

¹³⁷ Bardziej szczegółowo Deutsche Welle, "Naskol'ko opasna "vojna flagov" dlya belorusskogo obshchestva", <https://www.dw.com/ru/naskolko-opasna-vojna-flagov-dlja-belorusskogo-obshchestva/a-56684481> [odczyt: 27.12.2024].

Lenta, *My budem stoyat' do konca! Uchastniki mitingov za i protiv Lukashenko — o svoih celyah, strahah i nadezhdah*, https://lenta.ru/articles/2020/09/04/dve_storoni/ [odczyt: 27.12.2024].

na akcjach protestów oprócz białorusko-czerwono-białej flagi widoczne są również oficjalne flagi Białorusi - czerwono-zielone z ornamentem w lewej części płótna”¹³⁸.

Rysunek 1.

Protestujący Białorusini w sierpniu 2020 roku z białoruską państwową i biało-czerwono-białą flagą.

Źródło: Valery Sharifulin, TASS.

Pośrednio słuszność tego poglądu dowodzą dane zaprezentowane w raporcie Chatham House The Royal Institute of International Affairs „Pogląd Białorusinów na kryzys polityczny”. Według jego autorów z grona 767 respondentów w odpowiedzi na pytanie „Które z tych symboli państwowych są ci najbliższe?” zdecydowana większość uznała, iż symbolem Republiki Białorusi jest flaga z okresu ZSRR przywrócona decyzją Aleksandra Łukaszenki.

¹³⁸ Deutsche Welle, „Belo-krasno-belyj flag v Belarusi: chto eto za simvol?“, <https://www.dw.com/ru/belo-krasno-belyj-flag-v-belarusi-chto-eto-za-simvol/a-54639082> [odczyt: 27.12.2024].

Tabela 8.

Tendencje odpowiedzi Białorusinów na pytanie „Które z tych symboli państwowych są ci najbliższe?” podczas badań opinii publicznej.

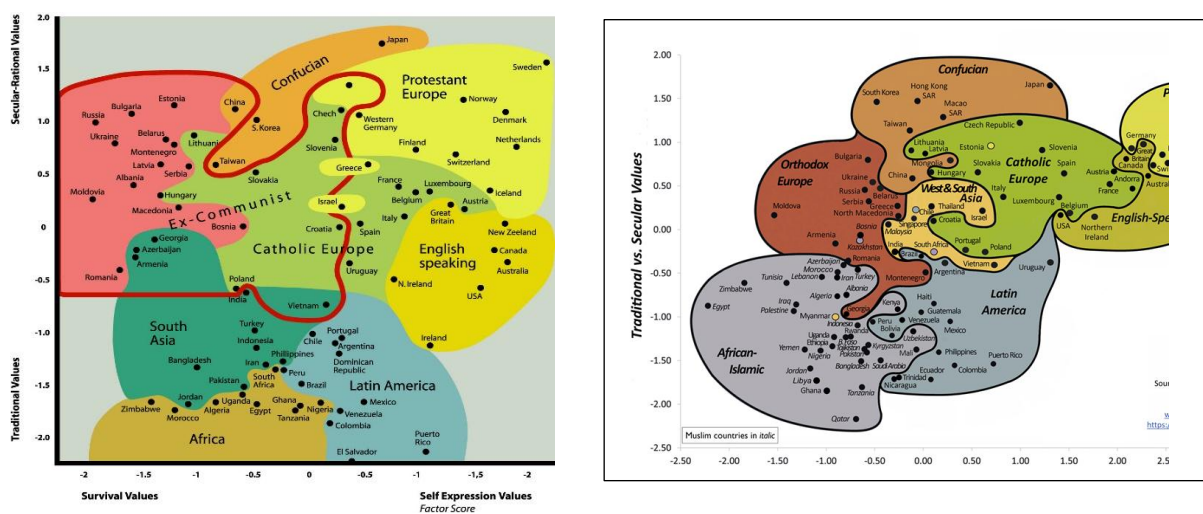
	Wrzesień 2020	Styczeń 2021	Kwiecień 2021	Lipiec 2021	Listopad 2021
Bialo-czerwono-biała flaga	34%	28%	27%	29%	26%
Czerwono-zielona flaga	44%	46%	46%	48%	49%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Chatham House.

Z kolei wykorzystując teorię Mapy kulturowej Ingleharta-Welzela stwierdzić można, że o ile w 1996 Republika Białoruś znajdowała się w koordynatach krajów postkomunistycznych na poziomie danych -1,25; 0,85. Lokowało to ten kraj na poziomie „świeckiego-racjonalnego przetrwania”. Natomiast wyniki z 2023 roku pokazują przesunięcie pozycji w stronę tradycyjnych wartości oraz samookreślenia (-0,45; 0,50). Świadczy to, że białoruskie społeczeństwo dostrzega istnienie procedur demokratycznych, ale nie jest jeszcze gotowe na wdrożenie szerokiego spectrum wartości demokratycznych.

Rysunek 2.

Mapa kulturowa Ingleharta-Welzela z badań World Values Survey z lat 1996 i 2023 roku.

Źródło: worldvaluessurvey.org/images/Cultural_map_WVS4_1996.jpg,

worldvaluessurvey.org/wvsimages/Cultural_Map_2023.png

W ocenie możliwości oddziaływania na białoruskie społeczeństwo należy również uwzględnić skalę wewnętrznego jego podziału i wynikającego z niego stosunku do procesów demokratyzacji państwa. Przedstawiciele diaspory funkcjonujący w systemach demokratycznych są zainteresowani ich przeniesieniem na białoruski system polityczny. Jednakże jej wielkość ogranicza możliwość wpływania na wybory całego białoruskiego społeczeństwa. Zwłaszcza, że prawdopodobieństwo ich powrotu do ojczyzny jest niewielkie i raczej może nastąpić dopiero po zakończeniu potencjalnej transformacji politycznej. Co prawda liderom opozycji udało się przygotować memoriał będący koncepcją budowy demokratycznej Białorusi. Jego etapy zakładają: przeprowadzenie demokratycznych wyborów, przywrócenie porządku konstytucyjnego i praworządności, przestrzeganie międzynarodowych zobowiązań, zapewnienie stabilności gospodarczej i rozwoju, przywrócenie społeczeństwa obywatelskiego oraz „narodowe odrodzenie”¹³⁹ jednakże brak w nim planu działania, zwłaszcza w odniesieniu do uruchomienia potencjału społecznego dążącego do zmiany systemu politycznego państwa.

¹³⁹ S. Tihanovskaya, *Strategiya perekhoda k Novoj Belarusi*, <https://tsikhanouskaya.org/ru/spnb.html> [odczyt: 25.12.2024].

Odnosząc się do drugiego pytania uznać więc należy, że demokratyzacja systemu politycznego będzie niezwykle trudnym zadaniem. Zasadniczymi ograniczeniami są:

- Brak tradycji demokratycznej i konieczności implementacji rozwiązań państw sąsiednich bez uwzględnienia uwarunkowań wewnętrznych, zwłaszcza specyfiki postaw społecznych, głównie oportunistów.
- Niski poziom poparcia dla sił demokratycznych i potencjalne rozczarowanie ich działaniami ma skutek przyzwyczajenia społecznego, niechęci do konkurencji zawodowej oraz niechęci do procesów demokratyzacji życia społecznego.
- Ograniczone możliwości politycznej mobilizacji dysydentów, zjawisko politycznej atrofii społeczeństwa i ograniczonych możliwości mobilizacji społecznej.
- Istniejące podziały społeczne dodatkowo ugruntowane stosunkiem do dysydentów oraz brakiem akceptacji dla alternatywnych poglądów.

Czynniki te ograniczają poziom gotowości białoruskiego społeczeństwa do zaangażowania się w procesy demokratyzacji. Sytuację tę pogłębia fakt ekonomicznej zależności od Federacji Rosyjskiej i rozbudowany system zależności społeczno-kulturowej.

Odnosząc się do trzeciego pytania należy stwierdzić, że na początku protesty 2020 roku w pewnym stopniu były formą sprzeciwu wobec polityki reżimu oraz fałszerstw wyborczych, natomiast nie do końca próbą budowy zachodnich zasad demokratycznych. Rada koordynacyjna białoruskiej opozycji powstała 5 dni po wyborach prezydenckich na Białorusi, to znaczy 14 sierpnia 2020 roku. Ale przede wszystkim koncentrowała się na kwestiach transferu władzy. Z kolei do próby stworzenia demokratycznego protoparlamentu oraz innych organów demokratycznych doszło tylko na uchodźctwie. W Podrozdziale 2.3 szczegółowo są opisane aspekty i niuanse funkcjonowania białoruskiej opozycji na uchodźctwie oraz są opisane kwestie niskiego poparcia i zaangażowania Białorusinów za granicą w funkcjonowanie tych organów. Więc kwestia budowy zasad i organów demokratycznych na chwilę obecną nie cieszy się zbyt wysokim zainteresowaniem wśród Białorusinów.

6.2. Możliwe scenariusze rozwoju sytuacji wewnętrznie na Białorusi w świetle badań opinii i analiz eksperckich.

W wcześniejszych częściach autor pracy zwracał uwagę, że w dużej mierze istniejący system polityczny Białorusi opiera się na kluczowej roli Aleksandra Łukaszenki i jego decyzjach wspieranych i wdrażanych przez jego otoczenie. W pewnym sensie można stwierdzić, że powstały system jest całkowicie związany z osobą Aleksandra Łukaszenki. Wpływ osobowości Łukaszenki objawia się nie tylko i wyłącznie w podejmowaniu decyzji taktycznych i strategicznych, ale także w tworzeniu swoistego rodzaju „kultury” i „zasad”, które tylko wzmacniają jego władzę, w ten sposób powstaje centralna figura w funkcjonowaniu tego modelu. Zatem stabilność systemu zależy również od kluczowej postaci reżimu. Uwarunkowania te powodują, że dla określenia możliwych perspektywicznych scenariuszy transformacji politycznej Białorusi fundamentalnym aspektem jest wzajemne powiązanie decyzji, działań i wydarzeń związanych bezpośrednio z Aleksandrem Łukaszenką. Jednym z czynników napędzających możliwe zmiany jest polityczna niestabilność i nieprzewidywalność w regionie, szczególnie w kontekście wojny na Ukrainie. Tak, na przykład, eksperci w raporcie „Jak wojna Rosji na Ukrainie może wpłynąć na Białoruś”¹⁴⁰ zwracają uwagę na bardzo duży możliwy wpływ wyników zakończenia lub zawieszenia (nawet tymczasowego) wojny na Ukrainie na możliwość transformacji politycznej Białorusi. Jednak zgodnie z teorią Henry'ego Kissingera o warunkach upadku państw, można założyć, że Białoruś spotka się z poważnym kryzysem gospodarczym¹⁴¹, co z kolei wprowadza korekty w teoretycznym prognozowaniu przyszłości Republiki Białoruś. W opinii autora na podstawie przedstawionych badań empirycznych kształt perspektywicznej sytuacji na Białorusi rozpatrywać w paradygmacie scenariuszowym. Zasadnym wydaje się uwzględnienie czterech potencjalnych scenariuszy w postaci założenia, iż:

1. Zakończenia konfliktu Rosja-Ukraina w dwóch wariantach:
 - 1.1 Konflikt został zamrożony.
 - 1.2 Konflikt kończy się kapitulacją jednej ze stron.
2. Konflikt Rosja-Ukraina jest kontynuowany.

¹⁴⁰ Visegrad Insight, The German Marshall Fund of the United States “Как война России в Украине может повлиять на Беларусь”, 2023

¹⁴¹ Fundamentalnym materiałem jest książka "Dyplomacja" (ang. "Diplomacy"), jednak bardziej aktualnie Kissinger opisał to w swoim artykule "How to avoid another world war" opublikowanym w 2022 roku w czasopiśmie The Spectator, *The Push For Peace*, <https://www.spectator.co.uk/article/the-push-for-peace/> [odczyt: 11.12.2024].

3. Aleksander Łukaszenko pod wpływem czynników zewnętrznych opuszcza stanowisko prezydenta.
 - 3.1 Łukaszenko opuszcza stanowisko prezydenta pod wpływem Federacji Rosyjskiej.
 - 3.2 Łukaszenko opuszcza stanowisko prezydenta pod wpływem Zachodu.
4. Śmierć Aleksandra Łukaszenki.
 - 4.1 Śmierć Aleksandra Łukaszenki spowodowana bezpośrednim wpływem zewnętrznym.
 - 4.2 Śmierć Aleksandra Łukaszenki została spowodowana zjawiskami naturalnymi.

Wyselekcjonowanie tych scenariuszy pozwala na dokonanie prezentacji poszczególnych uwarunkowań i kształtu sytuacji politycznej w Republice Białorusi

Konflikt zamrożony.

Przyjęta teza to twierdzenie, że wyczerpanie wojną zarówno Ukrainy, Zachodu, jak i Federacji Rosyjskiej wskazuje na najbardziej prawdopodobny scenariusz zakończenia wojny w najbliższym czasie. Kryzys i brak znaczących wyników na froncie stanowią dodatkowe argumenty na rzecz zamrożenia konfliktu, na przykład zgodnie z „koreańskim scenariuszem”. W związku z tym należy rozważyć tę opcję w kontekście wpływu na możliwą transformację polityczną Republiki Białoruś. W opinii autora w tej sytuacji najprawdopodobniej Republika Białoruś stanie się jednym z tematów i przedmiotów negocjacji na temat zamrożenia działań wojennych na Ukrainie. Najprawdopodobniej, zgodnie z warunkami przedstawionymi przez Federację Rosyjską, Zachód będzie zobowiązany do zaakceptowania warunków braku angażowania się w stosunki między Federacją Rosyjską a Republiką Białoruś. Taka opcja rozwoju wydarzeń może pozwolić Federacji Rosyjskiej zakończyć proces wasalizacji Białorusi, a także nie wyklucza się „przesunięcia” Aleksandra Łukaszenki i redukcji jego roli w kraju, w celu ustanowienia osoby bardziej lojalnej wobec Federacji Rosyjskiej. Oczywiście, zgodnie z opinią profesora Jacka Regina-Zacharskiego¹⁴², Republika Białoruś jest już w tej chwili bardzo silnie zintegrowana z systemem Federacji Rosyjskiej, stanowi jej zakorzenionego satelitę, co prowadzi do sytuacji, w której Białoruś nie może być aspektem negocjacji, ponieważ już w zasadzie należy do Federacji Rosyjskiej. Z drugiej strony, w poprzednich podrozdziałach autor zauważył tendencję wzrostu zależności Republiki Białoruś od Federacji Rosyjskiej, jednak polityka wewnętrzna Białorusi jest niezwykle skonsolidowana, a także zamknięta nawet

¹⁴² Skrypt rozmowy w posiadaniu autora.

przed Rosją. Należy również przypomnieć, że od 2022 roku nie dochodzi do ostrzałów Ukrainy ze strony Białorusi, a także przestała być wykorzystywana terytorium i infrastruktura Białorusi do prowadzenia działań wojennych (na poziomie kinetycznym). Przyjmując tę prognozę teoretyczną stwierdzić należy, że Rosja będzie zwiększać swoją strefę wpływów traktując Białoruś jako element procesu reintegracji dawnego Związku Sowieckiego. Federacja Rosyjska zachowa również operacyjny dostęp do Białorusi, w tym do obiektów wojskowych na terytorium kraju oraz całej infrastruktury. W przyszłości może to spowodować jeszcze większą zależność Białorusi od Rosji, a także, w rezultacie, eskalację wcześniej przedstawionych zagrożeń. Scenariusz ten, zdaniem autora, można uznać za bardzo prawdopodobny, ponieważ Federacja Rosyjska nie będzie gotowa na utratę Białorusi z swojej strefy wpływów, ani na jakiegokolwiek ustępstwa w kwestii wpływu na Białoruś, zarówno z jej strony, jak i ze strony Zachodu.

Konflikt kończy się kapitulacją jednej ze stron.

Zdaniem autora, ta opcja w najbliższym czasie jest niezwykle mało prawdopodobna. Ponieważ sytuacja na froncie nie sprzyja oczekiwaniu zdecydowanych działań, które przewidywałyby kapitulację jednej ze stron. Niemniej jednak, w ramach próby modelowania scenariuszy, można założyć, że w przypadku upadku Ukrainy, Federacja Rosyjska będzie kontynuować „zbieranie ziem”. W tym przypadku mowa nie tylko o aneksji, ale również o formowaniu na obczyźnie elit politycznych lojalnych wobec Federacji Rosyjskiej. W ten sposób, po upadku Ukrainy, prawdopodobnie następnym państwem, które znajdzie się pod intensywnym wpływem Rosji, będzie Białoruś. W przypadku porażki Federacji Rosyjskiej, zgodnie z teorią Henry’ego Kissingera¹⁴³, Białoruś czeka poważny kryzys polityczny i gospodarczy związany z upadkiem rynku zbytu i głównego partnera gospodarczego. Z drugiej strony, ten teoretyczny scenariusz może być także szansą dla Aleksandra Łukaszenki na dystansowanie się, jednak w tym przypadku będzie musiał zmusić się do zbliżenia z Zachodem, a w konsekwencji do ustępstw politycznych. Ważne jest, aby zaznaczyć, że ten scenariusz jest mało prawdopodobny.

¹⁴³ Więcej szczegółów w artykule Kissingera pt. „How to avoid another world war” <https://spectator.com/article/the-push-for-peace/>

Konflikt na Ukrainie jest kontynuowany.

W przypadku kontynuacji wojny na Ukrainie, najprawdopodobniej władze Federacji Rosyjskiej będą coraz bardziej zwiększać swój wpływ na politykę Białorusi. Także podejmując działania mające na celu skłonienie Białorusi do bezpośredniego uczestnictwa w tym konflikcie. Oczywiście jest, że w takim przypadku Republika Białoruś będzie starała się do minimum ograniczyć swoje zaangażowanie polityczne i militarne. Zwłaszcza zniwelować możliwość dokonywania ostrzału Ukrainy z własnego terytorium. Konsekwencją tej polityki będzie społeczne sankcjonowanie reżimu i podjęcie próby ponownego nawiązania relacji z państwami UE. Te, jak i instytucje europejskie będą mogły zdecydować się na próbę oddziaływania na politykę białoruską, co może spotkać się z pozytywną reakcją samego Łukaszenki. Ma on bowiem świadomość, że dążąc do zachowania swojej władzy i uzyskania międzynarodowej aprobaty dla dalszego funkcjonowania reżimu ogranicza automatycznie poziom zależności od Federacji Rosyjskiej. Alternatywny wariant, czyli rosyjska próba zdominowania białoruskiej polityki i zwasalizowanie Łukaszenki może zmusić go do podjęcia polityki intensyfikacji kontaktów z państwami i instytucjami europejskimi. Głównie w celu utrzymania zrębów suwerenności politycznej i własnej podmiotowości jako głowy państwa białoruskiego. Pewnym sygnałem świadczącym o takim zamiśle politycznym może być (niepotwierdzony oficjalnie, ale przewijający się w mediach) fakt poinformowania władz polskich o skierowaniu nad terytorium Polski kilkudziesięciu rosyjskich dronów, które zostały zestrzelone we wrześniu 2025 roku. Podjęcie dialogu z Europą w celu utrzymania władzy nie wpłynie raczej na sposób funkcjonowania białoruskiego reżimu, jednak białoruska polityka zagraniczna i wewnętrzna może stać się bardziej przewidywalna.

Łukaszenka opuszcza stanowisko prezydenta pod naciskiem Federacji Rosyjskiej.

Taki rozwój wydarzeń można uznać za mało prawdopodobny, ponieważ polityka wewnętrzna Republiki Białoruś jest niezwykle skonsolidowana, w związku z czym ukształtowany reżim nie pozwoli na ingerencję jakiegokolwiek alternatywnej siły politycznej. Przyjąć należy, że musiałby się dokonać przewrót pałacowy, a raczej Łukaszenka nie dopuści do zaistnienia w swoim otoczeniu alternatywnego lidera. W przypadku siłowego (pod presją) wymuszenia przez władze rosyjskie Federacji Rosyjskiej dymisji Aleksandra Łukaszenki otrzyma on najprawdopodobniej pewne gwarancje polityczne. Taka opcja pozwoli Federacji Rosyjskiej na utrzymanie zależności Białorusi i utrzymać swoją strefę wpływów przy równoczesnym ograniczeniu swobody politycznej samego Łukaszenki. Taką ofertę może być

utrzymanie stanowiska przewodniczącego Wszechbiałoruskiego Zgromadzenia Ludowego. Zgodnie z kompetencjami przewodniczącego uzyska on ograniczony wpływ na wybór swojego następcy, ale warunkiem objęcia tej funkcji może być obligatoryjne zaakceptowanie kandydatury wskazanej przez Moskwę.

Łukaszenka opuszcza stanowisko prezydenta pod wpływem presji Zachodu.

Możliwość scenariusza, w którym Aleksander Łukaszenka opuszcza stanowisko prezydenta pod presją świata demokratycznego należy ocenić jako niezwykle mało prawdopodobną. Ze względu na brak wystarczającego wpływu państw Zachodu na Aleksandra Łukaszenkę, niezbędnego do jego odsunięcia od władzy.

Rozważając możliwość wpływu Federacji Rosyjskiej na Aleksandra Łukaszenkę w kontekście opuszczenia przez niego stanowiska prezydenta, można stwierdzić, że Rosja dysponuje znacznie większą liczbą narzędzi nacisku na Łukaszenkę i Republikę Białoruś (i jej komponenty) w porównaniu z narzędziami tego wpływu ze strony Zachodu, nie mówiąc już o tym, że narzędzia nacisku Rosji mogą być niehumanitarne i nieludzkie dla Zachodu.

Śmierć Aleksandra Łukaszenki spowodowana bezpośrednim wpływem zewnętrznym.

W przypadku śmierci Aleksandra Łukaszenki założyć należy zarówno zaistnienie nieprzewidzianych konsekwencji jak i zastosowanie procedury wynikającej z zapisów konstytucyjnych. Przyjąć należy, że powodem śmierci dyktatora może być zabójstwo dokonane przez opozycjonistów. W tej sytuacji, zgodnie z poprawkami do konstytucji Republiki Białoruś z 2022 roku, w kraju ogłaszany jest stan nadzwyczajny lub wojenny. Oprócz szeregu ograniczeń, które należy wprowadzić w takim przypadku, władza przechodzi na Radę Bezpieczeństwa Republiki Białoruś. W przypadku śmierci przewodniczącego Rady Bezpieczeństwa (obecnie przewodniczącym Rady Bezpieczeństwa jest Aleksandr Łukaszenka), zarządzanie przechodzi na Głowę Administracji Prezydenta¹⁴⁴, a mianowicie Natalii Kaczanowej. Do Rady Bezpieczeństwa wchodzi również premier, przewodniczący Izby Reprezentantów i Rady Republiki Zgromadzenia Narodowego, Głowa Administracji Prezydenta, Sekretarz Państwowy Rady Bezpieczeństwa, Przewodniczący Komitetu Kontroli Państwowej, Prokurator Generalny, Minister Spraw Wewnętrznych, Minister Obrony, Przewodniczący Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego. Wskazane osoby, co wynika z ich

¹⁴⁴ Oficjal'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', *Sovet Bezopasnosti*, <https://president.gov.by/ru/president/glavnokomanduyushchiy/sovet-bezopasnosti> [odczyt: 15.12.2025].

biografii politycznych, jak i biografii przedstawicieli wyższego korpusu oficerskiego oraz osób zarządzających blokiem siłowym pozwalają na konkluzję, iż s one w różny sposób powiązane ze środowiskiem rosyjskich służb mundurowych. Łączy ich przebieg służby w armii czy nauka w uczelniach wojskowych lub cywilnych jaka miała miejsce w czasach funkcjonowania ZSRR. Przyjąć więc należy, że relacje te wzmocnione perspektywą polityczną mogą zaowocować chęci współpracy. Równie prawdopodobnym scenariuszem jest uznanie, iż osoby te mogą poczuć się zagrożone potencjalnym zdominowaniem przez władze rosyjskie w okresie „bezkrolewia” i wykreowania przez Rosję nowego ośrodka władzy w Mińsku. W opinii autora, najprawdopodobniej wyższy korpus oficerski rzeczywiście postrzeżga ukształtowany reżim jako system polityczny sankcjonujący ich pozycję. Natomiast, na podstawie analizy komunikatów z mediów i środków masowego przekazu (z powodu braku literatury przedmiotu), można dojść do wniosku, że cała struktura siłowego bloku aktywnie wspiera Federację Rosyjską, Władimira Putina i jego decyzje¹⁴⁵. Na przykład, dowódca wojsk wewnętrznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Białoruś, Nikołaj Karpenkow, w programie telewizyjnym państwowego kanału STV powiedział, że „Rosyjska armia - jest niepokonana. My jesteśmy sojusznikami, a nasza armia razem z rosyjską - jest niepokonana¹⁴⁶. Z kolei przewodniczący Stałej Komisji ds. Bezpieczeństwa Narodowego, Oleg Bielokonew, w swoich wystąpieniach cytuje Władimira Putina¹⁴⁷, a także jest urodzony w Kraju Nadmorskim, Federacja Rosyjska¹⁴⁸. Oczywiście, zbiorczo ta informacja jest sprzeczna w kontekście tego, jak korpus oficerski i blok siłowy Republiki Białoruś postrzegają Federację Rosyjską. Ważne jest, aby zaznaczyć, że ocena możliwego wektora polityki i decyzji Rady Bezpieczeństwa w przypadku rozważanego scenariusza jest niemożliwa, ze względu na brak jakichkolwiek faktów dotyczących własnej aktywności politycznej i politycznej retoryki działających osób, członków Rady Bezpieczeństwa. W związku scenariusz ten uznać należy za mało prawdopodobny a przebieg potencjalnych wydarzeń jako sytuację niewiadomą.

¹⁴⁵ Na przykład, w Homlu miały miejsce zatrzymania z powodu subskrypcji w Telegramie i mediach społecznościowych, a także za to, że „wyrażał negatywne opinie i pisał obraźliwe komentarze pod adresem Rosji i Rosjan” Zerkalo.io, *V Gomel'skoj oblasti vnov' zaderzhivali lyudej za podpiski. Siloviki snova zashchishchali interesy Rossii*, <https://news.zerkalo.io/life/51000.html?chttps://news.zerkalo.io/life/51000.html> [odczyt: 14.12.2025].

¹⁴⁶ CTV.by, *«Eto obsuzhdayut deti, chto tam idyot vojna, tam bol'»*. Karpenkov o rezonanse sobytij v Ukraine, <https://ctv.by/news/obshchestvo/eto-obsuzhdayut-deti-chto-tam-idyot-vojna-tam-bol-karpenkov-o-rezonanse-sobytij-v-ukraine> [odczyt: 14.12.2024].

¹⁴⁷ Zerkalo.io *V Minske proshla ceremoniya proshchaniya s pogibshim v perestrelke na YAkubovskogo sotrudnikom KGB. Lukashenko prislal venok*, <https://news.zerkalo.io/life/3691.html?c> [odczyt: 17.05.2025].

¹⁴⁸ Nasha Niva, *"Edva ne zagubil kar'eru iz-za praporshchika, ukravshego tank. Kto takoj general Belokonev, kotoryj predlozhit dejstvovat' metodami vermahta"*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=279095&lang=ru> [odczyt: 17.05.2025].

Śmierć Aleksandra Łukaszenki została sprowokowana zjawiskami naturalnymi.

W przestrzeni medialnej nasilają się spekulacje na temat stanu zdrowia Aleksandra Łukaszenki. Oczywiście jest, że w warunkach takiego reżimu, nieobecność Łukaszenki na wydarzeniach i w przestrzeni publicznej, a także jego zmiany kosmetyczne, stanowią ważny temat informacyjny. Należy zauważyć, że te spekulacje trwają już od dłuższego czasu, jednak konieczne jest rozważenie możliwego scenariusza wydarzeń w przypadku nagłej naturalnej śmierci Aleksandra Łukaszenki, szczególnie biorąc pod uwagę jego 70-letni wiek oraz wysokie obciążenie stresem. Oceniając możliwość zaistnienia tego scenariusza podkreślić należy, że algorytm przejścia władzy w przypadku naturalnej śmierci prezydenta Republiki Białoruś niewiele różni się od tego w przypadku śmierci przemocą. Zgodnie z prawem, w takim przypadku, do nowych wyborów (maksymalnie w ciągu 70 dni po śmierci prezydenta), obowiązki głowy państwa będzie pełnił przewodnicząca wyższej izby parlamentu - Natalii Kaczanowa. W tej konstrukcji uwzględnić należy także fakt obecnego funkcjonowania reżimu jako post-sułtanistycznego lub autorytarnego z elementami sułtanizmu. Uwzględnienie tej zasady pozwala na przyjęcie założenia, że następcą może być jeden z synów Łukaszenki. Innym wariantem jest wskazanie przez samego Łukaszenkę swojego następcy z grona współpracowników lub wykreowanie przez to otoczenie nowego lidera wbrew treści politycznego testamentu obecnego prezydenta. Trzeci wariant to reakcja aktorów zewnętrznych w postaci narzucenia przez władze rosyjskiej nowego lidera. Raczej zaakceptowanego przez białoruski reżim niż narzuczonego siłą.

Podsumowując, autor uznaje, że w Białorusi raczej utrzyma się sformowany przez Łukaszenkę reżim polityczny. W zasadzie za najbardziej realnym scenariuszem jest sukcesja władzy sprawowanej w dotychczasowym reżimie politycznym. Za mało prawdopodobny w istniejących realiach politycznych uznać należy scenariusz upadku reżimu wynikający z presji lub działań zewnętrznych graczy politycznych. Natomiast wchłonięcie w struktury Federacji Rosyjskiej napotka na zdecydowany opór białoruskiej administracji. Uwzględniając dotychczasowe umiejętności lawirowania politycznego Aleksandra Łukaszenki przyjąć należy, że zarówno on jak i jego ewentualny sukcesor uzyskają aprobatę Moskwy i będą pełnić rolę lidera politycznego sprawującego władzę. Kwestią otwartą pozostaje natomiast zakres rzeczywistej suwerenności Republiki Białorusi.

Wskazując na powyższe scenariusze przyjąć więc należy, że państwo białoruskie pozostanie, a być może pogłębi swoją zależność i obecność w strefie wpływów Federacji

Rosyjskiej. W tej sytuacji Zachód nie dysponuje skutecznymi narzędziami nacisku na Republikę Białoruś, z powodu braku bezpośredniego wpływu ekonomicznego (większość gospodarki Białorusi jest związana z współpracą, kredytami i inwestycjami ze strony Federacji Rosyjskiej), braku wpływu kulturowego i informacyjnego, ponieważ nastąpił odwrót i exodus Białorusinów o poglądach proeuropejskich, a także braku wpływu dyplomatycznego na Białoruś z powodu skomplikowanych relacji i agresywnej retoryki Mińska. Niekonsekwentna polityka państw europejskich powoduje, że jest ona pełna sprzeczności. Na przykład całkowite zamknięcie granic może prowadzić do strat ekonomicznych Białorusi, ale także i Chin oraz wzrostu napięcia społecznego. Konsekwencją zamknięcia granic może być także wzrost zależności Białorusi od Rosji, co stanowi negatywny scenariusz i zagrożenie w przyszłości dla krajów Zachodu. W przypadku intensyfikacji zależności lub procesów integracyjnych na linii Białoruś-Rosja, jeśli będą one postrzegane przez Łukaszenkę jako zagrożenie. Podjęcie przez państwa europejskie dialogowi może okazać się nie tyle narzędziem nacisku, co możliwością stabilizacji kryzysu, a także uczynienia Łukaszenki bardziej przewidywalnym. W tej opcji Polska może, na przykład, stracić status kraju wskazującego kierunki procesu demokratyzacji Białorusi. To znów może negatywnie wpłynąć na jej wizerunek polityczny jako istotnego gracza regionalnego. Tak więc, skala możliwych scenariuszy, brak oczywistych scenariuszy win-win, złożoność politycznego krajobrazu Białorusi i jej geopolityczne znaczenie oraz zagrożenia z niej wypływające zmuszają do określenia barier i ryzyk demokratyzacji Białorusi, a także do sformułowania koncepcji stosunków z Białorusią, o czym będzie mowa w kolejnych podrozdziałach.

6.3. Wyzwania dla polskiej formuły oddziaływania politycznego wobec Białorusi.

Relacje Polski z Białorusią od lat obciążone są napięciami wynikającymi z autorytarnego charakteru białoruskiego systemu politycznego, uzależnienia Mińska od Federacji Rosyjskiej oraz odmiennych wizji porządku międzynarodowego. Polska formuła oddziaływania politycznego wobec Białorusi, oparta na połączeniu presji dyplomatycznej, wsparcia dla społeczeństwa obywatelskiego oraz działań w ramach Unii Europejskiej i NATO, napotyka dziś na szereg istotnych wyzwań. Obejmują one ograniczoną skuteczność tradycyjnych instrumentów wpływu, pogłębiającą się izolację reżimu Aleksandra Łukaszenki, instrumentalizację kwestii bezpieczeństwa przez władze w Mińsku oraz konieczność godzenia

polityki wschodniej z ochroną własnych interesów bezpieczeństwa. W tych warunkach zasadniczym problemem pozostaje znalezienie równowagi między normatywnym wymiarem polityki zagranicznej a realistyczną oceną możliwości oddziaływania na białoruską rzeczywistość polityczną.

Autorska wizja polskiej polityki wobec Białorusi została oparta na koncepcji określanej jako doktryna Giedroycia-Mieroszewskiego. Autor dysertacji uznaje, że także w obecnej sytuacji politycznej odgrywa ona fundamentalną rolę w polskiej myśli politycznej. Zwłaszcza w tak zwanej polityce wschodniej. Uznając ją za zasadniczą wizję tej polityki należy jednak zaznaczyć, że zasadnym jest pytanie o jej status doktrynalny. Czy można ją traktować jako kompletną doktrynę polityczną czy pewną koncepcję mającą przeobrazić się w doktrynę polityczną¹⁴⁹. Wskazując na te technikalia wynikające z formuły jej prezentacji autor uznaje, iż możliwym jest jej uznanie za doktrynę, tak jak powszechnie za taki dokument uznaje się oficjalne wypowiedzi generała Gierasimowa - Szefa Sztabu rosyjskich sił zbrojnych odnoszących się do koncepcji „wojny nowego typu” określanej zamiennie jak „wojna hybrydowa” i „doktryna Gierasimowa”. Zwłaszcza, że koncepcja Giedroycia-Mieroszewskiego wywarła znaczący i trwały wpływ na kształtowanie polskiej polityki wschodniej. Bezspornie jej idee stały się jednym z filarów polskiego podejścia do regionu. Co więcej, warto przypomnieć, że to właśnie Juliusz Mieroszewski, według badacza Sławomira Dębskiego, jest autorem samego pojęcia „polska polityka wschodnia”, co tylko podkreśla jego fundamentalny wkład w to zagadnienie¹⁵⁰. Jej współczesne znaczenie podkreśla także ekspert ds. polityki wschodniej oraz były wiceminister spraw zagranicznych Paweł Kowal. W jego opinii celem politycznym w polityce wschodnie Polski powinna być realizacja tzw. Koncepcji ULB (Ukraina, Litwa, Białoruś). Jej podstawowym założeniem natomiast teza, iż stabilizacja regionalna jest determinowana przez polsko-rosyjską rywalizację o dominację w regionie. Autor zgadza się z poglądem P. Kowala, że o ile możliwym jest zarzucenie w polskiej polityce wschodniej elementów rewizjonistycznych to w rosyjskiej polityce postawa ta jako i akceptacja współczesnych granic Litwy, Ukrainy i Białorusi nie jest aksjomatem nie podlegającym dyskusji. Kierując się tym przekonaniem uznaje za tym ekspertem, że Rzeczypospolita Polska powinna wspierać te kraje w ich dążeniu do budowania relacji z Europą¹⁵¹.

¹⁴⁹ W praktyce jest to jednak wizja zaprezentowana w listach oraz artykułach na łamach paryskiego czasopisma „Kultura”.

¹⁵⁰ P. Kowal, *Polska polityka wschodnia – ankieta, Sprawy Międzynarodowe*, 2018, t. 71, nr 3, s. 363–384.

¹⁵¹ P. Kowal, *Polska polityka wschodnia – ankieta, Sprawy Międzynarodowe*, 2018, t. 71, nr 3, s. 322.

Zaprezentowane wprowadzenie będące powtórzeniem wybranych konkluzji wynikających z wcześniejszych analiz stanowi wprowadzenie do prezentacji wniosków wyprowadzonych wywiadów eksperckich z kreatorami polskiej polityki zagranicznej. Autor przeprowadził je z dwiema kluczowymi postaciami polskiej dyplomacji, czyli:

- Pełniącym funkcję Ministra Spraw Zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2018-2020 profesorem Jackiem Czaputowiczem.
- Dyrektorem Departamentu Strategii Polityki Zagranicznej w latach 2021-2023 dr hab. Jackiem Reginia-Zacharskim.

Świadomy dobór rozmówców, czyli osób bezpośrednio zaangażowanych w kształtowanie i realizowanie polityki Polski wobec Republiki Białorusi w ostatnich latach, pozwolił na uzyskanie niezwykle wartościowego materiału badawczego. Informacje te zostały wykorzystane do uzasadnienia lub odrzucenia tez autora dysertacji dotyczących uwarunkowań i ewentualnych rekomendacji dotyczącej kształtu polskiej polityki wobec Republiki Białorusi. Skrypt rozmów, który pozostaje w dyspozycji autora i ma charakter notatek. Zaprezentowane w dysertacji opinie obydwu Ekspertów zostały skoncentrowane na kluczowych kwestiach związanych z jej tematem. Autor otrzymał szczegółowe odpowiedzi na swoje pytania co pozwoliło na pełne przedstawienie stanowiska obydwu Ekspertów.

Teza o aktualności doktryny Giedroycia-Mieroszewskiego została poddana ocenie Ekspertów. Obydwaj eksperci jednoznacznie uznają, iż nie jest ona doktryną w tradycyjnym rozumieniu, co w sumie koresponduje z opiniami Pawła Kowala i Stanisława Dębskiego. Zdaniem Jacka Reginia-Zacharskiego nie jest w obecnej sytuacji realną koncepcją a jedynie romantyzowanym spojrzeniem na oczekiwany międzynarodowy kurs Polski. Podobnego zdania jest minister spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej (2018-2020) profesor Jacek Czaputowicz. W swej wypowiedzi minister podkreśla swoje dążenie w latach 2018-2020 do prowadzenia polityki opartej na ideach doktryny wskazując równocześnie na fakt odejścia od tych idei w dzisiejszej konfiguracji Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Jako przykład wskazuje kryzys w telewizji Belsat w drugiej połowie 2024 roku. Autor dysertacji również uznaje, że w kontekście rosyjskiej aneksji Krymu w 2014 roku, białoruskiego dystansowania się od demokracji, represji oraz pełnoskalowej inwazji w 2022 roku trudno było prowadzić polską politykę zagraniczną w duchu tej koncepcji. Za zasadną do prowadzenia dalszych analiz uznaje też tezę J. Reginia -Zacharskiego, że w kontekście rzeczywistej sytuacji politycznej doktryna jest koncepcją idealistyczną a nie planem działania.

Przeprowadzone analizy oraz konkluzje z wywiadów eksperckich pozwalają na wskazanie wniosku, iż Rzeczypospolitej Polskiej potrzebne jest sformułowanie kompleksowego strategicznego spojrzenia na Białoruś. Zarówno w kontekście swoich interesów, jak i w obecnej sytuacji w regionie. Stwierdzenie to uznać należy na zasadniczą, najważniejszą rekomendację dla polskiej polityki, wobec tego państwa. Tym samym zasadne jest postawienie pytania jakim państwem powinna być Białoruś w polskich koncepcjach politycznych. W opinii autora minimalnym celem polskiej polityki powinno być doprowadzenie do sytuacji, w której państw białoruskie będzie państwem odpowiedzialnym, wiarygodnym i przewidywalnym. Dopiero w drugiej kolejności celem politycznym powinno być usankcjonowanie suwerenności politycznej i systemu demokratycznego. Tak klasyfikacja celów wynika przede wszystkim z uwarunkowań regionalnych i sytuacji wewnętrznej w Białorusi. Konieczność zapewnienia stabilnej sytuacji w regionie i bezpieczeństwa państwa wymaga by polskim celem pierwszoplanowym była właśnie odpowiedzialność i przewidywalność białoruskiego partnera. Natomiast proces demokratyzacji i odzyskiwania suwerenności jest determinowany trwałością reżimu. Wykreowana przez ten reżim opinia o polskiej polityce wobec Białorusi ogranicza poziom zaangażowania państwa polskiego w wsparcie białoruskiej opozycji, zwłaszcza w formie radykalnej lub jednoznacznej. W konsekwencji bowiem może być traktowana jako potencjalny agresor lub państwo dążące do dominacji także po upadku reżimu. Opinię taką prezentują także obydwaj przywoływania eksperci. W ich wypowiedziach jednoznacznie wybrzmiały stwierdzenia, że błędem byłoby stawianie na radykalne i szybkie zmiany wewnątrz kraju. Podkreślają także że konieczne jest uwzględnienie swoistej traumy A. Łukaszenki jaka zaistniała po ocenie skali protestów z 2020 roku. Ich zdaniem doprowadziła ona do radykalizacji jego postawy także wobec państw reagujących na represję wobec protestujących. Fakt ten utrudnia także i obecne działania na rzecz uregulowania stosunków bilateralnych pomiędzy obydwoma państwami.

Uznając te diagnozy za ważne wskazania autor proponuje ujęcie współczesnej polskiej polityki wobec Republiki Białoruś w ramy definicji: „*akceptujemy przeszłość, konstruujemy przyszłość, realizujemy w teraźniejszości*”. Przyjmując za punkt wyjścia uznanie tego państwa jako wasala Federacji Rosyjskiej uznać należy, że monitoring sytuacji wewnętrznej oraz relacji z Rosją powinien pozwolić na wyodrębnienie obszarów funkcjonalnych państwa białoruskiego, których niezależność pozwala na funkcjonowanie reżimu Łukaszenki i ich wykorzystywanie w polskiej polityce w celu poszerzania skali przewidywalności polityki zagranicznej reżimu.

Zadanie to uznać należy za trudne w realizacji ze względu na uwarunkowania wewnętrzne Białorusi oraz skalę uzależnienia od Rosji. Zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym, informacyjnym i kulturowym. Prowadzony sukcesywnie proces wasalizacji Mińska od Moskwy pogłębiane przez ocenę polskiej polityki przez reżim Łukaszenki ogranicza możliwości oddziaływania Warszawy. Z tym wnioskiem zgadzają się wszyscy eksperci. Niemniej jednak Jacek Czaputowicz stwierdza, że jego zdaniem „Rubikon nie został jeszcze przekroczony” i nadal istnieje możliwość pozytywnego rozwoju sytuacji. Wymaga to jednak zarzucenia polityki traktowania Republiki Białorusi jako swoistego "dodatku" do Federacji Rosyjskiej. Faktycznie analizując dorobek analityczny polskich think-thanków zauważyć można brak opracowań jak i specjalistów zajmujących się wyłącznie problematyką białoruską w kontekście polskich interesów i oceny możliwości ich osiągnięcia nie mówiąc już o scenariuszach działania. Również Jacek Reginia-Zacharski podkreśla, że większość "nierządowych organizacji państwowych" zajmujących się analizą i badaniem Wschodu koncentruje swoją uwagę przede wszystkim na Rosji. Prowadzi do "straty" kierunku białoruskiego i – w efekcie – uznanie go za niszowy w analizach i ocenach sytuacji za wschodnią granicą Polski. Zgadzając się z tą opinią autor -w świetle badań własnych – uznaje, że kontekst białoruski stał się niszowy w badaniach polskich think-thanków. Ta niszowość ma konkretne konsekwencje: przestrzeń tę w Polsce często wypełniają specjaliści, analitycy i badacze białoruscy, zwłaszcza zmuszeni do emigracji. W związku z tym, autor stawia ważne pytanie o zgodność narracji i tych badań z interesami Rzeczypospolitej Polskiej, biorąc pod uwagę ich ideologiczne poglądy i dążenie do zmiany systemu politycznego Białorusi. Niewątpliwie, białoruscy specjaliści wnoszą wkład w badaniach nad sytuacją wewnętrzną w tym państwie, stanem świadomości politycznej czy postawach politycznych białoruskiego społeczeństwa. Ich opinie mogą być wykorzystane przez polskie władze w procesie kreacji polityki wobec Republiki Białorusi. Jednakże, ten „narodowy” kontekst tych badań i opinii w sytuacji braku jakiegokolwiek uformowanej strategii wobec Białorusi może prowadzić do podjęcia błędnych lub wręcz szkodliwych decyzji z punktu widzenia polskich interesów.

Drugim, powiązaniem z powyższą konstatacją, wyzwaniem polskiej polityki wobec Białorusi jest jej formułowanie nie tyle w kontekście polityki wobec Federacji Rosyjskiej, ale przy uwzględnieniu jednoznacznie zdefiniowanych interesów politycznych w regionie. Opieranie założeń wyłącznie przez pryzmat polityki wobec Federacji Rosyjskiej nie powinno być jedynym czynnikiem kształtującym wizję tego kraju i jego reżimu. Dlatego kluczowym zadaniem jest sformułowanie jasnych interesów oraz stworzenie odpowiednich kadr do pracy i

współpracy z Republiką Białoruś. Wymaga to także zmiany podejścia do sektora analitycznego, co wskazano powyżej. Dysydenci i opozycjoniści z Białorusi powinni odgrywać rolę doradców przy podejmowaniu decyzji, szczególnie ze względu na brak głębokiej wiedzy o regionie, jego zwyczajach i mentalności wśród polskich ekspertów. Należy jednak pamiętać, że dysydenci i opozycja reprezentują konkretną ideologiczną perspektywę, która nie zawsze musi korelować z interesami Rzeczypospolitej Polskiej. W związku z tym, konieczne jest zdystansowanie się od dominacji opinii białoruskich dysydentów i opozycji na rzecz rozwijania własnych, polskich specjalistów. Nie oznacza to jednak całkowitej rezygnacji z interakcji i koordynacji działań z dysydentami oraz ruchem demokratycznym. Ważne jest znalezienie równowagi, która pozwoli wykorzystać ich wiedzę bez poddawania się ich ideologicznym wpływom, co mogłoby zagrozić polskim interesom. W tym kontekście niezbędne jest także poszerzenie zakresu analiz polskich think-thanków. Wręcz ich stymulowanie do podjęcia badań i prowadzenia analiz uwzględniających nie tylko bieżące uwarunkowania funkcjonowania systemu politycznego tego państwa i dominujących tendencji, ale także przemiany społeczne dotyczące stosunku obywateli Białorusi do Polski i procesów demokratycznych. Prowadzone analizy powinny także uwzględniać kwestię doboru sankcji nakładanych na reżim. Zwłaszcza, że dotychczasowa formuła i ogólnikowość sankcji, w połączeniu z możliwością ich obejścia, paradoksalnie doprowadziły do wzrostu zależności Białorusi od Federacji Rosyjskiej. Uznać należy, że Polska powinna odgrywać rolę gracza proponującego instytucjom europejskim konkretne rozwiązania. Oparte na eksperckich analizach i ocenach ich zasadności i potencjalnej efektywności. Poza uzyskaniem efektu skuteczności sankcji pozwoliłoby także na zajęcie pozycji ważnego gracza politycznego w strukturach decyzyjnych UE.

Kolejnym wyzwaniem jest formuła polityki integracji Białorusinów w polskim społeczeństwie. Wielu Białorusinów, zmuszonych do emigracji z przyczyn politycznych, boryka się z poważnymi problemami adaptacyjnymi. To z kolei tworzy wyzwania również dla polskiego społeczeństwa. Rozwiązanie lub przynajmniej złagodzenie tego problemu może nastąpić poprzez stworzenie ukierunkowanych kanałów informacyjnych. Ich zadaniem byłoby wspieranie migrantów i informowanie ich o procesach zachodzących w Polsce. Polityka wobec Białorusinów powinna skupiać się nie tylko na samej integracji, ale także na wspieraniu ich samoidentyfikacji i kultury. Zakres tych działań może być szeroki. Obejmuje on zarówno system edukacji, na przykład poprzez granty na badania i tworzenie szkół z nauczaniem w języku białoruskim, jak i sferę kulturalną. Powinny one przyjąć formę zbliżoną do rekomendacji założeń polityki migracyjnej opracowanej dla Województwa Pomorskiego

proponującej podjęcie kompleksowych działań w postaci działań integracyjnych na poziomie lokalnym, poszerzenie działań edukacyjnych o kwestie funkcjonowania w społeczeństwie wielokulturowym, poprawę kompetencji pracodawców w zakresie zatrudniania obcokrajowców itp¹⁵².

Materiał analityczny uzyskany w wyniku przeprowadzonych badań jakościowych i ilościowych obejmujące zarówno Białorusinów zamieszkujących na terytorium tego państwa jak i białoruską diasporę pozwalają na określenie szeregu rekomendacji dotyczących polskiej polityki zagranicznej. Skoncentrowanej na samej Republice Białorusi jak i wobec tejże diaspory. W opinii autora ważną determinantą w procesie jej kreowania i wdrażania powinna odgrywać kwestia wizerunku Polski dokonana z perspektywy białoruskiego społeczeństwa, zarówno w kraju, jak i poza jego granicami. Powinna ona być traktowana jako zasadniczy czynnik decydujący o formule polskiego oddziaływania na białoruskie społeczeństwo. Z tego względu w pierwszym etapie tworzenia takiego programu ocenić należy postawy polityczne białoruskiego społeczeństwa.

Analizując wyniki uzyskanych badań za zasadne uznać należy stwierdzenie, że białoruskie społeczeństwo jest głęboko zfragmentaryzowane. Występuje skrajnie duży podział poglądów pomiędzy osobami, które wyjechały za granicę, a tymi, które pozostały w kraju. Szczególnie istotnym dla potencjalnej koncepcji polskiego oddziaływania uwagi faktem jest to opinia, iż 60% mieszkańców Białorusi nie uważa imigrantów za „zdrajców ojczyzny” tak ja to przedstawiają rodzime media i prorządowe ośrodki badawcze¹⁵³. Opinię taką nie podzielają jednak migranci powielając w narracji przekaz władz białoruskich co jest widoczne w treściach zawartych na portalach imigranckich. Opierając się na wynikach badań własnych taką opinie uznać należy za przesadną, jeżeli nie błędną. Pojawiające się negatywne opinie Białorusinów dotyczą nie tyle całej diaspory, ale opozycyjnych liderów i to w kontekście konfliktu na Ukrainie. Obawa przed zaangażowaniem się Białorusi w ten konflikt, a w zasadzie jego przeniesienie na terytorium Białorusi jest postrzegane jako możliwe i wynikające z prozachodniej postawy liderów opozycji politycznej. Postawy te są pogłębione przez treść przekazu medialnego reżimu ukazującego Łukaszenkę jako polityka dbającego by Białoruś nie stał się obszarem działań zbrojnych¹⁵⁴. W konsekwencji reżim uzyskał dodatkowy argument w

¹⁵² M. Nowosielski, R. Raczyński, R. (2024). *Sytuacja migracyjna w województwie pomorskim: wnioski i rekomendacje w zakresie integracji migrantek i migrantów* Stowarzyszenie Naukowe „Instytut Badań nad Polityką Europejską”, s. 91.

¹⁵³ Więcej szczegółów zawierają dane z Wykres 21. w Rozdziale 3.1.2.

¹⁵⁴ DeutscheWelle, Obshestvo razdeleno na "net vojne" i "net vojny", <https://www.dw.com/ru/andrej-vardomackij-obshestvo-v-belarusi-razdeleno-na-net-vojne-i-net-vojny/a-66058658>

zwalczaniu opozycji i kreowania postaw społecznych, wynikający wprost z istniejących obaw białoruskiego społeczeństwa. Przejawia się on także w postaci wzrostu postaw patriotycznych, bezwzględnie pozytywnej ocenie polityki Aleksandra Łukaszenki oraz działań aparatu administracyjnego, a także negatywnej ocenie postaci Swiatłany Cichanouskiej.

Tabela 9.

Zestawienie wyników badań na temat oceny przez Białorusinów poszczególnych polityków.

Jaki jest twój stosunek do:			
	Aleksander Łukaszenka	Swiatłany Cichanouskiej	Rządu Białorusi
Pozytywnie	85%	14,4%	88%
Trudno powiedzieć	4,4%	11,1%	2,8%
Negatywnie	8,1%	58,8%	8,3%

Źródło: Opracowanie własne.

Kolejną ważną zmianą postaw społecznych jest radykalny wzrost poparcia dla funkcjonowania Państwa Związkowego Białorusi i Rosji przy równoczesnym spadku poparcia dla Unii Europejskiej. W badaniach niezależnej Białoruskiej Pracowni Analitycznej, w 2020 roku obserwowano zbliżony poziom poparcia dla Unii Europejskiej i Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Był on szacowany na około 30% dla każdej z opcji. Obecnie natomiast pozytywną ocenę Państwa Związkowego Białorusi i Rosji deklaruje 87,2% respondentów. Natomiast stosunek do Unii Europejskiej w społeczeństwie białoruskim jest podzielony - 40,2% ocenia ją pozytywnie, 37,7% negatywnie, a 22% nie udzieliło odpowiedzi¹⁵⁵.

Zmiana opinii dotyczy także Polski, która jest coraz bardziej postrzegana jako kraj generujący problemy dla przeciętnego mieszkańca Białorusi. W badaniach opinii publicznej aż 30% respondentów uznaje Polskę jako państwo agresywne. W narracji podawane są głównie

¹⁵⁵ Więcej szczegółów zawierają dane z Wykres 12. w Rozdziale 3.1.1.

dwa powody tych ocen. Pierwszym jest polskie wsparcie dla protestu w 2020 roku, drugim kwestia kontroli granic. Jest to oczywiście także efekt narracji medialnej. Tym niemniej działania polskich władz i prowadzonej przez nie polityki została oceniona negatywnie przez 50% respondentów a oceny pozytywne otrzymała od 23,6% respondentów. W tych opiniach dominuje także jednoznacznie negatywny pogląd dotyczący formuły kontroli granicy polsko-białoruskiej. W opinii Białorusinów Polska powinna otworzyć granice i przyznać się do popełnienia błędu politycznego. Zdaniem respondentów powinien być to pierwszy krok do normalizacji wzajemnych relacji¹⁵⁶. Tak samo oceniana jest polityka sankcji, które są postrzegane jednoznacznie negatywnie. W stosunku do polityki sankcji wyodrębnić można dwie postawy społeczne. Pierwsza to opinia, że są one nieskuteczne i uderzają w zwykłych ludzi, a powinny zostać ukierunkowane na punktowe oddziaływanie na reżim. Postawa druga to uznanie, że szkodzą one relacjom między państwami. Ponadto ponad 60% jest przekonanych, że Polska prowadzi niewłaściwą politykę wobec Białorusi.

Wskazując na powyższe uznać należy, że wyniki te w dużej mierze są konsekwencją oddziaływania białoruskich mediów i fakt ten powinien być uwzględniony w polskiej polityce wobec Białorusi. Prowadzone działania powinny więc uwzględniać przedsięwzięcia kogniwiistyczne w postaci przekazu narracyjnego oraz zakładające poszerzenie umiejętności krytycznej analizy rzeczywistości przez białoruskie społeczeństwo.

Analiza danych pozyskanych w trakcie badania opinii jednoznacznie wskazuje na różnicę ocen polskiej polityki wobec Białorusi pomiędzy mieszkańcami tego państwa a białoruską diasporą. Diaspora ocenia Polskę pozytywnie i z wdzięcznością, mimo komentarzy w grupach fokusowych, że polskie władze mogłyby bardziej wesprzeć ich działalność. Opinie te równoważy stwierdzenie: „ale Polska w ogóle nie była zobowiązana nam pomagać”. Z kolei Białorusini w Białorusi, zdaniem autora niniejszej pracy, oceniają Polskę w sposób negatywno-neutralny. W szczególności Polska jako państwo oceniana jest negatywnie, polityka Polski wobec Białorusi również negatywnie, a sankcje i zamknięcie granic także odbierane są negatywnie. Część neutralna przejawia się w pozytywnej ocenie społeczeństwa polskiego, a także w chęci częstszych wyjazdów do Polski. Warto również zauważyć, że 49,3% nie uważa Polski za agresora, a 23,8% zgadza się ze stwierdzeniem, że to właśnie Białoruś powinna jako pierwsza rozpocząć odbudowę relacji z Polską¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Więcej szczegółów zawierają dane z Wykres 26. – Wykres 30. w Rozdziale 3.1.3. - 4.1.

¹⁵⁷ Więcej szczegółów zawierają dane z Wykres 26. – Wykres 30. w Rozdziale 3.1.3. - 4.1.

Rekomendacje dotyczące interakcji z wymienionymi w poprzednich rozdziałach grupami na Białorusi powinny być w dużej mierze określone przez wybrany strategiczny kierunek działań, wobec tego kraju. W szczególności, zdaniem autora, nie można jednoznacznie stwierdzić, że Republika Białoruś została już całkowicie wchłonięta przez Federację Rosyjską. Równie istotne jest, aby ocenić realne możliwości demokratyzacji Republiki Białoruś.

Perspektywy demokratyzacji na Białorusi są złożone i wynikają ze skomplikowanej interakcji kilku czynników. Należy tu wymienić podział i fragmentację społeczeństwa, masowy exodus ludności, obecną dynamikę polityczną oraz specyficzne dziedzictwo historyczne. Dla przykładu, po upadku ZSRR w 1991 roku, białoruskie społeczeństwo napotkało znaczące przeszkody w budowaniu demokratycznych struktur. Oczywiście, te trudności były w dużej mierze efektem ówczesnej sytuacji gospodarczej i politycznej, wszechobecnego chaosu oraz braku zaufania. Jednakże, zdaniem autora, istotną rolę odegrały również ówczesne postawy społeczne i jego mentalność. Kolejnym etapem, który dodatkowo skomplikował proces demokratyzacji, był sposób sprawowania władzy przez Aleksandra Łukaszenkę. Nie należy również przyjmować za pewnik tezy o braku tradycji demokratycznych wśród Białorusinów. Postawy polityczno-społeczne są raczej konsekwencją funkcjonowania w systemach politycznych Imperium Rosyjskiego i Związku Sowieckiego a także w formule reżimu sułtanistyczno-autorytarnego Aleksandra Łukaszenki. Sposób funkcjonowania relacji władza-społeczeństwo zniekształciło postawy społeczne Białorusinów sankcjonując de facto niedemokratyczny system sprawowania władzy. Stan ten jest coraz bardziej umacniany i akceptowany społecznie dzięki umiejętnej dyskredytacji samej idei demokracji przez rządowe media, co dodatkowo ogranicza możliwości perspektywicznej jego zmiany w sposób demokratyczny¹⁵⁸. Przyjąć więc należy, że opcja dobrowolnej demokratyzacji Białorusi pod rządami Aleksandra Łukaszenki jest najprawdopodobniej jedynie spekulacją. Świadczy o tym praktycznie realizowana polityka reżimu w postaci równoległego kreowania dwóch przekazów odnoszących się do kwestii demokratyzacji systemu politycznego. Pierwszym jest teza, że destabilizacja systemu politycznego Białorusi jest celem politycznym państw europejskich i samej UE a demokratyzacją środkiem do jego osiągnięcia. Drugim stwierdzenie, iż protesty z 2020 roku były przez nie inspirowane w celu dokonania a oddolnej rewolucji. Obydwa procesy miały na celu ograniczenie suwerenności Białorusi jako aktora międzynarodowego co wymagało zdecydowanej reakcji władz zarówno na arenie międzynarodowej jak i w ramach

¹⁵⁸ N. Bekus, *Reassembling Society in a Nation-State: History, Language, and Identity Discourses of Belarus*, *Nationalities Papers*, 2023, 51:1, s. 98–113.

polityki wewnętrznej państwa. Dodatkową barierą możliwej demokratyzacji Białorusi jest masowa migracja Białorusinów. Nadal aktualne pozostaje pytanie, ilu Białorusinów będzie gotowych wrócić do Republiki Białoruś. Prawdopodobnie ta liczba będzie się zmieniać w zależności od okoliczności, na przykład w momencie możliwości transformacji politycznej, a także w momencie samego faktu transformacji politycznej. Raczej liczba osób decydujących się na powrót będzie bardzo niska, ze względu na trwający kryzys na Białorusi od 2020 roku (a w konsekwencji adaptację w innym kraju) oraz ugruntowane życie w innym kraju. Zgodnie z badaniami Centrum Mieroszewskiego przeprowadzonego w 2023 roku tylko 22% planuje powrót na Białoruś¹⁵⁹.

Wyniki przeprowadzonych autorem badań jednoznacznie wskazują, że polska polityka wobec Białorusi nie może mieć charakteru doraźnego ani reaktywnego, lecz powinna być zaprojektowana i realizowana jako spójny, długofalowy system działań. Jej podstawą musi pozostać presja sankcyjna, utrzymywana w ścisłej koordynacji międzynarodowej, przy jednoczesnej zdolności do elastycznego dostosowywania stosowanych środków do zmieniających się realiów społecznych i politycznych na Białorusi. Sankcje nie mogą być mechanicznie powielane, lecz powinny uwzględniać ich realny wpływ na funkcjonowanie państwa oraz społeczeństwa. Kluczowym wyzwaniem jest takie konstruowanie polityki sankcyjnej, aby ograniczać jej negatywne konsekwencje społeczno-ekonomiczne i nie sprzyjać utrwalaniu narracji o „oblężonej twierdzy”, którą władze białoruskie od lat skutecznie wykorzystują w celach propagandowych. Nadmiernie represyjny lub źle ukierunkowany reżim sankcji może bowiem paradoksalnie wzmacniać wewnętrzną konsolidację wokół reżimu, zamiast osłabiać jego pozycję. W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera konieczność takiego projektowania sankcji, aby uderzały one przede wszystkim w zdolności politycznego i instytucjonalnego oddziaływania władz, a jednocześnie ograniczały skuteczność stosowanych wobec społeczeństwa mechanizmów socjotechnicznych i manipulacyjnych.

Równolegle do działań restrykcyjnych polska polityka wobec Białorusi powinna konsekwentnie rozwijać komponent wsparcia dla społeczeństwa obywatelskiego, niezależnych inicjatyw oraz białoruskiej diaspory. Wsparcie to powinno mieć charakter wielowymiarowy i obejmować pomoc instytucjonalną, ekspercką, edukacyjną, informacyjną oraz humanitarną. Niezwykle istotne jest przy tym odejście od działań incydentalnych lub symbolicznych na rzecz

¹⁵⁹ *Białoruska emigracja w Polsce – opinie, postawy, dylematy*, Raport Centrum Mieroszewskiego z badania opinii publicznej w Polsce, Warszawa 2023.

rozwiązań systemowych, stabilnych i przewidywalnych, realizowanych zarówno przez instytucje państwowe, jak i w ramach inicjatyw lokalnych, przy zachowaniu ścisłej koordynacji międzynarodowej. Integralnym elementem tej strategii musi być również przemyślana i długofalowa polityka informacyjna. Jej zadaniem powinno być kształtowanie wśród białoruskiego społeczeństwa świadomości, że podejmowane działania i udzielane wsparcie mają charakter prospołeczny i nie są wymierzone w obywateli. Równie ważnym celem pozostaje neutralizacja narracji propagandowych reżimu, co wymaga prowadzenia wielopoziomowych kampanii komunikacyjnych, obejmujących zarówno klarowne wyjaśnianie celów i form wsparcia, jak i rozwijanie bezpiecznych kanałów dystrybucji niezależnych informacji. Istotną rolę powinno tu odgrywać także przygotowywanie i wzmacnianie kontrpartnerów oraz liderów opinii w różnych grupach społecznych. Całość tych działań powinna być uzupełniona inwestycjami w rozwój bezpiecznej infrastruktury cyfrowej, umożliwiającej omijanie blokad, przeciwdziałanie cenzurze oraz ograniczanie kontroli państwa nad przepływem informacji. Rozwiązania technologiczne w tym obszarze stanowią bowiem nie tylko narzędzie wsparcia niezależnych mediów i inicjatyw obywatelskich, lecz także jeden z kluczowych warunków długofalowej skuteczności polityki informacyjnej i odporności społeczeństwa białoruskiego na presję autorytarnego systemu.

ZAKOŃCZENIE

Niniejsza dysertacja odnosi się do uwarunkowań determinujących formułę polskiej polityki wobec Republiki Białorusi przy uwzględnieniu uwarunkowań wewnętrznych w tym państwie. Stanowiły one główny obszar badań a ich celem była ocena efektywności i wskazanie wyzwań ograniczających kształt polskiej polityki, wobec tego państwa. Przyjmując za punkt wyjścia teorie odnoszące się do funkcjonowania systemów niedemokratycznych w pierwszej kolejności podjęto próbę zdefiniowania systemu politycznego Republiki Białorusi. Na ich podstawie wykazano, że państwo to od 2000 roku funkcjonuje w systemie sułtanistycznym, ale po protestach społecznych roku 2022 coraz bardziej systemowi temu nadawane są cechy reżimu autorytarnego. Konkluzja ta spowodowała, że analizę sposobu funkcjonowania państwa białoruskiego skoncentrowano na trzech obszarach tj. sposobie konstrukcji i praktycznym wypełnianiu swych zadań przez aparat administracyjny, roli struktur siłowych w polityce wewnętrznej państwa oraz efektom oddziaływania społecznego mediów państwowych. Analizy te pozwoliły na określenie zakresu badań odnoszących się do postaw społecznych Białorusinów w tym zwłaszcza do:

- Zasad funkcjonowania państwa demokratycznego.
- Roli opozycji politycznej i państw regionu w procesach politycznych mających doprowadzić do przeobrażenia białoruskiego reżimu politycznego.
- Stosunku do państwa polskiego jako kreatora części tych działań.

Analizie poddano także zakres sankcji nałożonych na to państwo przez kraje i instytucje europejskie oraz oceniono ich efektywność polityczną. Wykazano, że reakcja społeczności międzynarodowej w postaci sankcji wykreowała określone konsekwencje ekonomiczne i polityczne. W szczególności sankcje przekształciły przepływy gospodarki zagranicznej, stymulowały przeorientowanie na rynki rosyjskie i azjatyckie, a jednocześnie ograniczyły przestrzeń manewru polityki zagranicznej Mińska. Jednakże ich najważniejszą konsekwencją było pogłębienie zależności polityczno-gospodarczej od Rosji.

W konsekwencji tak prowadzonych badań oraz uzyskano materiał badawczy pozwalający na wskazanie wyzwań i uwarunkowań polskiej polityki wobec Białorusi. Najważniejszym naukowym efektem podjętego procesu badawczego była kompleksowa ocena sposobu funkcjonowania państwa oraz postaw społecznych obywateli Białorusi. Wykazano, że do roku 2020 białoruski system polityczny spełniał większość kryteriów przypisanych reżimowi sułtanistycznemu. Po protestach powyborczych sukcesywnie nabiera cech reżimu

autorytarne, w którym wiodącą rolę odgrywają struktury siłowe państwa oraz media podporządkowane władzy administracyjnej. W procesie badawczym wykazano także istotną niejednorodność postrzegania przez społeczeństwo białoruskie zarówno samego reżimu politycznego jak i aktorów zewnętrznych. Koncentrując wyniki badań na sposobie postrzegania Polski i polskiego zaangażowania w wsparcie białoruskich środowisk demokratycznych podkreślić należy istniejące różnice w ocenach Polski przez mieszkańców pozostających w kraju w zależności od wieku i regionu. Zauważalne jest także rozdzielanie pojęć państwa, kraju i narodu. Na przykład można stwierdzić, że według mieszkańców Białorusi państwo polskie i politycy są postrzegani negatywnie. Jednak dla Białorusinów mieszkających w Polsce Polska jest postrzegana jako sojusznik demokratycznych aspiracji. Jednocześnie wewnątrz kraju świadomość masowa jest bardziej fragmentaryczna, a znacząca część ludności podlega wpływowi państwowo-kontrolowanych mediów, które systematycznie wykorzystują pomoc zewnętrzną jako argument do dyskredytowania Polski, przedstawiając ją w roli „zewnętrznego agresora” lub „sabotażysty”.

Przechodząc do weryfikacji przyjętych założeń badawczych uznać należy, że w toku badań:

1. Potwierdzono treść Hipotezy nr 1 dowodząc, że uformowana na przestrzeni lat 2000-2024 instytucjonalna personalizacja władzy Aleksandra Łukaszenki, uzupełniona przez dominującą rolę w państwie aparatu administracyjnego i siłowego oraz narzędzi propagandy stanowią trwałe szkielet reżimu. Dzięki temu jest on przygotowany do niwelowania skutków nacisków zewnętrznych w kwestii demokratyzacji systemu politycznego. W swej polityce stosuje rozwiązania, które określić można jako „handel suwerennością” w celu utrzymania swojej władzy.
2. Udowodniono prawdziwość Hipotezy nr 2 odnoszącej się do umiejętnego wykorzystania do kształtowania postaw społecznych faktu angażowania się państw sąsiednich, zwłaszcza Polski w wsparcie środowisk prodemokratycznych. Właściwe dobrane środki komunikacji społecznej pozwoliły na ugruntowanie w świadomości Białorusinów obrazu Polski jako państwa prowadzącego agresywną politykę wobec Republiki Białorusi, która stanowi zagrożenie dla jej suwerenności. Dowiedziono także, że polskie wsparcie dla białoruskiej opozycji zostało przez reżim Łukaszenki wykorzystywane do skonstruowania wrogiego wizerunku Polski. Zmiana tego wizerunku jest efektem oddziaływanie propagandowego w mediach tradycyjnych i *de*

facto przekaz ten został zaakceptowany przez znaczną część białoruskiego społeczeństwa.

3. Pozytywnie zweryfikowano Hipotezę nr 3 wykazując, iż oceny Polski jako gracza regionalnego oraz państwa zaangażowanego w wsparcie opozycji i procesów demokratyzacji systemu politycznego Białorusi są uzależnione od oddziaływania mediów białoruskich i faktu osobistego zetknięcia się z formami wsparcia ludności białoruskiej. Posiadanie osobistego doświadczenia z polskimi programami pomocowymi jednoznacznie przeobraża się w pozytywny obraz państwa polskiego i prowadzonej przez nie polityki. Natomiast brak takiego doświadczenia i skutki oddziaływania narracji białoruskich mediów zwiększają poziom nieufności i negatywnych ocen dotyczących Polski.
4. Nie w pełni pozytywnie zweryfikowano natomiast Hipotezę nr 4. Uzasadniono potrzebę opracowania przez państwo polskie efektywnych środków przeciwdziałania w sferze informacyjnej. Wykazano także, że zasadnym jest zastosowanie w polskiej polityce wobec Białorusi podejścia dwukierunkowego. Skoncentrowanego zarówno na wspieraniu prodemokratycznych opozycji politycznej oraz kształtowaniu pozytywnego wizerunku kraju wśród Białorusinów. Działania te powinny być skoncentrowane na udzielaniu pomocy materialnej i celowanej kampanii informacyjnej kierowanych do Białorusinów pozostających we własnym kraju. Wyniki badań pozwalają jednak na konstatację, że część białoruskiego społeczeństwa, także pod wpływem propagandy białoruskich mediów, działania te odbiera negatywnie. Co w znacznym stopniu ogranicza efektywność środków przeciwdziałania propagandzie. Warto zaznaczyć, że dane ograniczenia częściowo mają wpływ na Białorusinów znajdujących się na terytorium Polski, głównie tych, którzy regularnie odwiedzają ojczysty kraj.

Podsumowując badania stwierdzić należy, że współczesny stan białoruskiego reżimu politycznego określany jest przez zbiór powiązanych czynników zapewniających jego stabilność. Jego cechami dominującymi są: silna scentralizowana personalizacja władzy, potężny i wielopoziomowy aparat represyjny, monopolistyczna dominacja informacyjna, degradacja instytucjonalna organów przedstawicielskich oraz głęboka zależność gospodarza od Federacji Rosyjskiej. Elementy te tworzą trwałą konfigurację systemu sułtaniczno-autorytarnego, zdolnego do adaptacji pod wpływem nacisku zewnętrznego i kryzysów wewnętrznych. Możliwość zwalczania tego systemu i uruchomienia procesów demokratyzacji jest uzależniona od kooperacji podjętej przez państwa i instytucje europejskie prowadzonej w

porozumieniu z białoruską diasporą polityczną oraz niezależnymi mediami. W jej wyniku możliwym jest stworzenie przestrzeni dla działań mających na celu wywieranie stopniowego nacisku politycznego. Ograniczającego możliwości reżimu i kształtującego przesłanki dla zaistnienia potencjalnych demokratycznych procesów transformacji systemu. Proces ten powinien zakładać prowadzenie skoordynowanych, przemyślanych, adaptacyjnych i długofalowych działań, zakładających elastyczne łączenie polityki sankcyjnej, humanitarnej, edukacyjnej oraz informacyjno-komunikacyjnej.

Kluczową rolę w tych przedsięwzięciach powinna odgrywać Rzeczpospolita Polska. Jako państwo sąsiednie, aktywny uczestnik europejskiej dyplomacji oraz inicjator wielu decyzji w ramach polityki wschodnioeuropejskiej UE, państwo polskie dysponuje istotnymi instrumentami wsparcia procesów prodemokratycznych na Białorusi. Do takich narzędzi należą programy wspierania społeczeństwa obywatelskiego, inicjatywy edukacyjne, mechanizmy humanitarne, rozwój infrastruktury medialnej, wspieranie emigracji politycznej oraz udział w kształtowaniu ogólnoeuropejskiej polityki sankcyjnej. Skuteczność tych środków zależy bezpośrednio od zdolności do utrzymywania równowagi między surowością środków ograniczających a strategiczną pracą w sferach informacyjnej, humanitarnej i społeczno-politycznej. Przewaga tylko jednego z tych elementów prowadzi do obniżenia efektywności polityki i może być wykorzystywana przez białoruski reżim do wzmacniania narracji antyzachodnich.

Konkluzja generalna jaką wyprowadzono w oparciu o te badania to stwierdzenie, że koniecznością jest zrewidowanie polskiej polityki wobec Republiki Białorusi. Powinna być ona budowana w strukturze „mozaikowej” w postaci skoncentrowania konkretnych, dobrze dobranych działań na poszczególne sfery funkcjonalne państwa (sektory gospodarcze, polityka bezpieczeństwa, system prawny) oraz grupy społeczne. W sferze gospodarczej niezbędnym jest właściwa korelacja sankcji z oceną ich konsekwencji polityczno-gospodarczych, zwłaszcza w kontekście sankcjonowania ekonomicznej zależności Białorusi od Federacji Rosyjskiej. W ramach działań skierowanych do białoruskiego sektora bezpieczeństwa zasadnym jest stosowanie polityki odstraszenia i militarnego reagowania na kreowane zagrożenia. Także te o charakterze politycznym w postaci udostępniania terytorium Białorusi rosyjskim siłom zbrojnym czy podejmowanym ćwiczeniom wojskowym w regionach przygranicznych. Celem powinno być uświadamianie białoruskiemu establishmentowi wojskowemu możliwości podjęcia reakcji, wobec której wsparcie rosyjskie może być ograniczone lub nie będzie miało miejsca. W odniesieniu do systemu prawnego celem powinno być ukazywanie niezgodności

funkcjonowania systemu prawnego zgodnie z normami prawa międzynarodowego i możliwości jego zastosowania wobec przedstawicieli reżimu, którzy świadomie łamali te normy. W odniesieniu do społeczeństwa zasadnym jest dokonanie radykalnej zmiany przekazu medialnego. Powinien być ukierunkowany na ukazanie działań Polski jak przedsięwzięć wspierających społeczeństwo białoruskie a nie informujące o bezprawnych działaniach reżimu i konieczności stosowania polityki sankcji oraz wspierania opozycji.

Opierając się na wynikach przeprowadzonych badań wykazano, że polska polityka wobec Białorusi musi mieć charakter systemowy. Za najważniejsze jej wymiary uznać należy:

1. Dalsze utrzymanie i koordynacja presji sankcyjnej przy jednoczesnej adaptacji środków sankcyjnych do uwarunkowań społeczno-politycznych.
2. Polityka sankcji powinna być prowadzona w taki sposób, aby zminimalizować negatywne skutki społeczno-ekonomiczne oraz nie prowadzić do wzmocnienia efektu „totalnej wrogości zewnętrznej”, który białoruski reżim aktywnie wykorzystuje w celach propagandowych od kilku ostatnich lat.
3. Polityka sankcji powinna ograniczać możliwości politycznego oddziaływania reżimu oraz nie pozwalać na skuteczne oddziaływanie socjotechniczne wobec społeczeństwa.
4. Polityka ta powinna zakładać podtrzymanie działań ukierunkowanych na wsparcie społeczeństwa obywatelskiego, niezależnych inicjatyw, a także białoruskiej diaspory. Powinna być skoncentrowana na wsparciu instytucjonalnym, eksperckim, edukacyjnym, informacyjnym i humanitarnym.
5. Udzielane wsparcie nie może mieć charakteru incydentalnego czy realizowanego w formie akcji politycznej. Należy mu nadać charakter działań systemowych, koordynowanych na szczeblu międzynarodowym i realizowanych przez instytucje państwa jak i w ramach inicjatyw lokalnych.
6. Działania te powinny uzupełniane przez dobrze skonstruowaną politykę informacyjną, której celem powinno być kształtowanie w białoruskim społeczeństwie opinii o prospołecznych celach udzielonego wsparcia.
7. Równie istotnym celem polityki informacyjnej powinna być neutralizacja propagandowych narracji białoruskiego reżimu. Polityka ta powinna opierać się na wielopoziomowych kampaniach komunikacyjnych, obejmujących wyjaśnianie kierunków i form wsparcia, tworzenie bezpiecznych kanałów dystrybucji

niezależnych informacji, a także przygotowanie kontrpartnerów i liderów opinii publicznej wśród różnych grup docelowych

8. Ważną rolę w całościach polskich działań wobec Białorusi powinny odgrywać przedsięwzięcia ukierunkowane na rozwój bezpiecznej infrastruktury cyfrowej, umożliwiającej przeciwdziałanie blokadom, cenzurze i kontroli nad przepływami informacji.

Uzyskane wyniki badawcze tworzą całościowy obraz współczesnej konfiguracji politycznej na Białorusi, ujawniają kluczowe prawidłowości jej reprodukcji i transformacji oraz stanowią uzasadnioną podstawę do opracowania rekomendacji polityczno-strategicznych. Przyjąć należy, że polityczną koniecznością jest stosowanie przez polskie władze kompleksowego, powiązanego i długofalowego podejścia do działań wobec Białorusi. Jednostronne lub wyłącznie represyjne środki zewnętrzne mają ograniczoną skuteczność, jeśli nie są równoległe wspierane przez systemowe wsparcie społeczeństwa obywatelskiego, niezależnych mediów, inicjatyw humanitarnych, dyplomacji publicznej oraz strategii gospodarczych, mających na celu stworzenie realnych przesłanek dla transformacji demokratycznej.

ANEKS

		A2_1_1.Stosunek Pani/Pana do polityków: Aleksander Łukaszenka					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		70,3%	14,7%	3,3%	4,8%	4,4%	2,4%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	63,7%	17,6%	4,6%	5,6%	5,5%	3,0%
	Kobieta	77,6%	11,5%	1,9%	3,9%	3,3%	1,7%
Wiek respondenta:	18-29 lat	63,7%	22,1%	2,5%	2,3%	5,2%	4,2%
	30-44 lat	62,5%	17,1%	5,3%	6,0%	6,2%	2,9%
	45-59 lat	76,5%	11,0%	1,8%	4,6%	4,2%	1,8%
	60+ lat	82,0%	7,9%	2,5%	5,3%	1,6%	0,7%
Obwód (region):	Mińsk	53,4%	22,2%	6,1%	7,9%	6,9%	3,6%
	Mińsk (obwód)	60,9%	15,2%	5,3%	9,4%	6,1%	3,2%
	Witebsk (obwód)	78,6%	14,7%	1,2%	0,9%	4,0%	0,6%
	Mohylew (obwód)	75,2%	16,1%	4,9%	2,1%	0,9%	0,9%
	Homel (obwód)	69,7%	15,5%	3,8%	2,6%	6,1%	2,2%
	Brześć (obwód)	81,5%	11,1%	2,5%	3,6%	0,4%	0,8%
	Grodno (obwód)	74,8%	9,5%	0,5%	5,3%	4,6%	5,2%
Typ miejscowości:	Mińsk	53,4%	22,2%	6,1%	7,9%	6,9%	3,6%
	Centrum obwodowe	68,2%	14,2%	3,1%	4,6%	7,6%	2,3%
	Inne miasto	69,6%	14,6%	4,4%	5,2%	3,7%	2,5%
	Wiejska miejscowość	81,4%	11,2%	0,9%	3,5%	1,1%	1,9%

		A2_1_2.Stosunek Pani/Pana do polityków: Swietłana Cichanouska					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		7,3%	7,1%	9,4%	49,4%	11,1%	15,8%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	7,1%	7,5%	11,4%	48,8%	9,3%	15,9%
	Kobieta	7,6%	6,6%	7,1%	50,0%	13,0%	15,6%
Wiek respondenta:	18-29 lat	5,4%	9,0%	13,7%	38,7%	11,9%	21,3%
	30-44 lat	8,6%	8,9%	11,4%	43,5%	10,9%	16,7%
	45-59 lat	6,0%	7,5%	6,4%	52,0%	16,0%	12,1%
	60+ lat	8,2%	2,7%	5,1%	64,5%	7,1%	12,5%
Obwód (region):	Mińsk	6,9%	12,1%	10,2%	45,7%	8,5%	16,7%
	Mińsk (obwód)	16,5%	6,6%	9,6%	41,3%	10,8%	15,2%
	Witebsk (obwód)	7,9%	6,2%	9,6%	50,2%	14,6%	11,6%
	Mohylew (obwód)	5,0%	10,3%	14,0%	52,7%	11,9%	6,1%
	Homel (obwód)	5,2%	5,6%	9,5%	58,5%	8,4%	12,7%
	Brześć (obwód)	1,8%	6,4%	6,2%	58,8%	11,2%	15,7%
	Grodno (obwód)	5,3%	5,8%	11,7%	50,0%	11,3%	15,8%
Typ miejscowości:	Mińsk	6,9%	12,1%	10,2%	45,7%	8,5%	16,7%
	Centrum obwodowe	9,2%	6,8%	8,8%	53,3%	10,6%	11,3%
	Inne miasto	7,4%	7,6%	10,8%	49,3%	10,8%	14,2%
	Wiejska miejscowość	7,3%	4,6%	8,7%	52,0%	12,8%	14,7%

		A2_1_3.Stosunek Pani/Pana do polityków: Paweł Łatuszka					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		8,3%	6,0%	5,3%	24,1%	8,7%	47,6%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	8,5%	6,9%	7,1%	23,5%	8,3%	45,6%
	Kobieta	8,1%	5,0%	3,3%	24,6%	9,1%	49,8%
Wiek respondenta:	18-29 lat	7,3%	6,0%	5,4%	13,1%	6,6%	61,5%
	30-44 lat	10,3%	7,0%	6,6%	21,2%	8,7%	46,2%
	45-59 lat	6,1%	8,2%	4,3%	26,3%	10,3%	44,8%
	60+ lat	8,0%	3,2%	4,4%	35,4%	9,3%	39,7%
Obwód (region):	Mińsk	8,0%	10,1%	5,7%	25,4%	9,3%	41,6%
	Mińsk (obwód)	14,3%	5,6%	7,0%	18,0%	9,9%	45,1%
	Witebsk (obwód)	4,8%	2,3%	6,5%	29,7%	8,5%	48,2%
	Mohylew (obwód)	13,0%	8,3%	4,2%	24,0%	5,7%	44,7%
	Homel (obwód)	4,0%	3,9%	4,2%	19,6%	7,3%	61,0%
	Brześć (obwód)	8,4%	7,4%	4,1%	25,4%	10,9%	43,8%
	Grodno (obwód)	5,1%	4,6%	9,1%	20,1%	5,0%	56,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	8,0%	10,1%	5,7%	25,4%	9,3%	41,6%
	Centrum obwodowe	6,9%	6,7%	6,2%	23,5%	10,5%	46,1%
	Inne miasto	8,5%	6,2%	7,1%	20,6%	6,7%	50,9%
	Wiejska miejscowość	10,1%	2,4%	4,1%	24,6%	9,3%	49,6%

		A2_2_1.Stosunek Pani/Pana do polityków: Andrzej Duda					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		4,2%	4,4%	6,4%	26,2%	7,8%	51,0%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	3,7%	6,1%	8,8%	26,9%	7,2%	47,3%
	Kobieta	4,7%	2,5%	3,9%	25,4%	8,4%	55,2%
Wiek respondenta:	18-29 lat	3,0%	5,0%	6,2%	12,9%	5,8%	67,2%
	30-44 lat	3,2%	5,6%	8,7%	18,1%	9,0%	55,3%
	45-59 lat	4,0%	3,6%	4,5%	29,5%	13,5%	45,0%
	60+ lat	6,7%	2,8%	5,0%	45,8%	3,8%	36,0%
Obwód (region):	Mińsk	2,1%	7,1%	8,2%	25,4%	9,3%	47,9%
	Mińsk (obwód)	5,7%	6,9%	7,5%	25,9%	9,0%	45,1%
	Witebsk (obwód)	5,2%	1,5%	5,0%	32,9%	4,8%	50,6%
	Mohylew (obwód)	1,2%	1,7%	6,5%	28,9%	7,2%	54,4%
	Homel (obwód)	,8%	4,8%	4,1%	30,7%	4,9%	54,7%
	Brześć (obwód)	2,9%	2,1%	10,4%	29,6%	8,9%	46,1%
	Grodno (obwód)	4,8%	5,4%	4,8%	22,4%	7,4%	55,2%
Typ miejscowości:	Mińsk	2,1%	7,1%	8,2%	25,4%	9,3%	47,9%
	Centrum obwodowe	3,2%	5,9%	6,3%	24,7%	11,6%	48,3%
	Inne miasto	3,2%	4,5%	6,1%	28,0%	6,0%	52,2%
	Wiejska miejscowość	5,4%	1,7%	7,9%	31,4%	5,7%	47,9%

		A2_2_2.Stosunek Pani/Pana do polityków: Donald Tusk					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		3,6%	3,2%	5,2%	22,1%	8,0%	58,0%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	2,5%	3,7%	6,4%	23,3%	7,0%	57,0%
	Kobieta	4,7%	2,7%	3,9%	20,9%	8,9%	59,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	1,2%	1,7%	3,8%	11,5%	5,9%	75,9%
	30-44 lat	1,9%	3,3%	7,1%	15,0%	9,3%	63,2%
	45-59 lat	4,7%	3,5%	4,5%	28,1%	9,7%	49,6%
	60+ lat	7,0%	4,2%	4,3%	36,4%	6,6%	41,7%
Obwód (region):	Mińsk	3,0%	6,1%	6,2%	19,4%	7,4%	57,9%
	Mińsk (obwód)	3,2%	4,1%	7,2%	24,3%	9,2%	51,9%
	Witebsk (obwód)	3,1%	1,0%	6,5%	27,2%	9,3%	52,8%
	Mohylew (obwód)	,9%	,9%	6,7%	27,7%	4,1%	59,8%
	Homel (obwód)	,8%	3,5%	4,2%	17,6%	5,7%	68,0%
	Brześć (obwód)	2,8%	,6%	5,0%	23,1%	10,3%	58,3%
	Grodno (obwód)	7,3%	4,7%	3,8%	22,3%	6,5%	55,5%
Typ miejscowości:	Mińsk	3,0%	6,1%	6,2%	19,4%	7,4%	57,9%
	Centrum obwodowe	3,2%	3,5%	5,1%	21,6%	10,3%	56,3%
	Inne miasto	1,6%	3,3%	5,1%	24,0%	7,4%	58,7%
	Wiejska miejscowość	6,0%	,8%	7,0%	24,6%	7,1%	54,4%

		A2_2_3.Stosunek Pani/Pana do polityków: Jarosław Kaczyński					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		4,6%	3,5%	4,4%	20,5%	6,4%	60,5%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	4,1%	3,2%	5,6%	20,8%	6,5%	59,8%
	Kobieta	5,1%	3,7%	3,2%	20,3%	6,4%	61,3%
Wiek respondenta:	18-29 lat	2,5%	1,4%	3,4%	9,9%	5,9%	76,9%
	30-44 lat	2,7%	4,4%	5,1%	12,7%	7,6%	67,4%
	45-59 lat	4,5%	,9%	6,8%	23,8%	7,5%	56,5%
	60+ lat	8,9%	5,7%	2,8%	37,7%	4,4%	40,5%
Obwód (region):	Mińsk	2,4%	2,5%	6,2%	20,6%	7,9%	60,3%
	Mińsk (obwód)	5,6%	5,8%	4,4%	20,1%	10,1%	53,9%
	Witebsk (obwód)	8,9%	5,1%	7,4%	21,3%	2,9%	54,4%
	Mohylew (obwód)	1,2%	,9%	0,0%	26,9%	5,0%	66,1%
	Homel (obwód)	2,1%	2,1%	3,0%	20,0%	2,8%	70,0%
	Brześć (obwód)	4,3%	2,9%	4,7%	22,6%	10,0%	55,4%
	Grodno (obwód)	5,6%	6,3%	3,6%	21,0%	3,3%	60,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	2,4%	2,5%	6,2%	20,6%	7,9%	60,3%
	Centrum obwodowe	2,8%	3,8%	4,7%	18,7%	7,0%	63,0%
	Inne miasto	2,8%	4,1%	5,2%	23,0%	5,2%	59,6%
	Wiejska miejscowość	10,7%	4,7%	2,1%	21,6%	7,6%	53,4%

		A2_3_1.Sosunek Pani/Pana do krajów: Białoruś					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		94,5%	4,2%	,5%	,4%	,3%	,1%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	92,4%	5,4%	,9%	,8%	,3%	,2%
	Kobieta	96,9%	2,8%	0,0%	0,0%	,3%	0,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	92,3%	5,9%	,3%	,3%	1,0%	,2%
	30-44 lat	92,6%	5,5%	1,0%	,6%	,1%	,1%
	45-59 lat	96,3%	2,3%	,4%	,7%	,3%	0,0%
	60+ lat	97,7%	2,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Obwód (region):	Mińsk	93,6%	4,9%	1,1%	0,0%	,4%	0,0%
	Mińsk (obwód)	92,0%	6,8%	,4%	,4%	0,0%	,3%
	Witebsk (obwód)	94,9%	5,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Mohylew (obwód)	94,5%	5,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Homel (obwód)	97,2%	2,2%	,6%	0,0%	0,0%	0,0%
	Brześć (obwód)	94,7%	4,3%	0,0%	,6%	0,0%	,4%
	Grodno (obwód)	93,1%	3,7%	1,2%	2,1%	0,0%	0,0%
Typ miejscowości:	Mińsk	93,6%	4,9%	1,1%	0,0%	,4%	0,0%
	Centrum obwodowe	92,4%	5,5%	,8%	1,3%	0,0%	0,0%
	Inne miasto	92,8%	6,0%	,4%	,5%	0,0%	,3%
	Wiejska miejscowość	97,9%	2,1%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

		A2_3_2.Sosunek Pani/Pana do krajów: Polska					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		34,5%	16,7%	11,0%	24,4%	8,5%	4,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	33,1%	19,1%	13,0%	23,3%	8,2%	3,4%
	Kobieta	36,2%	14,0%	8,8%	25,5%	8,9%	6,7%
Wiek respondenta:	18-29 lat	34,1%	23,6%	12,9%	12,3%	12,3%	4,8%
	30-44 lat	43,0%	19,7%	10,2%	12,0%	11,9%	3,2%
	45-59 lat	30,5%	13,0%	14,0%	30,1%	5,1%	7,4%
	60+ lat	26,5%	9,4%	8,3%	47,0%	3,1%	5,7%
Obwód (region):	Mińsk	37,2%	19,7%	13,2%	18,6%	9,0%	2,4%
	Mińsk (obwód)	40,2%	17,6%	5,2%	22,7%	9,1%	5,1%
	Witebsk (obwód)	31,9%	12,6%	13,9%	31,6%	4,2%	5,8%
	Mohylew (obwód)	19,0%	23,1%	20,0%	26,0%	10,4%	1,6%
	Homel (obwód)	19,5%	24,3%	21,4%	29,1%	2,2%	3,5%
	Brześć (obwód)	36,9%	12,6%	8,4%	25,4%	9,2%	7,5%
	Grodno (obwód)	40,2%	20,5%	9,4%	17,5%	7,1%	5,3%
Typ miejscowości:	Mińsk	37,2%	19,7%	13,2%	18,6%	9,0%	2,4%
	Centrum obwodowe	36,2%	20,0%	7,0%	24,5%	8,4%	4,0%
	Inne miasto	32,3%	18,6%	13,8%	21,8%	6,7%	6,9%
	Wiejska miejscowość	32,4%	14,5%	11,8%	31,2%	6,9%	3,2%

		A2_3_3.Sosunek Pani/Pana do krajów: Rosja					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		80,4%	9,5%	2,8%	4,0%	2,6%	,7%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	75,3%	11,8%	5,1%	4,0%	2,9%	,9%
	Kobieta	85,9%	7,1%	,2%	4,1%	2,3%	,4%
Wiek respondenta:	18-29 lat	70,5%	17,6%	2,7%	3,2%	4,0%	2,0%
	30-44 lat	76,3%	10,3%	4,3%	3,8%	4,4%	,7%
	45-59 lat	87,4%	8,0%	,5%	3,4%	,7%	0,0%
	60+ lat	89,2%	2,8%	2,2%	5,5%	,3%	0,0%
Obwód (region):	Mińsk	71,8%	12,4%	5,4%	7,0%	2,8%	,5%
	Mińsk (obwód)	77,4%	9,2%	3,6%	4,8%	4,3%	,8%
	Witebsk (obwód)	84,6%	10,8%	,6%	2,6%	1,5%	0,0%
	Mohylew (obwód)	81,3%	13,0%	1,7%	3,1%	,9%	0,0%
	Homel (obwód)	86,4%	7,9%	1,1%	3,3%	,8%	,6%
	Brześć (obwód)	81,6%	6,3%	2,4%	5,6%	2,9%	1,2%
	Grodno (obwód)	80,1%	13,0%	1,2%	3,0%	2,3%	,5%
Typ miejscowości:	Mińsk	71,8%	12,4%	5,4%	7,0%	2,8%	,5%
	Centrum obwodowe	78,4%	12,5%	2,2%	2,1%	4,4%	,3%
	Inne miasto	80,0%	10,4%	1,7%	5,2%	2,0%	,7%
	Wiejska miejscowość	86,7%	5,8%	2,3%	3,3%	1,4%	,5%

		A2_3_4.Sosunek Pani/Pana do krajów: Ukraina					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		36,5%	16,5%	9,3%	24,8%	9,3%	3,7%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	35,1%	17,6%	11,3%	22,7%	10,3%	3,1%
	Kobieta	38,0%	15,2%	7,2%	27,0%	8,2%	4,4%
Wiek respondenta:	18-29 lat	33,9%	20,6%	14,5%	12,6%	15,0%	3,5%
	30-44 lat	43,8%	17,4%	9,0%	16,3%	10,3%	3,1%
	45-59 lat	36,5%	16,7%	6,9%	29,5%	6,4%	4,0%
	60+ lat	28,9%	11,6%	7,1%	43,0%	5,1%	4,4%
Obwód (region):	Mińsk	43,2%	21,0%	8,6%	17,8%	8,3%	1,1%
	Mińsk (obwód)	36,5%	18,8%	9,0%	21,7%	10,1%	3,8%
	Witebsk (obwód)	38,3%	13,3%	12,8%	25,6%	4,2%	5,8%
	Mohylew (obwód)	25,8%	20,7%	22,3%	18,8%	9,5%	2,9%
	Homel (obwód)	32,2%	19,1%	9,1%	29,7%	6,4%	3,5%
	Brześć (obwód)	36,2%	13,1%	7,4%	36,4%	4,6%	2,3%
	Grodno (obwód)	34,2%	22,7%	8,1%	19,6%	11,5%	3,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	43,2%	21,0%	8,6%	17,8%	8,3%	1,1%
	Centrum obwodowe	37,3%	19,7%	9,0%	20,7%	9,4%	3,8%
	Inne miasto	34,7%	17,4%	13,3%	22,2%	7,1%	5,3%
	Wiejska miejscowość	32,6%	16,3%	6,7%	36,1%	7,3%	1,0%

		A2_3_5.Sosunek Pani/Pana do krajów: Litwa					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		30,7%	16,5%	9,8%	24,2%	11,5%	7,3%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	29,3%	17,3%	12,4%	23,5%	12,3%	5,1%
	Kobieta	32,3%	15,7%	6,9%	25,0%	10,5%	9,6%
Wiek respondenta:	18-29 lat	31,5%	24,0%	10,9%	10,5%	16,5%	6,5%
	30-44 lat	39,7%	19,8%	9,0%	13,4%	13,7%	4,4%
	45-59 lat	27,2%	15,3%	11,8%	29,1%	6,7%	9,9%
	60+ lat	20,5%	6,8%	8,5%	46,8%	7,6%	9,9%
Obwód (region):	Mińsk	35,6%	19,4%	10,8%	17,6%	10,8%	5,8%
	Mińsk (obwód)	37,5%	16,3%	5,9%	23,7%	9,9%	6,7%
	Witebsk (obwód)	33,3%	18,2%	12,3%	27,2%	5,3%	3,6%
	Mohylew (obwód)	16,0%	25,2%	20,7%	22,5%	12,7%	2,8%
	Homel (obwód)	15,9%	20,7%	14,2%	31,8%	13,2%	4,1%
	Brześć (obwód)	28,3%	6,5%	12,3%	29,1%	12,9%	10,8%
	Grodno (obwód)	33,7%	21,2%	7,2%	20,1%	10,1%	7,7%
Typ miejscowości:	Mińsk	35,6%	19,4%	10,8%	17,6%	10,8%	5,8%
	Centrum obwodowe	29,9%	18,7%	9,9%	25,9%	13,5%	2,1%
	Inne miasto	29,3%	19,5%	11,4%	21,5%	9,1%	9,2%
	Wiejska miejscowość	29,0%	11,1%	11,1%	33,1%	10,2%	5,5%

		A2_4_1.Stosunek Pana/Pani do narodowości: Białorusinów					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		95,3%	3,9%	,0%	,3%	,3%	,1%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	95,4%	3,7%	,1%	,2%	,6%	0,0%
	Kobieta	95,3%	4,1%	0,0%	,3%	0,0%	,3%
Wiek respondenta:	18-29 lat	94,3%	3,2%	0,0%	1,0%	,8%	,7%
	30-44 lat	94,1%	5,2%	,1%	,2%	,3%	0,0%
	45-59 lat	97,2%	2,8%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	60+ lat	96,6%	3,4%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Obwód (region):	Mińsk	97,2%	2,5%	0,0%	,3%	0,0%	0,0%
	Mińsk (obwód)	93,2%	6,4%	0,0%	0,0%	,4%	0,0%
	Witebsk (obwód)	96,1%	3,9%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
	Mohylew (obwód)	96,5%	2,6%	0,0%	0,0%	,9%	0,0%
	Homel (obwód)	97,0%	2,4%	,6%	0,0%	0,0%	0,0%
	Brześć (obwód)	93,5%	4,1%	0,0%	1,8%	,6%	0,0%
	Grodno (obwód)	93,8%	5,7%	0,0%	0,0%	,5%	0,0%
Typ miejscowości:	Mińsk	97,2%	2,5%	0,0%	,3%	0,0%	0,0%
	Centrum obwodowe	93,9%	4,0%	,3%	1,4%	,4%	0,0%
	Inne miasto	94,2%	5,3%	0,0%	0,0%	,6%	0,0%
	Wiejska miejscowość	96,3%	3,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

		A2_4_2.Stosunek Pana/Pani do narodowości: Polaków					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		53,6%	14,9%	7,0%	14,7%	6,1%	3,6%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	51,8%	16,2%	7,9%	14,8%	6,4%	2,9%
	Kobieta	55,5%	13,5%	6,1%	14,7%	5,8%	4,5%
Wiek respondenta:	18-29 lat	53,0%	15,5%	10,5%	9,0%	8,0%	4,0%
	30-44 lat	58,5%	15,5%	6,1%	10,9%	6,0%	2,9%
	45-59 lat	53,5%	16,2%	5,9%	15,5%	5,0%	3,8%
	60+ lat	47,5%	12,6%	6,2%	24,1%	5,4%	4,1%
Obwód (region):	Mińsk	58,9%	15,3%	9,6%	10,8%	3,5%	1,8%
	Mińsk (obwód)	60,2%	15,1%	6,8%	10,0%	4,2%	3,7%
	Witebsk (obwód)	51,4%	12,2%	8,4%	19,6%	3,4%	5,0%
	Mohylew (obwód)	43,8%	19,8%	7,4%	16,3%	7,0%	5,7%
	Homel (obwód)	48,4%	19,7%	6,9%	14,6%	9,0%	1,3%
	Brześć (obwód)	54,2%	13,6%	6,1%	14,5%	8,2%	3,4%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	49,1%	22,0%	7,4%	14,3%	4,1%	3,2%
	Mińsk	58,9%	15,3%	9,6%	10,8%	3,5%	1,8%
	Centrum obwodowe	60,2%	15,3%	6,0%	8,9%	7,2%	2,4%
	Inne miasto	49,7%	20,2%	8,4%	11,6%	4,4%	5,7%
	Wiejska miejscowość	51,0%	11,4%	5,9%	24,0%	6,7%	1,1%

		A2_4_3.Stosunek Pana/Pani do narodowości: Rosjan					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		85,5%	9,0%	1,5%	2,2%	1,0%	,8%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	84,1%	9,5%	2,3%	1,6%	1,7%	,9%
	Kobieta	87,0%	8,5%	,6%	2,9%	,3%	,6%
Wiek respondenta:	18-29 lat	79,8%	12,3%	1,6%	1,9%	2,3%	2,1%
	30-44 lat	83,4%	9,8%	2,3%	2,3%	1,6%	,7%
	45-59 lat	92,0%	5,0%	1,5%	1,2%	0,0%	,4%
	60+ lat	88,5%	8,2%	,3%	3,0%	0,0%	0,0%
Obwód (region):	Mińsk	79,4%	11,4%	3,7%	3,8%	,9%	,8%
	Mińsk (obwód)	85,3%	9,5%	1,2%	1,4%	1,8%	,8%
	Witebsk (obwód)	90,8%	7,5%	0,0%	1,7%	0,0%	0,0%
	Mohylew (obwód)	90,5%	5,5%	0,0%	3,1%	,9%	0,0%
	Homel (obwód)	90,7%	5,1%	3,2%	0,0%	,6%	,6%
	Brześć (obwód)	84,7%	9,0%	1,0%	4,6%	0,0%	,8%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	82,1%	13,2%	,8%	2,4%	1,0%	,5%
	Mińsk	79,4%	11,4%	3,7%	3,8%	,9%	,8%
	Centrum obwodowe	84,6%	12,0%	1,2%	,8%	1,1%	,3%
	Inne miasto	85,1%	8,7%	1,6%	3,4%	,7%	,4%
	Wiejska miejscowość	91,8%	5,6%	0,0%	1,3%	,5%	,8%

		A2_4_4.Stosunek Pana/Pani do narodowości: Ukraińców					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		60,0%	13,4%	6,0%	12,2%	6,1%	2,2%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	58,0%	17,3%	6,3%	11,3%	5,6%	1,5%
	Kobieta	62,2%	9,1%	5,7%	13,3%	6,8%	3,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	56,4%	15,5%	10,8%	6,7%	7,8%	2,8%
	30-44 lat	61,5%	14,9%	5,3%	8,6%	7,4%	2,4%
	45-59 lat	63,7%	11,9%	4,7%	12,8%	5,2%	1,6%
	60+ lat	58,4%	10,6%	3,8%	21,3%	3,8%	2,1%
Obwód (region):	Mińsk	65,7%	15,3%	5,7%	8,7%	3,6%	1,0%
	Mińsk (obwód)	67,0%	12,4%	4,4%	8,7%	5,2%	2,3%
	Witebsk (obwód)	65,6%	13,8%	5,2%	7,7%	4,6%	3,2%
	Mohylew (obwód)	62,2%	15,7%	3,1%	9,9%	6,2%	2,9%
	Homel (obwód)	57,7%	11,1%	14,7%	8,8%	7,1%	,6%
	Brześć (obwód)	53,6%	14,1%	4,4%	18,9%	8,2%	,8%
	Grodno (obwód)	42,5%	16,0%	10,7%	19,1%	7,9%	3,7%
Typ miejscowości:	Mińsk	65,7%	15,3%	5,7%	8,7%	3,6%	1,0%
	Centrum obwodowe	62,5%	12,3%	8,7%	5,8%	10,1%	,7%
	Inne miasto	56,3%	17,1%	8,1%	10,3%	5,2%	3,0%
	Wiejska miejscowość	58,8%	9,0%	3,2%	21,3%	5,5%	2,1%

		A2_4_5.Stosunek Pana/Pani do narodowości: Litwinów					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		53,9%	13,1%	5,6%	15,2%	7,3%	4,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	52,6%	14,3%	6,9%	13,8%	7,5%	4,9%
	Kobieta	55,4%	11,7%	4,0%	16,8%	7,1%	5,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	52,4%	18,4%	7,0%	8,9%	7,8%	5,6%
	30-44 lat	60,4%	11,7%	6,2%	9,9%	7,8%	4,1%
	45-59 lat	52,8%	12,7%	3,9%	19,3%	7,1%	4,3%
	60+ lat	47,4%	10,7%	4,7%	24,9%	6,4%	5,9%
Obwód (region):	Mińsk	59,9%	15,2%	7,6%	10,8%	4,7%	1,8%
	Mińsk (obwód)	57,6%	14,5%	3,0%	15,0%	5,5%	4,4%
	Witebsk (obwód)	57,9%	14,6%	3,1%	13,0%	3,4%	8,0%
	Mohylew (obwód)	56,0%	11,1%	7,1%	12,7%	8,2%	4,8%
	Homel (obwód)	48,4%	8,8%	11,5%	14,6%	14,9%	1,9%
	Brześć (obwód)	50,6%	8,3%	5,4%	21,1%	8,5%	6,1%
	Grodno (obwód)	45,2%	23,9%	6,0%	13,8%	7,3%	3,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	59,9%	15,2%	7,6%	10,8%	4,7%	1,8%
	Centrum obwodowe	58,9%	10,0%	6,0%	9,8%	10,7%	4,7%
	Inne miasto	50,7%	17,6%	5,6%	12,5%	7,2%	6,5%
	Wiejska miejscowość	51,2%	10,3%	5,1%	25,4%	5,7%	2,4%

		A2_5_1.Stosunek Pani/Pana do: Państwa Związkowego Białorusi i Rosji					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		75,7%	11,5%	3,7%	4,3%	3,4%	1,5%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	72,7%	11,7%	4,8%	5,7%	3,6%	1,5%
	Kobieta	78,9%	11,3%	2,4%	2,7%	3,2%	1,5%
Wiek respondenta:	18-29 lat	61,1%	21,1%	4,6%	3,3%	6,2%	3,7%
	30-44 lat	72,7%	11,6%	3,8%	6,1%	3,9%	1,8%
	45-59 lat	83,3%	8,1%	3,0%	1,7%	3,9%	0,0%
	60+ lat	86,5%	5,9%	3,0%	4,4%	0,0%	,2%
Obwód (region):	Mińsk	63,3%	13,3%	6,0%	8,4%	6,1%	3,0%
	Mińsk (obwód)	72,2%	11,3%	7,4%	4,3%	3,3%	1,5%
	Witebsk (obwód)	83,1%	13,5%	0,0%	1,4%	2,0%	0,0%
	Mohylew (obwód)	80,2%	12,9%	1,7%	4,3%	0,0%	,9%
	Homel (obwód)	76,3%	12,9%	3,9%	3,5%	2,4%	1,0%
	Brześć (obwód)	82,7%	6,4%	4,1%	3,3%	3,1%	,4%
	Grodno (obwód)	73,7%	17,7%	1,8%	5,1%	1,7%	0,0%
Typ miejscowości:	Mińsk	63,3%	13,3%	6,0%	8,4%	6,1%	3,0%
	Centrum obwodowe	71,6%	15,0%	3,8%	4,2%	4,3%	1,1%
	Inne miasto	76,5%	13,4%	2,9%	4,1%	2,5%	,5%
	Wiejska miejscowość	84,6%	7,4%	4,7%	2,5%	,3%	,5%

		A2_5_2.Stosunek Pani/Pana do: UE					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		23,9%	16,3%	12,0%	25,7%	13,4%	8,6%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	22,5%	18,1%	14,3%	27,0%	12,2%	6,0%
	Kobieta	25,5%	14,4%	9,5%	24,4%	14,8%	11,4%
Wiek respondenta:	18-29 lat	24,9%	22,1%	16,5%	11,6%	14,8%	10,1%
	30-44 lat	29,7%	20,7%	11,4%	18,0%	14,3%	5,9%
	45-59 lat	15,7%	14,3%	9,5%	37,5%	14,9%	8,1%
	60+ lat	21,3%	7,1%	10,7%	39,6%	10,1%	11,2%
Obwód (region):	Mińsk	27,8%	21,0%	9,9%	23,5%	14,4%	3,2%
	Mińsk (obwód)	32,9%	15,7%	11,1%	20,9%	14,8%	4,5%
	Witebsk (obwód)	24,7%	11,6%	10,5%	25,0%	14,5%	13,8%
	Mohylew (obwód)	18,3%	13,3%	21,0%	33,0%	4,1%	10,3%
	Homel (obwód)	20,3%	19,0%	17,3%	29,6%	9,5%	4,3%
	Brześć (obwód)	21,4%	13,9%	17,7%	29,8%	14,3%	2,9%
	Grodno (obwód)	19,0%	21,8%	15,4%	24,6%	6,7%	12,6%
Typ miejscowości:	Mińsk	27,8%	21,0%	9,9%	23,5%	14,4%	3,2%
	Centrum obwodowe	22,8%	17,8%	13,2%	23,7%	14,1%	8,5%
	Inne miasto	24,2%	16,0%	14,2%	26,2%	9,6%	9,9%
	Wiejska miejscowość	24,8%	14,1%	17,1%	28,5%	12,9%	2,6%

		A2_5_3.Stosunek Pani/Pana do: NATO					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		9,5%	7,9%	12,9%	47,9%	11,1%	10,7%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	8,6%	8,0%	15,1%	51,2%	9,5%	7,7%
	Kobieta	10,5%	7,8%	10,6%	44,2%	12,9%	14,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	12,0%	12,1%	19,0%	27,3%	15,0%	14,7%
	30-44 lat	10,1%	11,9%	12,0%	40,2%	13,3%	12,4%
	45-59 lat	6,2%	3,3%	14,9%	59,4%	9,9%	6,4%
	60+ lat	9,0%	2,1%	7,7%	67,2%	5,8%	8,1%
Obwód (region):	Mińsk	8,8%	11,0%	16,4%	43,7%	9,8%	10,3%
	Mińsk (obwód)	12,1%	10,3%	10,5%	44,6%	14,2%	8,3%
	Witebsk (obwód)	10,3%	9,3%	10,1%	52,4%	10,7%	7,2%
	Mohylew (obwód)	8,1%	7,5%	14,1%	58,6%	3,8%	7,9%
	Homel (obwód)	8,5%	3,9%	17,2%	58,5%	5,5%	6,3%
	Brześć (obwód)	8,6%	5,5%	13,1%	51,6%	10,6%	10,6%
	Grodno (obwód)	13,6%	8,3%	18,9%	44,0%	6,6%	8,6%
Typ miejscowości:	Mińsk	8,8%	11,0%	16,4%	43,7%	9,8%	10,3%
	Centrum obwodowe	9,8%	8,6%	10,6%	48,1%	11,5%	11,4%
	Inne miasto	11,5%	8,5%	18,4%	46,7%	8,1%	6,8%
	Wiejska miejscowość	9,4%	5,6%	8,0%	58,9%	10,1%	8,0%

		A2_5_4.Stosunek Pani/Pana do: Rządu Białorusi					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		73,1%	14,9%	4,0%	4,3%	2,8%	,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	65,7%	18,9%	6,1%	5,1%	3,2%	,9%
	Kobieta	81,2%	10,5%	1,7%	3,3%	2,4%	,9%
Wiek respondenta:	18-29 lat	71,0%	17,1%	3,3%	2,1%	4,4%	2,1%
	30-44 lat	65,8%	18,1%	5,7%	6,1%	3,3%	1,1%
	45-59 lat	78,6%	10,6%	2,7%	3,5%	4,1%	,4%
	60+ lat	80,8%	11,8%	3,1%	4,2%	0,0%	0,0%
Obwód (region):	Mińsk	62,2%	16,9%	5,0%	8,2%	5,2%	2,4%
	Mińsk (obwód)	65,9%	19,8%	7,6%	4,0%	2,3%	,3%
	Witebsk (obwód)	84,6%	7,7%	1,2%	3,2%	3,3%	0,0%
	Mohylew (obwód)	74,7%	17,5%	5,7%	1,2%	,9%	0,0%
	Homel (obwód)	74,6%	14,2%	6,0%	2,3%	3,0%	0,0%
	Brześć (obwód)	78,9%	11,5%	3,3%	5,9%	0,0%	,4%
	Grodno (obwód)	78,8%	12,6%	1,9%	5,4%	,5%	,8%
Typ miejscowości:	Mińsk	62,2%	16,9%	5,0%	8,2%	5,2%	2,4%
	Centrum obwodowe	68,1%	19,1%	4,0%	6,2%	2,1%	,5%
	Inne miasto	74,9%	13,9%	5,2%	4,3%	1,5%	,2%
	Wiejska miejscowość	83,4%	9,9%	3,4%	1,3%	1,6%	,3%

		A2_5_5.Stosunek Pani/Pana do: Rządu Polski					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		14,1%	9,5%	11,1%	36,1%	13,9%	15,3%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,8%	11,6%	13,3%	36,0%	12,3%	14,9%
	Kobieta	16,7%	7,1%	8,7%	36,2%	15,6%	15,8%
Wiek respondenta:	18-29 lat	16,5%	11,3%	17,3%	17,6%	16,2%	21,1%
	30-44 lat	17,4%	14,6%	11,9%	23,7%	17,3%	15,1%
	45-59 lat	9,9%	5,3%	11,2%	43,4%	16,5%	13,7%
	60+ lat	10,8%	3,9%	4,7%	63,1%	5,4%	12,1%
Obwód (region):	Mińsk	11,7%	12,8%	11,5%	33,2%	15,7%	15,1%
	Mińsk (obwód)	19,5%	10,9%	12,6%	29,0%	14,7%	13,3%
	Witebsk (obwód)	14,0%	6,4%	6,9%	45,8%	14,5%	12,4%
	Mohylew (obwód)	15,2%	6,9%	12,6%	39,4%	15,0%	10,9%
	Homel (obwód)	8,2%	13,2%	15,6%	38,3%	12,6%	12,1%
	Brześć (obwód)	18,1%	6,9%	12,6%	37,3%	11,8%	13,3%
	Grodno (obwód)	14,5%	10,2%	15,4%	36,4%	7,5%	16,0%
Typ miejscowości:	Mińsk	11,7%	12,8%	11,5%	33,2%	15,7%	15,1%
	Centrum obwodowe	14,9%	11,8%	13,6%	31,2%	14,8%	13,7%
	Inne miasto	16,7%	11,6%	12,7%	33,7%	11,4%	13,9%
	Wiejska miejscowość	14,0%	2,9%	11,4%	47,1%	13,0%	11,6%

		A2_5_6.Stosunek Pani/Pana do: Rząd Swietłany Cichanouskiej					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		4,3%	5,0%	6,5%	54,7%	9,2%	20,3%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	3,4%	5,2%	8,6%	54,3%	7,6%	20,9%
	Kobieta	5,2%	4,7%	4,2%	55,2%	11,0%	19,7%
Wiek respondenta:	18-29 lat	4,5%	4,2%	10,6%	43,3%	8,9%	28,5%
	30-44 lat	4,5%	7,8%	8,1%	46,5%	13,4%	19,6%
	45-59 lat	2,8%	3,2%	3,4%	62,0%	6,1%	22,4%
	60+ lat	4,8%	2,9%	3,1%	70,2%	6,0%	13,0%
Obwód (region):	Mińsk	3,1%	8,8%	8,1%	47,7%	13,5%	18,8%
	Mińsk (obwód)	7,2%	7,1%	10,4%	42,9%	9,5%	22,9%
	Witebsk (obwód)	8,5%	3,8%	9,1%	53,1%	10,8%	14,6%
	Mohylew (obwód)	2,4%	5,5%	2,2%	68,4%	3,8%	17,7%
	Homel (obwód)	5,2%	1,7%	5,3%	71,1%	3,8%	13,0%
	Brześć (obwód)	1,7%	2,7%	2,2%	69,0%	7,0%	17,5%
	Grodno (obwód)	2,8%	4,3%	6,8%	58,6%	6,7%	20,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	3,1%	8,8%	8,1%	47,7%	13,5%	18,8%
	Centrum obwodowe	3,1%	3,8%	4,5%	55,3%	10,6%	22,7%
	Inne miasto	5,9%	5,2%	7,2%	58,3%	6,4%	17,0%
	Wiejska miejscowość	4,8%	3,4%	7,2%	61,6%	6,3%	16,6%

		A2_5_7.Stosunek Pani/Pana do: NAU (Narodowy Zarząd Antykrzysowy) Pawła Łatuszki					
		Pozytywne	Raczej pozytywne	Raczej negatywne	Negatywne	Trudno powiedzieć	Nie wiem
Łącznie:		4,9%	5,1%	6,9%	30,1%	10,1%	42,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	4,6%	5,1%	9,2%	28,8%	7,7%	44,7%
	Kobieta	5,3%	5,2%	4,4%	31,4%	12,8%	40,9%
Wiek respondenta:	18-29 lat	4,4%	5,1%	7,0%	14,5%	9,3%	59,8%
	30-44 lat	4,2%	7,7%	8,4%	24,8%	11,5%	43,4%
	45-59 lat	3,8%	3,0%	8,6%	35,0%	10,4%	39,3%
	60+ lat	7,0%	3,2%	3,8%	46,8%	8,9%	30,4%
Obwód (region):	Mińsk	3,2%	6,9%	9,2%	29,6%	14,0%	37,1%
	Mińsk (obwód)	4,7%	7,6%	11,0%	24,4%	10,2%	42,2%
	Witebsk (obwód)	4,0%	5,9%	1,6%	35,7%	6,3%	46,6%
	Mohylew (obwód)	3,2%	9,3%	1,9%	38,9%	4,4%	42,3%
	Homel (obwód)	6,2%	2,7%	9,0%	30,3%	8,6%	43,2%
	Brześć (obwód)	4,6%	3,2%	4,8%	25,7%	13,3%	48,4%
	Grodno (obwód)	8,4%	3,2%	12,2%	24,4%	6,3%	45,5%
Typ miejscowości:	Mińsk	3,2%	6,9%	9,2%	29,6%	14,0%	37,1%
	Centrum obwodowe	5,5%	5,7%	7,9%	28,6%	10,0%	42,3%
	Inne miasto	5,2%	5,5%	8,6%	29,0%	6,1%	45,7%
	Wiejska miejscowość	5,1%	4,4%	4,8%	28,2%	12,2%	45,4%

		A2_6.Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Rosjan			
		Pogorszył się	Poprawił się	Nie zmienił się	Brak odpowiedzi
Łącznie:		7,0%	27,1%	64,3%	1,6%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	7,8%	26,2%	64,0%	2,0%
	Kobieta	6,1%	28,2%	64,7%	1,1%
Wiek respondenta:	18-29 lat	5,5%	17,7%	74,8%	2,0%
	30-44 lat	9,8%	20,4%	68,5%	1,2%
	45-59 lat	4,5%	32,5%	61,1%	2,0%
	60+ lat	6,1%	40,3%	52,2%	1,4%
Obwód (region):	Mińsk	12,8%	19,9%	66,3%	,9%
	Mińsk (obwód)	9,6%	25,3%	64,7%	,4%
	Witebsk (obwód)	2,5%	33,3%	63,8%	,5%
	Mohylew (obwód)	5,8%	30,2%	62,4%	1,6%
	Homel (obwód)	6,4%	22,6%	70,1%	1,0%
	Brześć (obwód)	5,4%	34,5%	58,4%	1,7%
	Grodno (obwód)	4,7%	34,5%	58,9%	1,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	12,8%	19,9%	66,3%	,9%
	Centrum obwodowe	8,7%	26,3%	64,0%	1,0%
	Inne miasto	6,0%	25,9%	67,2%	,8%
	Wiejska miejscowość	3,6%	39,9%	54,8%	1,6%

		A2_6.Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Białorusinów			
		Pogorszył się	Poprawił się	Nie zmienił się	Brak odpowiedzi
Łącznie:		2,3%	31,7%	65,5%	,5%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	3,2%	29,8%	66,4%	,7%
	Kobieta	1,4%	33,8%	64,5%	,3%
Wiek respondenta:	18-29 lat	2,3%	23,9%	73,5%	,2%
	30-44 lat	2,2%	26,9%	70,1%	,9%
	45-59 lat	3,9%	34,3%	60,9%	,9%
	60+ lat	1,3%	42,9%	55,7%	0,0%
Obwód (region):	Mińsk	2,9%	24,1%	73,0%	0,0%
	Mińsk (obwód)	1,8%	31,7%	66,5%	0,0%
	Witebsk (obwód)	1,6%	35,8%	62,1%	,5%
	Mohylew (obwód)	2,9%	34,2%	61,3%	1,6%
	Homel (obwód)	3,4%	28,2%	68,4%	0,0%
	Brześć (obwód)	1,4%	44,9%	53,7%	0,0%
	Grodno (obwód)	4,6%	27,5%	67,2%	,7%
Typ miejscowości:	Mińsk	2,9%	24,1%	73,0%	0,0%
	Centrum obwodowe	5,0%	34,6%	60,4%	0,0%
	Inne miasto	1,3%	27,1%	71,2%	,4%
	Wiejska miejscowość	2,1%	45,1%	52,2%	,5%

		A2_6.Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Polaków			
		Pogorszył się	Poprawił się	Nie zmienił się	Brak odpowiedzi
Łącznie:		23,7%	5,4%	63,4%	7,5%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	23,6%	6,3%	63,3%	6,8%
	Kobieta	23,9%	4,4%	63,5%	8,2%
Wiek respondenta:	18-29 lat	15,4%	3,0%	72,7%	8,9%
	30-44 lat	18,0%	7,5%	67,1%	7,3%
	45-59 lat	28,2%	4,0%	59,9%	7,9%
	60+ lat	35,2%	5,4%	53,1%	6,2%
Obwód (region):	Mińsk	23,9%	4,9%	67,6%	3,6%
	Mińsk (obwód)	19,7%	9,5%	64,2%	6,6%
	Witebsk (obwód)	17,6%	,5%	71,0%	10,9%
	Mohylew (obwód)	31,1%	8,4%	55,4%	5,1%
	Homel (obwód)	30,4%	1,9%	61,7%	6,0%
	Brześć (obwód)	23,5%	7,8%	62,5%	6,2%
	Grodno (obwód)	20,7%	4,7%	66,5%	8,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	23,9%	4,9%	67,6%	3,6%
	Centrum obwodowe	22,7%	5,1%	63,1%	9,0%
	Inne miasto	21,0%	5,7%	67,6%	5,7%
	Wiejska miejscowość	26,2%	6,5%	59,1%	8,2%

		A2_6.Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Litwinów			
		Pogorszył się	Poprawił się	Nie zmienił się	Brak odpowiedzi
Łącznie:		20,9%	3,3%	65,6%	10,2%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	20,0%	4,6%	66,7%	8,7%
	Kobieta	21,8%	2,0%	64,3%	11,9%
Wiek respondenta:	18-29 lat	10,6%	1,7%	81,3%	6,5%
	30-44 lat	14,7%	5,2%	70,3%	9,9%
	45-59 lat	25,4%	1,8%	60,5%	12,3%
	60+ lat	34,6%	3,4%	49,6%	12,4%
Obwód (region):	Mińsk	19,4%	4,2%	72,3%	4,1%
	Mińsk (obwód)	18,3%	2,9%	69,4%	9,5%
	Witebsk (obwód)	13,0%	0,0%	71,7%	15,2%
	Mohylew (obwód)	29,0%	8,4%	55,8%	6,7%
	Homel (obwód)	29,1%	3,7%	59,2%	7,9%
	Brześć (obwód)	19,9%	3,7%	61,7%	14,8%
	Grodno (obwód)	20,0%	3,6%	68,2%	8,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	19,4%	4,2%	72,3%	4,1%
	Centrum obwodowe	19,1%	2,9%	66,4%	11,6%
	Inne miasto	17,4%	4,2%	69,3%	9,0%
	Wiejska miejscowość	27,2%	2,1%	57,9%	12,8%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Uważam, że kryzys polityczny w 2020 roku został zainspirowany przez "Zachód"					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		36,9%	15,9%	7,6%	8,2%	16,0%	15,4%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	33,8%	17,5%	7,6%	9,7%	18,6%	12,8%
	Kobieta	40,7%	14,0%	7,5%	6,4%	12,9%	18,4%
Wiek respondenta:	18-29 lat	15,3%	17,0%	11,9%	13,7%	19,4%	22,8%
	30-44 lat	28,0%	18,3%	11,0%	8,8%	18,4%	15,4%
	45-59 lat	48,3%	17,3%	3,1%	4,5%	14,8%	11,9%
	60+ lat	60,3%	10,5%	2,2%	5,3%	10,4%	11,3%
Obwód (region):	Mińsk	30,7%	15,7%	7,7%	10,5%	21,1%	14,2%
	Mińsk (obwód)	34,5%	15,9%	10,3%	9,5%	17,7%	12,1%
	Witebsk (obwód)	42,1%	14,8%	3,4%	9,9%	14,9%	14,9%
	Mohylew (obwód)	43,9%	12,2%	6,9%	7,7%	11,9%	17,4%
	Homel (obwód)	40,7%	14,9%	10,9%	3,0%	14,5%	16,0%
	Brześć (obwód)	41,6%	15,0%	6,2%	5,8%	11,4%	20,0%
	Grodno (obwód)	37,0%	20,9%	6,8%	7,6%	12,1%	15,6%
Typ miejscowości:	Mińsk	30,7%	15,7%	7,7%	10,5%	21,1%	14,2%
	Centrum obwodowe	36,6%	18,0%	9,6%	11,3%	16,1%	8,3%
	Inne miasto	37,3%	14,2%	9,1%	7,2%	13,6%	18,6%
	Wiejska miejscowość	44,9%	16,8%	3,3%	4,4%	13,3%	17,2%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Moje otoczenie uważa, że kryzys polityczny w 2020 roku został zainspirowany przez "Zachód".					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		32,6%	15,5%	8,5%	10,1%	17,7%	15,6%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	30,3%	16,9%	7,8%	10,8%	19,9%	14,4%
	Kobieta	35,4%	13,8%	9,4%	9,2%	15,2%	17,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	11,0%	16,8%	10,3%	18,1%	22,3%	21,6%
	30-44 lat	24,3%	17,9%	11,5%	10,7%	20,1%	15,4%
	45-59 lat	44,8%	14,8%	6,4%	6,9%	12,5%	14,6%
	60+ lat	54,4%	11,4%	4,3%	4,4%	14,2%	11,2%
Obwód (region):	Mińsk	29,5%	14,6%	10,4%	12,7%	18,6%	14,3%
	Mińsk (obwód)	31,6%	14,8%	5,6%	10,7%	19,7%	17,6%
	Witebsk (obwód)	28,3%	16,9%	6,6%	12,7%	15,1%	20,4%
	Mohylew (obwód)	35,5%	15,5%	8,1%	4,5%	21,6%	14,9%
	Homel (obwód)	39,9%	16,5%	8,9%	6,5%	16,8%	11,4%
	Brześć (obwód)	31,9%	16,8%	8,2%	8,5%	14,1%	20,5%
	Grodno (obwód)	38,3%	14,9%	11,6%	9,5%	16,8%	9,0%
Typ miejscowości:	Mińsk	29,5%	14,6%	10,4%	12,7%	18,6%	14,3%
	Centrum obwodowe	35,6%	16,4%	7,9%	9,3%	15,5%	15,4%
	Inne miasto	33,3%	13,9%	9,6%	9,3%	20,1%	13,8%
	Wiejska miejscowość	32,8%	18,7%	5,2%	9,1%	13,7%	20,6%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska powinna być bardziej wspierać Białorusinów podczas protestów w 2020 roku.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		17,7%	10,2%	9,4%	11,5%	31,3%	19,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,8%	9,1%	8,1%	14,1%	38,8%	18,1%
	Kobieta	24,7%	11,5%	10,9%	8,5%	22,3%	22,1%
Wiek respondenta:	18-29 lat	6,3%	13,0%	11,0%	18,0%	25,2%	26,4%
	30-44 lat	10,6%	11,2%	11,2%	13,1%	34,6%	19,2%
	45-59 lat	23,0%	7,8%	6,1%	12,1%	36,7%	14,4%
	60+ lat	33,8%	8,0%	7,7%	3,2%	28,2%	19,2%
Obwód (region):	Mińsk	14,3%	6,4%	11,2%	14,2%	32,3%	21,6%
	Mińsk (obwód)	13,1%	15,5%	10,0%	14,7%	28,3%	18,4%
	Witebsk (obwód)	17,3%	12,4%	12,7%	6,6%	31,6%	19,4%
	Mohylew (obwód)	14,3%	9,8%	7,6%	12,9%	46,6%	8,8%
	Homel (obwód)	17,5%	7,4%	4,9%	9,5%	30,9%	29,8%
	Brześć (obwód)	24,9%	9,0%	10,6%	9,8%	26,0%	19,7%
	Grodno (obwód)	27,4%	12,9%	4,4%	8,8%	32,0%	14,7%
Typ miejscowości:	Mińsk	14,3%	6,4%	11,2%	14,2%	32,3%	21,6%
	Centrum obwodowe	12,5%	9,2%	5,7%	13,5%	40,9%	18,3%
	Inne miasto	18,3%	13,7%	11,1%	10,5%	29,5%	16,9%
	Wiejska miejscowość	26,3%	10,3%	7,3%	8,0%	24,9%	23,2%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska powinna bardziej wspierać Białorusinów, którzy opuścili Białoruś z powodu represji.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		15,3%	14,8%	10,7%	13,2%	22,5%	23,5%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	15,1%	12,2%	11,5%	15,6%	22,2%	23,4%
	Kobieta	15,7%	17,9%	9,7%	10,3%	22,7%	23,7%
Wiek respondenta:	18-29 lat	11,1%	14,4%	16,3%	15,9%	15,8%	26,5%
	30-44 lat	14,3%	15,8%	16,2%	12,8%	20,1%	20,8%
	45-59 lat	12,4%	20,0%	5,1%	17,4%	21,7%	23,4%
	60+ lat	22,8%	9,9%	1,9%	8,3%	32,1%	24,9%
Obwód (region):	Mińsk	13,4%	17,6%	8,2%	18,3%	19,6%	22,8%
	Mińsk (obwód)	14,9%	18,7%	10,7%	10,2%	27,5%	18,0%
	Witebsk (obwód)	8,3%	11,9%	9,5%	17,3%	21,0%	32,0%
	Mohylew (obwód)	9,5%	10,1%	20,7%	9,0%	26,8%	23,9%
	Homel (obwód)	24,9%	13,6%	12,7%	11,0%	21,0%	16,9%
	Brześć (obwód)	15,7%	13,6%	11,7%	10,1%	23,1%	25,8%
	Grodno (obwód)	23,0%	11,1%	8,4%	11,0%	20,6%	25,8%
Typ miejscowości:	Mińsk	13,4%	17,6%	8,2%	18,3%	19,6%	22,8%
	Centrum obwodowe	14,2%	12,7%	11,7%	9,5%	28,2%	23,7%
	Inne miasto	18,5%	12,1%	13,4%	14,3%	20,7%	21,1%
	Wiejska miejscowość	14,1%	18,0%	8,3%	8,4%	24,0%	27,2%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska obecnie prowadzi właściwą politykę wobec Białorusi.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		4,6%	5,3%	6,6%	16,6%	45,1%	21,8%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	3,8%	4,8%	6,6%	19,3%	42,8%	22,7%
	Kobieta	5,6%	6,0%	6,5%	13,4%	47,9%	20,6%
Wiek respondenta:	18-29 lat	3,4%	4,4%	11,2%	24,6%	28,4%	28,0%
	30-44 lat	4,4%	6,6%	9,8%	18,3%	38,1%	22,7%
	45-59 lat	2,9%	6,6%	1,7%	13,4%	56,3%	19,0%
	60+ lat	7,3%	3,4%	1,4%	9,3%	61,7%	16,9%
Obwód (region):	Mińsk	5,1%	6,5%	4,6%	16,0%	41,7%	26,1%
	Mińsk (obwód)	5,2%	8,2%	9,0%	16,1%	40,4%	21,1%
	Witebsk (obwód)	5,8%	6,4%	4,9%	16,2%	44,8%	22,0%
	Mohylew (obwód)	4,1%	2,6%	1,7%	19,5%	58,4%	13,7%
	Homel (obwód)	1,6%	4,9%	5,2%	17,9%	49,2%	21,2%
	Brześć (obwód)	4,6%	1,6%	8,0%	18,2%	49,6%	18,0%
	Grodno (obwód)	4,8%	2,0%	11,2%	15,2%	43,9%	22,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	5,1%	6,5%	4,6%	16,0%	41,7%	26,1%
	Centrum obwodowe	3,2%	3,5%	11,4%	19,4%	43,5%	19,0%
	Inne miasto	5,9%	4,5%	6,9%	17,1%	44,4%	21,4%
	Wiejska miejscowość	3,2%	6,0%	4,2%	14,6%	52,3%	19,6%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Teraz rzadziej jeżdżę do Polski.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		25,3%	4,7%	2,4%	3,9%	33,7%	30,1%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	28,1%	4,6%	3,3%	3,8%	30,9%	29,3%
	Kobieta	21,9%	4,7%	1,3%	4,1%	37,0%	31,0%
Wiek respondenta:	18-29 lat	24,2%	4,6%	4,5%	3,2%	34,9%	28,6%
	30-44 lat	25,2%	5,9%	2,8%	5,2%	34,5%	26,4%
	45-59 lat	22,4%	4,6%	1,0%	4,7%	33,2%	34,1%
	60+ lat	28,4%	3,0%	,9%	2,2%	31,9%	33,6%
Obwód (region):	Mińsk	27,3%	4,4%	2,5%	3,2%	36,3%	26,3%
	Mińsk (obwód)	21,3%	6,1%	2,1%	6,4%	33,8%	30,4%
	Witebsk (obwód)	24,9%	4,3%	3,1%	1,9%	29,6%	36,1%
	Mohylew (obwód)	17,9%	,9%	0,0%	7,9%	46,0%	27,3%
	Homel (obwód)	13,6%	3,4%	,7%	4,0%	36,2%	42,1%
	Brześć (obwód)	33,9%	6,9%	3,5%	4,2%	28,6%	23,0%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	33,1%	4,5%	3,6%	1,2%	27,4%	30,2%
	Mińsk	27,3%	4,4%	2,5%	3,2%	36,3%	26,3%
	Centrum obwodowe	23,5%	2,8%	4,1%	4,9%	41,2%	23,5%
	Inne miasto	25,7%	5,1%	2,2%	4,0%	32,1%	30,9%
	Wiejska miejscowość	24,2%	6,3%	1,1%	3,9%	25,7%	38,8%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Chciałbym częściej jeździć do Polski.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		11,9%	12,3%	6,2%	14,5%	49,2%	5,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,6%	12,3%	7,1%	15,3%	46,4%	7,3%
	Kobieta	12,4%	12,2%	5,1%	13,5%	52,7%	4,2%
Wiek respondenta:	18-29 lat	7,1%	11,5%	11,9%	22,9%	41,5%	5,2%
	30-44 lat	15,4%	15,6%	6,6%	12,6%	44,0%	5,8%
	45-59 lat	15,1%	13,3%	5,1%	11,8%	48,1%	6,6%
	60+ lat	9,2%	7,6%	1,3%	11,6%	64,3%	6,1%
Obwód (region):	Mińsk	13,5%	17,1%	5,1%	14,4%	43,3%	6,6%
	Mińsk (obwód)	10,7%	15,2%	7,1%	16,0%	44,7%	6,3%
	Witebsk (obwód)	5,4%	10,6%	8,2%	15,2%	56,4%	4,1%
	Mohylew (obwód)	5,8%	10,4%	9,1%	14,2%	51,2%	9,3%
	Homel (obwód)	9,8%	7,5%	2,4%	21,1%	53,0%	6,2%
	Brześć (obwód)	18,5%	7,7%	6,8%	11,1%	54,3%	1,6%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	15,4%	9,9%	5,8%	9,7%	52,3%	6,9%
	Mińsk	13,5%	17,1%	5,1%	14,4%	43,3%	6,6%
	Centrum obwodowe	15,3%	7,1%	9,4%	19,1%	45,7%	3,4%
	Inne miasto	12,8%	10,4%	7,6%	12,0%	50,4%	6,7%
	Wiejska miejscowość	5,8%	14,1%	2,2%	14,8%	58,3%	4,9%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska - agresor.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		16,8%	12,9%	7,8%	18,8%	30,5%	13,1%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	13,4%	13,4%	9,2%	19,6%	32,5%	11,9%
	Kobieta	20,9%	12,3%	6,1%	17,9%	28,2%	14,6%
Wiek respondenta:	18-29 lat	6,9%	13,1%	10,7%	21,2%	30,0%	18,1%
	30-44 lat	11,0%	9,5%	10,1%	21,7%	33,2%	14,5%
	45-59 lat	19,3%	12,3%	8,9%	26,5%	24,5%	8,5%
	60+ lat	31,7%	18,0%	1,1%	7,3%	31,6%	10,2%
Obwód (region):	Mińsk	17,6%	10,1%	4,1%	20,5%	35,1%	12,7%
	Mińsk (obwód)	13,9%	10,2%	10,2%	18,8%	35,0%	11,9%
	Witebsk (obwód)	30,7%	7,1%	6,4%	14,2%	20,5%	21,0%
	Mohylew (obwód)	10,2%	10,5%	14,6%	23,7%	26,0%	15,1%
	Homel (obwód)	14,3%	26,8%	6,9%	23,9%	20,9%	7,1%
	Brześć (obwód)	11,8%	21,9%	8,5%	15,3%	27,3%	15,1%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	17,8%	6,8%	10,3%	16,8%	37,9%	10,3%
	Mińsk	17,6%	10,1%	4,1%	20,5%	35,1%	12,7%
	Centrum obwodowe	16,7%	14,6%	5,0%	15,8%	29,5%	18,4%
	Inne miasto	15,0%	10,9%	13,1%	17,4%	32,0%	11,7%
	Wiejska miejscowość	19,1%	18,2%	6,4%	21,9%	22,6%	11,7%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Część mojej rodziny albo kolegów wyjechała do Polski.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		15,3%	10,3%	2,5%	7,8%	61,7%	2,4%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	15,8%	10,6%	3,2%	7,9%	59,2%	3,3%
	Kobieta	14,7%	9,9%	1,6%	7,8%	64,7%	1,3%
Wiek respondenta:	18-29 lat	10,0%	7,0%	2,5%	6,6%	71,9%	2,0%
	30-44 lat	17,3%	10,7%	3,2%	8,9%	57,5%	2,4%
	45-59 lat	19,0%	8,5%	4,4%	7,5%	59,1%	1,5%
	60+ lat	14,5%	13,9%	0,0%	7,6%	60,6%	3,3%
Obwód (region):	Mińsk	16,9%	15,3%	2,6%	8,2%	54,8%	2,1%
	Mińsk (obwód)	20,7%	5,6%	1,4%	10,6%	60,4%	1,3%
	Witebsk (obwód)	3,1%	12,0%	,5%	5,0%	76,2%	3,1%
	Mohylew (obwód)	7,9%	4,6%	8,9%	7,4%	70,0%	1,2%
	Homel (obwód)	13,9%	7,5%	5,0%	6,0%	67,6%	0,0%
	Brześć (obwód)	15,1%	14,2%	,8%	3,6%	61,1%	5,2%
	Grodno (obwód)	21,5%	6,1%	2,1%	13,0%	56,5%	,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	16,9%	15,3%	2,6%	8,2%	54,8%	2,1%
	Centrum obwodowe	14,5%	6,2%	1,7%	8,2%	66,4%	3,0%
	Inne miasto	16,5%	9,6%	3,3%	8,5%	61,4%	,6%
	Wiejska miejscowość	11,9%	9,0%	1,6%	6,1%	67,7%	3,7%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Wszyscy kto wyjechał do Polski są zdrajcami.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		13,3%	4,5%	11,6%	17,1%	43,1%	10,5%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,4%	3,9%	12,9%	18,2%	43,3%	10,2%
	Kobieta	15,6%	5,1%	10,1%	15,6%	42,7%	10,9%
Wiek respondenta:	18-29 lat	4,5%	4,7%	12,0%	20,0%	47,9%	10,9%
	30-44 lat	5,8%	4,6%	14,5%	18,9%	45,3%	10,9%
	45-59 lat	17,1%	3,6%	10,8%	19,7%	39,9%	8,9%
	60+ lat	28,9%	4,7%	7,9%	10,0%	37,8%	10,7%
Obwód (region):	Mińsk	9,3%	1,8%	10,9%	20,1%	47,9%	9,9%
	Mińsk (obwód)	11,3%	6,6%	10,8%	17,1%	47,6%	6,5%
	Witebsk (obwód)	20,6%	2,7%	10,9%	16,3%	34,4%	15,2%
	Mohylew (obwód)	8,8%	5,6%	14,3%	15,6%	44,5%	11,1%
	Homel (obwód)	13,0%	8,2%	15,8%	18,7%	31,8%	12,4%
	Brześć (obwód)	15,6%	4,5%	9,6%	13,3%	46,9%	10,1%
	Grodno (obwód)	17,9%	5,1%	12,8%	14,9%	38,2%	11,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	9,3%	1,8%	10,9%	20,1%	47,9%	9,9%
	Centrum obwodowe	14,6%	6,6%	9,6%	17,4%	42,1%	9,7%
	Inne miasto	11,2%	4,8%	14,9%	17,0%	42,9%	9,3%
	Wiejska miejscowość	20,8%	5,6%	9,1%	13,1%	37,8%	13,7%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Chętnie wyjechałbym do Polski.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		4,4%	3,8%	3,3%	13,6%	73,0%	2,0%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	4,1%	5,0%	4,6%	15,1%	68,8%	2,3%
	Kobieta	4,7%	2,3%	1,7%	11,8%	78,0%	1,5%
Wiek respondenta:	18-29 lat	3,8%	4,7%	3,7%	21,0%	64,6%	2,2%
	30-44 lat	7,0%	5,3%	4,9%	14,9%	66,0%	1,9%
	45-59 lat	3,7%	2,8%	2,8%	9,4%	79,8%	1,4%
	60+ lat	1,9%	1,5%	,9%	8,3%	85,2%	2,2%
Obwód (region):	Mińsk	2,9%	6,5%	3,5%	16,9%	68,1%	2,1%
	Mińsk (obwód)	4,5%	4,4%	2,7%	14,4%	73,2%	,9%
	Witebsk (obwód)	5,1%	1,6%	1,8%	10,3%	80,2%	1,0%
	Mohylew (obwód)	5,0%	2,1%	6,4%	11,8%	72,8%	2,0%
	Homel (obwód)	3,0%	1,4%	1,3%	11,8%	80,9%	1,6%
	Brześć (obwód)	6,5%	3,0%	3,0%	12,8%	72,1%	2,5%
	Grodno (obwód)	5,7%	3,1%	5,8%	11,1%	72,2%	2,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	2,9%	6,5%	3,5%	16,9%	68,1%	2,1%
	Centrum obwodowe	5,1%	2,7%	4,9%	9,6%	76,3%	1,3%
	Inne miasto	4,9%	3,2%	3,9%	14,9%	71,1%	1,9%
	Wiejska miejscowość	5,1%	2,3%	,5%	10,2%	80,6%	1,4%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska musi wprowadzić dodatkowe sankcje wobec Białorusi.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		2,5%	1,2%	3,2%	12,1%	72,6%	8,4%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	1,6%	1,1%	2,8%	12,9%	71,9%	9,7%
	Kobieta	3,6%	1,3%	3,6%	11,2%	73,4%	6,9%
Wiek respondenta:	18-29 lat	,8%	1,3%	2,5%	14,5%	73,7%	7,2%
	30-44 lat	2,1%	1,5%	3,9%	11,6%	72,4%	8,6%
	45-59 lat	2,9%	,3%	5,3%	12,1%	72,8%	6,6%
	60+ lat	4,2%	1,3%	1,3%	10,8%	71,8%	10,6%
Obwód (region):	Mińsk	1,7%	2,0%	3,9%	8,8%	75,4%	8,3%
	Mińsk (obwód)	2,8%	1,5%	4,8%	13,8%	71,5%	5,6%
	Witebsk (obwód)	,9%	1,7%	4,1%	15,7%	65,9%	11,6%
	Mohylew (obwód)	0,0%	0,0%	0,0%	17,7%	73,9%	8,4%
	Homel (obwód)	0,0%	1,1%	1,5%	15,0%	75,4%	7,0%
	Brześć (obwód)	3,5%	0,0%	1,5%	7,2%	77,6%	10,2%
	Grodno (obwód)	8,3%	,7%	3,5%	13,7%	65,0%	8,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	1,7%	2,0%	3,9%	8,8%	75,4%	8,3%
	Centrum obwodowe	,9%	1,7%	2,7%	10,6%	81,3%	2,7%
	Inne miasto	4,3%	1,0%	2,0%	14,3%	68,0%	10,3%
	Wiejska miejscowość	1,9%	0,0%	4,8%	14,1%	68,8%	10,4%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska musi otworzyć granicę z Białorusią.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		46,7%	22,9%	7,6%	4,4%	6,7%	11,7%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	48,8%	22,5%	8,4%	5,4%	5,7%	9,3%
	Kobieta	44,2%	23,5%	6,7%	3,3%	7,9%	14,5%
Wiek respondenta:	18-29 lat	38,2%	30,4%	10,3%	3,4%	3,4%	14,2%
	30-44 lat	44,9%	23,5%	7,9%	3,6%	7,8%	12,3%
	45-59 lat	47,9%	26,3%	7,0%	4,9%	4,8%	9,0%
	60+ lat	55,9%	13,1%	5,1%	6,1%	9,3%	10,5%
Obwód (region):	Mińsk	45,2%	25,3%	4,8%	4,1%	7,7%	12,9%
	Mińsk (obwód)	44,7%	27,2%	7,6%	4,7%	6,2%	9,6%
	Witebsk (obwód)	43,1%	24,1%	8,3%	6,0%	3,0%	15,5%
	Mohylew (obwód)	45,2%	15,2%	13,0%	7,9%	4,1%	14,6%
	Homel (obwód)	47,3%	23,0%	7,1%	4,3%	5,0%	13,4%
	Brześć (obwód)	52,3%	17,2%	4,6%	3,8%	11,8%	10,3%
	Grodno (obwód)	51,9%	20,0%	13,8%	2,1%	6,1%	6,1%
Typ miejscowości:	Mińsk	45,2%	25,3%	4,8%	4,1%	7,7%	12,9%
	Centrum obwodowe	55,1%	17,2%	8,1%	2,7%	5,0%	11,9%
	Inne miasto	46,6%	22,4%	9,8%	5,6%	4,4%	11,2%
	Wiejska miejscowość	42,2%	25,3%	6,9%	4,4%	11,0%	10,3%

		A3.Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Polska powinna jako pierwsza zacząć odbudowywać stosunki z Białorusią.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		38,5%	21,2%	13,7%	6,5%	6,6%	13,6%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	39,2%	21,1%	13,0%	7,3%	6,4%	12,9%
	Kobieta	37,6%	21,3%	14,5%	5,5%	6,8%	14,3%
Wiek respondenta:	18-29 lat	24,2%	24,2%	16,8%	9,5%	8,0%	17,3%
	30-44 lat	34,8%	20,0%	16,3%	7,7%	7,8%	13,3%
	45-59 lat	39,5%	25,4%	12,0%	5,3%	6,9%	10,9%
	60+ lat	55,3%	17,2%	8,5%	3,0%	3,3%	12,6%
Obwód (region):	Mińsk	29,3%	23,5%	14,7%	8,0%	6,9%	17,6%
	Mińsk (obwód)	35,2%	17,1%	15,1%	11,7%	7,6%	13,4%
	Witebsk (obwód)	44,5%	16,5%	10,5%	4,3%	5,3%	18,9%
	Mohylew (obwód)	39,4%	31,5%	13,5%	3,7%	7,9%	4,1%
	Homel (obwód)	46,3%	18,2%	12,7%	3,9%	6,9%	12,0%
	Brześć (obwód)	42,0%	27,6%	17,6%	2,0%	2,4%	8,4%
	Grodno (obwód)	45,7%	17,5%	9,0%	7,1%	9,8%	10,9%
Typ miejscowości:	Mińsk	29,3%	23,5%	14,7%	8,0%	6,9%	17,6%
	Centrum obwodowe	44,7%	16,0%	14,6%	10,2%	5,3%	9,2%
	Inne miasto	39,3%	18,8%	14,9%	5,3%	8,5%	13,3%
	Wiejska miejscowość	43,0%	27,7%	9,7%	3,6%	4,2%	11,8%

		A3.Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Białoruś powinna jako pierwsza zacząć odbudowywać stosunki z Polską.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		12,0%	13,8%	14,9%	13,2%	29,9%	16,2%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,8%	16,0%	15,3%	15,1%	28,6%	13,1%
	Kobieta	12,1%	11,1%	14,5%	11,0%	31,5%	19,8%
Wiek respondenta:	18-29 lat	10,1%	13,8%	19,7%	18,5%	20,6%	17,3%
	30-44 lat	10,1%	15,1%	15,0%	15,5%	28,0%	16,2%
	45-59 lat	15,2%	13,0%	14,8%	9,4%	30,8%	16,8%
	60+ lat	14,0%	12,6%	10,6%	8,0%	40,2%	14,6%
Obwód (region):	Mińsk	15,3%	13,5%	15,1%	12,3%	26,2%	17,6%
	Mińsk (obwód)	13,6%	17,4%	12,5%	10,1%	33,9%	12,6%
	Witebsk (obwód)	3,5%	15,8%	14,4%	9,4%	34,9%	22,0%
	Mohylew (obwód)	7,0%	9,3%	12,7%	12,3%	42,3%	16,4%
	Homel (obwód)	8,2%	10,3%	15,6%	17,1%	36,0%	12,9%
	Brześć (obwód)	12,0%	11,4%	16,3%	14,3%	26,4%	19,7%
	Grodno (obwód)	17,5%	16,2%	17,0%	19,8%	18,5%	11,0%
Typ miejscowości:	Mińsk	15,3%	13,5%	15,1%	12,3%	26,2%	17,6%
	Centrum obwodowe	10,8%	13,7%	13,7%	12,4%	33,7%	15,8%
	Inne miasto	12,3%	15,8%	17,8%	16,0%	26,5%	11,6%
	Wiejska miejscowość	8,5%	11,3%	10,3%	10,3%	37,2%	22,3%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Gdyby Polska nie wsparła protestów w 2020 roku, teraz byłoby dla mnie lepiej.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		12,1%	11,5%	11,9%	11,9%	22,6%	29,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,4%	8,7%	11,7%	14,2%	25,3%	28,7%
	Kobieta	13,0%	14,8%	12,1%	9,2%	19,5%	31,3%
Wiek respondenta:	18-29 lat	6,6%	7,9%	13,9%	15,5%	22,1%	34,0%
	30-44 lat	10,2%	8,4%	13,6%	13,4%	24,3%	30,1%
	45-59 lat	12,7%	17,5%	11,7%	14,0%	22,0%	22,1%
	60+ lat	19,4%	14,5%	7,9%	5,2%	21,3%	31,7%
Obwód (region):	Mińsk	10,9%	10,2%	10,4%	15,7%	20,5%	32,3%
	Mińsk (obwód)	12,0%	8,9%	13,3%	10,0%	30,3%	25,6%
	Witebsk (obwód)	15,8%	9,3%	7,0%	14,0%	18,7%	35,1%
	Mohylew (obwód)	3,8%	12,1%	11,7%	15,3%	36,1%	21,0%
	Homel (obwód)	12,4%	18,2%	3,9%	12,3%	18,1%	35,1%
	Brześć (obwód)	13,0%	15,0%	20,4%	5,8%	21,3%	24,5%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	15,2%	10,4%	16,1%	9,4%	18,0%	30,9%
	Mińsk	10,9%	10,2%	10,4%	15,7%	20,5%	32,3%
	Centrum obwodowe	7,0%	10,6%	13,3%	11,5%	26,6%	31,0%
	Inne miasto	13,7%	12,1%	15,0%	11,9%	19,3%	28,0%
	Wiejska miejscowość	15,8%	13,0%	7,8%	7,5%	28,1%	27,9%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Gdyby Polska nie wsparła protestów w 2020 roku, teraz byłoby lepiej dla Białorusinów i Polaków.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		25,8%	17,8%	7,8%	10,7%	13,0%	24,9%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	21,1%	17,7%	8,7%	10,9%	15,0%	26,7%
	Kobieta	31,4%	17,9%	6,7%	10,5%	10,7%	22,8%
Wiek respondenta:	18-29 lat	11,3%	16,9%	11,9%	15,8%	12,8%	31,2%
	30-44 lat	18,0%	19,6%	9,7%	10,9%	15,0%	26,8%
	45-59 lat	32,2%	17,0%	5,0%	12,5%	11,3%	22,0%
	60+ lat	44,8%	16,5%	3,4%	4,5%	11,8%	18,9%
Obwód (region):	Mińsk	21,0%	16,3%	6,7%	11,4%	12,4%	32,2%
	Mińsk (obwód)	24,2%	13,9%	7,2%	13,7%	19,7%	21,4%
	Witebsk (obwód)	29,2%	14,9%	10,3%	15,2%	10,7%	19,6%
	Mohylew (obwód)	19,5%	16,7%	4,9%	11,0%	14,4%	33,6%
	Homel (obwód)	24,9%	26,7%	8,5%	8,4%	8,4%	23,2%
	Brześć (obwód)	32,7%	20,7%	10,8%	5,9%	7,8%	22,0%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	31,9%	19,4%	5,7%	8,0%	16,3%	18,6%
	Mińsk	21,0%	16,3%	6,7%	11,4%	12,4%	32,2%
	Centrum obwodowe	23,1%	18,6%	6,2%	9,0%	17,7%	25,4%
	Inne miasto	31,0%	17,3%	11,6%	11,1%	8,8%	20,2%
	Wiejska miejscowość	25,6%	19,9%	3,9%	11,0%	17,1%	22,6%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Uważam, że w Polsce jest źle.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		12,6%	4,9%	10,7%	18,3%	30,4%	23,0%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,2%	5,7%	10,3%	21,1%	31,3%	20,4%
	Kobieta	14,2%	4,0%	11,2%	15,1%	29,3%	26,2%
Wiek respondenta:	18-29 lat	6,3%	8,2%	13,7%	20,7%	32,2%	19,0%
	30-44 lat	5,9%	4,4%	12,3%	21,5%	34,9%	20,9%
	45-59 lat	12,8%	2,8%	10,1%	18,8%	28,6%	26,9%
	60+ lat	27,5%	4,3%	6,1%	11,4%	23,9%	26,8%
Obwód (region):	Mińsk	7,8%	4,5%	9,4%	22,2%	37,4%	18,6%
	Mińsk (obwód)	10,0%	5,5%	9,6%	18,7%	36,0%	20,2%
	Witebsk (obwód)	10,1%	6,5%	16,8%	10,9%	24,6%	31,2%
	Mohylew (obwód)	7,7%	2,4%	9,8%	15,1%	28,0%	37,1%
	Homel (obwód)	18,7%	4,8%	10,5%	20,8%	18,4%	26,9%
	Brześć (obwód)	22,3%	3,6%	12,8%	16,8%	23,8%	20,6%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	16,5%	6,6%	7,8%	16,4%	33,7%	19,0%
	Mińsk	7,8%	4,5%	9,4%	22,2%	37,4%	18,6%
	Centrum obwodowe	9,2%	1,7%	11,0%	20,1%	32,8%	25,1%
	Inne miasto	14,3%	6,3%	10,7%	17,8%	28,7%	22,2%
	Wiejska miejscowość	19,4%	5,9%	12,3%	11,8%	23,1%	27,5%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Uważam, że Białorusinom znajdującym się w Polsce jest źle.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		11,1%	9,7%	13,4%	19,2%	24,6%	22,0%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	11,2%	8,6%	14,2%	19,1%	23,9%	23,0%
	Kobieta	11,1%	10,9%	12,4%	19,4%	25,4%	20,8%
Wiek respondenta:	18-29 lat	4,7%	8,6%	16,6%	24,4%	25,1%	20,6%
	30-44 lat	7,1%	6,9%	16,0%	20,6%	29,8%	19,5%
	45-59 lat	13,2%	10,3%	9,6%	17,9%	24,0%	24,9%
	60+ lat	21,0%	13,9%	9,6%	13,6%	17,2%	24,8%
Obwód (region):	Mińsk	10,0%	8,1%	14,2%	27,2%	23,6%	16,8%
	Mińsk (obwód)	11,0%	13,4%	9,9%	18,2%	30,2%	17,3%
	Witebsk (obwód)	11,1%	14,1%	9,5%	21,0%	19,4%	25,0%
	Mohylew (obwód)	9,4%	8,4%	13,6%	13,6%	15,1%	40,0%
	Homel (obwód)	7,2%	9,3%	17,1%	13,7%	20,9%	31,8%
	Brześć (obwód)	15,4%	7,7%	15,3%	11,7%	29,2%	20,7%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	12,9%	6,9%	15,2%	18,5%	27,8%	18,6%
	Mińsk	10,0%	8,1%	14,2%	27,2%	23,6%	16,8%
	Centrum obwodowe	10,6%	7,2%	13,2%	18,1%	29,1%	21,7%
	Inne miasto	7,3%	10,3%	14,8%	18,0%	24,9%	24,7%
	Wiejska miejscowość	19,4%	13,1%	10,1%	12,1%	22,0%	23,4%

		A3. Czy zgadza się Pani/Pan z następującymi stwierdzeniami...: Uważam, że Białorusinom, którzy znajdują się na Litwie jest źle.					
		Zdecydowanie tak	Raczej tak	I tak, i nie	Raczej nie	Zdecydowanie nie	Brak odpowiedzi
Łącznie:		12,8%	10,4%	10,5%	17,9%	18,6%	29,8%
Płeć respondenta:	Mężczyzna	12,1%	10,3%	11,3%	20,8%	18,9%	26,6%
	Kobieta	13,8%	10,5%	9,4%	14,5%	18,2%	33,6%
Wiek respondenta:	18-29 lat	5,1%	7,1%	11,5%	26,0%	23,9%	26,4%
	30-44 lat	7,3%	10,8%	14,6%	19,2%	22,5%	25,5%
	45-59 lat	18,8%	6,5%	7,8%	16,7%	10,9%	39,3%
	60+ lat	23,1%	15,5%	5,7%	9,9%	13,9%	32,0%
Obwód (region):	Mińsk	8,4%	9,1%	11,7%	23,6%	21,2%	26,1%
	Mińsk (obwód)	10,0%	8,9%	9,4%	21,8%	25,9%	24,1%
	Witebsk (obwód)	13,0%	11,7%	8,2%	13,1%	16,1%	37,8%
	Mohylew (obwód)	14,2%	5,3%	10,1%	15,7%	9,9%	44,8%
	Homel (obwód)	18,1%	11,1%	11,9%	12,8%	17,1%	28,9%
	Brześć (obwód)	16,9%	12,7%	11,7%	14,9%	11,9%	31,9%
Typ miejscowości:	Grodno (obwód)	16,4%	13,8%	9,5%	13,9%	19,3%	27,1%
	Mińsk	8,4%	9,1%	11,7%	23,6%	21,2%	26,1%
	Centrum obwodowe	15,9%	9,9%	9,7%	18,1%	18,4%	28,0%
	Inne miasto	11,6%	9,0%	11,0%	17,7%	19,4%	31,3%
	Wiejska miejscowość	17,9%	14,8%	8,9%	10,9%	14,6%	32,9%

Skrypt grupy fokusowej:

Dzień dobry, nazywam się Aleksander. Dziękuję za udział w naszej grupie fokusowej. Dzisiaj jestem moderatorem naszej dyskusji. Wszystko, co powiecie, pozostanie anonimowe i zostanie wykorzystane do przeprowadzenia badań oraz późniejszego napisania pracy naukowej na ten temat. Chciałbym zaznaczyć, że nie ma tutaj prawidłowych ani błędnych odpowiedzi. Nas interesują konkretne wasze doświadczenia, opinie, odczucia i przekonania.

Proszę was o szczerłość i szacunek w rozmowie między sobą, a także o nieujawnianie faktu przeprowadzenia tej grupy fokusowej oraz odpowiedzi innych uczestników w przestrzeni publicznej.

Naszym tematem dzisiaj jest ocena Polski w kontekście kryzysu na Białorusi w latach 2020-2024.

Proponuję najpierw się poznać. Proszę, przedstawcie się, powiedzcie, jak się nazywacie lub jaki jest wasz pseudonim, skąd jesteście i czym się zajmujecie.

Respondent 1 / R-1 - Roman (45 lat, Warszawa): Dzień dobry, Roman, Mieszkam w Warszawie od wielu lat, a pochodzę ze wschodniej Białorusi, pracuję w branży media.

Respondent 2 / R-2 - Aleksiej (29 lat, Warszawa): Aleksiej, mieszkam w Warszawie, przeprowadziłem się przed protestami w 2020 roku, mieszkałem w Mińsku, obecnie pracuję w sektorze bankowym.

Respondent 3 / R-3 - Jewgienij (40 lat, Białystok): Dzień dobry, nazywam się Jewgienij, mieszkam w Białymstoku, ale często bywam zawodowo w Warszawie, jestem blogerem.

Respondent 4 / R-4 - Katarzyna (39 lat, Białystok): Cześć, jestem Katarzyna, Mieszkam w Białymstoku, pracuję jako wychowawczyni w przedszkolu.

Respondent 5 / R-5 - Maria (23 lata, Gdańsk): Dzień dobry, jestem Masza, wyjechałam z powodu prześladowań w 2021 roku, pracuję jako kelnerka w restauracji, obecnie również studiuje.

Respondent 6 / R-6 - Anton (31 lat, Warszawa): Anton, wyjechałem z Białorusi bardzo dawno temu. Pracuję w NGO, która zajmuje się pomocą Białorusinom w Polsce.

Blok-1. M: Proszę, opowiedzcie, co dla was oznaczają wydarzenia z 2020 roku? Jakie emocje wtedy odczuwaliście?

R-5: No dobrze, zacznę ja. Dla mnie wydarzenia z 2020 roku były możliwością zmiany sytuacji w kraju, wpłynięcia na nią, budowania demokratycznej przyszłości w naszym kraju. To był moment jedności społeczeństwa, moment siły, podniesienia ducha, ale nie można zapominać o poziomie przemocy, z którym się spotkaliśmy. Spotkało to mnie osobiście, ale nie chcę przypominać wszystkich tych okropności, są one i tak wystarczająco opisane w mediach.

R-3: Wtedy było fantastycznie, a potem apatia. Wszystko to zbyt długo się przeciągnęło. Trzeba było działać zdecydowanie, trzeba było tworzyć drużyny, trzeba było siłą zabierać swoje, ale oni byli wcześniej i szybsi, i bardziej krwiożerczy. I tak rozbili potencjał protestu, ale nie chęć zmian.

R-4: To wydarzenia, które przewróciły moje życie do góry nogami. To dużo pozytywu, skąd się go nie spodziewano. To wiele przeżyć i negatywów związanych z tymi przeżyciami. Niespodziewanie lud wstał i miał dość, lud się jednoczył. Negatyw - represje i nadal ludzie są zabijani. Strach o bliskich i przyjaciół, nawet będąc za granicą. Strach z powodu rozmiaru horroru.

R-6: Moment dumy z mojego narodu. Moment nadziei.

R-2: To było fajnie, wtedy wydawało się, że cały świat nas wspierał. Ale w protestach nie uczestniczyłem, ponieważ byłem w Polsce.

R-1: A ja się bałem. Pamiętam protesty z poprzednich lat i pamiętam, jak je tłumiono. Oczywiście wtedy wydawało się, że przy takiej skali protestujących ludzie Łukaszenki po prostu nic nie będą mogli zrobić, jednak najbardziej przerażające stało się to, gdy zaczęli bić i kaleczyć ludzi.

M: Czy uczestniczyliście w protestach w inny sposób, na przykład w Polsce albo wspieraliście protestujących?

R-2: Tak, udzielałem wsparcia finansowego poszkodowanym i ich rodzinom, pomagałem znaleźć tu pracę, zalegalizować się i przeprowadzić.

Blok-2. M: Czy protest można nazwać próbą konsolidacji społeczeństwa? Budowy ruchu narodowego w kraju?

R-5: I tak, i nie. Dla niektórych to naprawdę było narodowe odrodzenie, ale to zazwyczaj ludzie, którzy już wcześniej byli świadomi informacji i historii.

R-2: A ja uważam, że można. To był silny impuls do tego, że ludzie otwarcie zaczęli nazywać się Białorusinami i być z tego dumni. To silny impuls do rozwoju kultury. Spójrzcie, ile osób zaczęło mówić po białorusku.

R-3: Tak, to zdecydowanie powstanie ruchu narodowego.

R-1: Trudno mi powiedzieć, widziałem zbyt wiele tych protestów z nadzieją na narodowe odrodzenie. A słowa „jesteśmy przeciw Łukaszence i poprosimy Putina o pomoc” nie dają nadziei. A teraz nikt na to nie ma siły. Ludzie są zmęczeni, ludzie się boją.

R-6: Tak, oczywiście.

R-4: Konsolidacja tak, ale ruchu narodowego to już nie. Próba walki przeciwko władzy opresyjnej. A ruchu narodowego nie ma, ponieważ przyczyny są codzienne i ekonomiczne.

Blok-3. M: Kto z was lub waszych znajomych ucierpiał po protestach? Jak to wpłynęło na wasze życie?

R-3: Wielu, ale prawie wszystkim udało się wyjechać z kraju. A jak to wpłynęło? Jestem blogerem. Kiedy widzę, ile agentów KGB jest w diasporze - robi się strasznie, ale jakoś żyję. Wygramy i wkrótce wszystko się dowiemy.

R-5: Moi przyjaciele, bardzo wielu przyjaciół, prawie wszyscy, z którymi się kontaktowałam w moim otoczeniu, spędzili w więzieniu miesiąc lub inaczej, dostali grzywny, uciekli z kraju, a teraz są terroryzowani przez służby bezpieczeństwa i milicję.

R-4: Tak, ucierpieli. Niektórzy siedzieli w więzieniu, niektórzy wyjechali, próbując uciec przed represjami.

R-2: Tak, wielu znajomych, ale cała moja rodzina jest tutaj. Mnie to nie dotknęło, ale i do mnie nie mogą się dostać.

R-1: Tak, niektórzy koledzy dziennikarze nadal siedzą w więzieniu. To wszystko jest przerażające.

R-6: W żaden sposób. Kilka osób dostało mandaty. Teraz nie są na Białorusi.

Blok-4. M: Jak ocenilibyście wpływ wydarzeń na swoje życie?

R-5: Fatalnie. Całe życie do góry nogami, ale teraz jest łatwiej. Praca, przyjaciele, choć za bliskich na Białorusi jest strach. Czasami ogarnia fala strachu.

R-3: Całkowicie zmieniła się koncepcja pracy i realizacji projektów. Całkowicie. Nowa rzeczywistość.

R-2: Wydaje się, że nie za bardzo, chociaż rozumiem, jak bardzo to uderzyło w ludzi.

R-4: Wpłynęły na moich bliskich, a więc wpłynęły na moje życie. Z niektórymi z otoczenia musiałam się pożegnać, ponieważ ich zdanie było takie, że takich jak my trzeba zniszczyć.

R-1: Myślę, że to bardzo silnie wpłynęło na wszystkich.

R-6: Przeciętnie. Ogólnie nic się u mnie nie zmieniło.

Blok-5. M: Jak oceniacie obecną sytuację polityczną na Białorusi?

R-5: To po prostu strach. Człowiek człowiekowi wilkiem. Ludzie żyją w strachu przed represjami i prześladowaniami, a wszyscy agenci KGB i GUBOPiK robią, co chcą, pełna dominacja łukaszenkowców, po prostu rok 1937.

R-2: Tak, określenie 1937 bardzo tutaj pasuje. To straszne. Państwo totalitarne. Boję się o ludzi i ich życie.

R-3: A ja myślę, że ten zardzewiały system wkrótce rozpadnie się na kawałki. Oni wszyscy się nawzajem pożrą. Spójrzcie, jak Łukaszenka rotuje urzędnikami. Spójrzcie, jak wsadza ich do więzień. Jeszcze trochę i wszyscy się zbuntują i nadejdzie czas globalnych zmian. Pojawi się okno możliwości, z którego będziemy musieli skorzystać, aby pokonać system Łukaszenki i aby wszystkich tych przestępców wsadzić do więzień za cały ten horror i przemoc.

R-5: No a kto to zrobi?

R-3: Według moich informacji jest mnóstwo ludzi, którzy nienawidzą tego systemu i są gotowi zdetronizować Łukaszenkę!

R-2: Aha, a Putin będzie cicho na to wszystko patrzył? Czy wprowadzi wojska i uratuje młodszego brata, a wszystkich stłumią?

R-5: No nie, nic takiego się nie stanie.

R-3: Zobaczycie i przekonacie się.

R-1: A ja uważam, że system pokazał swoją zdolność do przetrwania za wszelką cenę. Musimy przyzwyczać się do życia w innej rzeczywistości. Przyzwyczać się do nieco innej kultury, do innego kontekstu. Do innego rytmu życia.

R-6: Bardzo smutne. W ostatnich latach mamy z tego powodu bardzo dużo pracy. Bardzo wielu opuszcza kraj. A każdemu trzeba pomóc.

R-4: Skrajnie negatywna. Społeczeństwo obywatelskie zostało zniszczone. Ogniska oporu zostały rozbite. Kraj jest zależny od Rosji politycznie i ekonomicznie. Władza jest w trybie przetrwania, ale coś trzeba oddać, by zachować władzę.

Blok-6. M: Jak ocenilibyście powstałą nową opozycję? Jak ocenilibyście jej skuteczność?

R-5: Na początku było fajnie. Ale nikt nic nie wiedział, nie wiedział, za kim iść, nie wiedział, co robić. Potem wraz z wyjazdem opozycji jakby otworzyły się drzwi i możliwości dla nas, aby wyjechać i działać. A teraz? Żadnych postępów z paszportem - po co on w ogóle jest potrzebny? Żadnej pomocy, wszyscy mają jakieś problemy, nikt nic nie wie i nie rozumie. A ludzie po prostu budują swoje życie i zapominają o tej opozycji.

R-2: Nie wiem, jest mi to obojętne - mnie to nie dotyczy.

R-1: Trudno mi ocenić ze względu na mój zawód. Myślę, że nie dotrzymują swoich obietnic - na tym koniec.

R-6: Myślę, że powstrzymanie się od oceny będzie najlepszą oceną.

R-3: Oni absolutnie nie radzą sobie ze swoim zadaniem. Ku wielkiemu żalowi wszystko wskazuje na to, że to ludzie, którzy po prostu uzyskali dostęp do pieniędzy i grantów i są zainteresowani przeciąganiem procesów. Nikt nie chce stracić swojego dochodu i kasy. A

zwykli ludzie są zmęczeni tymi wszystkimi politycznymi grami. Nas w Polsce, z tego co wiem, jest prawie milion, ale polityka wcale nie odpowiada milionowej publiczności. Cichanouskaja tylko lata po świecie, ale nie ma żadnych odczuwalnych efektów. Opozycja-hobby.

R-4: Skuteczność zerowa. W nowej opozycji nie ma nic nowego - nowe twarze, ale ci sami funkcjonariusze, którzy nie wpływają na nic, ani na poziomie wewnętrznym, ani zewnętrznym.

Blok-7. M: Jaką rolę odegrały kraje zachodu w motywacji protestu według waszej opinii? Polska wystarczająco poparła protest?

R-5: Bardzo duża. Podejrzewam, że właśnie spojrzenie na Zachód, na ich demokratyczne wybory, doprowadziło do tego, co mamy. Ludzie chcieli tak samo. Wydawało się, że nie było aż tak dużego niezadowolenia z Łukaszenki. No nie lubili go, nie podobał się, ale jakoś żyli. A Zachód zdawał się dość mocno słowami wspierać protestujących i obiecywać pomoc. Na pewno było to pewnego rodzaju ubezpieczeniem dla ludzi.

R-2: Nie, mało kto myślał, że jeśli przegra, to wyjedzie na Litwę lub do Polski! Chociaż otwarcie drzwi dla Białorusinów pomogło zapewnić im bezpieczeństwo.

R-1: Mogło być więcej, ale jestem pewien, że mieli swoje ograniczenia.

R-3: Zachód powinien był bardziej pomóc protestującym. Zachód musi rozumieć znaczenie Białorusi dla bezpieczeństwa. Spójrzcie, skąd zaczęła się inwazja na Ukrainę? Kryzys migracyjny? Dlaczego? Bo nie wiedzą, co zrobić z Białorusią, nie rozumieją, jak mocno Rosja zakorzeniła się na Białorusi i trzeba ją wyrwać z rąk Putina. Zachód musi działać.

R-4: Polska nie wsparła protestów wystarczająco, nadal handlowała z Białorusią, zaopatrywała reżim. Czy Polska była zobowiązana nas bardziej wspierać? Nie. Czy chciałoby się większego wsparcia? Tak.

R-6: Polska nie tylko nas wsparła, ale także aktywnie nadal wspiera nas (naszą organizację). Cieszy mnie to.

Blok-8. M: Być może korzystaliście z jakichś programów wsparcia?

R-5: Nie, jakoś sobie bez tego poradziłam.

R-2: Nie.

R-1: Nie.

R-4: Nie.

R-6: Nie, ale zajmuję się udzielaniem tego wsparcia.

R-3: Tak, otrzymałem wsparcie finansowe dla mojego projektu w ramach jednego z programów.

Blok-9. M: Jak układa się wasze życie? Jesteście z niego zadowoleni?

R-5: Ogólnie dobrze, jeśli nie myśleć o przeszłości i o krewnych po tamtej stronie granicy. Niektórzy się nie boją i jeżdżą na Białoruś, i mieli szczęście. Nie rozumiem tego, bo to duże ryzyko, ale pewnie mają swoją motywację, by tak robić. Nie wiem, ogólnie w porządku, ale jak żyć dalej - nie wiem. Nie mam własnego mieszkania, tylko wynajmowane z dziewczyną, nie mam dużych oszczędności, praca nie jest najlepsza, ale teraz trudno znaleźć inną. Tak jakoś...

R-2: Od dawna urządziłem swoje życie. Na samym początku budowanie było bardzo trudne, ale tak to zawsze bywa. Teraz generalnie wszystko jest dobrze, żyję, planuję rodzinę.

R-3: Działamy i nie tracimy ducha. Wiem, że zwyciężymy. Być może teraz jest trochę ciężko, ale poradzimy sobie ze wszystkim. Ogólnie nie jestem zadowolony ze swojego życia, ale za nasze cierpienia wszyscy zostaniemy wynagrodzeni.

R-4: W zasadzie tak.

R-6: Ogólnie tak.

R-1: Żona i ja mamy trudności, ale ogólnie sobie radzimy. Myślę, że jesteśmy zadowoleni z życia w ogóle.

Blok-10. M: W jakich sferach waszego życia czujecie się niepewnie?

R-3: Teraz jest ogólny czas niepewności. Wszyscy czegoś się boją. Muszę jakoś karmić rodzinę i płacić pracownikom w ramach projektu, jakoś sobie radzimy. Żona pracuje, generalnie jest dobrze, ale chciałbym mieć własne metry kwadratowe.

R-1: Własne mieszkanie. Chcemy wziąć kredyt.

R-4: Nie czuję pewności co do przyszłości, ponieważ kontekst to dokumenty - legalizacja, paszport i tak dalej. Wszystkie środki podjęte przez Polskę są tymczasowe, ale chciałbym, żeby były stałe. Chciałbym, aby Polska łatwiej wydawała zamienniki paszportów, chciałbym bardziej elastyczne mechanizmy. Chciałbym, żeby w przypadku utraty niepodległości Białorusi (przejęcie przez Rosję), Polska traktowała Białorusinów jako Białorusinów, a nie Rosjan, a taki strach istnieje.

R-5: Praca, codzienne sprawy, wynagrodzenie, mieszkanie. Jak u nas wszystkich. Czas mija, coś się dzieje, ale nie zauważam żadnych znaczących popraw, chociaż wiem, że u niektórych jest jeszcze gorzej.

R-2: Powiedziałbym, że legalizacja. Byłoby mi o wiele łatwiej, gdybym był obywatelem, a tak jestem zmuszony bardzo się starać, żeby załatwić sprawy związane z kredytem i zakupem mieszkania.

R-6: W żadnych. Wszystko jest w porządku.

Blok-11. M: Jak oceniacie Białorusinów przebywających na Białorusi? Jak myślicie, jak Białorusini na Białorusi oceniają was?

R-5: Dla nich jesteśmy zdrajcami. Teraz tak wielu zaczęło wierzyć w Łukaszenkę i jego brednie, że dla nich jesteśmy wrogami i zdrajcami. Na pewno bardzo wielu wyjechało. Gdziekolwiek pójde, zawsze spotykam albo Białorusinów, albo Ukraińców. Ale wśród tych, którzy tam zostali, może jest kilku, którzy nie zgadzają się z Łukaszenką, ale to nieliczne osoby.

R-2: Jestem pewien, że jesteśmy dla nich wrogami, a oceniać ich nie chcę. Nie ma w tym sensu.

R-3: Nie, to właśnie my powinniśmy ich oceniać i mówić o sobie. Tak, może jesteśmy dla nich wrogami, ale jesteśmy w stanie pokazać im alternatywę i zmotywować do działania.

R-2: A jak mamy im coś pokazywać? Oni nie wierzą. Dla nich to wszystko to kłamstwo i propaganda.

R-3: Trzeba ich zasypać mnóstwem treści, trzeba rozwijać media, trzeba rozwijać narodową ideę, trzeba pokazywać swoją niezłomność.

R-2: I co z tego? Nie da się przeciwstawić aparatowi represji.

R-5: Tak, i taką machiną propagandową Białorusi i Rosji.

R-3: Możemy, najważniejsze to chcieć, mieć wewnętrzną motywację i na to pieniądze.

R-1: Osobiście jestem dla nich zachodnim propagandystą. Żal mi ich, niektórzy naprawdę nas wspierają, ale z różnych powodów nie mogą wyjechać albo nie mogą się psychicznie na to zdecydować. Nie mogę wszystkich wrzucić do jednego worka i nazwać ich wrogami i zdrajcami. Chociaż tak naprawdę jestem pewien, że takich Łukaszenkowców jest bardzo dużo. Najprawdopodobniej obecnie stanowią większość w kraju.

R-4: Białorusini na Białorusi dzielą się na kategorie, które bardzo negatywnie oceniają wyjeżdżających. Nie zależy to od politycznych preferencji. Niektórzy uważają ich za wrogów narodu, a inni za zdrajców, ponieważ mieszkam w ciepłej Europie. Jest też grupa, którym to wszystko jest obojętne. A białorusini tam to: radykalni Łukaszenkowcy, grupa pasywna, z którą wszyscy będą musieli żyć w przyszłości, oraz grupa, która nie mogła wyjechać, która przeżywa, ale przygotowuje się do wyjazdu w sytuacji kryzysowej.

R-6: Pod względem tempa i ilości udzielonej pomocy jestem pewien, że na Białorusi wciąż jest bardzo wielu ludzi o prodemokratycznych i antyŁukaszenkowskich poglądach.

Blok-12. M: Jakie jest wasze zdanie na temat nałożonych na Białoruś sankcji i zamknięcia granic?

R-5: Słusznie. Wszystko słusznie. Trzeba nałożyć jeszcze mocniejsze sankcje, żeby w ogóle ten reżim upadł. I granice dobrze, że zamknęli, nie ma co pozwalać współpracownikom reżimu jeździć tutaj i całej tej agenturze.

R-2: No, nałożono sankcje? A gdzie efektywność? Te sankcje teraz dotyczą nawet tych, którzy dawno wyjechali z Białorusi i w ogóle nie mają związku z tym krajem, ale ponieważ są Białorusinami, albo słysząc ich akcent, albo po prostu widząc, że tam się urodzili - od razu mają masę uprzedzeń i problemów. W jednym banku ludzie muszą tłumaczyć, skąd mają pieniądze, skąd wszystko, i nawet nie mogą otworzyć konta!

R-3: Sankcje prawdopodobnie uderzyły bardziej w zwykłych ludzi niż w reżim. Łukaszenko ukradł za dużo, żeby te sankcje miały na niego jakiś wpływ i na jego decyzje.

R-1: Dotyczy mnie to częściowo, ponieważ nasi krewni nie mogą przyjechać do nas w odwiedziny i spotkać się z nami. Musieliśmy z partnerem lecieć do Gruzji, żeby spotkać się z rodziną. Ogólnie to wszystko. Ale Polska ma pełne prawo nakładać sankcje wobec Białorusi. Popieram to.

R-6: Słusznie. Każde działanie wywołuje przeciwstawienie.

R-4: To za mało. Sankcje są śmieszne, a reżim wciąż zarabia pieniądze na handlu. Trzeba prowadzić działania na rzecz uwolnienia więźniów politycznych, na przykład Poczobuta, który jest obywatelem Polski. Trzeba zmuszać reżim do negocjacji i wymuszać ustępstwa.

Blok-13. M: Pofantazujmy trochę. Jak mogłoby wyglądać życie, gdyby kraje zachodu ignorowały wydarzenia na Białorusi?

R-5: Trudno powiedzieć. Pewnie po prostu by nas wszystkich zniszczyli.

R-2: A może wręcz przeciwnie, wszyscy by się zmobilizowali i dociśnęli - nie wiadomo.

R-4: Najprawdopodobniej liczba więźniów politycznych byłaby znacznie większa, ale przemoc byłaby na tym samym poziomie. Może to zdemotywowałoby protesty z powodu strachu, a może wręcz przeciwnie zmotywowałoby. Chociaż podejrzewam, że Zachód i tak zignorował protesty. Zachód ograniczył się do oświadczeń i potępień. Wyjątkiem są Polska i Litwa. Jestem pewien, że Zachód nadal nie wie, co zrobić z Białorusią.

R-3: Jestem pewien, że byłoby o wiele gorzej. Tak, to, co jest, nie jest idealne, ale to lepsze niż nic.

R-6: Myślę, że byłoby gorzej. Tak mi się wydaje.

R-1: Nie wiem, nie chcę spekulować. Wszystko wydarzyło się tak, jak miało się wydarzyć.

Blok-14. M: I jeszcze dwa ostatnie pytania, ale najpierw powiem pierwsze. Jak widzicie Białoruś za 5-10 lat i jak chcielibyście ją widzieć?

R-1: Widzę Białoruś dokładnie taką, jaką jest teraz. Nie wierzę w szybkie odejście Łukaszenki od władzy w najbliższych latach. Chociaż może pójdzie na ustępstwa, zawrze układ z Zachodem, żeby uniknąć przejęcia przez Rosję. A chciałbym widzieć ją wolną, pokojową i demokratyczną.

R-4: Chcę widzieć Białoruś demokratyczną, bez Łukaszenki, chcę widzieć, że Białoruś to kraj, gdzie sprawy społeczne są rozwiązywane normalnie, bez patologicznych propagandzistów. Ale w rzeczywistości albo Białorusi w ogóle nie będzie, albo Białoruś będzie się zmieniać, albo dojdzie do przymusowej zmiany władzy (choć bardziej prawdopodobne, że przyjdą Rosjanie niż białoruskie siły demokratyczne).

R-5: Oczywiście wolną i niepodległą, żeby wojna się skończyła, żeby można było spotkać się z rodziną. Żeby było tak, jak było wcześniej, przed całym tym mrokiem, przed tym całym zamętem.

R-2: Nawet nie wiem. Chcę, żeby wszystko było dobrze.

R-3: Tak, to wszystko oczekiwania, a jaka będzie rzeczywistość? To jest przerażające. Ale chciałbym, żeby Białoruś była silnym i niepodległym, europejskim krajem, bez tego rosyjskiego i łukaszenkowskiego jarzma.

R-6: Szczęśliwą, dobrosąsiedzką.

Blok-15. M: Drugie pytanie, jak widzicie relacje między Białorusią a Polską w najbliższych latach?

R-5: Tak jak mówiłem - tak jak było wcześniej, ale obawiam się, że będzie tylko gorzej i gorzej. Łukaszenko nie ustąpi i na tym koniec.

R-1: Często przeprowadzam wywiady z analitykami i wydaje mi się, że relacje mogą się poprawić. Nie będzie tak jak wcześniej, ale na pewno lepiej niż teraz, choć dla diaspory może to być tragedią i osobistym bólem.

R-2: Myślę, że Polska będzie wywierać presję na reżim Łukaszenki. To będzie słuszne.

R-6: Z chęcią budowania wspólnej i bezpiecznej przyszłości.

R-3: Białorusinom jest dużo bliżej do Europy i Polaków, mam nadzieję, że wszystko będzie dobrze, ale obawiam się, że działania reżimu Łukaszenki zbyt mocno utrwaliły się w spojrzeniu polityków na sprawę Białorusi. Będzie wiele problemów i uprzedzeń.

R-4: Pod warunkiem braku zmiany reżimu, relacje będą równie chłodne. Ocieplenie może nastąpić, ale diaspora odbierze je jako zdradę. Przy jakościowych zmianach na Białorusi może być prawdziwe ocieplenie, ale nie wierzę w taki scenariusz.

Zamknięte ankietowanie grupy fokusowej:

Jak oceniliby Państwo na skali 10-punktowej (gdzie 1 to minimum, a 10 to maksimum) poziom wsparcia protestu ze strony Polski?	
Ilość punktów	Średnia wartość
7	5,8
5	
5	
6	
4	
8	

Jak oceniliby Państwo na skali 10-punktowej (gdzie 1 to minimum, a 10 to maksimum) jakość swojego życia?	
Ilość punktów	Średnia wartość
9	6,66
4	
5	
8	

8	
6	

Jak oceniliby Państwo na skali 10-punktowej (gdzie 1 to minimum, a 10 to maksimum) poziom skuteczności protestu?	
Ilość punktów	Średnia wartość
2	4,6
6	
4	
6	
5	
5	

Jak oceniliby Państwo na skali 10-punktowej (gdzie 1 to minimum, a 10 to maksimum) zadowolenie z życia w Polsce?	
Ilość punktów	Średnia wartość
8	7,1
7	
7	
8	
6	

7	
---	--

Jak oceniliby Państwo na skali 10-punktowej (gdzie 1 to minimum, a 10 to maksimum) poziom swojego osobistego bezpieczeństwa w Polsce?	
Ilość punktów	Średnia wartość
9	8,1
8	
9	
8	
8	
7	

Jak oceniliby Państwo na skali 10-punktowej (gdzie 1 to minimum, a 10 to maksimum) akceptację prowadzonej przez Polskę polityki wobec Białorusi?	
Ilość punktów	Średnia wartość
5	5,5
6	
5	
7	
4	
6	

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

1. Council regulation (EU) 2024/1865, amending Regulation (EC) No 765/2006 concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine, 29 June 2024
2. Official Journal of the European Union, L1 195/31, COUNCIL IMPLEMENTING DECISION (CFSP) 2023/1592, implementing Decision 2012/642/CFSP concerning restrictive measures in view of the situation in Belarus and the involvement of Belarus in the Russian aggression against Ukraine, 3 August 2023
3. Official Journal of the European Union, L 153, Volume 65, 3 June 2022.
4. Official Journal of the European Union, L 219I, Volume 64, 21 June 2021.
5. Official Journal of the European Union, L 319 I, Volume 63, 2 October 2020
6. Official Journal of the European Union, L 370 I, Volume 63, 6 November 2020.
7. Official Journal of the European Union, L 426 I, Volume 63, 17 December 2020.
8. Official Journal of the European Union, L 430I, Volume 64, 2 December 2021.
9. Official Journal of the European Union, L 53, Volume 65, 25 February 2022.
10. Official Journal of the European Union, L 66, Volume 65, 2 March 2022
11. Official Journal of the European Union, L 82, Volume 65, 9 March 2022.
12. Visegrad Insight, The German Marshall Fund of the United States “Как война России в Украине может повлиять на Беларусь”, 2023
13. Закон Республики Беларусь О противодействии экстремизму 4 января 2007 г. № 203-З и поправки Закон Республики Беларусь от 14 мая 2021 г. № 104-З, Закон Республики Беларусь от 17 июля 2023 г. № 292-З
14. Закон Республики Беларусь от 30 июня 2023 г. № 274-З «Об изменении Закона Республики Беларусь "О средствах массовой информации"»
15. Закон Республики Беларусь, 7 февраля 2023 г. № 248-З, О Всебелорусском народном собрании
16. Постановление Палаты представителей Национального собрания Республики Беларусь, О назначении выборов Президента Республики Беларусь, 23 октября 2024
17. Постановление ЦК компартии «О преодолении культа личности и его последствий». 30 июня 1956 г.

18. Решение республиканского референдума 27 февраля 2022 года 4 марта 2022 г.
19. Сведения о результатах голосования 27 февраля 2022 г., Центральная избирательная комиссия Республики Беларусь.
20. Статья 80 Конституции Республики Беларусь в редакции 2022 года.
21. Статья 81 Конституции Республики Беларусь в редакции 2022 года.

DOKUMENTY, RAPORTY

1. “I feel like a fish out of water” Three Years of Belarusian Exodus and Exile, Libereco, Berlin, 2024 <https://www.libereco.org/en/report-belarusian-civil-society-in-exile/>
2. 2023 ROUND-UP Journalists killed, detained, held hostage and missing, Reporters Without Borders, 2023
3. Centrum Mieroszewskiego, *Białoruska emigracja w Polsce – opinie, postawy, dylematy, Raport Centrum Mieroszewskiego z badania opinii publicznej w Polsce*, Warszawa 2023.
4. Gallup Survey, Global Financial Inclusion (Global Findex), Belarus, 2011, <https://datacatalog.ihnsn.org/catalog/2659/study-description>
5. <https://mediaiq.info/propaganda-po-receptu-doktora-gebelsa-kak-gosudarstvennyye-smi-diskreditiruyut>
6. IMF, Republic of Belarus Staff Report for the 2016 Article IV Consultation – Press Release; Staff Report; and Statement by the Executive Director for the Republic of Belarus, IMF Country Report No. 16/298.
7. Kamil Kłysiński, Dynamiczny import vs. zanikający eksport. Handel Białoruś–UE w 2023 roku, OSW, 2024-03-11, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-11/dynamiczny-import-vs-zanikajacy-eksport-handel-bialorus-ue-w-2023>
8. OSW, Dynamiczny import vs. zanikający eksport. Handel Białoruś–UE w 2023 roku, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-11/dynamiczny-import-vs-zanikajacy-eksport-handel-bialorus-ue-w-2023>.
9. Seeking Justice Stories of Violence in Belarus, August 2020 through the eyes of Belarusian media, 11 listopada 2020, Belarus in focus.
10. Национальный статистический комитет Республики Беларусь, Внешняя торговля товарами Республики Беларусь, 2024. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya->

statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-tovarami/graficheskiy-material-grafiki-diagrammy/vneshnetorgovyyu-oborot-tovarami-respubliki-belarus/

11. Ольга Ратмирова, Александр Ярошевич, В Европу через Азию. Как Беларусь по-прежнему продает санкционную фанеру и пеллеты в ЕС, БРЦ, 03 апреля 2023, <https://investigatebel.org/ru/investigations/v-evropu-cherez-aziyu-kak-belarus-po-prezhnemu-prodaet-sankcionnuyu-faneru-i-pellety-v-es>
12. Справка по Республике Беларусь. Минэкономразвития России. 2012

ENCYKLOPEDIĘ, SŁOWNIKI

1. Encyklopedia Bezpieczeństwa Narodowego, red. J. Itrich-Drabarek

MONOGRAFIE I CZĘŚCI PRAC ZBIOROWYCH

1. A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006.
2. B. Dobek-Ostrowska, *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocław 1999.
3. E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Warszawa 1978.
4. G. D. Lasswell, A. Kaplan, *Power and Society*, New Haven, 1950.
5. H. Harding, *Fragile Relationship: The United States and China since 1972*, Washington D.C. 1992.
6. J. Linz, A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press 1996.
7. J. Linz, A. Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press 1996.
8. J. Thomas, *Delegitimizing Sultanistic Regimes, One Step At a Time*, 2014.
9. L. Diamond, *Thinking about hybrid regimes*.
10. M. Grzybowski, *Stabilność polityczna a zmiany ustrojowe: egzegeza pojęć i determinanty*, w: *Ciągłość a zmiana w systemach ustrojowych. Szkice o instytucjach*

ustrojowych II i III Rzeczypospolitej i Europy Środkowej, red. J. Czajowski i in., Kraków 1999.

11. M. Podolak, M. Żmigrodzki, *System polityczny i jego klasyfikacje*, w: *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, nr 2, 2013.
12. M. Podolak, M. Żmigrodzki, *System polityczny i jego klasyfikacje*, w: *Współczesne systemy polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, nr 2, 2013.
13. R. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Gdańsk 2001.
14. R. Macridis, S. Burg, *Introduction to Comparative Politics*, 2nd ed., N.Y.: Harper Collins 1991.
15. W. Szostak, *Zarys teorii polityki*, Kielce, 1999.
16. Z. J. Pietraś, *Adaptacyjność spenetrowanych systemów politycznych*, Lublin 1990.
17. Z. J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 1998.
18. Ю. Кудрявцев, *Государственные режимы*, Москва 2012.

ARTYKUŁY

1. A. Chodubski, *Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 2016, T. 17.
2. A. Chodubski, *Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 2016, T. 17.
3. A. Chodubski, *Autorytaryzm w przestrzeni współczesnego życia politycznego*, *Studia Politicae Universitatis Silesiensis*, 2016, T. 17.
4. A. Kazak, Є. В. Магда, «Білоруський балкон» як фактор загрози: військовий, інформаційний та гібридний виміри, *Обрії друкарства*, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", nr 2 (14), 2023.
5. A. Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, University of Chicago, 2012.
6. A. Vardomatski, *Państwo tłumionego gniewu, Białoruś 500 dni po: od społecznej mobilizacji do neototalitarnej konsolidacji?* w: *Białoruś w regionie*, Studium Europy Wschodniej UW, Warszawa, kwiecień 2022.

7. B. Olszewska-Dyoniziak, *Antropologia totalitaryzmu europejskiego XX wieku*, Wrocław 1999.
8. E. Korosteleva, *The Emergence of a Party System*, w: S. White, E. Korosteleva, R. J. Hill (eds.), *Post-Communist Belarus: in Search of Direction*, L.: Rowman and Littlefield, 2004.
9. G. O'Donnell, P. C. Schmitter, L. Whitehead, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1986.
10. J. J. Linz, A. Stepan, *Modern Nondemocratic Regimes*, w: *Problems of Democratic Transition & Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996.
11. J. J. Linz, A. Stepan, *Modern Nondemocratic Regimes*, w: *Problems of Democratic Transition & Consolidation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1996.
12. L. Diamond, *Thinking about hybrid regime*, *Journal of Democracy*, 2002, nr 2.
13. M. Śliwa, *Spoleczne i psychologiczne aspekty totalitaryzmu*, *Acta Erasmiana*, vol. 6, Wrocław 2014.
14. M. Nowosielski, R. Raczyński, Sytuacja migracyjna w województwie pomorskim: wnioski i rekomendacje w zakresie integracji migrantek i migrantów Stowarzyszenie Naukowe „Instytut Badań nad Polityką Europejską”, s. 91, Gdynia 2024.
15. N. Bekus, *Reassembling Society in a Nation-State: History, Language, and Identity Discourses of Belarus*, *Nationalities Papers*, 2023, 51:1.
16. N. Bekus, *Reassembling Society in a Nation-State: History, Language, and Identity Discourses of Belarus*, *Nationalities Papers*, 2023, 51:1.
17. N. Bekus, *Reassembling Society in a Nation-State: History, Language, and Identity Discourses of Belarus*, *Nationalities Papers*, 2023, 51:1.
18. P. Kowal, *Polska polityka wschodnia – ankieta*, *Sprawy Międzynarodowe*, 2018, t. 71, nr 3.
19. P. Kowal, *Polska polityka wschodnia – ankieta*, *Sprawy Międzynarodowe*, 2018, t. 71, nr 3.
20. P. Maj, W. Paruch, *Pojęcie „system polityczny” w badaniach politologicznych w Polsce. Aspekty i kontrowersje definicyjne*, „Polityka i Społeczeństwo”, 5/2008.
21. R. Bäcker, *Kategorie teoretyczne totalitaryzmu a badania empiryczne*, *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 38/2, Wrocław 2016.

22. R. Bäcker, *Kategorie teoretyczne totalitaryzmu a badania empiryczne, Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, 38/2, Wrocław 2016.
23. U. Rouda, *Belarus: Transformation from Authoritarianism towards Sultanism, Baltic Journal of Political Science*, December 2012, No. 1.
24. А. Казакевіч, *Аназыцыя ў палітычнай кампаніі 2004 г.*, Тамсама.
25. А. Суздальцев, *Белоруссия и кризис, Индекс безопасности*, № 3–4 (102–103), Том 18, Москва 2012.
26. В. Ровдо, *Специфика и эволюция политического режима Республики Беларусь, Acta Slavica Iaponica*, Tomus 21.
27. С. Н. Шкель, *Современные классификации авторитарных режимов, Политика и общество*, 2014.
28. Т. А. Коновалова, *Россия – Беларусь: интеграция в условиях санкций Запада, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Северо-Западный институт управления*, Том 12, Выпуск 4(51), Санкт-Петербург 2021, s. 147.
29. Я. М. Бергер, *Перспективы политической реформы в современном Китае, Отечественные записки*, 2008, № 3 (42), s. 8–27.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. Agentstvo vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti, *Dinamika vneshnej torgovli Belarusi za I polugodie 2024 g.*, <https://eximagency.by/news/dinamika-vneshnej-torgovli-belarusi-za-i-polugodie-2024-g/> [odczyt: 07.03.2024].
2. BBC News, *Mariya Kolesnikova vstretilas' s otcem. S belorusskoj politzaklyuchennoj ne bylo svyazi poltora goda*, <https://www.bbc.com/russian/articles/cy4nxe3jylo> [odczyt: 11.12.2025].
3. BBC News, *Novoe interv'yu Lukashenko: «YA vseгда hotel imet' normal'nye otnosheniya s Zapadom»*, www.youtube.com/watch?v=MBJ6m0SnAgg&ab_channel=BBCNews-Русскаяслужба [odczyt: 11.12.2024].
4. BBC, *Spasenie sosedya. Skol'ko teryaet Rossiya na podderzhke Belarusi*, <https://www.bbc.com/russian/features-58508091> [odczyt: 13.04.2024].

5. Belarusskij rassledovatel'skij centr, *Detali dlya istrebitelej i raket. Kak Belarus' prodaet Rossii zapadnye mikroshemy v obhod sankcij*, <https://investigatebel.org/ru/investigations/zapadnye-mikroshemy-v-rossii-cherez-belarus> [odczyt: 11.03.2024].
6. Belarusskij rassledovatel'skij centr, *V Evropu cherez Aziju. Kak Belarus' po-prezhnemu prodaet sankcionnuyu faneru i pellety v ES*, <https://investigatebel.org/ru/investigations/v-evropu-cherez-aziju-kak-belarus-po-prezhnemu-prodaet-sankcionnuyu-faneru-i-pellety-v-es> [odczyt: 15.04.2024].
7. Belsat, Ofis Tihanovskoj predlozhil SShA ustroit kruglyj stol s Lukashenko, <https://ru.belsat.eu/88089571/ofis-tikhanovskoy-predlozhil-ssha-ustroit-kruglyj-stol-s-lukashenko> [odczyt: 25.12.2025].
8. Belstat, *Vneshnyaya trgovlya tovarami Respubliki Belarus'*, <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/realny-sector-ekonomiki/vneshnyaya-torgovlya/vneshnyaya-torgovlya-tovarami/graficheskiy-material-grafiki-diagrammy/vneshnetorgovyy-оборот-tovarami-respubliki-belarus/> [odczyt: 26.01.2024].
9. BelTA, *"Opublikovany predvybornye programmy kandidatov v Prezidenty Belarusi"*, <https://belta.by/society/view/opublikovany-predvybornye-programmy-kandidatov-v-prezidenty-belarusi-688594-2025/> [odczyt: 23.12.2024].
10. BelTA, *Lukashenko ne isključayet dosrochnyh prezidentskih vyborov posle prinyatiya obnovlennoj Konstitucii*, <https://belta.by/president/view/lukashenko-ne-iskljuchayet-dosrochnyh-prezidentskih-vyborov-posle-prinjatija-obnovlennoj-konstitutsii-472629-2021/> [odczyt: 09.12.2023].
11. BELTA, *Lukashenko rasskazał o sostoyavshemsya telefonnom razgovore s Putinyem - obsuzhdali postavki nefti*, <https://belta.by/president/view/lukashenko-rasskazał-o-sostoyavshemsya-telefonnom-razgovore-s-putinyem-obsuzhdali-postavki-nefti-380511-2020/> [odczyt: 13.04.2024].
12. BGU, *Istoriya Dnya narodnogo edinstva v Belarusi*, <https://bsu.by/news/istoriya-dnya-narodnogo-edinstva-v-belarusi-d/> [odczyt: 10.07.2025].
13. Central'naya izbiratel'naya komissiya Respubliki Belarus', *Rezultaty golosovaniya i itogi referendumu*, <https://rec.gov.by/ru/2022-itogi-ru/> [odczyt: 09.12.2023].

14. CTV.by, «*Eto obsuzhdayut deti, chto tam idyot vojna, tam bol'*». *Karpenkov o rezonanse sobytij v Ukraine*, <https://ctv.by/news/obshestvo/eto-obsuzhdayut-deti-chto-tam-idyot-vojna-tam-bol-karpenkov-o-rezonanse-sobytyj-v-ukraine> [odczyt: 14.12.2024].
15. Current Time, "*O chem zayavlyal Lukashenko v 2021 godu*", <https://www.currenttime.tv/a/o-chem-zayavlyal-lukashenko-v-2021-godu/31633449.html> [odczyt: 22.12.2024].
16. Current Time, "*Zachem Lukashenko v sed'moj raz provel wybory samego sebya*", <https://www.currenttime.tv/a/zachem-lukashenko-v-sedmoy-raz-provel-vybory-samogo-sebya/33290224.html> [odczyt: 24.12.2024].
17. Delfi, *Strana ekstremizma: kak iz-za protestov v Belarusi uzhestochayut zakony* <https://www.delfi.lt/ru/abroad/belorussia/strana-ekstremizma-kak-iz-za-protestov-v-belarusi-uzhestochayut-zakony-86881845> [odczyt: 13.12.2023].
18. Deutsche Welle, "*Belo-krasno-belyj flag v Belarusi: chto eto za simvol?*", <https://www.dw.com/ru/belo-krasno-belyj-flag-v-belarusi-chto-eto-za-simvol/a-54639082> [odczyt: 27.12.2024].
19. Deutsche Welle, "*Naskol'ko opasna 'vojna flagov' dlya belorusskogo obshchestva*", <https://www.dw.com/ru/naskolko-opasna-vojna-flagov-dlja-belorusskogo-obshchestva/a-56684481> [odczyt: 27.12.2024].
20. Deutsche Welle, "*Pompeo v Minske: SSHA predlagayut Belarusi neft', no sankcii poka ne snimut*", <https://www.dw.com/ru/помпео-в-минске-сша-предлагают-беларуси-нефть-но-санкции-пока-не-снимут/a-52228225> [odczyt: 07.05.2025].
21. Deutsche Welle, *Avtor belorusskoj nacional'noj idei – o knige, priznannoj ekstremistskoj*, <https://www.dw.com/ru/avtor-belorusskoj-nacionalnoj-idei-o-knige-priznannoj-ekstremistskoj/a-57081223> [odczyt: 06.12.2023].
22. Deutsche Welle, *Zhestokost' belorusskih silovikov: v chem prichina* <https://www.dw.com/ru/zhestokost-belorusskih-silovikov-v-chem-prichina/a-55770096> [odczyt: 16.02.2025].
23. EuroRadio, *KGB zapretil v Belarusi Maksa Korzha, J:MORS, NaviBand i drugih*, <https://euroradio.fm/ru/kgb-zapretil-v-belarusi-maksa-korzha-jmors-naviband-i-drugikh-rada-kultury> [odczyt: 11.12.2023].

24. Ex-Press. *Ekonomike nuzhen \$1 mlrd vneshnej pomoshi ezhe mesyachno* <http://express.by/article.php?id=32909> [odczyt: 12.01.2024].
25. Gosudarstvennyj departament SSHA, *"Privetstvie osvobozhdeniya grazhdanina SSHA i politicheskikh zaklyuchennykh iz zaklyucheniya v Belarusi"*, <https://www.state.gov/welcoming-the-release-of-u-s-citizen-and-political-prisoners-from-captivity-in-belarus/> [odczyt: 07.06.2025].
26. IHSN *Data Catalog*, <https://datacatalog.ihsn.org/catalog/2659/study-description> [odczyt: 12.01.2024].
27. Interfaks, *Biznes RF vlozhl v real'nyj sektor ekonomiki Belorussii \$5,1 mlrd v 2023 g.*, <https://www.interfax.ru/business/945892> [odczyt: 11.04.2024].
28. Interfax.by. *Sluchi o podorozhanii bienzina nie podtvierzdajutsia, no i nie opro vierhajutsia*, www.interfax.by/article/76394 [odczyt: 12.12.2023].
29. iSANS, *Sultanistic regime in Belarus rule by inheritance as an unlikely scenario* <https://isans.org/articles/sultanistic-regime-in-belarus-rule-by-inheritance-as-an-unlikely-scenario.html> [odczyt: 16.12.2023].
30. Kaardynacyjnaya rada, https://t.me/rada_vision/3880 [odczyt: 22.12.2024].
31. Lenta, *My budem stoyat' do konca! Uchastniki mitingov za i protiv Lukashenko — o svoih celyah, strahah i nadezhдах*, https://lenta.ru/articles/2020/09/04/dve_storoni/ [odczyt: 27.12.2024].
32. Libereco, *Doklad: Belarusskoe grazhdanskoe obshchestvo v izgnanii*, <https://www.libereco.org/en/report-belarusian-civil-society-in-exile/> [odczyt: 06.06.2025].
33. MeidaIQ, *«Propaganda po receptu doktora Gebbel'sa»: kak gosudarstvennye SMI diskreditiruyut negosudarstvennye media*, <https://mediaiq.info/propaganda-po-receptu-doktora-gebelsa-kak-gosudarstvennye-smi-diskreditiruyut> [odczyt: 11.05.2025].
34. MeidaIQ, *Dinamika i vidy topovykh narrativov gospropagandy v 2022 godu*. <https://mediaiq.info/dinamika-i-vidy-topovykh-narrativov-gospropagandy-v-2022-godu-infografika> [odczyt: 11.12.2024].
35. MeidaIQ, *Ocherednoj «novyj 1941-j»: manipulyacii istoriej v gosSMI*, <https://mediaiq.info/ocherednoj-novyj-1941-y-manipulyacii-istoriej-v-gossmi> [odczyt: 11.12.2024].

36. Ministerstvo ekonomiki Respubliki Belarus', *Cifry i fakty: tovarooborot Belarusi dostig 12-letnego maksimuma*, <https://economy.gov.by/ru/news-ru/view/tsifry-i-fakty-tovarooborot-belarusi-dostig-12-letnego-maksimuma-48693-2024/> [odczyt: 07.03.2024].
37. Ministerstvo inostrannyh del Respubliki Belarus', *Obshchaya informaciya o vneshej trgovle: napravleniya, zadachi, itogi za aktual'nyj period*, <https://www.mfa.gov.by/trade/> [odczyt: 07.03.2024].
38. Ministerstvo inostrannyh del Respubliki Belarus', *Obshchaya informaciya o vneshej trgovle: napravleniya, zadachi, itogi za aktual'nyj period*, <https://www.mfa.gov.by/trade/> [odczyt: 07.03.2024].
39. Ministerstvo inostrannyh del Respubliki Belarus', *Torgovo-ekonomicheskoe sotrudnichestvo s Rossijskoj Federaciej*, <https://mfa.gov.by/bilateral/russia/regions/economy/> [odczyt: 07.03.2024].
40. Ministerstvo obrazovaniya Respubliki Belarus', *2022 god ob'yavlen Godom istoricheskoy pamyati*, <https://edu.gov.by/god-istoricheskoy-pamyati/> [odczyt: 10.07.2025].
41. MVD Respubliki Belarus', *O merah protivodejstviya ekstremizmu i rehabilitacii nacizma*, <https://mvd.gov.by/ru/news/8642> [odczyt: 23.12.2023].
42. Narodnaya Volya, *Oni ne ischezli. Ih ubil gosudarstvennyj eskadron smerti*, https://web.archive.org/web/20240302071245/https://www.compromat.ru/page_10867.html [odczyt: 15.12.2023].
43. Nasha Niva, *"Edva ne zagubil kar'eru iz-za praporshchika, ukravshego tank. Kto takoj general Belokonev, kotoryj predlozhit dejstvovat' metodami vermahta"*, <https://nashaniva.com/?c=ar&i=279095&lang=ru> [odczyt: 17.05.2025].
44. Nastoyashchee Vremya, *Repressii v Belarusi: bolee 920 politzaklyuchennyh za polgoda* <https://www.currenttime.tv/a/belarus-political-prisoners/31093769.html> [odczyt: 22.12.2023].
45. NAU, *O NAU*, <https://www.belarus-nau.org/about> [odczyt: 19.06.2024].

46. OBYCHNOE UTRO, *KARBALEVICH – zhutkaya travma Lukashenko, raskol v obshchestve, novye vybory v Belarusi, Putin, Tihanovskaya*, www.youtube.com/watch?v=6CqeMGINemY&ab_channel=ОБЫЧНОЕУТРО [odczyt: 24.12.2024].
47. Oficial'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', *"Aleksandr Lukashenko 28 yanvarya obratitsya s ezhegodnym Poslaniem k belorusskomu narodu i Nacional'nomu sobraniyu"*, <https://president.gov.by/ru/events/aleksandr-lukashenko-28-yanvarya-obratitsya-s-ezhegodnym-poslaniem-k-belorusskomu-narodu-i-nacionalnomu-sobraniyu> [odczyt: 23.12.2024].
48. Oficial'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', *Podpisan Zakon o genocide belorusskogo naroda v gody Velikoj Otechestvennoj vojny*, <https://president.gov.by/ru/events/aleksandr-lukashenko-podpisal-zakon-o-genocide-belorusskogo-naroda> [odczyt: 10.12.2024].
49. Oficial'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', *Soveschchanie po voprosam podgotovki k zasedaniyu Vysshego gosudarstvennogo soveta Soyuznogo gosudarstva*, <https://president.gov.by/ru/events/sovesanie-po-voprosam-podgotovki-k-zasedaniyu-vyssego-gosudarstvennogo-soveta-souznogo-gosudarstva> [odczyt: 07.03.2024].
50. Oficial'nyj internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus', *Sovet Bezopasnosti*, <https://president.gov.by/ru/president/glavnokomanduyushchiy/sovet-bezopasnosti> [odczyt: 15.12.2025].
51. Onliner, *Minfin: bazovaya velichina povyshena do 100 000 rublej, potomu chto ceny vyrosli v 3 raza*, <http://dengi.onliner.by/2012/01/06/minfin-bazovaya-velichina-povyshena-do-100-000-rublej-potomu-chto-ceny-vyrosli-v-3-raza/> [odczyt: 12.12.2023].
52. Pravoashchitnyj centr «Vesna», *Situaciya s pravami cheloveka v Belarusi. Dekabr' 2024* <https://spring96.org/ru/news/117081> [odczyt: 04.12.2023].
53. Radio Svoboda, *Pompeo v Minske: SSHA gotovy obespechit' Belorussiyu energoresursami*, <https://www.svoboda.org/a/30411402.html> [odczyt: 07.05.2025].
54. RBK, *Kak svyazany ekonomiki Belorussii i Rossii. CHto vazhno znat'*, <https://www.rbc.ru/economics/19/08/2020/5f3bcfd09a7947dbc3afb76b> [odczyt: 11.03.2024].

55. RBK, *Skrytyj schet na \$100 mlrd: kak Rossiya sodержit belorusskuyu ekonomiku*, <https://www.rbc.ru/economics/02/04/2017/58e026879a79471d6c8aef30> [odczyt: 26.01.2024].
56. Rossijskaya gazeta, *Belorussiya poluchila 800 millionov dollarov iz Antikrizisnogo fonda EvrAzE*, <http://www.rg.ru/2011/06/21/kudrin-site.html> [odczyt: 26.01.2024].
57. Sputnik.by, *"Mozhet, perevernem etu stranicu?" Lukashenko o postradavshih na protestah*, <https://sputnik.by/20200909/Mozhet-perevernem-etu-stranitsu-Lukashenko-o-postradavshikh-na-protestakh--1045647496.html> [odczyt: 22.12.2024].
58. Svetlana Tihanovskaya, *8 «goryachih» voprosov o pasporte Novoj Belarusi*, <https://tsikhanouskaya.org/ru/news/8-garachyx-pytannyau-pra-pashpart-novaj-belarusi.html> [odczyt: 14.11.2024].
59. Svetlana Tihanovskaya, *Koordinacionnyj sovet*, <https://tsikhanouskaya.org/ru/koordinacionnyj-sovet.html> [odczyt: 19.06.2024].
60. Svetlana Tihanovskaya, *Ob"edinyonnyj perekhodnyj kabinet*, <https://tsikhanouskaya.org/ru/opk.html> [odczyt: 19.06.2024].
61. Svetlana Tihanovskaya, *Strategiya perekhoda k Novoj Belarusi*, <https://tsikhanouskaya.org/ru/spnb.html> [odczyt: 25.12.2024].
62. Svetlana Tihanovskaya, Sviatlana Tsikhanouskaya's speech in the European Parliament, 2023, <https://tsikhanouskaya.org/en/news/d0dda672878e974.html> [odczyt: 25.12.2024].
63. TASS, *Lukashenko: tovarooborot Belorussii i RF v 2024 godu obnovit istoricheskij maksimum*, <https://tass.ru/ekonomika/22582831> [odczyt: 29.01.2024].
64. TASS, *Lukashenko: v 2021 godu Rossiya i Belorussiya prevzoidut dokovidnyj uroven' tovarooborota*, <https://tass.ru/ekonomika/11504657> [odczyt: 29.01.2024].
65. TASS, *Moskva ocenila tovarooborot Rossii s Belorussiej v 2022 godu v \$43,4 mlrd*, <https://tass.ru/ekonomika/17043377> [odczyt: 29.01.2024].
66. TASS, *Tovarooborot mezhdu Belorussiej i Rossiej v 2023 dostig \$53 mlrd*, <https://tass.ru/ekonomika/19947005> [odczyt: 29.01.2024].

67. The Moscow Times, *Hakery v Belarusi vzlomali sajt KGB i vylozhili v set' 40 tisyach donosov*, <https://www.moscowtimes.ru/2024/04/30/hakeri-vbelarusi-vzlomali-sait-kgb-ivilozhili-vset-40-tisyach-donosov-a129624> [odczyt: 13.12.2023].
68. The Spectator, *The Push For Peace*, <https://www.spectator.co.uk/article/the-push-for-peace/> [odczyt: 11.12.2024].
69. The Spectator, *Kissinger „How to avoid another world war”* <https://spectator.com/article/the-push-for-peace/> [odczyt: 11.12.2024].
70. TV „Ostankino”, *Telemost Minsk-Moskva*, <https://youtu.be/U9LIDZS7JaM> [odczyt: 13.12.2023].
71. Vedomosti, *IHF prinyala reshenie o perenose matchej CHM-2021 iz Minska*, <https://www.vedomosti.ru/sport/hockey/articles/2021/01/18/854511-iihf-prinyala-reshenie-o-perenose-matchei-chm-2021-iz-minska> [odczyt: 15.04.2024].
72. Zerkalo.io *V Minske proshla ceremoniya proshchaniya s pogibshim v perestrelke na Yakubovskogo sotrudnikom KGB. Lukashenko prislal venok*, <https://news.zerkalo.io/life/3691.html?c> [odczyt: 17.05.2025].
73. Zerkalo.io, *Skol'ko belarusov uekhalo iz strany? Issledovateli nazvali cifru v «500–600 tisyach»*, <https://news.zerkalo.io/economics/67856.html> [odczyt: 22.11.2024].
74. Zerkalo.io, *V Gomel'skoj oblasti vnov' zaderzhivali lyudej za podpiski. Siloviki snova zashchishchali interesy Rossii*, <https://news.zerkalo.io/life/51000.html?c> <https://news.zerkalo.io/life/51000.html> [odczyt: 14.12.2025].

WYKAZ TABEL

Tabela 1. Cechy reżimów niedemokratycznych.	22
Tabela 2. Kompetencje powstałych organów białoruskiej opozycji na uchodźctwie.	81
Tabela 3. Zestawienie sumaryczne mediów rządowych i prywatnych w latach 2020-2024.	88
Tabela 4. Rozłożenie ocen nastawienia wobec Polski według regionów Białorusi.	124
Tabela 5. Rozłożenie ocen nastawienia wobec Polaków według grup wiekowych wśród Białorusinów.	129
Tabela 6. Rozłożenie ocen nastawienia wobec Polaków według regionów Białorusi.	130
Tabela 7. Zestawienie wyników badań OSW oraz własnych na temat oceny polskiej polityki wobec Białorusi z 2020 i 2024 roku.	139
Tabela 8. Tendencje odpowiedzi Białorusinów na pytanie „Które z tych symboli państwowych są ci najbliższe?” podczas badań opinii publicznej.	164
Tabela 9. Zestawienie wyników badań na temat oceny przez Białorusinów poszczególnych polityków.	178

WYKAZ WYKRESÓW

Wykres 1. Kwota obrotu towarowego między Republiką Białoruś a Federacją Rosyjską, a także obrót towarowy zagraniczny w latach 2019-2024 (mld dolarów).	62
--	----

Wykres 2. Procentowy udział Rosji w całkowitym obrocie towarowym Białorusi (2019–2024).	63
Wykres 3. Udział w całkowitym wolumenie inwestycji bezpośrednich na Białoruś według lat.	66
Wykres 4. Liczba przyjazdów nierezydentów do Polski w wybranych latach.	74
Wykres 5. Czy słyszeliście o niedawno utworzonym Ludowym Zarządzie Antykryzysowym?	82
Wykres 6. Czy braliście udział w akcjach protestacyjnych, które rozpoczęły się po wyborach prezydenckich? Jeśli tak, to w jakich?	84
Wykres 7. Audytorium białoruskich mediów (w udziałach).	92
Wykres 8. Twoje nastawienie wobec polityków: Aleksander Łukaszenka.	99
Wykres 9. Jaki jest twój stosunek do Aleksandra Łukaszenki? Porównanie z 2020 i 2024 roku.	102
Wykres 10. Twoje nastawienie wobec krajów: Białoruś.	103
Wykres 11. Twoje nastawienie wobec narodowości: Białorusinów.	104
Wykres 12. Twoje nastawienie wobec: Państwa Związkowego Białorusi i Rosji.	105
Wykres 13. Twoje nastawienie wobec: UE.	106
Wykres 14. Twoje nastawienie wobec: NATO.	107
Wykres 15. Jaki jest twój stosunek do poszczególnych struktur międzynarodowych? Porównanie z 2020 i 2024 roku.	108
Wykres 16. Twoje nastawienie wobec: Rządu Białorusi.	109
Wykres 17. Twoje nastawienie wobec Rządu Swietłany Cichanouskiej?	110
Wykres 18. Twoje nastawienie wobec Swietłany Cichanouskiej?	111
Wykres 19. Twoje nastawienie wobec Pawła Łatuszki?	112

Wykres 20. Twoje nastawienie wobec NAU (Narodowy Zarząd Antykryzysowy) Pawła Łatuszki? _____	113
Wykres 21. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Wszyscy kto wyjechał do Polski są zdrajcami. _____	114
Wykres 22. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska powinna była bardziej wspierać Białorusinów podczas protestów w 2020 roku. _____	115
Wykres 23. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska powinna bardziej wspierać Białorusinów, którzy opuścili Białoruś z powodu represji. _____	116
Wykres 24. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska obecnie prowadzi właściwą politykę wobec Białorusi. _____	117
Wykres 25. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska musi wprowadzić dodatkowe sankcje wobec Białorusi. _____	118
Wykres 26. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska musi otworzyć granicę z Białorusią. _____	119
Wykres 27. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Polska powinna jako pierwsza zacząć odbudowywać stosunki z Białorusią. _____	120
Wykres 28. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że: Białoruś powinna jako pierwsza zacząć odbudowywać stosunki z Polską. _____	121
Wykres 29. Twoje nastawienie wobec kraju: Polska. _____	124
Wykres 30. Jaki jest twój stosunek do Polski? Porównanie 2020 i 2024 roku. _____	126
Wykres 31. Twoje nastawienie wobec kraju: Rosja. _____	127
Wykres 32. Twoje nastawienie wobec kraju: Ukraina. _____	127
Wykres 33. Twoje nastawienie wobec kraju: Litwa. _____	128
Wykres 34. Twoje nastawienie wobec: Polaków. _____	129
Wykres 35. Jaki jest twój stosunek do Polaków? Porównanie 2020 i 2024 roku. _____	131

Wykres 36. Twoje nastawienie wobec: Rosjan. _____	132
Wykres 37. Twoje nastawienie wobec: Ukraińców. _____	133
Wykres 38. Twoje nastawienie wobec: Litwinów. _____	133
Wykres 39. Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Rosjan. _____	134
Wykres 40. Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Białorusinów. _____	135
Wykres 41. Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Polaków. _____	136
Wykres 42. Mój stosunek w ciągu ostatnich 3 lat do: Litwinów. _____	136
Wykres 43. Moje otoczenie uważa, że kryzys polityczny w 2020 roku został zainspirowany przez "Zachód". _____	137
Wykres 44. Uważam, że Białorusinom, którzy znajdują się na Litwie jest źle. _____	139
Wykres 45. Twoje nastawienie wobec: Andrzej Duda. _____	147
Wykres 46. Jaki jest twój stosunek do Andrzeja Dudy? Porównanie 2020 i 2024 roku. ____	148
Wykres 47. Twoje nastawienie wobec: Donald Tusk. _____	149
Wykres 48. Twoje nastawienie wobec: Jarosław Kaczyński. _____	150
Wykres 49. Twoje nastawienie wobec: Rządu Polski. _____	151
Wykres 50. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Teraz rządziej jeżdżę do Polski. _____	151
Wykres 51. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Chciałbym częściej jeździć do Polski. _____	152
Wykres 52. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Polska - agresor. _____	153
Wykres 53. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Część mojej rodziny albo kolegów wyjechała do Polski. _____	154

Wykres 54. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Chętnie wyjechałbym do Polski.
_____ 155

Wykres 55. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Gdyby Polska nie wsparła protestów w 2020 roku, teraz byłoby dla mnie lepiej. _____ 155

Wykres 56. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Gdyby Polska nie wsparła protestów w 2020 roku, teraz byłoby lepiej dla Białorusinów i Polaków. _____ 156

Wykres 57. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Uważam, że w Polsce jest źle.
_____ 157

Wykres 58. Czy zgadzasz się z następującym stwierdzeniem: Uważam, że Białorusinom znajdującym się w Polsce jest źle. _____ 158

WYKAZ RYSUNKÓW

Rysunek 1. Protestujący Białorusini w sierpniu 2020 roku z białoruską państwową i białoczerwono-białą flagą. _____ 163

Rysunek 2. Mapa kulturowa Ingleharta-Welzela z badań World Values Survey 1996 roku oraz 2003 roku. _____ 165